

تصویر ابو عبد الرحمن الکوردی

دو ترین دیوانی حاجیه
که تا ئیستاله چاپ درآوه

حاجی قادری کوری مهلا ژه حمهههه

دیوانی

حاجی قادری کوری

لیکۆلینه وه و لیکدانه وهی:

سهردار همهید میران و کهریم موسته فا شارهزا

له سهه نووسینیکی نوۆ به پیی بوچوونه کانی

موحه ممه دی مهلا کهریم به پینووسی:

سه عید که ره می

سرشناسه	:	کویی، قادر، ۱۸۱۵ - ۱۸۹۲ م.
عنوان و نام پدیدآور	:	دیوانی حاجی قادری کویی/هونراوهی حاجی قادری؛ لیکولینه‌وه و لیکدانه‌وهی سهردار حمید میران و که‌ریم موسته‌فا شاره‌زا؛
مشخصات نشر	:	سنندج: انتشارات کردستان، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	:	۲۹۶ ص.
شابک	:	978-964-980-089-9
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
موضوع	:	شعرکردی -- عراق -- قرن ۱۹ م.
رده بندی کنگره	:	۱۳۸۶ PIR/۳۲۵۶ ک ۹
رده بندی دیویی	:	۲۱/۹۴۸
شماره کتابشناسی ملی	:	۲۴۰۹۳۰۱

حاجی قادری کوری مه لا ئه حمه د

دیوانی حاجی قادری کۆیی

لێکۆڵینه وه و لێکدانه وهی:

سهردار چه مید میران و کهریم موسته فا شارهزا

له سه ر نووسینیکى نوێ به پێی بۆچوونه کانی موچه ممه دی مه لا کهریم به پێنووسی:

سه عید کهرهمی

انتشارات کردستان

سنه

ته‌واوی مافه مادی و مه‌عنه‌ویییه‌کانی ئەم کتییە، بەم شیۆه‌یه، پارێزراوه
 بۆ **بلاو کردنه‌وه‌ی کوردستان (سنه)**، وه‌ هه‌ر شیۆه‌ که‌لک
 وه‌رگرتن به‌بێ ئیزنی ئەم بلاوکه‌ره‌وه‌ هه‌رامه‌ و لاری له‌گه‌ڵ بانه‌ما
 شه‌رعی و ئەخلاقییه‌کاندا هه‌یه‌ و به‌ دواچوونی یاسایی بۆ ئەکرێت.

انتشارات کوردستان

Kurdistan Publication

سنه - پاساژی عیززهی - ته‌له‌فون - ۲۲۶۵۳۸۲

دیوانی حاجی قادری کۆیی

دیوانی حاجی قادری کۆیی	✓ ناوی کتیب (نام کتاب):
حاجی قادری کۆیی	✓ هۆنراوه‌ی (سروده‌ی):
سه‌ردار هه‌مید میران و کریم موسته‌فا شاره‌زا	✓ لیکۆلینه‌وه‌ و لیکدا‌نه‌وه‌ی (شرح و تحقیق):
یه‌که‌م (اول): ۱۳۹۰	✓ که‌ره‌تی چاپ (نوبت چاپ):
۴۰۰۰ دانه (جلد)	✓ ژماره‌ی چاپ‌کراو (تیراژ):
۲۹۶ صفحه‌ی وزیری	✓ ژماره‌ی لاپه‌ره‌و قه‌واره (تعداد صفحه و قطع):
بلاوکردنه‌وه‌ی کوردستان (انتشارات کوردستان)	✓ بلاوکه‌ره‌وه (ناشر):

شابک: ۹-۰۸۹-۹۸۰-۹۶۴-۹۷۸

ISBN: 978 - 964 - 980 - 089 - 9

نرخ‌ی به‌ به‌رگی نه‌رم (شومیز) ۴۸۰۰ تمه‌نه

نرخ‌ی به‌ به‌رگی سه‌خت (مجلد) ۵۸۰۰ تمه‌نه

ناوەرۆك

- پېشه كى چاپى نوئ ۹.....
- ئەم ديوانەى حاجى قادى ۱۳.....
- دەستىنووسىكى گرانبەها ۱۶.....
- پېشه كى ۱۸.....
- حاجى قادى كىيە؟ ۱۸.....
- حاجى قادى، كەى و لە كويى ھاتۆتە دىئاوہ؟ ۱۹.....
- حاجى قادى و خويىندى مەلايەتى ۲۱.....
- ژيانى حاجى لە ئەستەنبول ۲۲.....
- حاجى قادى و شىعرى نەتەوہىيى ۲۷.....
- ھىماى سەرچاوى دەقەكان ۳۵.....
- پېتى ئەلف ۳۷.....
- گوتىم بە بەختى خەوالو ۳۹.....
- ئەوہ شاھەنشەھە ۴۸.....
- بەستەيى زولفى نىگارېكم ۵۰.....
- تا لە مەكتەب ئەو مەھەم دى ۵۲.....
- تَمَنِيْتُ مِنَ الدَّهْرِ ۵۳.....
- كە توفانى سىروسىكم كەوتە غەوغا ۵۴.....
- دەخىلت بىم وەرە ساقى ۵۶.....
- دەل ھىلاكى نازتە ۵۷.....
- پېتى «ت» ۵۹.....
- مەماتىم ھەياتە ۶۰.....
- ماھى سەرچاوى ھەياتىم ۶۱.....
- بە قەسەى بى سەرۇپا تالى مەكە ۶۲.....
- جەبەرۈوتى كە شكا ۶۴.....
- پېتى «ر» ۶۷.....
- ئەم ئاھوۋە ۶۸.....
- دەستگىرىت لە غەمەلداكە نەكا ۶۹.....
- پېتى «س» ۷۱.....
- ۷۲.....
- دەستى مەن دامىتى تۆ ۷۳.....
- پېتى «ك» ۷۵.....
- ۷۶.....
- لە گاۋان و شۋانى كوردەكان يەك ۷۷.....

- ۱۲۶..... ئەى موحەممەد
- ۱۲۷..... ئەو فەلەك رېفەتە تە
- ۱۲۸..... باى وەعدە
- ۱۲۹..... تاگوللى پوخسارى تۆ
- ۱۳۱..... دولبەرم مامزىيە
- ۱۳۱..... تەماشاي قامەتم
- ۱۳۳..... جەھلى ئىشكالى مەسائىل
- ۱۳۴..... پۈستەمى مازەندەران
- ۱۳۵..... عەسا و قامەتم
- ۱۳۷..... خەزەنەيىكە بەيتى من
- ۱۳۸..... غەم مەخۇ بۇ نان و خوانت
- ۱۳۹..... قىسسەى شەبى ھىجرانى
- ۱۴۰..... لە سەر شەو پۈژى داناوە
- ۱۴۲..... بە پوخ و زولفى شەو و پۈژى
- ۱۴۳..... لە دەورى خالەكەى كولمى
- ۱۴۴..... لە دوو لا ئەژدىھاي زولفى
- ۱۴۶..... قسەيىكەم ھەيە
- ۱۴۷..... لە نەزاكەت كەمەرى
- ۱۴۹..... پىتى «ى»
- ۱۵۰..... ئەى بىنەزىر و ھەمتا
- ۱۵۱..... ئاسمانى بى ستوون
- ۱۵۲..... ئەگەر كوردىك قسەى بابى نەزانى
- ۱۵۵..... پەرىشان زولفى تاتارى
- ۱۵۶..... ئاقتابى حوسنى تۆ
- ۱۵۷..... ئىمەش دەمرىن
- ۱۵۹..... سوڧى بە سەر و پىشى
- ۸۱..... پىتى «م»
- ۸۲..... جىھان! بوويتە جەزىرە
- ۸۴..... وەھا مەشغۇللى تۆيە
- ۸۵..... وەكوو پۈژ و شەو
- ۸۶..... بەشەستى زولف و پۈوى ماھى
- ۸۷..... دوو سەد گوناھى ھەيە
- ۹۱..... پىتى «ن»
- ۹۲..... ئەم سەگانە
- ۹۳..... خاكى جەزىر و بۇتان
- ۱۰۰..... لە پۇما كەوتە بەرچاوم
- ۱۰۲..... پەرچەم و فېسى كەچى تۆ
- ۱۰۴..... فەلەك بە تىر و كەمانى
- ۱۱۱..... پىتى «و»
- ۱۱۲..... ئەگەر لىدانە مەقسوودت
- ۱۱۲..... ئومىدى وەسلى تۆم زانى
- ۱۱۴..... بووكى دنيا
- ۱۱۷..... پىتى «ھ»
- ۱۱۸..... زەمانە
- ۱۱۹..... ئەم خەيمە كە شەمسىيەى
- ۱۲۱..... دالى قەدم
- ۱۲۳..... ئەگەر جورعەى پەقىبت
- ۱۲۴..... باسى باوكى مەكە
- ۱۲۵..... ئەگەر خالت بلىم

- ۲۱۷..... شه‌هسواری به‌لاغه‌تی کوردان
- ۲۲۷..... سلام اللّٰه منّی
- ۲۳۲..... شاعیر و شیخ و خواجه دهر به‌دهرن
- ۲۳۵..... کورده‌کی کوّبی
- ۲۳۹..... له‌جومله‌ی ماجة‌رای
- ۲۴۷..... له‌مه‌یدانی به‌ه‌ارا
- ۲۵۲..... وه‌ره‌سه‌یری بزانه‌لاوی کوّبی
- ۲۵۷..... هه‌رکورده
- ۲۶۰..... هه‌روه‌کوو مه‌ردوم
- ۱۶۰..... به‌م نه‌حوه‌یه‌سه‌رفی عیش‌قبا‌زی
- ۱۶۲..... مه‌تنی کوتوبی ئه‌م دووه
- ۱۶۳..... تا سالیکی مه‌سالیکی
- ۱۶۵..... که‌هه‌ستا قامه‌تی به‌رزی
- ۱۶۶..... له‌سه‌ر ته‌نافی که‌له‌رزی
- ۱۶۹..... سه‌د وه‌کوو پ‌و‌سته‌م
- ۱۷۰..... هه‌موو عومرم
- ۱۷۲..... ئه‌ی سوله‌یمانی زه‌مان
- ۱۷۳..... نه‌ققاشی ده‌می
- ۱۷۴..... مه‌هو میه‌ری به‌غارته‌دا
- ۱۷۵..... له‌عه‌ینی له‌علی‌کانی
- ۱۷۶..... ده‌لّین: یار دّیته‌وه
- ۱۷۷..... گه‌ر خه‌لقی جیهان
- ۱۷۸..... داغی کردم به‌جه‌فا
- ۱۷۹..... وا دیاره‌
- ۱۸۴..... حه‌یبی جان
- ✓ ۱۸۷..... جووت سه‌رواکان
- ۱۸۸..... ئوده‌با چاکه
- ۱۹۶..... یا ئیلاهی
- ۱۹۷..... ئه‌و پ‌و‌ژه
- ۲۰۰..... تا پ‌رێک نه‌که‌ون
- ۲۰۲..... تاجی «بسم اللّٰه الرحمن الرحیم»
- ۲۰۹..... شیخ بزه‌ینی
- ۲۱۱..... خو‌ده‌زانن سوله‌یی ئه‌کراد
- ۲۱۲..... حاکم و میرانی کوردستان
- ۲۱۴..... خوسره‌و و که‌یقوباد
- ✓ ۲۶۱..... چوارینه و پارچه‌هه‌لّه‌ست
- ✓ ۲۶۵..... شیعرێ تاک تاکه
- ✓ ۲۶۹..... به‌شی فارسی (قسمت فارسی)
- ۲۷۰..... ای مرا از عشق رویت
- ۲۷۱..... ای بت سنگ دل
- ۲۷۲..... مژده‌ای دل
- ۲۷۳..... تاریخ وفات حاجی بکر آغا
- ۲۷۴..... ای دوست
- ۲۷۶..... بازم هوای مهر بتان در درون فتاد
- ۲۷۷..... به‌مژگانم مزین
- ۲۸۱..... [فدایت جان من،]
- ۲۸۱..... [بیدیدم طاق ابرویت]
- ✓ ۲۸۳..... رباعی
- ✓ ۲۸۴..... فرد

✓ دواوشہی منیش ۲۸۵

سہرچاوہ کانی تہم دیوانہ ۲۸۷

سہرچاوہ سہرہ کیہ کان: ۲۸۷

سہرچاوہ کانی دیکہ ۲۸۷

سہرچاوہ عہرہ بیہ کان ۲۸۸

سہرچاوہ فارسیہ کان ۲۸۹

ہہندی سہرچاوہی تر ۲۸۹

ہہندی مہسل و ئیدیوم لہ نیو شیعہ کانی

حاجیدا ۲۹۱

بە نىۋىس خودا

ۋەتەن چاپى نىۋىس

حاجى قادروەك شاعىرىكى سەدەي نۆزدە توانىۋىيە:

- بە زىماتىك بېيىقى كە جىاۋاز يىت لە زىمانى شاعىرانى تر.

- بىرىك بېيىتتە ئاراۋە كە كەس پىش خۇي بەۋ شىۋە نە يورۇۋاندىۋە.

- لە خەۋى شەمەق و پەروانە و مەستىي مەي و مەيخانە راپەرى.

- زامەكانى نەتەۋەكەي بە زەقى بخاتە بەرچاۋ و نوشتەيان بۇ بنوئى.

- بەرەۋ دىمەنى دەلاقەي شىعەرى ئاۋەلا بىكات كە كەس تا ئەۋكاتە پىيدا نە يروانىۋە.

بەم بۆنەۋە حاجى قادىر بە شاعىرىكى پۇشنىر و رچە شىكىن و خاۋەنى قوتابخانەيەكى نۇي دەناسرى؛ ئىتر ھەرچى خۇمان بە ساغىردنەۋە و لىكۆلىنەۋەي دىۋانەكەيەۋە زىاتىر ماندوۋ بىكەين ھەركەمە.

كاك سەردار ھەمىد مىران و كاك مستەفا شارەزا، بە پىياچوۋنەۋەي مامۇستا مەسعود موخەممەد، لىكۆلىنەۋەيەكىان لەسەر دىۋانى حاجى قادىر كىرەۋ و بە سەرىپەرشىتى مامۇستا موخەممەدى مەلا كەرىم لە سالى (۱۹۸۶ ز) بە چاپىان گە ياندىۋو. مامۇستا موخەممەد ئەللى: گە يىشمە ئەۋەي كە پىۋىستە ھەندى و شەي تىكستەكەي ئەۋان بە گۆپرەي يەكى يان زىاتىر لە تىكستەكانى لاي خۇم بگۇرۇم و گەللى بەيت و پارچە شىعەرى تازە بخەمە سەر دىۋانەكە. پاشان ئەللى: لە دەرفەتى تر دا بۇچوۋن و بەلگەي دەستىۋەردانەكانم رۋون دەكەمەۋە^۱.

۱. پروانە دىۋانى حاجى قادىر كۆيى، بە لىكۆلىنەۋەي كاك سەردار و كاك كەرىم شارەزا، لاپەرەي ۲۹۲.

مامۆستا موحه ممه د پاش ئه و چاپه ی که ناومان برد له کتییکی جیاوازا دا به نیوی «ههنگاوکی تر به پښگادا به ره و ساغکردنه وهی دیوانی حاجی قادری کۆیی» ته وای بۆچوون و پیشیاره کانی خۆی به به لگه وه له چاپ داوه.

منیش بهش به حالی خۆم هاتووم بۆ ئه وهی پرۆژه که ی مامۆستا موحه ممه دم ته واکردبێ ئه و دهسکاری و بۆچوونه تازانه یه که له م کتییه ی دوایدا نووسیوونی له سه ر دیوانه که زیاد کردوه و به کورتی ئه م گۆراناکیانه ی خواره وم له سه ر دیوانه که ئه نجام داوه:

۱. لێ زیادکردنی بۆچوون و دهسکاریه تازه کانی مامۆستا موحه ممه دی مه لاکه ریم - که له م دیوانه دا به نیوی خۆیه وه تۆمار کراوه و ئاماژه ی دراوه - له نیوان که وانی گۆشه دار ([I]) دا.

۲. لیکدانه وهی مانای هه ندێ وشه و دهسته واژه له نیوان که وانی گۆشه دار ([I]) دا و ده ربڕینی بۆچوونی خۆم له چه ند شوێندا.

۳. گۆڕینی رینووسی کۆن و هینانه سه ر رینووسی نوێ، ئه ویش به گۆڕینی ئه و پیتانه ی که له زمان و رینووسی عه ره بیدان و له زمان و رینووسی کوردیدا نین (ذ، ض، ظ = ز. ث، ص = س. ط = ت).

له کۆتاییدا، هیوادارم توانییتم گۆشه یه ک له مانا و مه به ستی شیعره کانی ئه م شاعیره مه زنه مانم خستییته روو و تارام له سه ر بووکی رازاوه ی به یته کانی هه لدا یته وه.

سه عیدی که ره می - سنه

۲۷ خه زه لوه ری ۱۳۸۹ ی کۆچی هه تاوی.

سەرچاوه‌کان:

۱. هه‌نگاوێکی تر به پێگادا به‌ره‌و ساغکردنه‌وه‌ی دیوانی حاجی قادری کوئی، موحه‌مه‌دی مه‌لاکه‌ریم، «دار الحریه»، عێراق ۱۹۸۹ز، چاپی یه‌که‌م.
۲. هه‌نبانه‌ بۆرینه، هه‌ژار، سرووش - تاران ۱۳۸۱ ک، ه، چاپی سی‌هه‌م.
۳. فه‌ره‌ه‌نگی موعین، موحه‌مه‌د موعین، ئادنا - تاران ۱۳۸۱ چاپی یه‌که‌م.
۴. الأعلام، خیرالدین الزرکلی (۱۳۹۶ ه)، دار العلم للملایین ۲۰۰۲، الطبعة الخامسة عشرة.
۵. دیوانی نالی، لیکۆلینه‌وه‌ی مه‌لاعه‌بدولکه‌ریمی موده‌رپرپس، ۱۳۸۰ ک، ه، بلاوکردنه‌وه‌ی کوردستان، سنه، چاپی سی‌هه‌م.

ئەم دىۋانەسى حاجى قادىر

لاى ھەموو شىعرناسىڭى حاجى قادىرى كۆيى، پۈۈن و ئاشكرايە كە وا ئەم شاعىرە مەزنەمان، بەشىڭى زۆرى لە ژيانى مىندالى و فەقىيەتى و مەلايەتى، لە شارى كۆيە و كوردستانى عىراق و ئىران بردۆتە سەر و ماۋەيەكى زۆرىش لە شارى ئەستەنبوولى پايتەختى دەۋلەتى عوسمانلىدا ژياۋە.

شىعرەكانى حاجى لە كۆيە لە لاى شىعردۆستەكانى و لە ناۋفەقى و مەلايانىش لە مەدرەسە ئايىنىيەكانى كوردستاندا تۆمار كراۋن و بەناۋ خەللكدا بىلاۋ بوۈنەتەۋە و لە ئەستەنبوولىش بى ژن و مال و بى كۆپ و كەس و كار ماۋەتەۋە، سەردەمىك لە گەل پۆلەكانى بنەمالەى بەدرخان پاشاۋ، سەردەمىكىش لە كۈنجىڭى حوجرەيەكى تەنگ و تارىكدا ژياۋە.

ھەر شىعەرىڭى لەۋى دانابى، بە ھۆى يەكى لە دۆست و يارانى بۆ كوردستانى ناردۆتەۋە و خەللكە كە لە پروۋى ۋە فادارىيەۋە لە پىڭگەى چىژ ۋەرگرتن لە ناۋەرۆكى شىعرەكانىيەۋە، نوۋسىۋىانەتەۋە و گەلى جارىش ئەزبەربان كردۋە.

لە سالى ۱۸۹۸ دا، لە ژمارە (۳) ى رۆژنامەى كوردستاندا كە لە لاين «مىقداد مەدەت بەدرخان» ۋە، چەند ژمارەيەكى لە شارى قاھىرە دەرچوۋە و لە لاپەرەى (۳) ى ئەۋ ژمارەيەدا، ھەۋالى كۆچى دۋايى حاجى نوۋسىۋە دەلى: «لە سالى راپوردوۋدا، واتا لە ۱۸۹۷ دا، حاجى مردوۋە» لە لاپەرەى (۴) ى ھەمان ژمارەشدا ھەلبەستىڭى بە ناۋىشانى (زەمانە) بىلاۋ كردۆتەۋە، ئەمە يەكەمىن و راستىن دەقى چاپ كراۋى شىعەرى حاجىيە و ئىمە راستەوخۇ ئەۋ بىرە شىعەرىمان - دۋاي گۆرىنى بۆ سەر پىنۋوسى ئەمپۆى كوردى - لەۋ سەرچاۋەۋە ۋەرگرت.

له سالی ۱۹۱۳دا، له ژماره (۲)ی گوډاری «پوژي كورد»دا كه له م دواييه داكاك جه مال خه زنه دار ئهركي بلاكړدنه وه و پيشه كي و له سهر نووسيني كيښاوه، پينج هه لېه ستي حاجي بلاكړاوه ته وه و ئيمهش بؤ ساغ كړدنه وه ي ده قي شيعره كاني ئه و هه لېه ستانه ي سوودمان لي وهرگرتن.

له كتيبي «تيگه يشتني راستي و شويي له پوژنامه نووسي كورديدا» ي دوكتور كه مال مه زه هردا، له لاپهړه (۱۸۶) ه وه تاكوو لاپهړه ي (۱۹۸) شهش هه لېه ست و پارچه هه لېه ستي حاجي بلاكړاونه ته وه. ئه مانهش بوون به سهرچاوه يه كي باش بؤ پوژو ي توژينه وه ي ئه م ديوانه.

له سالي ۱۹۲۵دا، خوالي خوشبوو «عبدالپرېحمان سعيد»، «كؤمه له شيعري حاجي قادري كوي» بلاكړدنه وه، ههرچه نده به پړنووسي كوڅ چاپ كړاوه و هه له ي چاپ و هونه ري شيعري زوره، به لام وهك سهرچاوه يه كي شيعره كاني حاجي سووديكي زورمان لي وهرگرت. له سالي ۱۹۴۱دا، ماموستاي خوالي خوشبوو «رهيق حيلمى» سهرگوزه شته و هه ندي له شيعره كاني حاجي به شيكړدنه وه وه له بهرگي يه كه مي «شيعر و ئه ده بياني كوردى» دا بلاو كړدنه وه و (۲۰) لاپهړه ي بؤ ته رخان كړدوه و ئيمهش تا پراډه يه ك سوودمان لي وهرگرت.

له سالي ۱۹۵۳دا، ماموستا عه لائهددين سهدادى چاپي يه كه مي «ميژووي ئه ده بي كوردى» بلاو كړدوه و له سالي ۱۹۷۱يشدا چاپي دووه مي ئه و كتيبه ي په خش كړدنه وه. [ههروه ها] هه ندي زانياري له باره ي شاعيره وه خستو ته پال زانياريه كاني چاپي يه كه م و بؤ باسي ژبان و شاعيره تي حاجي تا پراډه يه ك سوودمان لي وهرگرت.

له سالي ۱۹۵۳دا ماموستاي خوالي خوشبوو «گيوى موكرياني» چاپي دووه مي «ديوانى حاجي قادري كوي» چاپ و بلاو كړدنه وه، دياريشه «كؤمه له شيعري حاجي قادر» ي «عبدالپرېحمان سعيد» ي به چاپي يه كه م داناوه، له سالي ۱۹۶۹شدا چاپي سيپه مي ئه و ديوانه ي ههر له هه ولير چاپ كړدنه وه، ئه م سهرچاوه به نرخه، ههرچه نده هه ندي هه له ي چاپ و هه له ي هونه ري شيعري تي كه وتووه، له گه ل ئه وه شدا بؤ ساغ كړدنه وه ي شيعره كاني حاجي سووديكي يه گجار زورمان لي وهرگرت.

له سالی ۱۹۶۰ دا ماموستا موحه ممه دی مه لاکه ریم لیکۆلینه وه یه کی زانستی به ناویشانی «حاجی قادری کوئی شاعیری قوناغیکی نوپیه له ژبانی نه ته وه ی کورد» چاپ و بلأو کرده وه، بۆ نووسینی پیشه کی ئەم دیوانه سوودمان لی وه رگرت.

له سالی ۱۹۶۱ دا که ریم شاره زاله کتیبی «کۆیه و شاعیرانی» دا ههوت لاپه پهی بۆ ژبان و شیعیر و شاعیریه تی حاجی ته رخان کردووه و له باره ی ژبانی شاعیره وه سوودمان لی وه رگرت.

له سالی ۱۹۶۶ دا دوکتۆر عیززه دین مسته فا ره سوول نامه ی دوکتۆرای خۆی به زمانی عه ره بی و به ناویشانی «الواقعية في الأدب الكردي» له به یرووت چاپ کرد. له و لیکۆلینه وه زانستیه یدا شهش لاپه پهی بۆ شیعیره کانی حاجی ته رخان کردووه و ئیمهش سوودمان له بیر و پراکانی له باره ی شیعیر و شاعیریه تی حاجی قادره وه وه رگرت.

هه ره له هه مان سالدأ دوکتۆر ئیحسان فوئاد پوخته ی نامه که ی دوکتۆرای به زمانی پووسی له مۆسکۆ چاپ کرد و ئیمهش سوودمان له هه ندی لایه نی شاعیریه تی حاجی وه رگرت، دوا ی ئەوه ی که خۆی پوخته ی رایه کانی بۆ کردین به کوردی.

دوکتۆر که مال فوئادیش له پیشه کی کتیبه که ی «ده سنووسی کوردی» دا، که له سالی ۱۹۷۰ به زمانی ئەلمانی له شاری «فیزبادن» ی چاپ کردووه، چه ند لاپه پهی که ی بۆ حاجی قادر و شیعیر و شاعیریه تی ته رخان کردووه، ئیمهش به هۆی کاک سه ردار هه مید میرانه وه بۆمان کرا به کوردی و تا راده یه ک سوودمان له بیر و رایه کانی وه رگرت.

له سالی ۱۹۴۱ و ۱۹۷۴ و ۱۹۷۶ ماموستا مه سهوود موحه ممه د سی به شی کتیبه که ی «حاجی قادری کوئی» چاپ کرد و به ۱۱۷۵ لاپه پهی گه وه ره، له ژبان و شیعیر و شاعیریه تی حاجی کۆلیوه ته وه و جگه له ساغ کردنه وه ی گه لی لایه نی شار دراوه ی ژبانی، پتر له دووسه د شیعیریشی ساغ کردۆته وه.

بۆ لیکدانه وه و لیکۆلینه وه ی ئەم دیوانه و ساغ کردنه وه ی ده قی شیعیره کانی سوودیکی یه گجار زۆرمان لی وه رگرتن.

جگه له م سه رچاوانه سوودمان له هه ندی گۆفاری ئەده بی و پۆشنیری کوردی وه کوو: هاوار، گه لاویژ، هه تاو و هیوا، بلیسه، نووسه ری کورد، گۆفاری کۆری زانیاری کورد، به یان،

پوشنیری نوی، پڑی کوردستان، گۆفاری کۆلیجی ئەدەبیات، پەرەدە و زانست، نووسەری نوی و کاروان، وەرگرتووە.

دەستنوسێکی گرانبەها

جگە لەو سەرچاوێ چاڵ کراوانە ی باسماں کردن، توانیمان دەستنوسێکی بە نرخ و گرانبەهای «دیوانی حاجی قادری کۆبی» کە لەلایەن خوالی خوشبوو «مەلا پەرەتووفی سەلیم ئاغای حەوێزی» یەو نووسراوەتەو، بە هۆی کاک سەیفەددینی کورپی و مامۆستا ئەمیر عەبدولکەریمی حەوێزی خوارزایەو، چنگ بکەوێ.

ئەم دەستنوسە وەك خوالی خوشبوو مەلا پەرەتووف لە پێشەکیە کەیدا نووسیویەتی، دەبێ لە سالی (۱۹۱۸) وە، دەستی بە نووسینەوێ کردبێ و لە ماوەی چەند سالی کدا هەموو ئەو شیعراوەی کە لە ناو خەڵکدا پەرت و بڵاو بوون کۆی کردوونەتەو و لە داوی ئەمەش دەلی: «جگە لە وانه، لە ناو دەرەقە ی خانووی باپیرم واتە: ئەمێن ئاغای ئەختەر، بە یازێکم دۆزییەو کە هەمووی شیعری حاجی قادر بوون، ئەمانەشم خستە پال شیعەرە کۆکراوە کانی دیکە ی و بوون بەم دیوانە دەستنوسە. لە سەر داوی سەعید فەهیمی بام لە سالی ۱۹۲۳ دا بە شێکم دا بە عەبدورپەرە حمان سەعید و ئەویش لە سەر ئەرکی خۆی لە سالی ۱۹۲۵ دا چاپی کرد و لە داویشدا موحەممەد توفیق وردی و سالح شەمس کۆمەڵە شیعریکی بڵاونە کراوە یان لە سەر نووسیوە و دایان بە خوالی خوشبوو گیوی موکریانی و ئەویش خستە پال شیعەرە کانی دیکە ی حاجی و لە سالی ۱۹۵۳ دا لە چاپی دووێمی دیوانە کەیدا بڵاوی کردنەو».

ئێمە سوودیکی یە گجار زۆرمان لەم دەستنوسە بە نرخە وەرگرت - کە سەرچەمی لاپەرە کانی دەگاتە ۲۳۷ لاپەرە ی دەرەقە ی ئاسایی - چونکە زۆرە ی ئەو شیعراوە ی بە هەڵە لە سەرچاوێ چاپکراوە کاندایەن بەرچاو دەبینین لەم سەرچاوێدا بە راستی نووسراون، نەك هەر هەندە، بە لک و چەند هەلبەست و تاکە شیعری تێدایە کە لە هیچ سەرچاوێ کە دیکە دا نەهاتوون و ئێمە ئەم شیعەرە بڵاونە کراوانە مان خستە پال ئەم دیوانە ی حاجی قادر.

جگە لەم دەستنوسە ی مەلا پەرەتووف، لە کۆیەو دەستنوسێکی بچووکمان لە مامۆستای خانە نشین «عەبدولمەجید نوورەددین جەلێزادە» پێ گەشت - لەم دەستنوسە دا چاومان

بہراست کردنہ وہی چند ہلہ کی شیعہ کانی حاجی کہوت۔، کہ لہ کاتی خویدا قوتابی قوتابخانہ سہرہ تاییہ کہی کڑہ بوہ و شیخ نورہ ددینی باوکی، ماموستایان بوہ و دوا بہ دوا دہرچوونی «کڑمہ لہ شیعری حاجی قادری کوئی» لہ لایہن عہ بدورپہ حمان سہ عیدہ وہ، لہ سالی ۱۹۲۵ء، شیعہ کانی حاجی قادری بہ قوتاییہ کانی لہ بہر کردوہ و ہلہی چاپ و ہونہری شیعری بۆ راستکردوہ تہ وہ۔ ماموستا عہ بدولمہ جیدیش بہ شیوہ راستہ کہی شیعہ کانی لہ بہر کردوون و ئیستا لہ دہستنووسیکی خنجیلانہ دا تۆماری کردوون و ئیمہش سوودمان لہم دہستنووسہش وەرگرت۔

خویندہ واری بہرپزا! ہر چۆنیک بی وا ئہم دیوانہی حاجی قادری کوئییمان لہ سہر پرولیٹانی «ئہ مینداریتی گشتی پۆشنیری و لاوان لیژنہی یاریدہ دانی چاپ و بلاوکردنہ وہ» نامادہ کرد بۆ لہ چاپدان و ہولیکی زۆرمان دا، کہم ہلہ و پۆکوپیک دہریجی، چونکہ ئیمہ لہو باوہرہ داین، ہیچ کاریکی ئہدہبی و ہونہری و پۆشنیری ہەرچہ ندہ خوئی پیوہ ماندو و بکری، ہر لہ ہلہ و ناتہ واوی بہ دور نابی۔

لہ کۆتاییدا پرووی داواکاری و تکامان لہ خویندہ واران و شیعردۆستان دہ کہین، کہ ہەر ہلہ و ناتہ واویہ ک لہم دیوانہ دا ہست پی دہ کہن، بالہ پرووی دلسۆزی و خزمہ تگوزاریانہ وہ بۆ زمان و ئہدہبی کوردی، ئاگاردامان بکہنہ وہ و ہلہ کانمان بۆ دہست نیشان بکہن تاکو و لہ دوارۆژیکی نزیکدا لہ چاپی نوئی ئہم دیوانہ دا راستیان بکہینہ وہ۔

لہ وانہ شہ ہندی ئہدہب دۆست بپرسن و بلین بۆ ہندی ہلہبہستی دیکہ کہ لہ ناو دیوانہ کانی پیشوودا، چاپ کرابوون و دہ کہوتنہ بہرچاو لہم دیوانہ نوئیہ دا بہرچاو ناکہون؟! ہوی ئہمہش دہ گہرپتہ وہ بۆ قہناعہ تی ئیمہ و دنیاییمان لہ وہی کہ ئہو ہلہبہستانہی لابراون ہی حاجی قادرین و بہ ہلہ لہ کاتی خویدا خراونہ تہ پالی، بۆیہ لہم دیوانہ دا فریمان دانہ دہرہ وہ۔

پیشہ کی

ئیمہ نامانہ وئ لیرہ دا بہ وردی و دوور و دریژی بکہوینہ بنج و بناوانی باسی ژیانی حاجی و لیکۆلینہ و ہیکہ گوشاد لہ سہر شاعر و شاعیریہ تی بنووسین و ہہ موو لایہ تیکہی ژیانی تایبہ تی شاعیر مان شی بکہوینہ و، چونکہ دہستہ یہ ک لہ رخنہ گر و لیکۆلہ ری ئہ دہ بی کوردی بہ دوور و دریژی لہ و لایہ نانہ و دواون و ئیمہ ش پتر مہ بہ ستمان ساغ کردنہ و ہ دیوانی شاعرہ کانیبہ تی، نہ ک بہ دواو اچوونی ژیانی تایبہ تی و ئاشکرا کردنی ہہ موو لایہ نہ شاردراوہ کانی۔ بۆیہ لیرہ دا بہ کورتی باسی ژیانی تایبہ تی حاجی و شاعیریہ ت و شاعرہ کانی دہ کین۔

حاجی قادر کیہ؟

بہ پیی لیکۆلینہ و ہیکہ رخنہ گرانی ئہ دہ بی کوردی و ساغ کردنہ و ہ ہندئ لایہ نی بوون و ژیانی حاجی قادری کۆیی گہ یشتو وینہ تہ ئہ م راستیانہ ی خوارہ و ہ:
ناوی تہ وای شاعیری نہ تہ و ہ ییمان: «حاجی قادری کورپی مہ لا ئہ حمہ دی کورپی مہ لا سالچی کورپی مہ لا ئہ حمہ دی گہ ورہ»^۱ یہ و دایکی ناوی فاتمی (فاتم) بووہ ہر وہ کوو خوئی لہ دیرہ شاعر کیدا ئہ م راستیبہ بہ دیار دہ خات و دہ لئ:

باوکم ئہ حمہ د بوو ناوی فیکرم دی،

خہ لقی لادی بوو، دایکی من فاتمی^۲

۱. پروانہ نامیلکہ ی مہ لا عہ بدورپرہ حمان لاپہرہ کانی (۳۲۹ - ۳۳۵) ی بہ شی دووہ می

«حاجی قادری کۆیی» نووسینی مہ سعوود موحمہ مہ د - بہ غدا ۱۹۷۴.

۲. عہ بدورپرہ حمان سہ عید «کۆمہ لہ شاعیری حاجی قادری کۆیی» بہ غدا ۱۹۲۵، ل: ۴.

حاجی قادر، کس و له کوئ هاتوته دنیاوه؟

سأل و جینگه‌ی له دایک بوونی حاجی قادر مایه‌ی هینان و بردنیک‌ی زوره، له هه‌ندی سه‌رچاوه‌ی وه‌کوو نامیلکه‌ی «مه‌لا عه‌بدوپرپه‌حمانی کورپی ته‌حمه‌دی کورپی موحه‌مه‌دی کورپی مه‌لا ته‌حمه‌دی گه‌وره» دا هاتوو هه‌که‌ و حاجی له‌گوندی «گورقه‌ره‌ج» ی^۱ سه‌ر به‌شاری کۆیه له‌سالی ۱۲۳۱ ی^۲ کۆچی [م] دا هاتوته دنیاوه، ته‌م ساله‌ کۆچیه‌ش به‌رانبه‌ر به‌سالانی (۱۸۱۵ - ۱۸۱۶ ز) ده‌وه‌ستی^۳.

که‌ له‌ سه‌رچاوه‌ی دیکه‌شدا به‌ دوا‌ی سأل و شوینی له‌ دایک بوونیدا ده‌گه‌رپین ده‌یینین لای ته‌وان سالی ۱۲۳۲ ی^۴ کۆچی [م] به‌ سالی له‌ دایک بوونی داده‌نین^۵ و ته‌م ساله‌ش - به‌ پیی هه‌مان خشته‌ی گۆرپینی ساله‌کانی کۆچی بۆ زایینی - ده‌یینین به‌رانبه‌ر به‌سالانی (۱۸۱۶ - ۱۸۱۷) ی^۶ زایینی ده‌وه‌ستی^۷.

له‌ هه‌ندی سه‌رچاوه‌ی په‌خته‌ی ته‌ده‌بی کوردیشدا ته‌مه‌ هاتوو هه‌که‌ حاجی قادر له‌ سالی ۱۸۱۵ دا له‌گوندی «گورقه‌ره‌ج» ی^۸ و هه‌ندیکیش ده‌لین له‌ ۱۲۳۲ له‌ هه‌مان گوند هاتوته دنیاوه^۹. هه‌ندی نووسه‌ری دیکه‌ش ده‌لین: حاجی له‌ سالی ۱۸۱۵ له‌ کۆیه له‌ دایک بووه^{۱۰} و له‌ جیی خۆیدا له‌ گورقه‌ره‌جه‌وه هاتوو نه‌ته‌ ته‌و شاره‌. به‌لام له‌م دوا‌یه‌دا زۆربه‌ی لیکۆله‌رانی کوردی

۱. گۆرقه‌ره‌ج: گوندیک‌ی وێرانه‌یه‌ که‌وتوته‌ خوارووی شاری کۆیه‌وه.

۲. نامیلکه‌ی مه‌لا عه‌بدوپرپه‌حمان «حاجی قادری کوئی» نووسینی مه‌سه‌عوود موحه‌مه‌د، ب: ۲، به‌غدا. ۱۹۷۴، ل: ۳۲۹.

۳. یوسف ابگار و فیچ اوربلی «جداول لتحویل السنووات الهجرية الى السنووات الميلادية» ترجمه، د. حسین قاسم العزیز «مجلة المورد» المجلد ۳، العدد ۴، بغداد ۱۹۷۴، ص ۱۳۱.

۴. «گۆفاری هاوار» ژماره‌ (۴) ی سالی ۱۹۳۲ شام، ل: ۷.

۵. اوربلی، جداول... مجلة المورد، المجلد ۳ العدد ۴ بغداد ۱۹۷۴، ص ۱۳۱.

۶. عه‌لاه‌ه‌دین سه‌جادی «میژووی ته‌ده‌بی کوردی» ج ۱ به‌غدا ۱۹۵۲، ل: ۳۱۰.

۷. په‌فیت حیلمی «شاعر و ته‌ده‌بیاتی کوردی» ب ۱ به‌غدا ۱۹۴۱، ل: ۹۹.

۸. که‌ریم شاره‌زا «کۆیه و شاعیرانی»، به‌غدا ۱۹۶۱، ل: ۲۰.

5. مه لاره ئووفى سەليم ئاغا «ديوانى حاجى قادرى كۆيى»، دەستىن ووس، ل: ۱۸۵.

کۆچی [م] دا له دایک بووی، چونکه بهمه تهمهنی له گهڵ حاجی مهلا «عبدالله» ی هاوڕێیدا نۆ ساڵ ده سالیان بهین دهبی. ئهم نزیک بوونهوه یهش له تهمهندا پتر هاوڕێیهتی گهشتی خوێندنیان بههێز دهکات، له چاو جیاوازییهکی ههژده نۆزده سالییدا.

حاجی قادر و خوێندنی مهلا یهتی:

حاجی قادر ههر منال دهبی که باوکی دهمری، بهلام دهبی ئهو پراستییهش بلێن که حاجی تهمهنیکی مندایی وای بووه که باوکی نهماوه، ناوی له بیر بمیستی، ههروهک له دێره شيعره که ی پیشوویدا گوتویهتی:

باوکم ئهحمه دبوو ناوی فیکرم دی خهلقى لادی بوو، دایکی من فاتمی

که تهمهنی بووه بهحهوت ساڵ دایکی له مزگهوتی موفتی له کۆیه لای مهلا ئهحمه دی ئۆمرگوبهتی له بهر خوێندنی داناوه^۱، ئهو مهلا ئهحمه ده خالۆزای حاجی بووه. پاشی دوو ساڵ دایکیشی دهمری و ئیتر مهلا ئهحمه ده موو مهسره فیکی خوێندنی دهکیشی^۲.

حاجی که سه رهتای خوێندنی فهقییهتی له کۆیه فیڕ بووه، له هاوینی سالی ۱۲۷۰ ی کۆچی [م] به رانهبر به سالی (۱۸۵۳ - ۱۸۵۴ ز) دا له گهڵ حاجی مهلا «عبدالله» ی جهلیزاده دا گهشتیکی خوێندن بۆ ناوچهی «باله کهتی» دهکات و له گوندی «شیخ وهتمان» له لای «مهلا موحه ممه د کاک عبدالله» دهخوینن و پاش ماوه یهک حاجی قادر له حاجی مهلا «عبدالله» ی هاوڕێی داده بری و به ته نهایی دهچیت بۆ کوردستانی ئێران بۆ شاره کانی سه رده شت و سابلاغ و شنۆ^۳.

حاجی تاکوو سالی ۱۲۷۹ ی کۆچی [م] به رانهبر به (۱۸۶۲ - ۱۸۶۳) ههر له کوردستانی ئێران ماوه تهوه و لهو ساله دا ئیجازه ی مهلا یهتی وهگرتهوه و به دهشتی لاجان و به ریی

۱. عه لانه دین سه جادی، میژووی ئه ده بی کوردی، چ ۱ به غدا ۱۹۷۱، ل: ۳۴۲.
۲. نامیلکه ی مهلا عه بدورپه حمان، بنواپه: مه سهوود موحه ممه د «حاجی قادری کوئی»، ب ۲ به غدا، ۱۹۷۴، ل: ۳۲۹.
۳. که ریم شاره زا «کۆیه و شاعیرانی»، به غدا ۱۹۶۱، ل: ۲۰.

باله كه تيدا - نهك به رېنگای سوله یمانیدا وهك له هه ندئ سهرچاوه دا هاتووه - گهراوه تهوه دیوی
 كوردستانی عێراق و هاتوتهوه كۆیه^۱ و ماوه یه کی خوش له گهـل حاجی مهـلا «عبدالله» ی
 دوستی و «ئهمین ئاغای ئهـختهـر» ی شاعیر و «حهـماغا» دا له كۆیه به سهردهـبات.^۲

پاش ماوه یهـك كه حاجی سهرنج دهـدات - دوا ی ئهـو ههـموو خهـمخۆریهـی بۆ خهـلكهـ كه ی
 كۆیه - دهـبینئ ههـمووی ههـر پروویان له ههـندئ شیخی وهـكوو «شیخ نهـبی ماویلی» یهـو بهـرانهـر
 به شاعیر و خهـمخۆری وهـكوو خۆی كهـمهـرخهـمن و ئهـم كهـمهـرخهـمییهـش له پرووی سۆزی
 شاعیرانه یهـوه به بیـ حورمهـتی دادهـنئ و بۆیه بریار دهـدات كۆیه جئـ یئـلی و پروو بـكاته شاری
 «ئهـستهـنبوول» ی پایتهـختی سهـلتهـنهـت و خهـلیفایهـتی عوسمانلی. حاجی كه دهـكهـوئته ئهـو و لاـتی
 غوربهـتهـش له چهـند دپـره شیعرێکی پر سۆزیدا ئهـو ههـسته ی خۆی دهـرپرپوه و گوتویهـتی:

له غوربهـت به شاهی لهـبیر ناـکری زهـمانی جوانی و یادی و لاـت
 له «قوشخانه» وه تا دهـمی «ئێچ قهـلا» له «بایزاغه» وه تا مهـحهـلله ی «قهـلا ت»^۳
 ههـموو خزمی خوـمن دهـزانم دهـلێن له بیـ حورمهـتیمان بوو «حاجی» ههـلا ت^۴

ژبانی حاجی له ئهـستهـنبوول:

حاجی شاری كۆیه ی بچووكی جئـ هیشت و پرووی كرده شاریکی گهـوره ی بهـهات و باـتی
 وهـكوو «ئهـستهـنبوول».

«شاری ئهـستهـنبوول» ی ئهـو پـۆژهـش كه پایتهـختی دهـولهـتی عوسمانلی بووه، نوخته ی
 له یهـكـدان و به یهـكـگهـیشتنی پـۆژئاوا ی پێشكهـوتووی سهـرمایهـدار و پـۆژهـلاـتی دواكهـوتووی
 دیلی كۆت و زنجیری دهـرهـبهـگی و چهـوساندنهـوه ی نهـتهـوا یهـتی و فـروپـیـلی ئایین فـروشان بوو،
 ئهـو ئایین فـروشانه ی كه ئایینیان كـردبوو به دهـسمایه ی دهـستیان و بۆ ئامانجی سهـتمـكاری

۱. بیروپرای مامۆستا مهـسهـوود موحهـمهـد له پێداچوونهـوه ی ئهـم دیوانهـدا.

۲. نامیلکه ی مهـلا عهـبدورپـهـحمان «حاجی قادری کۆیی»، ب ۲ بهـغدا ۱۹۷۴، ل: ۳۳۰.

۳. قوشخانه، ئێچ قهـلا، بایزاغه، قهـلا ت: چوار شوێن و گهـره کی شاری كۆیهـن.

۴. مهـلا رهـئووفی سهـلیم ئاغا «دیوانی حاجی قادری کۆیی»، دهـستـنووس، ل: ۳۵.

خۇيان ئال و وتلىان پى دە کرد.^۱

حاجى لەو شارە گەورە پىشكە وتوودا ماوۋىيە كى دور و درىژ ژيا، [لە ويد] بە بنەمالەى «بە درخانىيە كان» گە يىشت و بوو بە مامۇستاي تايبەتى كورپە كانى ئەو خانەوادەيە، لەلەي ئەوان دىياچەى «مەم وزىن» ى ئەحمەدى خانى خویندەو، لەو دىياچەيە و لە ئەنجامى خویندەنەو ى كىتپى رۆشنىبىرى تازە بابەت كە پەيتا پەيتا لە ئەوروپاي پىشكە وتوودەو دەھاتن بۇ ئەستەنبوول و دەكران بە توركى و بە ناو خەلكدا بلاو دەبوونەو بىر و ھەستى نەتەو ىي لە [ناخىدا] سەرى ھەلدا.

پوختەى مەبەستمان ئەو ىيە بلىين: حاجى قادر لە بەر تەوژمى رۆشنىبىرى ئەوروپادا كوردايەتى لە مېشكىدا گەپرا و لە ھەمان كاتىشدا دۇستايەتى لە گەل بە درخانىيە كاندا بى گومان ھاندەرلىك بوو بۇ سەرھەلدا و مەيىنى ئەو كوردايەتییەى.

ھەرچەندە حاجى لە ژيانى ئەستەنبوولى رازى نەبوو و ھەو ىسى بە چارەى عوسمانلىيە كان نەھاتو، بەلام وەك گوتمان ئەو ژىنە نوئیەى لەو شارەدا گۇرپانىكى سەرەكى بە سەر بىر و باو ەرى حاجى ھىناو؛ چونكە جگە لەو ى كەوتبوو بەر تەوژمى پروناكېرانى ئەوروپاي پىشكە وتو لە ھەمان كاتىشدا «شارى ئەستەنبوولى ئەو رۆژە جىگای كۆبوونەو ى ھەموو ئازادى خوازەكانى ولاتانى عوسمانى بوو لە كورد و ەرەب و ئەرمەن و نەتەو ىكانى ئەوروپاي خوارووى رۆژھەلات كە لەو سەردەمەدا لە تىكۆشان بوون بۇ ئازادى يا خۇيان لە دەستى عوسمانىيە كان رزگار كردبوو».^۲

حاجى لە و كاتەى ئاگادارى تىكۆشانى ئەو نەتەوانەى ژىر چنگى دەولەتى عوسمانلى بوو [كە] ئاورپىكى لە مىللەتە كەى خۆى دەدايەو، دەيىنى نەك بەرەو رزگارى [نە] دەچو بەلكو ئەو مىر نشىنيانەى كە ھەشى بوون، لە ناوچو بوون وەك:

حكومتى مىرەكانى «بابان» و «سۆران» و «بادىنان» و ئەمارەتەكانى كوردستانى سەروو

۱. موخەممەدى مەلا كەرىم «حاجى قادرى كۆيى شاعىرى قۇناغىكى نوئیە لە ژيانى نەتەو ى كورد»، بەغدا، ۱۹۶۰، ل: ۱۰.

۲. ھەمان سەرچاوەى پىشوو ل: ۱۰.

به ته وای ناوچه کانیان خرابوونه سهر ده و له تی عوسمانی. بنه ماله ی به درخانییه کانش
تیکو شایکی گهر میان ده کرد بو ده ست خستنی مافه نه ته وه بییه کانی گه لی کورد».^۱

جالیره دا به پتی نه و زانیاریانه ی باسمان کردن و به گویره ی بیرو را و بو چوونه کانی خو مان
گه یشتوینه ته نه و راستییانه ی خواره وه و لیره و دوا ده یان خهینه پروو:

یه که م: حاجی تا نه چووه ته نهسته نبوول، بیر و باوه پری کوردایه تی تی نه گه پاوه و شیعی
نه ته وه یی و کومه لایه تی دانه ناوه، چونکه هیچ به لگه یه کی باوه پیکراومان به دهسته وه نییه که
حاجی پیش چوونی بو نهسته نبوول شیعی له سهر ثم جو ره بابه تانه دانای و بیر له دوا
روژی نه ته وه که ی خو ی کردیته وه.

دووه م: به زوری شیعی دلداریه کانی حاجی، زاده ی بیر و ههستی ژبانی کوردستانی
عیراق و ئیران بوون، مه گهر به ده گمه ن ده نا له نهسته نبوولدا له شیعی نه ته وه یی و کومه لایه تی
و لاواندنه وه به ولاره، هینده گوئی به شیعی دلدار ی نه دواوه.

سیههم: نه گهر ماموستای کوره کانی به درخانییه کانش بووه، نه وه وانا گه یه نی که هه موو
دهم له مالی نه واندا ژبایی، به لکوو به ده لیلی شیعه کانی خو ی مال و ژووری تاییه تی خو ی
بووه، جا سهر به خو یان له ماله کوردیکی ناسیاری ژووریکی تاییه تی بووه، ژبانیکی
هه ژارانه ی تیدا بردو ته سهر. ههر وهك خو ی له دیره شیعیکیدا که له نامه شیعییه که ی بو
حاجی مه لا «عبدالله» ی جه لیزاده ی کونه دوستی و هاو پنی خویندنی نووسیوه، ده لی:

شهوی دانیشتبووم بی شه مع و میسباح نه تو ی هی ناوه یادم کاکه فه تتاح^۲
چونکه نه گهر له مالی به درخانییه کاند ژبابا، ماله پاشا «شه مع و میسباح» و اتا: «موم و
چرا» یان بووه و حاجی ده یتوانی نامه که ی له بهر پرووناکی چرای به شه وق بنووس و تاریکی
شه و نه ییته گرفتیک له پیشی.^۳

۱. هه مان سهر چاوه ی پیشوول: ۲۰.

۲. عه بدورپه رحمان سه عید «کومه له شیعی حاجی قادری کوئی»، به غدا ۱۹۲۵، ل: ۳۲.

۳. بو زانینی زانیاری پتر له م بابه ته وه پروانه: مه سعوود موحه ممه د «حاجی قادری کوئی»،
به غدا ۱۹۲۵، ل: ۳۲.

چوارەم: حاجى قادر «كەيفى جوانپرووى» شاعىرى لە كۆيە نەبىنيوھ چونكە سەردەميان جودا بووھ. حاجى زووتر لە كۆيە پۈشتوۋە و «كەيفى» ىش درەنگتر ھاتۆتە ئەم شارە و ماويەكى باش لە كۆيە ژباوھ و لە مەدرەسەى حاجى مەلا ئەسەدى باوكى حاجى مەلا «عبداللە» خوتەندوويەتى و لە گەل شەيخ پەزاي تالەبائىدا گەلى بىرەوھەرى خۆش و ناخۆشيان بەيەكەوھ بووھ، حاجى لە ئەستەنبول وانا: لە غوربەت بىرەوھە دۆستى گيانى بە گيانى «كەيفى» و ئەو پايە راست نىيەكە دەلى: «حاجى و كەيفى بەيەكەوھ لە شارى كۆيەوھ چوون بۆ ئەستەنبول».

كەيفى ماويەك پەش حاجى لە سالى ۱۳۰۰ى كۆچى [م] بەرانبەر سالانى (۱۸۸۲ - ۱۸۸۳) لە ئەستەنبول كۆچى دوايى كردوۋە و حاجىش بە ھەلبەستە ناۋدارەكەى «فەلەك بە تىر و كەمانى لە ئىمە چويتەكەمىن» بە شۆرەكەى پەشور و سۆزى ئاۋارەيى دەيلاۋىننەوھ و لە دېرە شىعەرىكىدا دەلى:

لە «كوپرەدى» ىي كە «كەيفى» ى تىبابى فەردەوسە

جەھەننەمەكە نەما «كەيفى»، شارى «قوستەنتىن»^۲

پەنجەم: ھەرچەندە حاجى ۋەك پروناككىرىكى پەشكەۋتن خۋازى سەردەمى خۆى سەيرى مەسەلەى نەتەۋايەتى كردوۋە و بىستوويەتى بە جۆرىكى زانستيانە چارەسەرى فەلسەفەى ژيان بىكات، بەلام لە سنورى فەلسەفەى ئاينى ئىسلام نەچۆتە دەرەوھ. دەتوانىن بە حاجى بلىن: «شاعىر و مەلايەكى پروناك بىر بووھ» ھەرچەندە ھەندى جار ۋەك زانايەكى ماترىاليست بىرى لە كاروبارى ژيان كردۆتەوھ و گوتوويەتى:

لازمە خول بخۆى ۋەكوو بەرداش ھەموۋقەرنى دەگۆرى ئەمرى مەعاش^۳

۱. كوپرەدى: بە دوو مانا دى، يەكەميان بە ماناى دىيەكى بچوۋك دى و دووھمىشان بە مەبەستى «كوپرەدى» ى زايىنگەى «كەيفى» دى.

۲. مەبەستى لە شارى قوستەنتىن: شارى ئەستەمبۇل كە «كەيفى» تىدا ژباوھ و ھەر لەو شارەشدا كۆچى دوايى كردوۋە.

۳. عەبدوررەھمان سەعيد «كۆمەلە شىعەرى حاجى قادرى كۆيى»، بەغدا ۱۹۲۵، ل: ۳۶.

له هه مان کاتیشدا وهك مه لایه کی خواپه رستی ئیماندار به ره ره چی فه لسه فه ی هه ندئ
فه یله سووفی وه کوو ئه فلاتوون (۴۳۰ - ۳۴۷) ی پیش زاین، ده داده ته وه که گوتوویه تی «دنیایا
قه دیمه» واتا: «دنیا یا خود ماده کۆنه» و ده لئ:

فه لاتوون تو ده لئ دنیا قه دیمه؟! له خمخانه ت بنین وهك خۆت له خم نا^۱

شه شه م: حاجی تا کۆتایی ژبانی ژنی نه هیناوه و بئ ژن و مال و منال ماوه ته وه و ئه م باره
تایه تیه ی ژبانیشی بووه ته کۆسپک له به رده م کۆ کردنه وه و ساغ کردنه وه ی دیوانی
شيعره کانی، چونکه ئه گه ر ژن و منال و نه وه ی بیوايه، هيج نه بوايه هه ندئ له شيعره کانیان بۆ
ده پاراست و بۆ لیکۆله ری ئه م سه رده مه مان ده بوون به سه ره داوی به دوا دا چوون و هه لکردنی
زانیاری پاست و ته واو له باره ی ژبان و شيعر و شاعیریه تیه وه.

حاجی له دپره شيعر یکیدا ئه م راستیه ی بئ که س و بئ ژن و مندالییه ی خۆی بۆ خه لکه که
پوون کردۆته وه و خۆی له بئ که سیدا به میراتگری چه زه تی عیسا داناوه و گوتوویه تی:

هه ر منم ئیسته وارسى عیسا بئ کوپ و مال و بئ ژن و مه ئوا^۲

دیسانه وه هه ر له باره ی بئ که سی و بئ منالی خۆیه وه ده دوئ و ئه وه مان پئ پاده گه یه نئ که
هه رچه نده بئ کوپ بووه، به لام له سایه ی شيعره کانییه وه باوکی کوپانه، واتا: شيعره کانی
جگه رگۆشه ی ئه ون و وجاغی به و شيعرانه یه وه روونه، له م باره یه وه ده لئ:

ئه وه ی شاعیر نه بئ کۆره وجاغی له سایه ی شيعره کان، بابی کوپانم^۳

حه وه تم: حاجی ته مه ئیککی درێژی به سه ر بردووه، به حیسابی ئه و نووسه ر و لیکۆله رانه ی
که ده لئین: له سالی ۱۸۱۵ دا له دایک بووه و له سالی ۱۸۹۷ دا کۆچی دوا یی کردووه (۸۲) سال
ژیاوه. به رای ئه و نووسه رانه ی که ده لئین له سالی ۱۸۱۷ دا له دایک بووه، ده بئ ته مه نی هه شتا
سال بوو بئ له کاتی مردنیدا. به مه زنده ی مامۆستا مه سعوودیش وهك له مه و به ره په نجه مان بۆ

۱. گیوی موکریانى «دیوانى حاجى قادری کۆبی»، چ ۳ هه ولیر ۱۹۶۹، ل: ۲۷.

۲. هه مان سه رچاوه ی پيشوول: ۱۰۰. ۳. هه مان سه رچاوه ی پيشوو، ل: ۳۹.

دریژ کرد، ده‌لێ: ئیحتیماله له ساڵی ۱۸۲۴ له دایک بووبی. بهم حیسابه‌ش (۱۸۹۷-۱۸۲۴=۷۳) ساڵ زیاده و ههر سێ ته‌مه‌نه‌که‌یشی ئهو وه‌سفانه‌ی به‌ راست ده‌گه‌یه‌نن که گوتوویه‌تی:

سه‌رو پریشم سه‌راپا بو‌ته‌ لۆکه
شه‌وی هه‌م‌رازمه‌ پشمن و کۆکه
هه‌روه‌ها گوتوویه‌تی:

له‌ به‌ر پیری ئه‌وه‌نده‌ بێ‌حه‌واسم ده‌لێی ئه‌رکانی ئیسلامی ئیناسم^۱
هه‌روه‌کوو ساغیش بو‌ته‌وه‌ حاجی له‌ ساڵی ۱۸۹۷دا له‌ شاری ئه‌سته‌نبوول، له‌ ئاواره‌یی و بێ‌که‌سیدا سه‌ری ناوه‌ته‌وه‌ و له‌ به‌ری «ئوسکودار»، له‌ گۆرستانی «قه‌ره‌ج ئه‌حمه‌د» نێژراوه‌.^۲

حاجی قادر و شیعری نه‌ته‌وه‌یی

حاجی قادر وه‌ك شاعیریکی كورد، هه‌ر چه‌نده‌ به‌ پێی قوناغ و سه‌رده‌می سه‌ره‌ڵدانی خۆی له‌ ناو سنوور و بازنه‌ی قوتابخانه‌ شیعریه‌كه‌ی نالی و سالم و كوردیدا ده‌دۆزێته‌وه‌ كه‌ له‌ چاره‌کی یه‌كه‌می سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌م به‌ردی بناغه‌یان بۆ داناوه‌ و پێشی ده‌گوترا «قوتابخانه‌ی شیعری بابان»، ئه‌م خاسیه‌تانه‌ی ئهو قوتابخانه‌یه‌ش به‌سه‌ر شیعره‌كانی حاجی تا له‌ کۆیه‌ و له‌ كوردستانی عێراق و ئێران بوو ده‌سه‌پاندر، به‌لام کاتی که چوو له‌ شاری ئه‌سته‌نبوول و بیر و باوه‌ری كوردایه‌تی له‌ لا‌په‌روه‌رده‌ بوو، ورده‌ ورده‌ پێبازی شیعری گۆڤا و خۆی له‌ بابه‌تی غه‌زل و دل‌داری کێشایه‌وه‌ و كه‌وته‌ سه‌ر شیعری نه‌ته‌وه‌یی و کۆمه‌لایه‌تی دانان و پێبازیکی نوێی گرت به‌ر.

هه‌رچه‌نده‌ ئهو پێبازه‌ی به‌ روخساری شیعره‌کانی هه‌ر له‌ قالمی کۆندا ماوه‌ته‌وه‌، به‌لام له‌ باره‌ی ناوه‌رۆکه‌وه‌، جو‌ره‌ سۆز و بیریکێ نوێ بوون و حاجی ده‌ستی له‌ باسی زولفی دریژ و چاوی به‌خه‌ وه‌لگرت و كه‌وته‌ سه‌ر چاره‌سه‌ر کردنی مه‌سه‌له‌ی نه‌ته‌وايه‌تی كورد و کۆمه‌لایه‌تی میلله‌ته‌که‌ی.

۱. مه‌سه‌وود موحه‌ممه‌د «حاجی قادری کۆبی»، ب ۱ به‌غدا ۱۹۷۳، ل: ۱۰۶.

۲. گیوی موکریان «دیوانی حاجی قادری کۆبی» چ ۳ هه‌ولێر: ۱۹۶۹، ل: ۵.

ئەو کارەى حاجیش پێچکە و پێبازێکی تازەى لە دنیاى شیعری کوردیدا خولقاند، چونکە ئەگەر شیعری نەتەوەیی لە سەردەمیکی پێش حاجیش سەرى هەڵدای، ئەوا وەك شیعەرەکانى حاجى پێگە یشتوو نەبوون. راستە شاعیری مەزنى کورد ئەحمەدى خانى (١٦٥٠-١٧٠٦) پتر لە سەدەى ئەک پێش حاجى لە ئیش و ئازارى نەتەوەى کوردەووە دواوە و دەرەکانى دەست نیشان کردوون و دەستى بۆ دۆژمنە گەورەکانى ئەوسای کورد درێژ کردووە، کە پۆم (عوسمانلى) و عەجەم (ئێران) بوون و ھەر پۆژە کوردیان بە دەرديك بردووە و ئەم ھەلوێستەى «خانى» بوو تە سەر مەشقیك بۆ شیعری نەتەوەیی دانان لە لای حاجى و ھەر وەھا شاعیریکی گەورەى وەکوو سالمى ساحبقران ھەرچەندە لە چامە درێژە پر سۆزە کەیدا لە سەر شەرى نیاوانى عوسمانلى و کوردە بابانەکان سۆزێکی پر جۆششى نەتەوەیی کورد دەنوێنێ، بەلام تەنیا چامەى ئەک نەیکردووە بە شاعیریکی نەتەوەیی و بە شاعیری غەزەل ناسراوە.

ھەرچەندە وەك بۆمان دەرکەوت شاعیری دیکەى کورد پچەى پێبازى شیعری نەتەوەییان شکاندووە، بەلام ھیچ کامیکیان وەکوو حاجى قادر وا بە قوولێ و بەرووبەریکی وا بە دەرەتان پەریان بە شیعری نەتەوەیی کورد نەداوە، ھۆى ئەمەش دەگەرێتەووە بۆ ژيانى حاجى لە دەورووبەریکی بەھات و باتى شارستانیتى وەکوو شارى ئەستەنبولێ سەدەى نۆزدەھەم و سەردەمى شاعیریەتى و ھاتنە ناو مەیدانى ئەدەبى کوردى لە گەرمەى پێگە یشتنى جوولانەووەى ئازادى خوازى نەتەوایەتى میللەتان لە ولاتە دراوسێکانى دەولەتى عوسمانلى و کارتیکردنى لە سەر بزوتنەووەى نەتەوەیی کورد.

نوسەر و پەرخەگرانى ئەدەبى کوردى ھەریەکە بە جۆرێک لە حاجى قادری کوئى دواون، ھەیه دەلێ: «حاجى قادر بە پێشپەرەى کاروانى ئەو شاعیرە کوردانە دادەنرێ کە پێگەى خەبات و تیکۆشانیان بۆ نەتەوەى کورد کێشاوە و شعیریان کردووە بە بەشیکی جودا نەکراوە لە خەباتى گەل و بە چە کوشە کەى «کاوە» بۆ ورد و خاش کردنى دۆژمنان».^١

حاجى ئەو راستییەى بۆ ساغ بوو بوو وە کە دەردى کوشندەى نەتەوەى کورد دۆژمنایەتى و یەك نەگرتنى دەستە و چین و سەرباکی رۆلەکانى گەلە کە یەتى، بۆیە ھەردەم «ھەستیکی

نەتەوايەتی پیرۆز و خۆشەویستیەکی بە سۆزی بۆ نیشتمان و گەلەکەیی بوو، ئەو هەست و خۆشەویستیەیی بوون بە سەرچاوەی ئەم هەموو شیعەر بەرزانی کە چ ئەوکاتە و چ ئێستاش بە چرایەکی پڕیگا پروون کەرەوێ نەتەوێ کورد دادەنرێن و هەر ئەو هەست و خۆشەویستیەیی بوو وای لێ کردوو کە یەکیەتی هەموو پرووێکی ژبانی میللەتی کوردی زۆر مەبەس بێ.^۱ هەر وەك لەم دوو سێ دێرە شیعەریدا دەلێ:

لە دەشت و دێی ویلايەت بێنە ئەحباب وە کوو شەخسێکی واحید بن لە هەر باب
لە مەولا پاکتان با بێنە سەر وە لە بۆتان تا بەبان و سەر حەدی پەری
هەمووتان بێنە یەك دەستوور و نووسین جل و بەرگ و زوبان و پەسم و ئایین^۲

وە یاخود لە هەلبەستێکی دیکەیدا چەند بە دلسۆزی داوای پێککەوتن و یە کگرتنی پۆلەکانی هەموو تیرە و هۆزەکانی میللەتی کورد دەکات، تاکوو وەك هێزێکی گەورە و کاریگەر بەرامبەر بە دوژمنانیان بوەستن، هەر وەك دەلێ:

تا پێك نەکەون قەبیلی ئەکراد هەروا دەبنە خەرابە ئابادا!
ئەنواعی میلەل لە گەورە تا چووک خەمڵیو مەمالیکی وە کوو بووک
یەك بەرگن و یەك زوبان و یەك پەنگ بێ غەیبەت و عەیب و عار و بێ دەنگ^۳

نووسەر و پەرخەگری ئەدەبی کوردیمان بە جۆریکی دیکە لە حاجی و شیعەرکانیەو دەدوین و دەلێن: «بە سەیر کردنی بەرهەمەکانی حاجی، [حاجی] بە دامەزرێنەری قوتابخانەییەکی شیعری کوردی لە ئەدەبی کورددا دەژمێردرێ، ئەو قوتابخانەییەش پێی دەگوترێ قوتابخانەی «تنویر = روژن کردنەو» وەیا خود دەتوانین ئێمە پێی بڵێن: قوتابخانەی روژننیری. گرنگترین خاسیەتەکانی ئەم قوتابخانە شیعرییەش نزیک بوونەو یەکی یەگجارجەورەییە لە میللەت و دەرپرینی هیوا و ئاوات و ئازار و داخواییەکانی بە جۆریکی

۱. موحەممەدی مەلاکەریم «حاجی قادری کوئی» بەغدا ۱۹۶۰، ل: ۵۰.

۲. مەلا پەڕووفی سەلیم ئاغا «دیوانی حاجی قادری کوئی»، دەستنوس، ل: ۲۰۳.

۳. مەلا پەڕووفی سەلیم ئاغا «دیوانی حاجی قادری کوئی»، دەستنوس، ل: ۱۵۹.

فراوانتر و گه لئ گه وره تر له شاعیره کانی پيشوو.^۱

هه مان نووسه ر و ليكۆلەر له شوئيكي ديكه ي بابه ته كهيدا نووسيوه تي ده لئ: «له به راورد كردني حاجي له گه ل شاعيرانى جوولانه وهى «تنظيمات» كه نوينه ره كانيان له ئه ده بى توركى عوسمانليدا «شناسى» و «ناميق كه مال» و «توفيق ضياء الدين» و «ضيا پاشا» و «عبدالحق حامد» بوون، له يه كچوونيكي گشتى ده بينين له نيوانى حاجى و ئه و شاعيره توركه عوسمانلييانه دا، به لام حاجى وهك شاعيرى نه ته وه يه كى ئازار دراو و چه وساوه جياوازى له دوو شتدا له گه ل ئه و شاعيرانه دا هه يه:

۱. بارى مروفايه تي له شيعره كاني حاجى قادردا پتره.

۲. له هه لويستدا شوپشگيرانه تر ديته مه يدانه وه.^۲

حاجى وهك تيكۆشه ريكي قال بووى ناو بوته ي خه باتى نه ته وه بى ده بينين «له شيعره كانيدا وته ي واى گوتوه سوودى ميلله تي تىدابى، بۆيه ده توانين بلين: هه لبه سته كاني شوپشيك بوون له دژى كاره سات و خراپه كارى ناو ژيانى نه ته وه ي كورد و شوپشيك بوون له دژى ئه و شاعيرانه ي هه ر خه ريكي عه شق و دلدارى بوون و شوپشيك له دژى داگيركه رى ولاتى كوردستان و ئه و شيخ و ده رووشانه ي ئايينيان كردبوو به هۆيهك بۆ هه لخه له تاندنى خه لكه كه و سركرديان».^۳

ئه و دوژمنه داگيركه رى كوردستانى سه رده مى حاجى قادر هه ر هه مان دوژمنى داگيركه رى سه رده مى "ئه حمه دى خانى"ى مامۆستاي بووه و له و كاته ي كه خانى «پۆم و عه جه م» وهك دوژمنى گه وره و داگيركه رى كوردستان داده نئ و ده لئ:

ئه ف پۆم و عه جه م بوان هه سارن كرمانج هه مى له چار كنارن
هه ر دوو ته ره فا قه بيلي كرمانج بۆ تيرى قه زا كرينه ئارمانج^۴

۱. د. ئيhsan فوناد «به ره هه مى حاجى قادري كوئى و جيگه ي له ئه ده بى كورديدا»، كورته ي نامه ي دوكتوريه كه ي به زمانى پرووسى، موسكۆ ۱۹۶۶ (خۆى بۆى كردين به كوردى، ك.ش).

۲. هه مان سه رچاوه ي پيشوو.

۳. د. عزالدین مصطفى رسول «الواقعية فى الادب الكردي»، بيروت ۱۹۶۶، ص ۷۲.

۴. م. ب. رۆدنكۆ، «مهم و زين»ى ئه حمه دى خانى، موسكۆ ۱۹۶۲، ل: ۳۲.

دەبینین لە سەردەمی حاجیش ھەر ھەمان پۆم و عەجەم دەستیان بە سەر خاکی ولانە کەیدا
گرتوو و لە نێوانی خۆیان دابەش کردوو، ھەر وەك لە دێرە شیعریکیدا دەلی:

لە مابەینی «کلاوسوور»^۱ و «کلاورەش»^۲ پەریشانین دەبینە میسلی گای بەش^۳
حاجی دواى داواکردنى یە کگرتنى ھەموو دەستە و چینه کانی میللەت و دەستیشانکردنى
دوژمنى داگیرکەری ولانە کەى، دێتە سەر مەرجى دوو ھەمی جوولانە ھەى پزگارى خوازی
نەتە ھەبى، ئەویش مەسەلەى چە کە و لە گەلى جیى شیعەرە کانیدا ئەم مەسەلە ھە دووبارە و سى
بارە دە کاتەو و جارێك دەلی:

سەلاحى ئىيۆه ئىستاکە «سیلاحە»

تەماعى گەورەبى، بى «چەك» نە کەن، نەك^۴

و ھاخود جارێكى دیکەش لە ھەلبەستىکى تریدا ھەمان مەسەلەى گرنكى چەك دووبارە
دە کاتەو و دەلی:

بە شیر و خامە دەولەت پایەدارە ئەمن خامەم ھەبە و شیر نادیارە!^۵

حاجى وەك سیاسىيە کى ئەمڕۆ، دەبەوئ «خامە و چەك» بە یە کەو لە خەباتى نەتە ھەبیدا
بەشداری بکەن، چونکە بە تەنیا «خامە»ى نووسین نایبە ھۆیە کى کارىگەرى خەبات و
خەباتى شۆرشگێریش بە تەنیا چەك ناکرێ ئەگەر لە پال ئەو چە کەدا خامە و نووسین و
پۆشنیری و تیگە یشتنى لە گەلدا نەبى،^۶ ھەر وەك لە نمونە ھە کى دیکەیدا ئەمە پروون
دە کاتەو و دەلی:

۱. کلاو سوور: مەبەستى لە تورکە عوسمانلىيە کان بوو.

۲. کلاو رەش: مەبەستى لە ئێرانىيە قاجارىيە کان بوو.

۳. عەبدورپرەحمان سەعید «کۆمەلە شیعرى حاجى کوئى»، بەغدا ۱۹۲۵، ل: ۱۶.

۴. عەبدورپرەحمان سەعید «کۆمەلە شیعرى حاجى کوئى»، بەغدا ۱۹۲۵، ل: ۱۱.

۵. گىوى موکریانى «دیوانى حاجى قادرى کوئى»، چ ۳ ھەولێر ۱۹۶۹، ل: ۱۳۰.

۶. کەرىم شارەزا «سەرھەلدانى شیعرى سیاسى کوردى»، «گۆڤارى نووسەرى کورد»،
بەغدا ۱۹۸۲، ل: ۳۱، ژمارە (۹).

سەیف و قەلەم شەریکن لەم عەسرەدا، درێغا

شیرم قەلەم تراشه و کالانییه قەلەمدان^۱

حاجی لەبارەى خەباتى نەتەوايەتییه وە لەمە زیاتر دەروات و لە دێرە شیعریکی دیکەدا مەسەلەى یە کگرتنى پۆلەکانى نەتەو و تەگبیر کردن و مشوور گێرانی بە نەینى و مەسەلەى بوونى چەك دەکات بە بەرنامەى تیکۆشان و دەلێ:

جۆشێك بدهن وە کوو هەنگ تە گبیر بکەن بە بێ دەنگ

ئەسبابى شەرپەیاكەن تۆپ و تفەنگ و هاوان!^۲

حاجی لە هەنگاوى سێهەمیدا سەرکردەىەك بۆ ئەو بزوتنەو نەتەواییەى کورد دەست نیشان دەکات، ئەو کەسەش «یەزدان شیر» بوو کە لە بنەمالەى بەدرخان پاشا بوو، هەر وەك لە قەسیدە پڕ سۆزە کەى «لە پۆما کەوتە بەر چاوم» دا ئەم راستییەمان بۆ ساغ دەبیته وە کە لە سەرەتای قەسیدە کەدا دەلێ:

لە پۆما کەوتە بەر چاوم کەسێکی هائیم و حەیران

بە هەیتەت تینگەیم کوردە، بە شیوەى ئەهلى کوردستان

کە چوومە خدمەتى پرسیم: برادەر خەلقى کام جینگەى؟

لە کام لا هاتووی؟ گریا! گوتی: بابان! گوتم: بابان؟^۳

حاجی قادر دواى دارشتنى سەرەتای قەسیدە پڕ جۆش و خرۆش و سۆزە نەتەواییە کەى، دەکەوێتە سەر دلدانەوێ کوردە بابانییه کە و بە گۆییدا دەچرینێ کە میریکی کورد ماوێ کە جێی پشت پێ بەستنى میلەت بێ بۆ سەرۆکایەتى ئەو بزوتنەو پزگارى خوازییهى نەتەوێ کورد و دەلێ:

۱. گیوی موکریانى «دیوانى حاجى قادری کۆبى»، چ ۳ هەولێر ۱۹۶۹، چ ۳، ل: ۴۵.

۲. مەلا رەئوفى سەلیم ئاغا «دیوانى حاجى قادری کۆبى»، دەستنووس، ل: ۷۱.

[ئەم بەیتە، وە کوو لەمەولا باسى دەکەین، هەلواسراوە و لەوانەى کە شیعری حاجى نەبیّت و خرایتە نیو دیوانە کە یەو. بۆ ئاگادارى زیاتر سەیری پارچە شیعری (خاکی جزیر و بۆتان) ی ئەم دیوانە بکە.]

۳. هەمان سەرچاوەى پیشوو. ل: ۵۷.

له پاشی ئه وه موو گریان و ناله و زاریه پیم گوت:
 عهزیم غم مه خو هینده، له سایه ی په حمه تی په حمان
 ئه میریک ماوه پاشایه، گوتی: کییه؟ گوتم: شیره!
 گوتی: لیره؟ گوتم: لیره! هه تا تاران و هیندستان
 به خو شیره وه کوو ناوی، له شهردا دوژمن ئه ندازه
 ته مایان هه ره به ئه و ماوه جه میعی خاکی کوردستان^۱
 هه چی جیگه ی ئومیدمانه و ئه وی دلخوش ده کا ئه مرۆ،
 که سی دی له و به ده ر نابیته غه مخوری گه لی کوردان!^۲
 گه وره یی حاجی قادر - چ وه ک شاعیریکی نه ته وه یی و چ وه ک زانیه کی تیگه یشتوو و
 رابه ریکی گه له که ی - له وه دا نییه که وه ستایانه دهردی کۆمه لایه تی و پامیاری نه ته وه که ی
 ده ست نیشان ده کات، به لکوو گه وره یی حاجی له وه دایه له گه ل دۆزینه وه ی ئه و دهر دانه دا
 دهرمان و چاره شیان بۆ ده دۆزیته وه، ههروه ک له و پیشه کییه دا بینیمان و ساغ بووه وه.

۱. هه مان سه رچاوه ی پیشوو ل: ۵۰

۲. مه سهوود موحه ممه د «حاجی قادری کوئی»، ب ۳، به غدا ۱۹۷۶، ل: ۳۶۹.

خوینەری بەرپێز! بۆیە ئێمە تەنیا کەوتینە سەر لێکۆڵینەووەی شیعەرە نەتەوەییەکانی حاجی، چونکە هەرچەندە هەندێ نموونەیی بەهێز و سەرکەوتووی لە شیعری غەزەل و وەسفیشدا هەبێ، بەلام بە تێکپراپی هەر بە شاعیریکی نەتەوەیی ناسراوە و کە لە ئەدەبی کوردیدا ناوی شیعری نەتەوەیی دێ، ئەوا خەڵکە کە گۆرج حاجی قادر و ئەحمەدی خانیاں دێتەووە یاد. نەشمان وێست پتر بە دواي شیعەرەکانی بکەوین و نموونەیی تریان لێ یێنینهووە، چونکە مەبەستی سەرەکیمان لەم کارە ئەدەبیەماندا زیاتر ساغ کردنەووەی شیعەرەکانی و تۆزینەووەی دیوانەکەیی حاجیە، نەك لێکۆڵینەووەی زۆر بەربلای لەسەر ژیاں و شیعەر و شاعیریەتی چونکە هەندێ نووسەر و لێکۆڵەری خامەبەهێزمان بەر لە ئێمە زۆر بە فراوانی لەو لایەنەنەیان کۆلیوەتەووە و مافی پەروای خۆیان پێ داوە.

کەریم مستەفا شارەزا

سەردار حەمید میران

۱۹۸۴/۵/۱۴

هێمای سەرچاوەی دەقه کان:

پ. ک: جەمال خەزنەدار «پۆژی کورد» بڵاوکردنەووە و پێشەکی و لە سەر نووسین، بەغدا: ۱۹۸۱.

ت. پ: د. کەمال مەزھەر ئەحمەد «تێگەشتنی راستی و شویینی لە پۆژنامەنوسی کوردیدا»، بەغدا: ۱۹۷۸.

ع. س: عەبدوڕپەرەحمان سەعید «کۆمەڵە شیعری حاجی قادری کۆیی»، بەغدا: ۱۹۲۵.
گ. م: گیوی موکریان «دیوانی حاجی قادری کۆیی»، چ ۳، هەولێر ۱۹۶۹.
م. پ: س. مەلا پەرەووفی سەلیم ئاغا «دیوانی حاجی قادری کۆیی»، دەستنوس.
م. م: مەسعوود موحەممەد «حاجی قادری کۆیی»، ب ۱، بەغدا ۱۹۷۳، ب ۲، ۱۹۷۴، ب ۳، ۱۹۷۶.

پ: کوردستان: گۆڤاری پۆژی کوردستان، ژمارە (۱) سالی (۲) بەغدا ۱۹۷۲.
ع. م. ن: عەبدولمەجید نوورەددین جەلی زاده، هەندئ لە شیعەرەکانی حاجی قادری کۆیی، دەستنوس.

م. ع. ق: دەقه کانێ موحەممەد عەلی قەرداغی لە گۆڤاری بەیانی ژمارە (۵۳) و (۵۵) و (۶۶) و نووسەری کوردی ژمارە (۶) ی خولی دوووەم.

خوینہری بہر پڑ! لہ ساگر دنہ وہی دہ قی شیعہ کانی حاجیدا زمانی ئەدەبی کوردی
 سەدەئ نۆزدەھەممان رەچاو کردووہ، ئەو زمانەئ کە «نالی» بەردی بناغەئ بۆ دانا و
 قوتابخانەئە کئ شیعری لە سەر بنچینەئ ئەو زمانە داناو «سالم و کوردی» یش بە شدارییان
 لە گەلدا کرد و گەلئ شاعیری دەرەوہئ مەلەندئ «بابان» پەپرەوئ ئەو قوتابخانەیان کرد و
 حاجی کویش یە کیلک بوو لەو شاعیرانە. زمانی شیعری ئەو ساییان پڕ بوو لە وشەئ ینگانە و
 وەکوو ئیستا پوخت نە کرابوو جا ئە گەر لە ناو شیعەرە کانییدا چاوت بە وشەئ ئاوہا کەوت ئەوہ
 لەبەر رەچاو کردنی ئەو زمانە ئەدەبییەئ سەدەئ رابوردووہ وا حاجی وای گوتووہ.

پیتی ئه لف

(I)

گوتم به بهختی خه والوو

گوتم به بهختی خه والوو: بهسه ئه تو بی و خودا
 له خه وه لسته زه مانی بجینه وه ئه ولا^۱
 گوپره ی به هاریه، ئیستیکه شاخ و داخای ولات
 پپره له لاله و نه سرین و نه رگسی شه هلا^۲
 له گرمه گرمی سه حاب و له هازه یی باران
 چیا یه پپر له ههرا و نواله پپر له سه دا^۳
 پپره له سه یل و له گولاو و کانی پرووی زه مین
 پپره له بهرق و بریقه ی برووسکه جه ووی سه ما
 شکوفه دره می، شاباشی بایی وه عده ده کا
 له شه وقی مه قده می خه ملیوه داروبه ردی چیا^۴
 پیاله یی زه پری نه رگس له سه رکه فی سیمین
 پپره له شه بنمی وهك دورر و لوئلوئی لالا^۵

۱. له هه ندی ده قدا «وتم» نووسراوه. له سه ر ده قی ده ستنووسی «م. پ. س» «گوتم» مان نووسی. له ده قی «گ. م» دا له جیاتی «بهسه» وشه ی «وه ره» هاتووه.
۲. گوپره: هه پره ت، گهرمه، کات. نه رگسی شه هلا: نه رگسی کال.
۳. له هه ندی ده قدا «نه وال» نوال یا نه وال: زه وییه کی به رزی و نزمی هه بی. (پروانه فهرهنگی خال، ل: ۶۱۴).
۴. شکوفه: خونه ی گول. مه قده م: مقدم، هاتن. خه ملیوه: رازاوه ته وه.
۵. سیمین: زیوین. له ده قی «گ. م» دا «شه ونم» نووسراوه. لوئلوئی لالا: نایابترین جووری مروارییه. له ده قی «ع. س» دا «لوئلوئی لاله» هاتووه.

گولیش به پہنجهیی فہیروزہ جامی یاقوتی
 له بؤ نیساری موہیایہ پر له زہرپی تہلا^۱
 له شادی وہك سہ فی شایی له کیو و کہ ژئہ زہار
 ہہ ژا بہ خہلعتی گولگون و کہوتہ رەقس و سہما^۲
 چہ مہن له لالہ میسالی خہ تی روخی دولہر
 سیاہ چادری لی بؤتہ خالی سہرگونہ
 له کن بہنہ وشہ و خاو و ہہ لال و بہ بیوونی
 ہہ لالی پیستہیی خاوہ عہیر و موشکی خہ تا^۳
 چیا له تہوقہ سہری دارژاوہ تاکہ مہری
 چوزولفی سونبولی دہرہم، چو پەرچہ می بہرہزا^۴
 بہ جوئی ناگری گولناری کانی ہہ لدہ قولی
 میسالی دیدہیی وامیق له حہ سرہ تی عہزرا^۵

۱. فہیروزہ: پیرۆزہ، رہنگ سہوز، یاخود رہنگ شین. [مہبہست له پہنجهیی فہیروزہ: ساق و تہنہی گولہ کہ سہری گولہ کہی کہ وہك جامی شہراب سوور و یاقوتیہ، لہ سہر دہستی گرتوہ و پیشکەشی دہکا]. نیسار: پەخش کردن، بلاکردنہوہ. موہیایہ: نامادہیہ. تہلا = «طلا»: وشہیہ کی فارسییہ بہ مانای زیپر (ٹالتون) دی.
۲. ئەزہار: کۆکراوہی «زہر» بہ مانای گول دی. له دہقی «ع. س» و «گ. م» دا له جیاتی «آزہار» وشہی «إظهار» نووسراوہ. له دہقی «ع. س» دا «ہوژا» ہاتوہ، له «گ. م» یشدا «ہوزار» ہاتوہ. خہلعتی گولگون: خہلاتی گول رہنگ.
۳. [خاو و ہہ لال و بہ بیوون: سی جوڑہ گولی بۆنخۆشن]. موشکی خہ تا: جوڑہ میسکیکی نایابہ، خہ تا: ناوچہیہ کہ له تورکستانی چینی کہ بہ میشک بہناوبانگہ.
۴. چو: وہ کوو چہشنی. سونبول: جوڑہ گولیکہ، سونبولی دہرہم: سونبولی بہ یہ کاچوو. بہرہزا: جوڑہ گیایہ کہ، بارپزہ.
۵. گولنار: گولی زہرہ نارہ، رہنگیکی سووری ناگرینی ہہیہ. وامیق و عہزرا: دوو عاشق بوون وہ کوو «مہم و زین» و «شیرین و فہرہاد».

قهلاتی زیوی پوخواوه ههرهس به توپی نه سیم
 سوپاهی لاله و گول، چادری له جی هه لدا^۱
 له گوله شینی که قاز و مراوی دین و ده چن
 نه زیری ماه و ستارهن له قولزوومی مینا^۲
 شنهی نه سیمه سه دای ئاوی سافی سه رقه لبه ز
 به ورشه ورشی گیا شهنگه بی بووه شهیدا^۳
 خرینگ و هوپی قولینگ و قه تاری سی له سهران
 ده ییت و که و ده فریت و شه هین چریکه ده کا
 له پیره پیر و له سمکولی پیره گاکوی
 ده لهرزی گاوی زه مین و ده ترسی گاوی سه ما^۴
 له دهنگ و دووکه لی شینی تفهنگی نیچیره وان
 میسالی سونبولی زولفی که تیک بجی به سه با^۵

۱. ههرهس: په له به فریکی زورگه ورهیه به قه د چیاوه برمیته خواره وه.
۲. له هه ندی ده قدا «گومه شین» هاتووه، [موحه ممه دی مه لاکه ریم نه لی: گومه شین باشته، تا ئاماژه بیت به دی «گومه شین»؛ چونکه حاجی له دووره ولات دایه و چه ده کا به شیوهی تهوویه به ناوی شوینه کانی لای شاره که ی ئاماژه بکات - هه نگاوئ تر: ۴۰]. قولزوومی مینا: ئاسمانی مینایی، [ئاسمانی شین].
۳. قه لبه ز: تافگهی ئاو. [ورشه ورش: بریقه و ترووسکه]. شهیدا: عاشق، شیت.
۴. [پیره پیر: دهنگی گا. سمکول: سم و پی به زه ویدا کوتانی ئازه ل]. گاوی زه مین: نه وگا نه فسانه بییهی که ده لین گوئی زهوی له سه ر پشتی وه ستاوه. گاوی سه ما: «برج الثور»، که لروی گا.
۵. له ده قه کانی «ع. س» و «گ. م» دا نووسراوه «له بیست و دووکه لی» به لام ئهم ده قه مان له ده ستووسه که ی «ع. م. ن» وه رگرت و تو مارمان کرد. [موحه ممه دی مه لاکه ریم، دوا ی

چیاہ شیخ و کہوای سہوزہ، میزہری بہفرہ
 سیاکی چووزہرہ پڑواسہ، تہیلہسانی گہلا^۱
 چہمہن لہ لالہ و پریحان و نہستہرہن ئیمپرو
 سوپیہر و سوبح و شہوہ و ئافتابی و ہختی زوحا^۲
 چنار و عہرہرہ دہفزن ہزارہ نہغمہسہرای
 گیاشی زاکیرہ تہسیحی شہبنمی لہ ملا^۳
 لہ ژووری میگلہلی ہورہ، لہ ژیری میگلہلی مہر
 شہبیہی گولشہنی خہزرایہ، توودہیی غہبرا^۴
 لہ کیو کہژ کہ سہر ئیوارہ دپتہوہ مالآت
 لہ دہوری چادری ساحیبی مہوجی دا، وہستا^۵

﴿﴾

تنگیرائیکی زور لہ گہل کاک عہبدوپرہزاق بیماردا، دہگاتہ ئہو قہناعہتہ کہ «لہ بستو» - کہ بہ
 مانای تہپولکہیہ - دروستہ، نہک «لہ دہنگ و» ہورہ کوو چوں لہ دہستووسہکانی لای خویدا
 وہا ہاتوہ۔ ہورہہا دہلی: دہبی وشہی «زولفی کہ» بہسہریہ کہوہ (زولفیکہ) بنوسریت،
 چونکہ مانای شیعہ کہ ئاوہاہیہ: دووکہلی شینی تفہنگی نیچیرہوان کہ لہ بستو ئہچی بہ
 ئاسمانا، وہک سونبولی زولفیک وایہ بای سہبا تیکی دابی۔ - ہہنگاوئیکی تر: ۵۳، ۵۴.]

۱. تہیلہسان: جبہی سہوز۔ ۲. سوپیہر: ئاسمان۔ [زوحا = ضحیٰ].

۳. [ہزار: بولبول] نہغمہسہرا: گورانی بیژ۔ لہ دہقی «گ۔ م»، «شہونم» ی ئہم سہردہمہی
 ئیستا نووسراوہ۔

۴. [خہزرا = خضر: سہوز۔ میگلہ: پان، گہلہ]. توودہی غہبرا: گردولکہی بؤر، یا خود
 عہردی بؤر۔

۵. [مالآت: مہرو مالآت]. دہقی ئہم نیوہ دپڑہمان لہ سہر باسیکی ماموستا مہسعوود
 موحمہد، لہ گوفاری «کاروان» ی ژمارہ «۷» ی سالی ۱۹۸۳ء، راست کردہوہ۔ لہ دہقی «گ۔
 م» دا نووسراوہ: «مہوجی دا وئستا»۔

له حيله حیلی که حیّل و له باره بارى مه‌پان
 له ده‌نگی قۆره‌یی گاجووت و بۆره‌یی مانگا^۱
 له گورگه‌ لوور و چه‌په‌ی سه‌گ، له قاره‌ قارى بزى
 له عه‌کسى ده‌نگی دوباره‌ی که دیته‌وه له چیا^۲
 له ئۆحه ئۆحه‌یی گاوان و قیره‌ قیرى شوان
 له بگره‌ به‌رده‌یی کابان ده‌بیته‌ حه‌شر و حه‌لا^۳
 مه‌لائیکه‌ی سه‌رى تاق و په‌واقى مینایی
 ده‌یینه‌ جونبوش و له‌رزین، ده‌که‌ونه‌ حه‌وله‌وه‌لا^۴
 که هه‌لکرا شه‌وى ئاگر له کوللی په‌شماله‌ک
 خجل ده‌بن له زه‌وايایی خه‌یمه‌یی والا^۵
 عوتارید و زوحه‌ل و ئافتاب و ماهی ته‌مام
 خولاسه‌، سابیت و سه‌یياره تا ده‌گاته‌ سوها^۶

۱. که حیّل: ئه‌سپی په‌سه‌ن.

۲. [وشه‌ی «دوباره» ده‌بوا به‌ واوی جووت (دوباره) بنووسرایه، به‌لام له‌به‌ر کیشی شیعه‌که به‌یه‌ک واو نووسیمان. (هه‌نگاوێکی تر).]

۳. [کابان: خاتوون، که‌ییانووی مال. حه‌شروه‌لا: زله‌ و قه‌ره‌بالغی، حه‌شره‌لا].

۴. مه‌به‌ست له «ره‌واقی مینایی» ئاسمانه. له هه‌ندێ ده‌قدا «ره‌قس و سه‌ما» هاتووه. [حه‌وله‌وه‌لا: گوته‌ی لا حوول و لا قوه‌ إلا باللّه. ئه‌م پرسته‌یه له کاتی سه‌ر سوورماندا ده‌گوته‌ی].

۵. خجل ده‌بن: شه‌رمه‌زار ده‌بن. خه‌یمه‌یی والا: خه‌یمه‌ی به‌رز و بلند، که مه‌به‌ستی ئاسمانه. [زه‌وايا: کۆی «زاویه» به‌ مانای گۆشه‌ و سووچه‌].

۶. عوتارید و زوحه‌ل: دوو ئه‌ستیره‌ له کۆمه‌له‌ی خۆر. ئافتاب: رۆژ، هه‌تاو. ماهی ته‌مام: مانگی ته‌واو مانگی پر. سوها: ئه‌ستیره‌یه‌کی کزه‌ له کۆمه‌له‌ی ئه‌ستیره‌ی حه‌وته‌وانه‌دا.

سہبا! دہزانی ژیانم له دووریان مہرگه!^۱
 دہسا وەرہ به کزہی خوټ خجل بکه عیسا^۱
 ئەگەر منم، ئە فیراقیان کزەم له جەرگه وه دئ
 ئەگەر دلە، وه کوو جەرگم دهلئی ئەوا سووتا
 له پاشی ئەم هەموو داستانە بەختی خواب ئالوود
 میسالی ئەژدەری نوستوو بەرق له خەو هەستا^۲
 جەوابی دامەوه ئەمما جەوابەکی وا پەرەق
 نەما مەجالی مەقال و موباحەسە لەم لا^۳
 گوتی: هەتا کوو خەزان و بەهار و زستانە
 مەداری عەیشی مەوالیدی عالەمی غەبرا^۴
 بەهاری وا هەموو سالیکی دیتەوه ئەمما
 ئەوانی دەرچنە دیاری مەمالیکی عوقبا^۵

۱. کزە: کزەیی با، شەنەیی با. [واتە: ئەو بادی سەبا تۆ وەرە من زیندوو کەرەوه وه کوو چۆن حەزەرەتی عیسا فووی له مردوو دەرکرد زیندوو ئەبرونەوه].
۲. خواب ئالوود: فارسییە بە مانای خەوالوو دئ. ئەژدەر: ئەژدەها، عەزیا.
۳. [موحەممەد مەلا کەریم لای وایە کە «لەم لا» هەلەییە و دروستە کە «لیمە لا = لِمَ لا» یە کە دوو ئامرازێ زمانی عەرەبین (لیمە = لِمَ) واتە: بۆچی، (لا) بە مانای نەفیە، سەرچەم واتە (بۆچی نە) یە کە له وتووێژدا زۆر دووبات ئەبیتهوه].
۴. [مەداری عەیش: چەرخی ژیان. مەوالیدی عالەمی غەبرا: سەك و زا و بەره و بەرچەیی ئەم دونیا تۆزاوییه].
۵. ئەم نیوێ دێرەمان له سەر باسیکی مامۆستا مەسعوود موحەممەد له گوټقاری «کاروان» ژمارە (۷) ی سالی ۱۹۸۳ دا پراست کردەوه. له دەقی «ع. س» و «گ. م» دا، «ئەمانە دەرچنەوه» هاتووێ. عوقبا: پوژی قیامەت.

یہ کیکی نایہ تہ وہ، چوونیان ہر تہ و چوونہ
 لہ شیخ و عالیم و جاہیل، لہ پادشاہ و گہ دا
 مہ کانہ، شہوقی بہ عیلاتہ، پہ شمہ کوونہ ہوار
 حہ یاتہ، زہوقی بہ تہ حبابی، بایہ تاب و ہہ وا^۱
 رہ فیقی کوونہ نہ ماون، جوانہ کان پیرن
 بہ شق دہ روون و لہ داری دیارہ شہ ققی عہ سا^۲
 لہ دووسہ دی یہ کہ کی زہ حمہ تہ بناسیہ وہ
 مہ گہر بہ ناو و نشان و بہ خزم و باب و برا^۳
 کہ بی و بچیہ وہ ئیستا «کائے» دیسان
 سہ فہر دہ کہ ی لہ و تہن دہ چیہ شاری جابولقا^۴
 خولاسہ یی قسہ ئیستیکہ مہ سلہ حہ تہ مہ یہ
 بلیی بہ و ہجہ ی نہ سیحہ ت، بہ کاغز و ئینشا^۵
 تہ مان! کورانی رہ فیق و برادرانی ولات
 بہ ئیوہ ہر کہ گہ یی تہم کہ لامی بی سہروپا

۱. [عیلات: کوئی عیل، خیل کو چہری کہ گہرمیان و کوستان دہ کہن]۔ پہ شمہ، پہ شم: ہیچ، بی کہ لک۔ تہم دپہ شیعہرہ شمان لہ سہر دہ قی «کاروان» ی ژمارہ «۷» راست کردہ وہ۔
۲. جوانہ کان: جاحیلہ کان، گہنجہ کان، لاوہ کان۔ لہ دہ قی «گ. م.» دا نووسراوہ «لہ دووری دیارہ شق و عہ سا»۔
۳. [یہ کہ کی: یہ کیکی]۔
۴. [کائے: وشہ یہ کی عہرہ بیہ کہ بڑ چواندن بہ کار دیت، واتہ: وہ کوو تہ وہ وایہ]۔ تہم نیوہ بہ یٹہ لہ ہہ ندی دہ قدا بہم جڑرہ یہ: «گہر بی و بچیہ وہ ئیستا کہ بڑ و تہن دیسان»۔ جابولقا: شارنکہ ناوی ہہ یہ و خوی نیہ۔ بڑ یہ کہم جار لہ داستانہ کانی ہہ زار و یہ ک شہودا ناوی ہاتوہ۔
۵. موحمہ مہ دی مہ لا کہ ریم لای وایہ - وہ ک چوون لہ دہ ستنوسہ کانشدا ہہ یہ - وشہ ی «تہ وہ یہ» لہ نیوہ بہ یٹی یہ کہ مددا دروستہ لہ جیاتی «تہ مہ یہ»، چونکہ شوینہ کہ جیئی ناماژہ ی نادیارہ۔

له پاش ئه وهى كه ته سحيه و موتالعهى بكرى
 به يادى من له بهرى كه ن له پرووى ميه ر و وه فا^۱
 هه تا له خيسته يى بيگانه فه خرى پيوه بكه م
 له به ينى زومره يى ئه حيا و مه جمه عى مه وتا^۲
 ونى مه كه ن وه كو و ئاسارى «نالى» و «كوردي»
 له سه هوى ديه ده بپوشن، گوزهر بكه ن له خه تا^۳
 نيه له مومكىنى ئيمكان خه تا و سه هوى نه بى
 به غه يرى خواجه يى ديوانى «عَلَمَ الْأَسْمَاءِ»^۴
 ئه وى حه سوود و جه هوولن، له ئيم و په خنه گرن
 له عه يب و په خنه يى عاليم به رى ده بن ئوده با^۵
 ئه مانه زاده يى ئه فكار و خو شه ويستى منن
 ئه گهر قه بيح و كه ريهن، ئه گهر شهل و ئه عما^۶

۱. ته سحيه: «ته صحيح»، راست كردنه وه. ميه رو وه فا: خو شه ويستى و وه فادارى.

۲. [خيسته = خيطة]. خيسته يى بيگانه: يا خوته يى بيگانه، ماناى خاكى بيگانه يه. زومره يى ئه حيا: كۆمه لى زيندوان. [مه جمه عى مه وتا: جيى كۆبوونه وى مردوان].

۳. ديه ده بپوشن: چاو بپوشن، له ده قى «گ. م» دا «چاوى بپوشن» هاتووه. گوزهر بكه ن له خه تا: به سه ر خه تا كانى تپپه رن، چاو له خه تا كانى بپوشن.

۴. [لام وايه نيوه به يتى يه كه م ئاوه ها راستتر بىت: «نيه له مومكىن، ئيمكانى خه تا و سه هوى نه بى»، واته: «يى» يه كه له باتى ئه وه بلكيتر بىت به مومكىنه وه بنووسىتر بىت به ئيمكانه وه، چونكه ماناى نيوه به يته كه ئاوه ها يه: له ئيو مومكىناتدا ئيمكانى نيه هه ل و سه هوى نه بى. به م شيوه نيوه به يته كه هه م له بارى ماناوه و هه م له بارى كي شه وه له بار تره. مومكىن: زاراوه يه كى عيلمى كه لامه به رانه ر به «واجيب» ه. مه به ستى له «خواجه يى ديوانى عَلَمَ الْأَسْمَاءِ»: خودا يه. ئيشاره ته بۆ ئايه تى «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا» به قه ره: ۳۱.

۵. جه هوول: نه زان. [له ئيم: پژد، چرووك]. له ده قى «گ. م» دا نوو سراوه: «عالم».

۶. قه بيح و كه ريهن: ناشرين و په ر زاقورس. ئه عما: «الاعمى»، كوڤر و ناينا.

میسالی فہرخہ یی «ژیشک» کہ پیی دہ لئی دایکی:
 ئیلاہی! قاقومہ یا خہز، سہ موورہ یا دیبا؟!^۱
 شہ بیہی جو لہ کہ رازی نہ بی بہ سہ ردی خوئی
 مہ لئن فہ ساحہ تی کوردی بہ فارسی ناگا^۲
 بہ لاغہ تیکی ہہ یہ، ہیچ زوبانی نایگاتی
 لہ بی تہ عہ سسوبی کوردانہ بی رہ واج و بہا^۳
 کہ خوئی تی نہ گہ بیینی، لہ نیکتہ کانی نہ گہی
 دہ لئی ہہ موو ہہ زہ یانہ خودا بہ لای لی دا!^۴
 بہ لام ئەوانی کہ سہ پرانی زیپر و زیوی قسہن
 بہ شہ رہ وایسی دہ زانن، چ سککہ یہ کہ رہ وا^۵
 چ حکمہ تی کہ کہ ئاساری کوردہ نامووسی
 نہ کیمیایہ، نہ عہ نقا، لہ بہینی ئیمہ نہ ما^۶

۱. [فہرخ: بیچوو، بہ چک. ژیشک: ژہ ژوو، گیان لہ بہ ری کہہ درکاوی]. لہ دہ قی «گ. م» دا لہ جیاتی ژیشک «ژووشک» ہاتووہ. خہز: ئەمەش گیانہ وەرئیکی وەك سمۆرہ یہ، کہ وئیکی نہ رمی ئاورئیشمین یہ یہ. قاقوم: قائم جو رہ گیانہ وەرئیکہ لہ سمۆرہ دہ چئی و کہ وئیکی نہ رمی ہہ یہ. دیبا: جو رہ قوماشی کی رہ نگا ورہ نگی ئاورئیشمینہ.
۲. سہ ردی: جل و بہرگی چنراوی دہ سکر دی جو لا. [جو لہ کہ: ئەوہ ی ئیشی جو لایسی دہ کا، واتہ: شال و بہر مال دوور. مامۆستا ہہ ژار لہ ہہ نہانہ بو رینہ دا لہ سہر و شہی «سہ ردی» ئەم بہ ی تہ ی بہم شیوہ ہینا و تہ وہ: «وہ کوو جو لایئی کہ رازی... ہتد»].
۳. بہا: نرخ، قیمہ ت. ۴. ہہ زیان: «ہذیان» ہو رنہ.
۵. [شہ رہ وا: دوو مانا دہ بہ خشئی، یہ کہ م: بہ شایانی پادشایانی دہ زانن؛ دووہ م: بہ «شہ رہ وا» ی ئەزانن کہ ناوی دراویکی میرنشینی کورد بووہ لہ ناوچہ ی بۆتان. -ہہ نگا وئی تر: ۱.۵]. رہ وا: حەلال، حەق.
۶. عہ نقا: جو رہ بالئندہ بہ کی خہ یالئیہ، ناوی ہہ یہ و رہ نگی نیہ. [مہ بہ سستی ئەوہ یہ بلئی: خو ئاساری کوردی کیمیا و عہ نقا نین، کہ دوو شتی نایابن، ئەی بۆچی لہ بہین چوون؟!]

ئىلاھى نەيخەيە بەر چەنگى مەندەبوورى لەئىم
 نقوودى «حاجى» كە نەيدىوہ خوشرەو و دارا^۱
 ئومىدى وايە نەسىبى كەرىمە كى وابى
 بە خىرى دايكى و بابى لە رىي خودا بىيا^۲
 گەلى قسەم لە دلا بوو حىكايەتم مابوو
 كەچى لە بەختى كەچم خامە نووكى لىرە شكا

(۲)

ئەوہ شاھەنشەھە

ئەوہ شاھەنشەھە بو عەبد و پاشا
 موعەللەق خەيمەيى ئەفلاكى ھەلدا^۳
 ئەتۆ مەسنووعى، چیتداوہ لە سانەي؟
 لە زانىنى ئەوہ نادانە دانا

۱. مەندەبوور: وشەيەكى فارسىيە بە ماناى بەدبەختى غەمگىن دى. نقوودى حاجى: ھەرچەندە بە ماناى پارەكانى حاجى دى، بەلام لىرەدا مەبەستى شىعرەكانىيەتى، لە پرووى بەھادارىيەوہ شوپھاندوويە بە پارە.
۲. ئەم نىوہ دىپرە شىعرە لە دەقى «گ. م» دا بەم جۆرە ھاتووە: «ئەمىن بە وايە نەسىب و گەر يەكئ وابى». لە دەقى «گ. م» دا لە جياتى «لە رىي خودا»، «لە رىي خىرا» ھاتووە. لە دەقى «م. پ. س.» و «ع. س» دا «بىدا» ھاتووە، بەلام ئىمە دەقى «گ. م» مان لا پەسند بوو «بىيا» مان نووسى.
۳. [موعەللەق: ھەلواسراو، دالۆسكە. خەيمە: تاول، رەشمال و چادر. ئەفلاك: كۆي فەلەكە واتە: ئاسمان. واتە: بەبى ئەستوون و كۆلەكە چادري ئاسمانى ھەلداوہ].

موعه مایه جیہان ئیسمی موعه ماما
 مه کانی ئیسمه نهك جيگه ی موسه ماما^۱
 به بی دینی جه مالی بی قهرینی
 خه لایق سه ره به سه ر ئیمانی هیئا!^۲
 به با زولفی که له رزی تا به تا بوو،
 له گه ل له رز و له گه ل تا بوونه هه متا^۳
 موتالای دهوری زولفهینی موسه لسهل
 نه وهندهم کردووه لیم بو به سه ودا^۴
 له دهوری دورپی دندانی به قیمهت
 ددانی کهندووه لولوویسی لالا^۵

۱. موعه ماما «معمری»: لوغه ز، ئه و قسه ی مانای نادیاره، [مه ته لۆك]. له دهقی «گ. م» دا نووسراوه: «جیگه ی موعه ماما»، به لام ئیمه به پیی دهقی «م. پ. س» و مانا که ی، کردمان به «موسه ماما».
۲. دینی: به مانای دیتنی دئ. بۆ کیشی شیعره که به م جوړه هاتووه و له دهقی «م. پ. س» دا نووسراوه «دیتنی» و کیشه که ی تیکداوه. بی قهرین: بی هاوتا.
۳. [تا]: له نیوه بهیتی دووهه مدا به مانای یاوه، واته له رز و تا].
۴. [موتالا]: موتالهعه، خویندنه وه. زولفهین: زولف + ین که نیشانه ی جووته (ته سنیه) له عهریدا به مانای دوو تال مووه، وادیاره کنایه بیته له دوو پرشته ی «عله و معلول» که به شیوه ی زنجیر، (موسه لسهل) دهروا تا له نه نجامدا ئه بریت و خودای پی سابت ده کری. سه ودا: عه شق، ئه وین. موحه ممه دی مه لاکه ریم ئه لی: «هه رچه ند ده سخه تیکم بۆ پالپشتی قسه که م نه دۆزییه وه، به لام لام وایه «لیم بوته سه ودا» راستره». ههنگاوئ تر: ۱۵۹].
۵. دندان: ددان، دان. له دهقی «م. پ. س» دا دوندان هاتووه. وه له دهقی «گ. م» دا نووسراوه: «لوه لوه ئی لالا» به لام ئیمه له سه ره دهقی «م. پ. س» وه کوو ناو هه لبه سته که مان نووسی چونکه راستره. [لولوویسی لالا: مرواری ترووسکه دار و به ورشه].

له لای من په شمه ټم زه خمه هه تاکه ی
 به زایع ناچئ ټم سه بره له لای خوا^۱
 زه مانئ حاله «حاجی» حاسلی تو
 ده بیته دوینئ ټم پرو، میسلی فهدا^۲

(۳)

به سته یی زولفی نیگار یکم

به سته یی زولفی نیگار یکم په سدن بازی ده کا
 سه ففی موژگانی له تابووری سوپای غازی ده کا^۳
 سامیری گوځساله یه، توپر په ی که ته پراری ده کا
 ساحیری ټه سلئ هه یه غه مزه ی که غه ممازی ده کا^۴

۱. هه رچنده وشه ی «هه تاکه ی» هیچ واتایه کی گونجاو به پئی شوینه که ی نادا به ده سته وه، به لام له هیچ سه رچاوه یه کیش وشه یه کی راسترمان نه دوژییه وه.
۲. فهدا: وشه یه کی فارسییه به مانای سبه ی، سبه ینی دی.
۳. له ده قی «گ. م» دا له جیاتی «سه ففی موژگان»، «تیپی موژگانی» هاتووه. [په سدن باز: ته نافاز، ټه وکه سه ی به سه ر ته نافدا ده روا و یاری به په ت ده کات. سه ففی موژگان: پیزی برژانگ و مژول. تابوور: ریز و سه ف. غازی: شه رکه را.]
۴. سامیری: ناوی سیحربازیکی سه رده می حه زره تی مووسایه. گوځساله: گوځک. مه به سته ی له و گوځکه یه که سامیری له زپری دروست کردبوو داوای له مووساییه کان کرد بیپه رستن. [توپره: پرچی شوپره وه بوو به سه ر ناوچاواندا. ته پرار: ته رده ست، ټه وکه سه ی که به ده ستورده له سیحردا، مه به ست ټه وه یه که له دل بردنا ده ستیکی بالای هه یه. غه مزه: لار و له نجه، ناز و کرشمه.]

ههروه کوو عیسا له سهر به حری ههوا کهوته سه ما
 هه رچی مووسایی نه بی چون نه فیئی ئیعجازی ده کا^۱
 من فه قیّم و غه یری سیپاره م له باخه لدا نییه
 ئه و که سه ی ساحیب قرانه ئیددعای غازی ده کا^۲
 ساغی له م پښگایه دا کاری له دین چی؟ سادیه
 هه ر که سیکی عاشیقه ئه لبه تته ئه نبازی ده کا^۳
 دل که ده ربه ندی حه یا و نه نگ و نام و عارییه
 ئه و قسووری کردووه دی ئاره زووی نازی ده کا^۴
 سه یری له و ته ننازییه قازی به موفتی ناکری،
 سوونی ئیمانی ده دا «حاجی» به گیان رازی ده کا^۵

۱. له ده قی «گ. م» دا به م جوړه هاتووه: «هه رچی مووسا نه بی». دیسان له هه مان ده قدا ئه مه ش به م جوړه هاتووه: «نه فسی ئیعجازی ده کا».
 ۲. غازی و قران دوو جوړه پاره ی کۆن. [سیپاره: سی تیکه، به شیك یان جزمیک له قورئان].
 ۳. ئه نبازی: دوستانه تی، هاوکاری.
 ۴. [قسوور = قسوور: که مکاری، کوئیایی کردن له کاردا].
 ۵. ته ننازی «طناز» ی: وشه یه کی عه ره بییه به مانای سوخریه ت و گالته جاری دی.
- [به بوچوونی موحه ممه دی مه لاکه ریم «مفتی» دروسته نه ک «موفتی»، چونکه لیره دا مه به ست مفت و خوړایی بوونه، نه فتوادهر. حاجی، به گویره ی پښووسی کۆن «مفتی» له پوآله تدا له به رانه ر «قاضی» داناوه که ویستویه تی هه م مانای مفت و خوړایی بی و هه م مانای موفتی. هه نگاوئ تر: ۶۱].

(۴)

تالہ مکتبہ تھو مہم دی

تالہ مکتبہ تھو مہم دی مہشقی ٹلف و بیّ دہ کا
 چاوه کھم بوویتہ دویت و گریہ سورخی تیدہ کا^۱
 لیّ مہ پرسہ مہ سئلہ ی نوقتہ ی دہم و موویّ کہ مہر
 مووشکافہ، بووعہ لی باسی پیری و جین چّی دہ کا^۲
 تھم ہموو دنیاہ خاسسی حوکی دوو دیوانہ یہ
 من لہ شام غایہ تی مہ جنون ہہوای لادیّ دہ کا
 قہ سری عومرم داتہ پی داری لہ سہر بہردی نہ ما
 بانیی توولی تھمہل ئیستیّ کہ دہستی پیّ دہ کا^۳
 خواجہ خوئی پیرہ، وہ جاغی کویرہ، مالی بیّ حساب
 پیّم بلّین - ئیشکالمہ -: تھم کوّششہ ی بوّ کیّ دہ کا؟

۱. سورخ: سوور، مہرہ کہ بی سوور، کہ مہ بہستی لہ خوینی چاویہ تی.
 [موحہ مہدی مہ لاکہ ریم تھلّی: ئیستا لام وایہ دوور نیہ وشہی «دی» یش لہ نیوہ ی یہ کہ می
 تھم بہیتہ دا «دی» بیّ، بہ مانا: دیتہ وہ. واتہ: تا دؤست لہ مکتبہ دیتہ وہ کہ چووه مہشقی
 تھلفوبیّ تھ کا لہوئی، دیدہم لہ خہ فہ تا بوّی بووہ بہ دویتی مہرہ کہب تیکردن و گریان لہ جیاتی
 مہرہ کہ بی سوور - کہ لہ حوجرہ ی فہ قی «سورخ» یان پیّ تھوت - فرمیّسکی خوینینی خوئی
 تی تھ کا. - ہہ نگاوئی تر: ۶۵.]

۲. مووشکافہ: مووشکاف، مووقہ لّیش. [چّی کردن: راست و ساغکردنہ وہ].
 ۳. [واتہ: کۆشکی تھمہنم پروخا (پیر بووم)، کہ چّی ئارہ زووی دوور و دریژ تازہ خہریکہ
 بنہرہ تی دیواری ہہوہس و رابواردنی دہنی. ئیشارہ تہ بوّ حہ دیسی پیّغہ مہر (دخ) کہ
 تھفرموی: «یشیبُ ابنُ آدم و یسُبُ فیہ خصلتان: الحرصُ و طولُ الأمل» واتہ: مروّف پیر دہ بیّ
 بہ لام دوو رپہ وشتی تیا لاو دہیتہ وہ: چاوچنۆکی و ئارہ زووی دوور و دریژ] لہ ہہندی دہ قدا
 سہرہ تای تھم نیوہ دیرہ بہم جوّرہ ہاتوہ: «بانی بیّ توولی تھمہل».

شیخی من بهو غایه ته پستی له عالم کردوه
 سووره تی خوشی له نیو ئاوینه پستی تی ده کا
 ماچی دهست و پیی ئه میری دهستگیری حازره،
 شیته «حاجی» ماچی لیو و دهستی دهست و پیی ده کا^۱

(۵)

تَمَنِّیَتْ مِنَ الدَّهْرِ

«تَمَنِّیْتُ مِنَ الدَّهْرِ نِدَائِي أَرْمَنَّا نَادِي»
 گوتی: هه چچی ته مه ناکه ی له دنیا غهیری من نادا^۲
 له سایه ی زولفی ئه فشانی په ریشان دی خه تی مانی
 له ته سویری ئه گهر جاری به وهستایی قه له م دادا^۳
 خه تی دهوهری روخی داوه وه کوو مووری سوله یمانی
 خه یالی کردوه زولفت به حيله خاته می لادا^۴

۱. دهست و پیی: به مانای خزمه تکار دی. له دهقی «گ. م» دا نووسراوه: «شیته حاجی ماچ له لیو و دهست و پیی ئه ده کا».
۲. [واته: ئه من ئاواته خواز بووم له زه مانه، بانگ و جاریشم له میژه هه هاوار ده کا]. اَرْمَنَّا: جمع زمان، کوکراوه ی زه مانه. له دهقی «گ. م» دا رپنوسه که ی نیوه ی به کوردیه و نیوه شی به عه ره بییه، که چی نیوه ی دپره که عه ره بییه ده بی هه مووی به عه ره بی بنووسری.
۳. ئه فشان: بلاو په خشان. مانی: وینه کیشیکی زور ناودار بووه.
۴. له دهقی «گ. م» دا نووسراوه: «دادا». [موحه ممه دی مه لاکه ریم «مووری» به لاه هه له یه و ئه لی: له م چاپه دا له بیرم چوو راستی که مه وه و دروسته که ی «موری» یه واته: موهر، مۆر، ههروه کوو چۆن «خاته م» له دپری دووه مدا به لگه یه له سه ر ئه مه. جا مانای به یته که به م شیوه یه: که روخساری خو شه ویستی شوبه ی تراوه به نه خشی ناو مۆره وه و مووی ده ور و پستی

له ژږر قافى فيراقيدا وهها فهرسوودهيه جيسم
له گهل عه نقا قهرينم من له ئيسمى بى موسه ماما^۱
خه دهنگى ديققه تى «حاجى» قه سيمى جه وههرى فهرده
كه چى وه سفى ده مى ههر ما له ژږر په ردهى موعه ماما^۲

(۶)

كه توفانى سروشكم كهوته غهوغا

كه توفانى سروشكم كهوته غهوغا
به مه ماهى گوتى: «يا حافظ الله»^۳
ئه من عه نقاترم بوچى زه بوونم
له لام وهك قافه بارى تهنكى ئه سما

پروى به نووسينى ره شى سهر كاغز به دهورى مؤردا كه ئه نرئ به كاغزه وه. (ههنگاوئ تر:
۶۶). پيوسته ئه وهش بلئين مه به ست چ «موور» يا مؤر بيت، حاجى ئاماژه به چيروكى
خه زه تى سوله يمان له گهل ميرووله دا ده كات، ههروهها باسى ئه نگوستيله كه شى ده كات كه
مؤريشى پيوه بووه.

۱. فهرسووده: هاردراو هيلاك. قهرين: هاوتا، هاوپرئ. [عه نقا: بالنده يه كى خه يالييه، سيمورغ.
ئيسمى بى موسه ماما: ناوى بى خاوه ن ناو].

۲. [خه دهنگ: تير. ديققه ت وردبوونه وه. قه سيم: هاوبه ش. جه وههرى فهرده: به بچووكترين
ماكى كه له و ئه م دنيا دروست بووه (جزء لايتجزئ) واته: سهرنج و وردبوونه وهى حاجى
وه كوو جه وههرى فهرده ورده]. له ده قى «گ. م» دا نووسراوه: «موسه ماما».

۳. سروشكم: فرميسكم. غهوغا: ههراو هوړيا. [به بوچوونى موحه ممه دى مه لاهه ريم
«مه» هه ليه و «ما» دروسته، چونكه حاجى ئه يه وئ بلئ: كه فرميسكم لافاوى كرد، لافاوه كه
ئه وهنده زور بوو، ماسى كه له ناو ئاوا ئه ژى و له ئاوا ناترسى، پئى وتين: خودا بتانپاريزئ له م
ئاوه. -همان سهرچاوه].

ده زانن من که بی دار و دیارم
 سه گی مه جنوونم و غه مخواری له یلا^۱
 له دنیا هه رکه سی مه قسوودی عیشقه
 بکا وهك من به کوللی ته رکى دنیا
 که دایهینا و هه لی نا چاوی مهستی
 رهوان فیدا ده کهم دل چاکی هیئا^۲
 فه لاتوون تو ده لی دنیا قه دیمه؟!
 له خمخانه ت بنین وا خوت له خم نا^۳
 ته دی بوچی زه مینیش بوته گه ردوون؟
 له سه یلی ته شکى توندی بی مو حابا^۴
 موسولمانان! سوخه ن سه ره به سته تاکه ی؟
 له ده ست ته و کافری بی دینی ته رسا^۵
 له هه ردوو لاوه زولفی که وته گه رده ن
 نه له م لا ده رده چی «حاجی» نه له ولا

۱. بۆراستکردنه وهی ئەم نیوه دێره پشتمان به ده قی «م. پ. س» به ست.
۲. [ره وان: گیان]. بۆ ساغکردنه وهی ئەم نیوه دێره ش هه ر پشتمان به ده قی «م. پ. س» به ست.
۳. [فلاتوون: ئەفلاتوون، قه دیم: ئەزەلی. واته: ئەفلاتوون تو ئەلی: دنیا قه دیمه و هه ر بووه و هه ر ده مینی. خم: ده فریکی گه وره یه له قور دروست ده کری که شه راب یا سرکه یا... تیده که ن].
۴. ئەشک: فرمیسک، ئەسرین، پۆندک. [بی مو حابا: بی په روا، نه ترسانه، بی خوشه و بستی].
۵. ته رسا: دیان، گاور، مه سیحی. [سوخه ن سه ره به سته: قسه ی به پیچ و په نا].

(۷)

دهخيلت بم وهره ساقی^۱

دهخيلت بم وهره ساقی «أدِرْ کَأْساً وَ ناولها»
 غم و غوسه‌ی دلم کهم بوو «ولی افتاد مشکل‌ها»
 نومیدی میسکی موشکینم «صبا زان طره بگشاید»
 که چی نه‌مزانی بهم ده‌رده «چه خون افتاد در دل‌ها!»^۲
 له هیجرانی نه‌تو بو من «چه أمن عیش؟ چون هر دم»
 نه‌جهل بانگمان ده‌کا زووکهن «که بر بندید محمل‌ها»
 بللی بم‌ره ده‌بی بمری «گرت پیر مغان گوید»
 که چونکه خوئی خه‌به‌رداره «ز راه و رسم منزل‌ها»
 له به‌حری عیش و به‌حری مه‌وج و «گردابی چنین هائل»
 به‌هاواری دلم ناگهن «سبکباران ساحل‌ها»
 له نه‌ووئل عیشقی ون کرد و «به بدنای کشید آخر»
 چلون په‌نهان ده‌بی سیرپری «کزو سازند محفل‌ها»
 نه‌گهر تو موخلیسی عیشقی «ازو غائب مشو حافظ»
 که «حاجی» بو سه‌فه‌ر برپوا «دع الدنيا و أهملها»^۳

۱. نه‌مه تی‌هه‌لکیشیکی حاجیه له‌گه‌ل شیعری «حافظی شیرازی». اترتیبی نه‌م به‌یتانم به‌گویره‌ی دیوانی حافظ ریز کردووه، تاله باری ماناوه رینک بیت، ئیدی نازانم چون موحه‌ممه‌دی مه‌لاکهریم و کاک سه‌ردار و کهریم نه‌م جیه‌جیه‌یان نه‌نجام نه‌داوه!!

۲. له ده‌قی «گ. م» دا نه‌م ده‌قه فارسییه به‌م جوړه هاتووه: «گر صبا زان طره بگشایه». به‌لام ئیمه له‌سه‌ر ده‌قی «م. ر. س» راستمان کرده‌وه. شیعره فارسییه که خویشی هر به‌م جوړه‌یه.

۳. له ده‌قی «گ. م» دا نه‌م پرسته عه‌ره‌بیه به‌م جوړه هاتووه: «دعی الدنيا و أهملها» لیره‌دا «دعی» بو میینه‌یه و «أهمل» یش بو نیرینه‌یه، بویه راسته بنووسری «دع الدنيا و أهملها»

(۸)

دل هیلاکسی نازته

دل هیلاکسی نازته با غمزه ته دبیری نه کا
 هر ده بی بمری مه گهر خه للاق ته قدیری نه کا^۱
 نهی قیامت قامه تی «تووبا» قیام ههسته تا
 داعیهی بهرزی له گولشه ن سه روی کشمیری نه کا^۲
 من خهوی نهو چاوه عهرزی ئینوسیرینم ده کرد
 نووست و فهرمووی هیچ که سی ته فسیر و ته عبیری نه کا^۳
 من له سایه ی نه م دهره ناروم هه تا روم نه یی
 با به که یفی خوی بکا به دکار و ته قسیری نه کا
 چونکه نرخی ماچی توی گوپی هه موو دهسته و دوعان
 خه تتی نه وخیزت وه کوو زولفت خودا پیری نه کا^۴

ههروه که له شیعره که ی «حافظ» یش دا هه روا هاتووه و هه ر دوو فرمانی داخوازی «دع» و «اهمل» بۆ که سی نیرن.

۱. [موحه ممه دی مه لاکه ریم «خه للاق» له «خه للاق» پی پاستره، چونکه نه گهر جیناوی «ی» بۆ دل پرواته وه ماناکه ی جواتر دینه وه، سه ره رای نه وه ی کیشه که ره وانتر ده بی. -هه نگاوئ تر: ۷۰].

۲. «تووبا»: ناوی دره ختی که له به هه شتدا. [واته: نهی خوشه ویستم! تو ههسته سه رخوت و بالای بهرزی و بلندی خوت دهرخه که وه کوو داری تووبا وایه، با ئیر سه روی کشمیری نه وه نده لافی بالابه رزی لی نه دا].

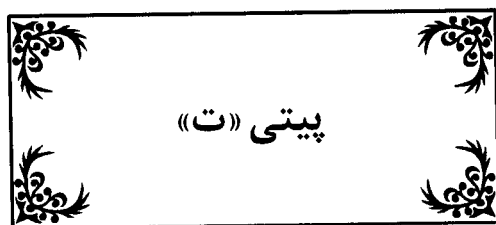
۳. ئینوسیرین: زانایه کی ئیسلام بووه، له لیکدانه وه ی خه وندا به ناوبانگ بووه. [به بروای موحه ممه دی مه لاکه ریم بۆ نه وه ی کیشی نیوه به یتی دووه م پرنک وینک ییت، پیوسته له سه ر وشه ی «هیچ» دا سووکه وه ستائیک بکرت. -هه نگاوئ تر: ۷۴].

۴. نه وخیز: تازه هه لچوو.

پئی بلی بادی سه با غم لیږه بی کهس که وتووه
 دل بوو غه مخواری نه مانه، له حزه یی گیری نه کا^۱
 ناحه قه نه و ده رحه قم که ی ده یگری میزانی حه ق؟
 کاتبی نه عمال نه گه ر بیت و تهره فگیری نه کا^۲
 غه یری دل ماویژه کهس تیرت له پوچی من که وی
 تا به جوچی خوینی «حاجی» سینه که وگیری نه کا^۳

۱. له ده قی «گ. م» دا نووسراوه: «بابی صه با».
۲. له ده قی «گ. م» دا، «طه یی فیکری» نووسراوه، به لام «ته ره فگیری» راسته، چونکه به مانای «لایه نگیری» دی و له گه ل ټیکرای مانای شیعه که جوان ده گونجی [کاتبی نه عمال: نه و په ریانه ی که کرداری مروث ده نووسن و له سه رشان ی راست و چه پ دان. موحه ممه دی مه لا که ریم لای وایه «ناحه قی» له «ناحه ق» باشته ره، چونکه حاجی نه یه وی بلی: نه گه ر فرشته ی بنووسی کرده وی مروث که چاکه و خراپه ی ئاده میزاد له ده فته ری کرده وه ده نووسی و هه لی نه گری بۆرؤزی قیامه ت، لایه نگیری نه و نه کا و به لای نه ویا نه شکینته وه، ترازووی کیشانی حه ق و ناحه ق چۆن زولم و ناحه قی نه و ده رحه ق من نه گرېته خو ی؟ - هه نگاوی تر: ۱۷۵].
۳. ماویژه: مه هاویژه، مه هاوی.

(I)

مہماتم حہیاتہ

مہماتم حہیاتہ، حہیاتم مہمات
 کہلیم توند دہبیؑ تھو دہمی ئیلتیفات^۱
 لہبی «نازہنین» ی بہ خہتتی «جہلی»
 لہ «ئیران» ہوہی گرتوہ تا «ہیرات»^۲
 «عمر گونہتی» لہرزہ تی داتہ پی
 «تہ کہلتوو» ی شکا زینی تہسپی حہیات^۳
 تہماعم بوو دونیا و عوقبا بخوم
 تہم چوو لہ دہست و تہوم بو نہہات^۴
 لہ غوربہت بہ شاہی لہ بیر ناکریؑ
 زہمانی جوانی و یادی ولات^۵

۱. سہرہتای تہم ہہلبہستہمان لہ سہر دہقی «م. پ. س» راست کردہوہ. [مہمات: مردن. حہیات: زیندوو بوون. ئیلتیفات: ٹاور لیدانہوہ و سہرنج دان].
۲. ہیرات: ناوی شاریکہ لہ ولاتی تہفغانستان. [لہب: لیو، لیوار، لچ. خہت: ہیئل. جہلی: پرووناك، دیار. «نازہنین، جہلی و ئیران» ناوی سی گوندن لہ ناوچہی خوشناوہتی کہ حاجی بہ شیوہی ئیلتیفات ٹاماژہی بویان کردوہ. جا لہبہر تہوہی حاجی تہیہوئی لہ وشہی ئیراندا تہوریہ بکا، وا باشترہ «ئیران» بنوسریؑ تا «ئیران»، تا ہم مانای دیہ کہ بدا و ہم مانای ولاتی ئیران. -ہہنگاوئی تر: I.۷۸.
۳. «عمر گونہت»: بہ دوو مانا بہ کار ہاتوہ: یہ کہمیان بہو مانایہ دیؑ کہ پیر بووہ و گونہتی خوشی تہمہنی داتہپیوہ، لہم حالہدا وشہی «عمر» بہ «عومر» دہخوئیریتہوہ. دووہمیشیان بہ مانای ناوی دیؑ «ٹومہر گونہت» دیہ کہ کہوتوتہ خوارووی کوہیہ. لہم حالہدا وشہ کہ «عومہر» ہ. «تہ کہلتوو»: دیسان بہ دوو مانا بہ کار ہاتوہ، یہ کہم: تہ کہلتووی زینی تہسپی ژیانی خوئی و دووہمیشیان: ناوی گوندیکہ لہ خوارووی روژہلانی شاری کوہیہ.
۴. عوقبا: قیامت.
۵. زہمانی جوانی: سہردہمی جاحیللی و لاویتی.

له «قوشخانه» وه تا ده می «ئیچ قه لا»

له «بایزاغه» وه تا مه حه لله ی «قه لات»^۱

هه موو خزمی خو من ده زانم ده لئین:

له بی حورمه تیمان بوو «حاجی» هه لات

(۲)

ماهی سهرچاوهی حه یاتم

ماهی سهرچاوهی حه یاتم که وته به ند و داوی شه ست

پشتی دهستی خو م له حه یوانی و له بی عاری نه گه ست^۲

کامه لو قمان که وته چه نگی پیری، دهستی بانهدا

کامه روسته م تووشی بوو نه یخست و ده ست و پی نه به ست^۳

هی نه سووره ت زور بووه، مه عنا له به ینا ون بووه

ئیسته کی بی سووره ت و مه عنایه عه یی بت په رست^۴

۱. قوشخانه و ئیچ قه لا و بایزاغه و قه لات: چوار شوین و گه په کن له شاری کو یه، هه روه ک له پی شه کییه که دا مانامان لئ دانه وه.

۲. له هه موو ده قه چاپ کراو و ده ست نو سه کاند ا سهره تای ئه م غه زه له به ۱۱ بر گه یی و ناته واوی هاتووه، که چی ئیمه له سهر ده قئ کی مامو ستا مه سعوود مو حه ممه د وه کوو سهره وه راستمان کرده وه. وشه ی «شه ست» فارسییه به مانای قولایی زولفی دی.

۳. [مو حه ممه دی مه لا که ریم پاش ئه وه ی له چاپی پی شووی ئه م دیوانه دا وشه ی «قولی» له به یتی یه که مد ا، به کاک سهر دار و کاک که ریم گزریوه و کردوویه به «ده ستی»، ئیسته ئه لئ: لام وایه «قولی» با شتر بی ت. - هه نگاوئ تر: ۸۰.]

۴. [واته: ئه وه نده بایه خدان به رواله ت و زاهیر زور بووه، مه عنه ویات له به ینا نه ماوه، عه یی بوت په رست، زوو ئه وه بوو که سهر یی رواله تی ئه کرد و گو یی به مانا نه ئه دا، به لام ئیسته بوت په رست په خنه ی لی ناگیرئ چونکه هه ر مه عنا نه ماوه تا ئه و گو یی پی نه دات.]

غەیری چاوی نووستووی بیداری تو نه م دیتووه
 بو نه زه رکردن به سیر و مهردومی هوشیار و مهست^۱
 زولفی بو ده فعی هوجوومی له شکری سولتانی خهت
 کهوته خاک و سه رکهشی دانا وه کوو عه هدی «ألست»^۲
 با وجوودی نه وجوانی خهتتی سهوزی ده رکهوی
 عه هد و پهیمانی نه بوو موو بویه پشتی پی نه بهست
 داوه موویه کی به دنیا و به «مافیها» نه دهی
 «حاجی» گهر ئه حبابه کی جانی به جانیت کهوته دهست^۳

(۳)

به قسهی بن سهروپا تالی مه که

به قسهی بی سهروپا، تالی مه که له ززه تی خوت
 بی موبالات مه سووتینه چرای فیکره تی خوت
 حاله نه قدینه یه، موسته قبل و مازی په شمه
 بی ئه مهل سهرفی مه که سیم و زه ری فورسه تی خوت^۴

۱. [به سیر = بصیر: دل پروناک. مهردوم: خه لک، یان مهردومه ک و گلینه ی چاو که له عه ره بيشدا پی ئه لئین: ئینسان]. بیداری: هوشیار، ئاگاداری.
۲. له دهقی «گ. م» دا ئه م نیوه شیعره به م جوړه یه: «کهوته خاک سه رکهوشی داوه وه کوو عه هدی (ألست)». له م دهقه شدا دهست بو ئه وه درېژ کراوه که به لهنگی چنگ کهوتووه.
۳. [داوه موویه ک: تاله موویه کی لولول. «مافیها» ئه وه ی له ئیو دنیا یه. جانی به جانی: گیانی به گیانی، واته راست و بی گهر د].
۴. [مازی = ماضی: رابردوو. حال: ئیستا. موسته قبل: داها توو ئه مهل: ئاره زوو هیوا. له نیوان

ئەى سولەيمانى زەمان! ئاخىرى دەى گىرپىيەو
 بە حىكايەت وەكوو خۆت سەلتەنەت و حىشمەتى خۆت^۱
 مەن بە پەيغام و بە قاسىد مۆتەسەللى نابم
 تاكوو بانگم نەكەيە بارەگەهى حەزەرەتى خۆت^۲
 وەرە ئەى دىل بەسەيە، بىدە سەگانى دەرى يار
 دىلەكەى كۆت كۆتى مەن يا جگەرى لەت لەتى خۆت^۳
 زولفى سەد دەفعە گوتى: خانە خراب پرووى مەدەرئ!
 حەيفە بەربادى مەكە شانى مەن و شەو كەوتى خۆت^۴
 بوچى يارانى وەتەن دىل دەشكىنى «حاجى»؟
 «ظاهراً» ناچيەو تۆ، باسى مەكە غوربەتى خۆت

وشەى «حال و مۆستەقەل و مازى و سەرف» دا مۇراعاتى نەزىر ھەيە. وە لە وشەى
 «سەرف» دا ئىھام ھەيە، چونكە ھەم بە ماناى خەرج كۆردن و ھەم بە ماناى ئالوگۆرى كۆردارەكان
 لە سى زەمانى رابوردو و ئىستا و داھاتوودا ھاتوودە.

۱. ئەم نىوہ دېرە شيعرەمان بە پېى دەقى «م. ر. س» نووسى.

۲. [قاسيد = قاصيد: نامەبەر،]. پەيغام: پەيام، نامە. [مۆتەسەللى نابم: دىل سوكنائى بۆ نايى،
 ئۆقرە ناگرئ].

۳. لە دەقى «گ. م» دا لە جياتى «كۆت كۆت»، «كۆن كۆن» نووسراوہ.

۴. ديسان ھەر لە دەقى «گ. م» دا لە جياتى «سەد دەفعە»، «سەد كەرپە» نووسراوہ. بەربادى
 مەكە: وىرانى مەكە، مەى فەوتىنە.

(۴)

جہ برووتی کہ شکا

جہ برووتی کہ شکا دلّ له حوزووری مہلہ کووت
 ہاتہ ٹہم عالہ می ناسووتہ غہریبکی نہ سووت^۱
 ناحقہ شہ کوہ له بی عہدی و بی پەر وایی
 کہی وہ فایبکی ئەدا کردوہ؟ سہد دفعہ زمووت^۲
 بہ گولّ و لالہ بہ ہاری پوخی پازاوہ تہوہ؛
 غایہ تی کویری وەرہ ہیچ نہ بی سہیری کہ بہ لووت^۳
 وہ کوو دہریاہ نہ سیمی سہ حہری سہ بزہ بی گولّ
 پیکہوہ مہوج و حوبابی دہہژا و دہزووت^۴
 ئەشعەس و باقلی و حاتہم و گەر حہ سسانہ
 دہولہ تی تۆ بہ فہنای نہ فسہ، سکوونت بہ سکووت^۵

۱. جہ برووت: ہیژ و زہر. [مہلہ کووت: پاشا و میر، یان عالہ می پوچانی. ناسووت: عالہ می
 ئینسانی و سروشت. ئاماژہ بہ چیرۆکی حەزەرەتی ئادەم و دەرکرانی لە بەھەشت کہ عالہ می
 مہلہ کووت پوچانیہ و ہاتنہ سہرزہ مین کہ عالہ می ناسووتی و غیریہ پوچانیہ].
 ۲. شہ کوہ: سکالا کردن و شکایەت کردن. [بی پەر وای: بی باک. زمووت: کورتکراوی «ئەزمووت»
 واتە: تاقیت کردوہ ئەزموونت لی وەرگرتوہ]. ئەم نیوہ دپەرہ لە زۆرتری سەرچاوہ کاندای بە
 لەنگی ہاتوہ.

۳. ئەم دپەرہ شیعەرە سیہەم تەنہا لە دەقی «م. پ. س» دا ہاتوہ.

۴. مہوج و حوباب: شہ پۆل و بلقی ئاو. [ہەژان: شکاندنہوہ: دہزووت: دہجوولایہوہ].

۵. ئەشعەس: کوری قہیسی کوری مہعدی کہ ربہ، پالہ وایتیکی ئیسلاام بوہ. باقلی: پیاوێک
 بوہ ناوبانگی بہ گیللی و نہ فامی دەرکردوہ. حاتہم: مہبەستی لە حاتہ می تہیہ کہ بہ
 بەخشندہ بی بہ ناوبانگ بوہ. حەسسان: (حەسسان کوری سابت) کہ شاعیری پیغەمبەر «د.
 خ» بوہ.

هەرچى لەو لاوه نهى من لەوى نايناسمەوه
ئەوى ناسيوتە مەئموورە بە ئەمرى جەبەرەوت
"نانى خۆى تاكوو بە تەندوورى گەرم پيۆەنەدا"
ناروا «حاجى» ئەگەر چاوى دەريئن بە بزەوت!

۱. ئەم غەزەلەمان بە شپۆەيەكى گشتى لە دەقى «م. پ. س» وەرگرت چونكە لە دەقەكانى ديكەدا دىپرى سېھەم نىيە و پىنچەمىش زۆر شپۆاوە. [نانى خۆدان بە تەندوورى گەرمەو: برىتيە لە كەلك وەرگرتن لە هەل و دەرفەت. بزەوت: چلۆسك، دارى كە سەرەكەى سووتابى].

پیتی «ر»

(I)

نہم ٹاھووہ^۱

نہم ٹاھووہ مومکین نییہ نہ خجیری بہ تہ دبیر
 ھلّ ناغہ لہ تیّ باوکہ سہ گی پیرہ لہ تہ زویر^۲
 چاہی زہ قہ نی مہ ھلہ کہ ئہ ی دلّ بہ گوریسی
 ئہ و زولّفہ ئہ گہر سیلسیلہ یہ خوت مہ خہ نیو بیر^۳
 ئہ ی بادی سہ با من ببہ سوودی نییہ نامہ
 تہ شریحی زہ عیفی من و غہم نایہ تہ تہ حریر^۴
 جہ یشی حہ بہ شی زولّفی لہ گہلّ خہ تیّ بہ شہ رھات
 سوّفی دلّی بیّ چارہ لہ بہرپیّ بووہ ھہنجیر^۵
 بہم موہری سولہ یمانی زہ مان ھہروہ کوو خورشید
 دونیا بگرہ بیّ مہدہ دی خہنجہر و شہ مشیر
 بیّ دیتن و بیّ واسیتہ چاتر لہ من و توّ
 ھیچ کہ س نییہ نہ یناسیّ ئہ گہر شیّتہ ئہ گہر ژیر

۱. نہم غہزہ لہ مان لہ دہستنووسی «م. پ. س» وەرگرت چونکہ لہ دہقی «گ. م» دا تہنھا چوار دپّہ، کہ چی لیّرہ دا ھەر حہوت دپّری غہزہ لہ کہ تہواوہ.

۲. ٹاھوو: مامز، ٹاسک. نہ خجیر: نیچیر. [تہزویر: فریودان، فیلبازی].

۳. چاہی زہ قہ نی: چالّی چہ ناکہ ی. مہ ھلہ ک: جیگہ ی بہ ھیلاک چوون و مردن. [سیلسیلہ: زنجیر].
 ۴. تہ حریر: نووسین.

۵. [جہ یشی حہ بہ شی: لہ شکر و سپای حہ بہ شی واتہ: رہ ش. مہ بہ ست دہستہ مووی رہ شی زولّفیہ. سوّفی دلّ: دلّ ناسک لہ دیتنی ژنی نامہ حرہ مدا، کینایہ یہ لہوہ کہ وہ کوو چوون سوّفی لہ دیتنی ژنی جوانی نامہ حرہ مدا تیّک دہ چیّ، ھہروا دلّی منیش حالّی لہ دیتنی ئہودا تیّک چووہ].

بئ میننه ته گهر خوانی وهلی نيعمه تی «حاجی»
 ئەم شیخه چییه؟ "قونچکی پیوازه، سه ری سیر"^۱

(۲)

دهستگیریت له عه مه لدا که نه کا

دهستگیریت له عه مه لدا که نه کا مورشیدی پیر
 دهستی تۆی گرتووه، پیی بهستوی مانندی ئەسیر^۲
 ریشی وهك شیر به شیرت، ئەوه جه لادی ئەجهل
 قۆلی ماییه ته وه، دهستی له تۆ داوه ته شیر^۳
 ئەو ده می هاتمه سه ر شه کوه له خزم و که سی خۆم
 رۆسته م و یووسفی گۆل پیره هه نم که وته وه بیر^۴
 مار و ماسین ده بنه ئەژده ری سه حرا و نه هه نگ
 دهست و پای بئ سه رو پای زالمه ده یکه ن به وه زیر^۵

۱. دهقی ئەم دێره شیعه ره مان له سه ر دهقی «م.م» راست کرده وه. [وهلی نيعمه ت: سه ره رشت، مشوورخۆر. قونچکی پیواز و سه ری سیر: کنایه یه له هیچ کاره بوون].
۲. [مانه ند: چه شن، وهك، وینه] له دهقه کانی «م. پ. س» و «گ. م» دا ئەم وشه یه «دهستگیرت» نووسراوه که چی ئیمه له سه ر دهقی «م.م» راستمان کرده وه و کردمانه «دهستگیرت».
۳. [به شیر: مزگیانی ده ر. شیر: شمشیر]. ئیشاره ته بۆ حه دیسی پیغه مبه ر «دخ» که فه رمویه تی: «رسول الموت الشیب».
۴. [شه کوه: گازنده، گله یی]. پیره هه ن: پیره هه ن، کراس، مه به ستی له کراسه که ی حه زره تی یووسفه که بۆ یه عقووبی باوکی نارد و بۆنی کرد چاوه نایناکانی پرون بوونه وه.
۵. ئەژده ر: ئەژدیها. دهست ویا: دهست وپی، خزمه تکار، نۆکه ر. [بئ سه رو یا: لات، سه ره ری، خوێری]

چوومه پاریزی، که موژگان و برۆم دی له کهمین
 تیری من بوو به کهمان، پشتی کهمانم بووه تیر^۱
 خه فیه نایه ته لای ئیمه له تاریکی شهوا
 رۆژی پروونا که ده ترسی له عهوام و له گزیر^۲
 «حاجی» وهك دل تۆ به گریه به شوینی مه که وه
 ئاسکی که به بهزین و به ههرا نایه ته گیر^۳

-
۱. له دهقی «گ. م» دا نووسراوه: «که موژگانی برۆم دی» به لام ئیمه له سههر دهقی «م. م» راستمان کرده وه و کردمان به «موژگان و برۆ». [پاریز: کهمین، خۆحه شاردان، چوونه پاریز: خۆداگرتن و مڵاس بردنه وه].
۲. [خه فی: ئه وی خۆی بشاریته وه. عهوام: خه لکی ره مه کی و ئاسایی. گزیر: پیاوی بهردهستی خان و کوێخا].
۳. ئه م نیوه دیره شمان هه ره له سههر دهقی «م. م» راست کرده وه. [بهزین: غاردان و راوانان].

پیتی «س»

(I)

وشكه سوڤى

وشكه سوڤى! بلى به شيڤى تهرهس
 با به سه رما نه بى ميسالى ههرهس!^۱
 عهجه با! شاعيرى نه ناسيوه
 شير و عه نقا ده كاته موور و مه گهس^۲
 كه ر نه بى! كام پياوى پى غه له تا،
 به ن گریدان و تا برين و نه فهس^۳
 فهرقى ناكهس له گه له سه گان ناكه م،
 ها! به عه كسى بخوينه وه «ناكهس»^۴
 هه زده كى تى بگه كى له بى دينى
 بيه دهرويشى شيخه كان به هه وهس

۱. [تهرهس: زلى بى هونه ر، ناشرينى خوڤرى، ئه م وشه يه بۆ جنيودان به كار دى. سه رما: ليره دا به دوو مانا هاتووه؛ يه كه م: بانه ييت به سه رماندا، دووهم: سه رما و كړپوه].
۲. ئه م به يته له ده ستنووسه كانى لای مندا هه بوو له كاتى سه ربه رشتى كردنى چاپدا تو مارم كرد، «موحه ممه دى مه لا كه ريم».
۳. تا برين: جوړه نوشته يه كه بۆ نه خوښ ده نووسرى تاكوو له رزوتا به رى بدا. [به ن گریدان: ئه و تاله ده زووه كى ده وعانووس گرځى ده دا و فووى پيدا ده كا. كه ر نه بى: هه لده گرځى «كه ر نه بى» بى ت و مه به ستى شيخ نه بى بى ت كه حاجى زور رقى لى بووه و له هه ندئ له شيعره كانيدا به راشكاوى جنيوى پيداوه].
۴. [واته: ئه گه ر وشه كى «ناكهس» پيچه وانه بكه يته وه ده بى ته «سه گان»، سائه مينش جياوازيه كى وه ها له نيوان ئه م دوو وشه يه دا نايينم، له نووسينى كوردى كۇندا كاف و كاف وهك يهك نووسراون].

ھەر زەمانى كە گویت زرينگاوه،
 پیت دهلی: باری خوت بیهسته جهرهس^۱
 چهنه پوولی نه گهر بهینى نه تو
 قهسرت خوشتر دهبی له ئی ههر كهس^۲
 بوچی «حاجى» نه خوینى وهك تووتى
 نههم زوبانه هه زرای خسته قهفهس^۳

(۲)

دهستى من دامینى تو^۴

دهستى من دامینى تو نهی خامه یی موشکین نهفهس
 با بنووسین ماجه رای هیجرانى یارى بوله وهس^۵
 دهنگى مورغى دل دهیى ههردهم له داوى زولفى نهو
 وهك له تارى عهنكه بووتا زیپه یی بالی مه گهس

۱. [جهرهس: زهنگ. واته: زهنگى گویت په یغامى كۆچت پى دهدا].

۲. نههم نیوه دپره شیعره له هه ندی ده قدا بهم جوړه هاتووه: قهسره كهت خوشتره له هی ههر كهس.

۳. هه زار: به ههر دوو مه عنای ژماره و بولبولیشه. دهقى نههم نیوه دپرهش له لای «گ. م» بهم جوړه هاتووه: «نههم زه مانه هوزار ده خاته قهفهس».

۴. نههم پارچه هه لبهسته له هیچ سه رچاوه یه كى چاپكراو و دهستنووسدا نه هاتووه، تاكوو ماموستا موحه ممه د عهلى قهره داغى بو یه كهم جار له گوڤارى «به یان» ی ژماره ی (۵۵) ی سالى ۱۹۷۹دا بلاوى كرده وه و ئیمهش وا بو یه كهم جار له پال شیعره كانى دیوانه كهیدا په خشى ده كهین و دلنیاين كه شیعرى حاجى قادره.

۵. [خامه: پیتووس، قه لهم. موشکین نهفهس: بونی وه كوو بونی میسك، بوئخوش. ماجه را: چیرۆك. بوله وهس: كورت كراوى «أبوالهوس» ه واته: زور به حهز و شه هوهت].

ئەى خودا چ بکەم؟ ئەجەل لەملاو قەسدى جانیه
 دلبەريش ناردوو يەتى: جان مالمە نەيدا بەکەس!
 تووتى ھات و ئىددەى شەککەر فشانى تۆ بکا
 حەققى ئەو دوو لىوہ گرتى ھات و کەوتە نىو قەفەس^۱
 تۆ دەزانى خۆ ھەتيويت سەبر بى «حاجى» نىيە
 بۆچى مەنعى لى دەکەى؟! گەووادى بى دىن، ھەى تەرەس!^۲

۱. شەککەر فشان: شەکر پەخش کردن، شەکر بلالوکردنەوہ. [حەققى ئەو دوو... واتە: تووتى لە تۆلەى ئەو ئىددەا درۆیینە کە کردى، حەققى لىوہ تۆ گرتى و کەوتە ناو قەفەس، يانى: تووتى کە بە شەککەر فشانى مەشھوورە، قەت ناگات بە دوو لىوہ شەکرىنى تۆ].
 ۲. ھەر لە دەقەکەى لای مامۆستا موخەممەد عەلى قەرەداغیدا مانای ئەم نىوہ دىرپە شیعەرە بە ناپىکى ھاتووە. [گەوواد: بى نامووس، نامووس فرۆش].

پیتی «ك»

(I)

تابلیں فہرقی ھہیہ

تابلیں فہرقی ھہیہ میہری من و ماہی فہلہک
 لہ «سہرا» تا بہ «سورہیا» لہ «سہما» تا بہ «سہمہک»^۱
 ھەر کہ لای کردہوہ عوقدہی سہری زولفی لادا
 لہ ھہموو لاوہ سہدای «صَلَّ عَلَیْ» گہییہ مہلہک
 گوی لہ واعیز مہکہ ٹہمشہو تہک و تہنہا وەرہ لام
 پوژی مہحشر بہ مہ گہر بمخنہ دوزخ بہ دہرہک^۲
 کوت کوت و تیکہ بہ تیکہم بکہن و بمدنہ سہگ
 جیگہمہ لہم دہرہ نارووم بہ جنیو و بہ کوتہک
 خالیسہ سیککہیی ئیخلاسی دلی موخلیسی من
 بیخہ نیو بو تہ چ حاجت بہ مہ بیدہی لہ مہحہک^۳
 ٹہی مہہی چاردہ سہیری مہہی دوو ھہفتہ بکہ
 وہک منی دابنی چاوی من و تو ناگہنہ یہک^۴

۱. میہر: پوژ، خور. ماہ: مانگ. ماہی فہلہک: مانگی ئاسمان. سہرا «الثری»: خاک، عارد.
 سورہیا «الثریا»: کوئمہ لہ ٹہستیرہی کو (پیروو). [سہما: ئاسمان. سہمہک: مہبہست ٹہو
 ماسیہیہ کہ عورہفای قہدیم پیان وابو دنیا لہ سہر پشتی گایہ و گا کہش لہ سہر پشتی
 ماسیہیہ].

۲. بہدہرہک: چش. «الدرك»: «الدرك الاسفل من النار»: جیگاہیہ کہ لہ قوولایی جہہننہمدا.
 ۳. [خالیس، ئیخلاص، موخلیس = خالیص، ئیخلاص، موخلیص]. لہ دہقی «گ. م» دا
 نووسراوہ: «سککہیی خالیس ئیخلاسی دلی موخلیسی من». بو تہ: دہفریکہ، یاخود جامیکی
 پتہوی ٹہستورہ زیرو زبوی تیدا دہتوئیرتہوہ. لہ دہقی «ع. ن. م» دا نووسراوہ «مہیخہ نیو
 بو تہ».

۴. ٹہم دیرہ شیعہ تہنہا لہ دہقی «م. پ. س» دا ھاتوہ.

له نو قووشی غەزەلم چین و خەتا داماون
کی دەلی ئەمتیعی کورده کە لاش و کە پەنەك؟!^۱
بۆ تەماشای بەلەك و زەندی سپی و چاوی بەلەك
نیشتووە لەم دەره عاشق وە کوو حاجی لەكەك^۲

(۲)

لە گاوان و شوانی کورده کان یەك

لە گاوان و شوانی کورده کان یەك
بەسە بۆ لەشكری سەد کەرپرە دوو لەك^۳
فیدای جووتیارتان بئی حاتەمی تەی
بە قوربانی سەپانتان ئالی بەرمەك^۴

۱. [چین و خەتا: ئەو ولاتە ی کە بە نەخش و نیگار کێشان بەناوبانگە. ئەمتیعی، کوئی مەتاع: شت و مەکی کرپن و فروشتن، کالاً. کە پەنەك: فەرنجی، پەستەك].
۲. لە هەندئ دەقدا لە جیاتی «بەلەك» «کەمەر»، وە لە جیاتی «زەندی»: «کولمی» هاتوو. [بەلەك: پوز. زەند: نیوان ئەنیشك و مەچەك. چاوبەلەك: چاوپرەشی سپی پیست]. لەكەك: بە دوو مەعنا هاتوو: یەكە میان بە مانای حاجی لەكەك و دوو هەمیشتیان: خانە یەکی ژمارەییە و دە کاتە سەد هەزار.
۳. دوو لەك: لە دوو وشە پێك هاتوو، دوو لە گەل «لەك». «لەك» یش وەك لە مەوبەر گوتمان بە مانای «سەد هەزار» دئ، کە واتە دوو لەك دە کاتە دوو سەد هەزار.
۴. لە دەقی «مصطفی صائب» دا ئەم نیو دەپرە شیعرە بەم جوهرە یە کە لیژە تۆمارمان کردوو. برپوانە: موحەممەد عەلی قەرە داغی، «هەنگاوێکی تر بۆ راستکردنەوێ شیعرەکانی حاجی قادری کوئیی»، گۆڤاری «بەیان» ی ژمارە ی (۶۶) ی سالی ۱۹۸۰. لە گەلی دەقی تردا: «بە فیدایی شوانتان حاتەمی تەی» هاتوو. هەر وەها دیپری دوو هەم لە دەقی «گ.م.» دا بەم جوهرە ی خوارەو هە هاتوو:

میشکی ئیوہ سہیادی شہینہ
 له کن عنقا فرووجه حاجی له كه له ك
 شوانی میگهلی كوردان له شهردا
 وه كوو قه سسابه، دوشمن میگهلی شهك^۱
 له بهر حیزه بخوئی و ناتهابی
 له ژیری حیزی حیزان بووینه دۆشهك^۲
 ههتا وهك "ئاگری بن كا"ن له گه ل یهك
 نه گهر توفان بی له شكرتان به پووشهك^۳

«فیدای گاوان و شوانتان حاتهمی تهی

به قوریانی سوباتان ئالی بهرمهك»

[سەپان: بهو وەرزیترانه ئەلێن کە زەوی هەڵدەگرن بە دە یەك یان پێنج یەك. ئالی بهرمهك: بنەمالە یەکی فارسن کە لە سەردەمی عەباسیە کاندای پلەیی وەزارەتیان لە ژێر دەستدا بوو و بە نوابانگن بە دەست و دلبازی، یەکیکیان «خالد کوپی بهرمهك» کە وەزیری هاپوونە رەشید بوو. - «الأعلام للزركلي، خالد برمك»: ۲/ ۲۹۵.]

۱. لە دەقی «مصطفی صائب» دا ئەم نیوہ دێرە شیعەرە بەم جۆرە هاتوو: «وہ کوو قه سسابه، دوشمنی نیرە، گەل شەك». پروانە «م.ع.ق»، سەرچاوەی پێشوو.

[موحه مەدی مەلا کەریم ئەلی: لام وایە وشەیی «نیرگەل» لە «میگەل» پەسەندترە و ئەبوو مینش تیکستەیی شارەزا و میرانم بەم جۆرە بگۆڕایە؛ چونکە بەرابەرکێ پێ کردنێکی جوانی «میگەل» و «نیرگەل» ی پێ دیتە دی لە بەیتە کە دا و شەرکەریش دوژمنی ئە کوژی و شە کە نیریش بۆ سەر بپین پائە گیرێ. - هەنگاوئێتر: ۹۵. مامۆستا موحه مەدی بۆیە چوووە سەر ئەم باوەرە؛ چونکە وشەیی شەك بۆ بەرخێ نیری دوو سالان بە کار دێ و وشەیی «میگەلی» لە گەلدا ناجۆرە.]

۲. ئەم دێرە شیعەرە پێنجەم لە دەقی «گ.م» دا نییە و لە کۆمەڵەی «ع.س» و دەستنوسە کە ی «م.ر.س» هاتوو.

۳. لە دەقی «ع.س» دا «ژێرکا» هاتوو و لە دەقی «گ.م» یشدا «نیوکا» نووسراوە. بەلام ئیمە لە سەر دەقی «م.ر.س» مان نووسی چونکە باشتر لە گەل زمانی شیعری حاجی دەگونجێت.

"لہ گوئی گا نوستون" بویکے پڑوی
لہ سہر ئیوہ وہا شیرگیرہ وہك سہگ^۱
سہلاحی ئیوہ ئیستاکہ سیلاحہ
تہماعی گہورہیی بی چہك نہك نہك
کراوہ ئینتخابی وشکہ سوؤفی
لہ دیوانی کہری بی نوقتہیی "شہك"^۲

۱. شیرگیر: ئوہی شیر دہگریٹ، کینایہ تہ لہ توورہیی و ہہلچوون. لہ واتای ئازاییہ وہ ہاتوہ.

۲. مہبہستی لہ «کہری بی نوقتہیی شہك» ئوہیہ، نوختہکہی سہر پیتی شینہکہی «شہك»
ہہلگیرئ وشہکہ دہبیٹہ «سہك = سہگ».

پیتی «م»

(I)

جیہان! بوویتہ جہزیرہ

جیہان! بوویتہ جہزیرہ ی بہ حری گریہم
 بہ بی بوہتان تہ تو زین و تہ من مہم^۱
 لہ جینسی ئادہ می وہک تونہ زاوہ
 پہری پروویہک لہ ئادہم تا بہ خاتمہ
 تہ من شیخم، سہرم شاخہ، ہناسہم
 نہ سیمہ، دیدہ کانی، میزہرہم تہم^۲
 دہلین: مہ عشووقہ دیتہ سہر سہرینم
 دہ زانم وا نییہ، «وَاللّٰهُ اَعْلَمُ»^۳
 لہ بی زہ ححاکی فہرمووی ماری زولفم
 جہ می کہللہ ی کہیہ، مووچہ ی سہری جہم^۴

۱. لہ دہقی «گ.م» دا نووسراوہ: «جیہان بویتہ». لہ دہقی «م.ر.س» دا وہ کوو ناو تہم ہلہستہ نووسراوہ و لہ دہقی «گ.م» یشدا نووسراوہ «بہ حری تہ کرہم» و لہ دہقی «ع.م.ن» دا نووسراوہ: «بہ حری پر غم».

۲. تہم تیگستہ مان لہ دہستنووسیکی پڑستہم حہوئزی وەرگرتوہ. لہ دہقہ کانی تردا «تہ من کیوم، کہلہم شاخہ» ہاتوہ. مانای تہم دپڑہ بہم جوڑہیہ و دہلین: «من شیخم و کہللہ ی سہرم شاخی رہقہ و ہناسہم بای نہ سیمہ و چاوہ کانم «کانی» یہ و تہم و مژری لووتکہ ی چیاش میزہری سپی منہ».

۳. تہم بہیتہ لہ دہستنووسی مہلا رہسوولی توربہ ییدا ہہبوو کہ فوتویہ کی لای موحمہ مہد عہلی قہرہ داغییہ. «موحمہ مہدی مہلا کہریم».

۴. لہ دہقی «گ.م» دا «ماری زولفی» نووسراوہ. الہب: لیو. زہ ححاک: ئاماژہیہ بہ چیرۆکی زہ ححاک زالم کہ وامہ شہوورہ لہ شارہ زووردا پاشا بووہ و لہ سہر شانی (بہ پیی تہوہی کہ لہ شانامہ ی فیردہ وسیدا ہہیہ) دوو مار رواوہ کہ خواردنیان میشکی سہر بووہ، بہم بونہوہ ہہموو رۆژی لاویکیان بو سہر بریون و میشکہ کہیان داونہ تی تا لہ ئاکامدا بہ دہستی کاوہی

مه لئى كه ز زابه سوڤى، ساغه واعيز
له لای من وهك يه كن بئى كه يف و بئى كه م^۱
مورىدى سادىق و شىخى كه رامه ت
حه رىسى قانىعه و عوش شاقى بئى غه م
سه وادى ئه عزمى «قوسته نته نيه»
گه لئى بئى ناوى كرده سهدرى ئه عزم^۲
به ده ستور و به قانون و نيزامى
خودا وای كرد كه سوورى كرد به ماتم^۳
كورانى دوو هه وین دنیا و عوقبا
میسالى داكيانن ئه و له گه ل ئه م^۴

ئاسنگه ده كوژرى. يان مه به ست له زه حكاك: لئوى دهم به بزه يه. «جه م» ى يه كه م: زهم واده ى
نان خواردن. «جه م» ى دووهم: جه مشيد پاشاى كوڤنى ئيران. كه ى: مه به ست زنجيره شاهانى
كيانييه (كه ى قوباد و كه ى خه سره و و كه ى كاوس و...) مووچه: جيره، به ش.

۱. [كه ز زاب: هه ره درۆزن. واعيز: وتاريڤژ]. بئى كه يف و بئى كه م: بئى چۆنيه تى و بئى چه ندى.
۲. [سه وادى ئه عزمه: زۆرينه ى خه لك كه وهك ره شايى ئه نوڤتى. وه رگيراوه له حه ديسيكي
پيغه مبه ر (د.خ) كه ئه فهرموئى: عليكم بالسواد الأعظم: له سه رتانه په يره وى له زۆرينه ى
موسلمانانه وه بكه ن]. له ده قه كانى «ع.س» و «گ.م» دا ئه م نيوه دپره شيعره به م جوړه هاتووه:
«گه لئى به دناوى كرد ئه و سهدرى ئه عزمه».

۳. سوور: [وشه يه كى فارسى به ماناى جه ژن و ميوانيش به كار دئ. به لام] ليره دا به ماناى
شادى و خوشييه. ماتم: شين، شيوه ن. مه به ستى ئه و هيه بلئى: شادى بوو به شين... له ده قى
«گ.م» دا ئه م نيوه دپره شيعره به م جوړه هاتووه: «خودا دايئاوه سوورى بوو به ماتم» له ده قى
«ع.س» يشدا به م جوړه يه: «خوا وای ياوه سوورى بوو به ماتم».

۴. [هه وئى: ژنانى يهك ميړد ده بنه هه وئى يه كتر كه زۆربه ى ئه م هه وئيانه پيكه وه هه لئاكه ن،
واته: دنيا و ئاخيره ت ئاوه هان]. ئه م نيوه دپره له ده قى «گ.م» دا به م جوړه يه: «مناللى داكيانن
ئو له گه ل ئه م».

به يهك ناچن ره قيب و «حاجی» قادر
خودايا! نهو ره زيل كه و ئهم موكه پرهم^۱

(۲)

وه ها مه شغوولی تویه

وه ها مه شغوولی تویه جيسم و جانم
به روح کيشانی خوم زه حمهت بزائم^۲
ره قيب و سه گ چ لازم تا ئه من هم؟
به روژي ده رگه وان، شهو پاسه وانم^۳
ميسالی روئی زهيت و میوی شانه
گه لی زاهیر بوو سووتانی نیهانیم^۴
په ریشانی دل و جه معی ره قیبه
له سه و دای زولفی تو سوود و زیانم
بلین: قادرا! ده لیم: ناوم حه بیبه
به زیگری ئیوه وا فی ره زوبانم^۵

۱. ئهم نیوه دیره له دهقی «گ.م.» دا بهم جو ره هاتووه: «خوایا ئهم ره زیله، نهو موكه پرهم».

۲. له دهقی «گ.م.» دا «جيسم و گیانم» هاتووه، به لام له دهقه کانی دیکه دا هه «جيسم و جانم» نوو سراوه، چونکه کيشی سوو کتره.

۳. لره قيب بو دوو مانا به کار نه هیتريت: يه كه م: ململانی كهر و نهو كه سه ی وا کيیه رکی له گه ل كه سيکی تر بکات. دوو هه م: چاودیر، ده رگاوان و ئیشکچی. واته: نه گه ر تو منت بیی هم کاری سه گت - كه پاسه وانیه به شه ودا - بو ئه كه م و هم کاری ده رگاوانی - كه چاودیری به پوژا - I.

۴. [موحه ممه دی مه لا کهریم ده لی كه «وه ها مه علوومه» باشته ره له «گه لی زاهیر بوو»، وه نه لی: به رانه رکیی «زاهیر» و «نیهان» منی به هه له بر دووه. - هه نگاوی تر: ۱۰۲ I.

۵. له دهقی «گ.م.» دا نوو سراوه «وافیری زمانم».

ئەوی شاعیر نەبئی کۆرە و جاغی
 لە سایە ی شیعەرە کان بابی کورانم
 مەلّین: بئی کارە بوو «حاجی» لە پۆما
 ئەمن پیاوم لە نیو شاری ژنانم^۱

(۳)

وەکوو پۆژ و شەو

وەکوو پۆژ و شەو فەرقي گودازی شەمع و سووتانم
 کە ئەو هەر شەو دەسووتی من هەموو دەم گەرچی ئینسانم^۲
 بە تەخمین، وەسفی فیردەوس و جەهەننەم بۆچ دەکا واعیز؟
 لە سایە ی وەسل و هیجران تە خۆم دیتوو، دەیزانم^۳
 لە سپرپی حیکمەتی چاوت گەیشتم باعیسی رووحە
 تەبەسسوم ماو، تێناگەم لە فەهمی پەمزی حەیرانم
 کزە ی جەرگم دەخیلتبم، فیراقم کرد، ئەوا مردم
 دەسا دە ی بیڕە لام ساتی نەماو تابی هیجرانم^۴
 ئەبوو زەیدی دەکا پۆحم لە گەل ماچی دەمت ئەمما
 دەترسیم وەک نیشانم دا بلّی: هیچە و پەشیمانم

۱. ئەم دوو دێرە شیعەری شەشەم و حەوتەم بئی مندالی حاجی دەگەیهێنی و دەلّی: کە لە
 سایە ی شیعەرە کان بابی کورانم و دێری حەوتەمیش هەر مەسەلە ی بئی ژنی و بئی مندالی حاجی
 دەگرێتەو. ۲. گودازی شەمع: سووتانی مۆم.

۳. [تەخمین: گۆترە و قەرساندن]. فیردەوس: بەهەشت.

۴. [تابی هیجران: تاقەتی دووری]. لە دەقی «گ.م» دا لە جیاتی وشە ی «هیجرانم» وشە ی
 «حەیرانم» هاتووە.

که دوونی هاتی فہرموت بی و نہ ہاتم، مہ سلہحت و ابوو
 ئہ ویستہ چاوه کہی من چی دہ فہرموی؟ بہ ندہ فہرمانم^۱
 ئہ گہر بہ غذا شکا سہ ددی نہ ما داری لہ سہر بہ ردی
 لہ دہ جلہی ناگرن «حاجی» دیارہ جوّشی گریانم

(۴)

بہ شہستی زولف و پرووی ماہی

بہ شہستی زولف و پرووی ماہی وہ کوو ماہی گرفتارم
 گہی دلگہستہیی مارم، گہی گیان خہستہیی نارم^۲
 سہ گی دہرگات و مہ جنوون و نجوومی ئاسمان یہ کسہر
 مہ گہر ہہر خوّت بزانی چوّن گہواہن من کہ بیّدارم^۳
 بہ یادی نہ خلی بالآت ئاو لہ چاوما بیّ قسوور ہہردہم
 دہ جوّشی، غایہ تی دوورم دہ زانی من وہ فادارم^۴

۱. [دوونی: دوینی، بہ شیوہ ئاخوتنی کوّیہ] دیسانہ وہ لہ دہقی «گ.م» دا لہ جیانی «چی» وشہی «ہہر» ہاتوہ.

۲. شہستی زولف: قولابی زولف، مہ بہستی لہ ہہ لگہ پانہ وہی تالہ کانی زولفہ. [ماہی یہ کہم: ماہ، مانگ. مانگی دووہم: ماسی، یان مانگی، وہ کوو مانگی. دہقی ئہم نیوہ دیپرہی دووہہ ممان لہ سہر گوّفاری «ر. کوردستان» را ست کردہ وہ.

۳. ئہم نیوہ دیپرہ شمان لہ سہر دہقی «ر. کوردستان» راست کردہ وہ، دہنا لہ سہر چاوه کانی دیکہ دا نووسراوہ: «سہ گی دہرگات و مہ جنوونی و نجوومی ئاسمان یہ کسہر». گہواہن: شاہیدن.

۴. [نہخل: داری خورما. بیّ قسوور: بیّ پانہ وہ و کہم و کووپری. غایہت: ئہوپہر]. لہ دہقی «گ.م» دا نووسراوہ: «سہروی بالآت».

له به حر و بېشه و سه حرا، نه ههنگ و زه یغهم و پرووبا
 وه کوو سه گ هه لده یین ئیستا له ئاه و ناله یی زارم^۱
 نه میش جارن نییه قوربان! توفه یلی بېمه سهر خوانت
 خه تت میهمانییه نه مسال نه ماوه له ززه تی پارم^۲
 به گریانی ریا واعیز به سه رما هات و نه یزانی
 که وا من ئاشنام ناگاته قاپیم مهستی هو شیارم
 عیراقی بی نه وان، مه شره ب مو خالیف، وهك سه با ههسته
 مه قامی راستی «حاجی» حیحازه گهر ده چی یارم^۳

(۵)

دوو سه د گوناھی هه یه^۴

دوو سه د گوناھی هه یه خه لق با وجودی که ریم
 نه می که داویه ده یدا چ رازیقی که که ریم!^۵

۱. زه یغهم: «الضیغم» شیخ. پرووبا: «روبا»، ریوی. نه دپره شیعه ره مان له سهر ده قی «م.ر.س» تو مار کرد.

۲. [توفه یلی = طفیلی: به و میوانه ده لئین که به بی بانگهیشت ده روا بو مالی خه لکی. خوان: سفره]. میهمانییه، میهمان: میوان.

۳. له ده قی «گ.م» دا له جیاتی: «حیحازه» وشه ی «کویه» نوو سراوه. [بی نه وا: هه زار و داماو. مه شره ب مو خالیف: ته بیعه ت جیاواز و یه كنه گر]. مه بهستی حاجی له ناوه ینانی «سه با» و «راست» و «حیحاز» باس کردنی ناوی مه قامه کانه، نهك مه بهستی له «مه قام»، «مه کان» بی و له جیاتی بلّی: جیگه ی راستی حیحازه یان کویه یه.

۴. نه هه لبهسته ی حاجی له هیچ سه رچاویه کی چاپ کراودا نه هاتووه، ته نها له ده قه ده ستنوو سه که ی «م.ر.س» دا هه یه و ئیمهش لیمان وه رگرت و وا بو یه که م جار بلاوی ده که ینه وه.

۵. که ریم: مه بهستی خودایه به مانای سه خی و به خشنده یه.

مه پر سه دهردی غه ربیی و له ززه تی وه ته نم
 نه وی له دهستی ده گریام نه میسته بوی ده گریم
 سه وادی سیبه ری تویان هه تا نه کرده میداد
 نه نووسرا وه ره قی نه مری «کُنْ فکان» ی قه دیم^۱
 نه میسته بویه نه زیرت له مه جمه عی ئیمکان
 میسالی سایه یی «طوبی» خه رامی تویه عه دیم^۲
 له لای مه عاریجی تۆ ته لغراف و به رق و شیهاب
 نه زیری ره وتی ته نافبازه فیکری تهبعی عه قیم^۳
 جودایی باسی مه که فه سلّی «قَابَ قَوْسَین» ت
 که مانی نه بروی تۆ بوو له به زمی خاسی عه لیم^۴
 خه لاتى عزیزه تی «لَوْلَاک» و تاجی «أَرْسَلْنَاکَ»
 به سه سه نایی جه لال و که مالی خولقی عه زیم^۵

۱. سه وادی سیبه: ره شایی سیبه. میداد: مه ره که ب، خبر [میداد له زمانی فارسیدا به مانا پینووسیش هاتوو. «کُنْ فکان» ئاماژه به وه دهستوراتانه ی خودای مه زن که بۆ نه نجام بوونی کارێک هه ر که فه رموو پیتی «کُنْ» واته: ببه «فکان» نه ویش خیرا بووه. قه دیم: نه زه لی واته: نه و دهستوراتانه ی که له نه زه لدا دراوه. واته: تا خودا نیوی تۆی نه هینا پیشه وه، کائیناتی خه لق نه کرد، ئاماژه به وه که خوای گه وره له بهر پیغه مبه ر ته وای کائیناتی خه لق کردوو.

۲. «طوبی»: دره ختیکی به هه شتییه. خه رام: لاروله نجه.

۳. [مه عاریج: کۆی میعراج به مانای په یژه و ئامرازی سه رکه و تنه، که مه به ست میعراج و به رز بوونه وه ی پیغه مبه ره بۆ ئاسمانه کان. ته لغراف: ته لگراف. ره وت: شیوه ی به رێگا روشتن. تهبعی عه قیم: زه وق و تهبعی نارێک]. عه قیم: نه زۆک.

۴. [«قَاب قَوْسَین»: نه ندازه ی دوو که وان. ئاماژه به ئایه تی: «فَكَانَ قَابَ قَوْسَینِ اَوْ اَذْنٰی» ی سوره تی «النجم»: ۹، که باس له میعراجی پیغه مبه ر ده کا].

۵. [«لَوْلَاک»: ئاماژه به وه پرسته مه شه وره ی که ده لێن هه دیسی قودسییه که خودا

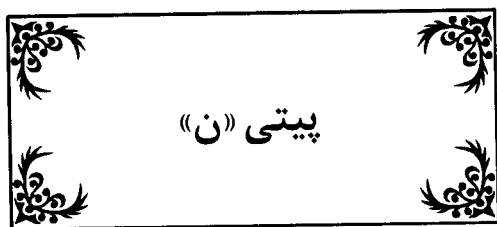
خولاسە، نېۋى نبوۋەت لە پاش رېسالەتى تۆ
مىسالى مارگەزىدەى مولەققەبە بە سەلىم^۱
بەبەر شەفاعەتى خۆتى ئەگەر نەخەى «حاجى»
لىياسى كەعبە لەبەر كا، دەبىي بېچىتە جەحىم

﴿

فەرموۋىەتى: «لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ» واتە: ئەگەر لەبەر تۆ نەبوایە هیچم دروست نەئەکرد.
«أَرْسَلْنَاكَ»: ئاماژەىە بە ئایەتى ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾. بەسە سەئای... ئاماژەىە بە
ئایەتى ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾.]

۱. نبوۋەت: پېغەمبەرايەتى. رېسالەت، «الرسالة»: ئەو پېغەمبەرايەتییەى پەيامى خودایى
لەگەل بى. [واتە: چەندە راستە بلېن بە مارانگەستە، تۆ ساغیت، ھەر ئەوئەندەش راستە بە
كەسى كە ئىددىعای پېغەمبەرايەتى بكا لە پاش تۆ، بلېن: تۆ پېغەمبەرىت].

پیتی «ن»

(II)

نہم سہ گانہ

نہم سہ گانہ ی کہ لہ لای ئیمہ وەزیر و وکەلان
 بینہ لای تو - بە خودا - نایکە یە گاوان و شوان^۱
 ئەمە کەرمیزە دەلین وارسى شەرعى نەبەوین
 ھەموو عەبدى سەنەمن، باسى مە کە گەورە کەیان^۲
 ھەر ئەدیبیک بووہ ساخوا لہ دەمى ناوہ بلئ:
 دەولەتى داوہ بە کەر، نیعمەتى داوہ بە سەگان^۳
 ھەر کەسیکی کەسە، ناکەس نییە، حەرفیکی بەسە
 وەرە سەر باسى خەت و خالى ھەتیوی خویمان^۴
 ئەى فدای خاکی دەرت تاجى کەى و مەسنەدى جەم
 وەى بە قوربانى سەروفيسى کە چت تاجى کەیان^۵

۱. لہ دەقى «گ.م.» دا لہ جياتى «وەزیر و وکەلان»، «وەکیل و وکەلان» ھاتووہ و دەرپرینی «کە لہ لای» لہ کاتى چاپکردندا پەریوہ و کیشى دپەرە شیعەرە کەى لہ نگ کردووہ.
۲. [سەنەم: بوت]. حاجى مەبەستى لہ «وارسى شەرعى نەبەوى» سولتان عەبدولحەمیدى دووہم بووہ کە کە لہ سەردەمى ژيانى حاجى لہ ئەستەمبۆل ئەو سولتان بووہ و خوئى بە میراتگرى شەریعەتى پیغەمبەر داناوہ و بە خوئان دەگوت: خەلیفەى ئیسلام.
۳. لہ دەقى «گ.م.» دا نووسراوہ: «دەولەتى داوہ بە سەگ».
۴. لہ دەقى «گ.م.» دا وشەى «حەرفیکی» بە «پیتیکی» ھاتووہ و نووسراوہ: «پیتیکی بەسە».
۵. [کەى: عینوائیکە بۆ پادشاکانى کەیانى، چەشنى کەى قوباد، کەى خوسەرەو و کەى کاوس. مەسنەد: تەخت و بارەگا، دەسەلات و پلەویایە. جەم: کورتکراوہى جەمشیدە پادشای بەناوبانگى ئێرانى. فیس: کلای سوور کە تاییەتى توورکان بووہ].

خۆم به "دارا" و به "ئەسکەندەر" و "خوسرەو" نادەم
 گەر بزائەم لەبەر ئەم دەرگە یە دەبمە سەگەوان^۱
 عاشقانی تۆ ھەموو تیری نیگاہیکی بەسە
 وەرە دەرگانی کەمان زامینی تۆم بمکە نیشان^۲
 بە ئومیدی ئەسەری حوسنی پەزا دەچنە ولات
 شیعەرەکانم کە سەرپا وەکوو خۆم بئێ سەرپان^۳
 "نالی" و خاکی بەبە، «حاجی» و کۆیە بە مەسەل
 عەینەیی "حافیز" و شیرازە، "کەلیم" و ھەمەدان^۴

(۲)

خاکی جەزیر و بۆتان

خاکی جەزیر و بۆتان، یەعنی ولاتی کوردان
 سەد حەیف و سەد مخابن دەیکەن بە ئەرمەنستان^۵

۱. لە دەقەکانی «م.ر.س» و «ع.س» دا ئەم دێرە شیعەرە بەم جۆرە ی خوارەو ھاتووە:
 خۆم بە دار و بە سکەندەر و خوسرەو نادەم گەر بزائەم لەبەر ئەم قاپییە دەبمە سەگەوان.
۲. لە دەقی «م.ر.س» و «ع.س» دا ئەم نیوێ دێرە شیعەرە بەم جۆرە ھاتووە: «عاشقانت
 ھەموویان تیری نیگاہیکی بەسە».
۳. [ئەسەری: بەرھەم. حوسنی پەزا: دلخۆش کردنی راستەقینە و دل بەجی ھێنان.] لە دەقی
 «م.ر.س» دا لە جیاتنی «بە ئومیدی»، «بە تەماعی» ھاتووە.
۴. [بەبە: کورتکراوی بابانە، ئیوی ھۆزێکی بەناویانگە لە شاری سلیمانی (کە ئیبراھیم
 پاشای کۆری سلیمان پاشای بابان بنەرەتی داناو) و دەورووبەری سلیمانیدا حاکم بوون.
 عەینەیی: دەقاودەق، راستەوپراست.] لە چەند دەقی کدا لە جیاتنی «عەینەیی»، «ھەرۆ کوو»
 ھاتووە.
۵. مخابن: حەیف.

وارېگه تان ده به سړی عیلاتی جاف و بلباس
 گهر مردوون له گهرمین مه منووعه بچنه کوښتان^۱
 کامی کچ و هه تیوی شیرین بی، رای ده کیښین
 هاوار ده به نه بهر کی؟ په شمه، ده خیل و ئامان^۲
 مه سجد ده بیته دیره ناقووسیان موئه ززین
 مه تران ده بیته قازی، موفتی ده بیته ره هبان^۳
 هیچ غیره تیک نه ماوه سه دجار قه سهم به قورئان
 په یدا بی ئه رمه نستان نامینی یه که له کوردان
 سه رتان له قور هه لینن، ئه حوالمان ببینن
 چونین له دهستی زولمی بی دینی دوور له ئیمان
 وه لاهی سوممه بیللا، ته لاهی ئهم به لایه
 هه ر هیندی پی ده زانن ئیقلمی کرده توفان^۴
 توفانی ئاو نییه هیچ، ده رچی له کیوی "جوودی"
 به حری تفهنگ و توپه، ئینسانه به حری "عوممان"^۵

۱. له ده قی «ع.م.ن» دا له جیاتی «گهر مردوون له گهرمین» نووسراوه: «گهر مردوون له گهرمین» و له ده قی «م.ر.س» یشدا «که مردبن له گهرمین» نووسراوه.
۲. له ده قی «گ.م» دا له جیاتی «کامی» وشه ی «کامه» هاتووه.
۳. [مه تران: زانای ئایینی فه له، پله بالاتر له قه شه و ئه سقه ف. دیره: جیی خواپه رستی فه له. موئه ززین: بانگوږ. ره هبان: خو پاریز و چله کیښ بو عیاده ت.] له ده قی «گ.م» دا له جیاتی «مه سجد ده بیته دیره» بهم جوړه نووسراوه: «مزگوت ده بیته دیر و...».
۴. [سوممه = «ثم»: له پاشان. ئیقلم: ولات].
۵. ئهم ده قه مان له ده ستونوسه که ی «ع.م.ن» وه رگرت دنا له ده قی «گ.م» دا نووسراوه: «توفانی ئاو نییه تا ده رچی له کیوی جوود» [جوودی نیوی کیو ټکه (به پیی هه ندی سه رچاوه له نزیکي شاری موسلدا)، که گه میکه ی نووحي پیغه مبه ر دوا ی توفانه که له سه ری له نگه ری گرتووه].

ئەم قیسسە یە کە کردم ناگاتە چەند سالی تر
 ئەم حالەتە دەبین یەك یەك بە چاوی خۆتان^۱
 حال ئیستیكە وەهایە مەگەر خودا بە سووکی
 تیکیان بدا وەئیللا دوورە لە عەقلى ئینسان^۲
 هەرچی وەکوو بەیانم بو کردوون بە تەحقیق
 پەیدا دەبن سەگانه، کام قور بکەین بە سەرمان^۳
 لەم بەینە ئیتتیفاقی پەیدا بکەن بە مەردی
 فەرقی نەبی شوان و جووتیار و میر و گاووان
 [سویندیش بخۆن بە دین و ئیمان و سى تەلاقە
 بو حیفزی دین و میللەت خۆتان بکەن بە قوربان]^۴
 گەر هیچ نەبی بە ئوین تابیع بە دەولەتێ بن
 بیگانه چاکە دوشمن نەك دوشمنی لە خۆتان^۵

۱. ئەم دەقەمان لە چاپی «گ.م» وەرگرت کە لەویدا نووسراوە: «ئەم قسە یە کە کردم». لە دەقی «م.م» دا نووسراوە «ئەم قیسە ی کە کردم».

۲. [سووک: زوو. بە سووکی: بەم زوانە]. لە دەقی «گ.م» دا لە جیاتی «حال ئیستیكە وەهایە» نووسراوە: «کار ئیستیكە وەهایە».

۳. موخەممەدی مەلا کەریم لای وایە «سەگانه» هەلە یە و «سى گانه» واتە: سى قات، یان سى جوړ راستە، چونکە وا مەعنا ئەدا بە دەستەو. سى گانه: وشە یە کى فارسییە و لە شیوێ نووسینی فارسیدا «سەگانه» ئەنووسرێت. -ههنگاوئێ تر: ۱۱۵.

۴. [موخەممەدی مەلا کەریم ئەلێ: لەو بە یازە ی کە لەبەر دەستما بوو ئەم بەیتەم لەبیرچوو بوو بیخەمە ئیو تیکستە کە ی کاک کەریم و کاک سەردارەو. -ههنگاوئێ تر: ۱۲۱. ئەوا ئیمە بە

گوێرە ی ئەو جینگە ی خۆ ی بۆ دیاری کردبوو لێرە زیادمان کرد].

۵. ئۆین: وشە یە کى تورکییە بە مانای فیل، حیلە، یاری، گەمە دێ.

رۆمی وه کوو بهنی موون کهس پشتیان پی نه بهستی
 که وتوونه داوی خوئیان، سه رگه شته ماون و هه یران^۱
 کوا والیی سه نه ندوج، به گزاده یی ره واندوز
 کوا حاکمانی بابان، میری جزیر و بو تان^۲
 ئەو ئایه تهی «فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ» خوا که فه رموی
 ئیجرای ده کهن سه گانه «بِالْأَنْفُسِ» شاهی خوئیان^۳
 کوا ئەو ده مهی که کوردان ئازاد و سه ربه خو بوون
 سولتانی مولک و میللهت، ساحیبی جه یش و عیرفان
 جو شێک بدهن وه کوو ههنگ، ته گبیر بکهن به بی دهنگ
 ئەسبایی شه ر په یدا کهن توپ و تفهنگ و هاوان^۴

۱. سه رگه شته: سه رلی تیکچوو.

۲. سه نه ندوج: شاری سنه ی کوردستانی ئیران.

۳. «فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ» نه حل: ۳۶. واته: له زه ویدا گه شت بکهن].

۴. [هاوان: خومپاره هاویژ. موحه ممه دی مه لا که ریم ئەلی: له م به یازه ی به رده ستمدا له باتی
 «ته گبیر»، «ته دبیر» نوو سراوه، ئەمه ش به راست ده زانم، چونکه له گه ل شیعری کلاسیکی
 کوردیدا جوژتره. هه روه ها پی وایه وشه ی «په یا» دروسته و «په یدا» هه لیه. موحه ممه دی
 مه لا که ریم ئەلی: من له گه ل دوکتۆر که مال مه زه ردا هاوده نگم که پی وایه ئەم به یته هی
 حاجی قادر نییه ده ستکاری کراوه، چونکه توپی «هاوان»، هه رچه ند له سه ده کانی ناوه راستدا
 دروست کراوه، به لام له بهر ئەوه ی زیانی له قازانجی زۆرتر بووه بۆ هه ر لایه نی به کار هیترابی،
 پشت گوئ خراوه و له بیر چووه ته وه، دووه مجار، چه ند سأل پاش مردنی حاجی قادر، واته:
 له شه ری پرووسیا و ژاپۆندا (۱۹۰۴ - ۱۹۰۵) دووباره به کار هیتراوته وه. هه روه ها ئەلی: ئەم
 به یازه ی به رده سیشم پاشماوه ی به یته که ی ناوه ها تو مار کردووه: «ئەسبایی شه ر په یاکه ن،
 ئەرکانی هه رب و لێدان». - هه نگاوئ تر: ۱۱۶، ۱۱۷.

پارانه‌وه و تەوہ ككول لەم عەسرە پارە ناكا
 تیرە دو‌عای «جەوشن»، پەیکانە «حیرز» ی مەیدان^۱
 بۆچی بەشیری ئیّمە - یەعنی پەسوولی ئەکرەم -
 هیچ ئەدعیەى نەزانی پۆژی کە دەچوو مەیدان؟^۲
 وهك «خێوه» و «بوخارا»، بەلا ناپاروا بە ھیممەت
 پەفەمى بکەن مەشایخ، دەفەمى بکەن مەلاتان^۳
 ھەر شیخى کەوتە شوینی یەك دوو کەسى پەش و پروت
 خەلکی بە موور دەزانی، خوێ حەزەرەتى سولەیمان^۴
 یەكستان نەچوونە گەردش وا تى دەگەن لە دنیا
 ھەر پادشاهی پۆمە و شاھی عەجەم لە تاران^۵

۱. جەوشن: وشە یەکی عەرەبییە بە مانای زەر، زربى ئاسن دى. لە دەقى کتیبە کەى «حاجى قادرى كۆيى...» مامۆستا موحمەدەى مەلاکەریم دا لە جیاتى «حرزى» وشەى «حزبى» بە کار ھاتووە، «حرز» یش، بە مانای جۆرە نووشتە یەك دى، حزبیش جۆرە دوایە کە. لە دەقى «گ.م» و «ع.س» یشدا «حیرس» بە کار ھاتووە. ئیّمە لە سەر دەقى «م.م» «حرز» مان تۆمار کرد.
 ۲. [بەشیر: مزگینى دەر. ئەدعیە: کۆی دو‌عا واتە: پارانەوہ لە خودا].
 ۳. [خێوہ و بوخارا: نۆی دوو شارن لە ئوزبەکستان کە شوینی کۆبوونەوہى پیاوچاکان و شیخانى تەریقەت بوو]. لە دەقى «گ.م» دا نووسراوہ: «دەفەمى بکەن مەشایخ» ئیّمە لە سەر دەقى دەستونوسە کەى «ع.م.ن» کرمان بە «رەفەمى بکەن مەشایخ دەفەمى بکەن مەلاتان». چونکە جووت وشەى «پەفەم و دەفەم» جوان لیکتری دەوہشیّنەوہ نەك ھەردووکیان ھەر «دەفەم» بن.

۴. [موور و سولەیمان: ئاماژە یە بەو چیرۆکە قورئانییە کە لە بارەى حەزەرەتى سولەیمان و میلوورەوہ ھاتووە. موحمەدەى مەلاکەریم ئەللى: لەم بەیازەى بەردەستەدا لە جیاتى «شیخى» «میرى» ھاتووە کە ئەمە زۆر لەبارتەرە، چونکە لە گەل باسى سولەیماندا کە میر بوو جۆرتەر و بە تەواوى گەلەى حاجى، لە میرانە، ھاوچەرخی، خۆی دەگە بە نەزى. - ھەنگاوی ت:

قوتبی زه مانه «خالید» ئاواره بوو وه کوو من
 بی قه در و قیمهت و شان، بی خان و مان و بی نان^۱
 شیر و قه لهم شه ریکن لهم عه سره دا دریغا
 شیرم قه لهم تراشه و کالانییه قه لهمدان^۲
 ئەم مه سئه له مه شهووره گهر قور ده که ی به سهرتا
 ئیکسیره خاك و خوئی ده رمالی گه وره مالان^۳
 ته نها ئیمه وه هانین، دیباچه یی "مهم و زین"
 حالیت ده کا چلونه ئەحوالیان سوخه ندان^۴
 خو تان ده ئین: - ئەگه رچی مه شهووری خاس و عامه -
 ههر ریوییه ک گه رابی ئازاتره له شیران
 سه د قائیمه و قه سیده کهس نایکری به پوولی
 رۆزنامه و جه ریده که وتوته قیمهت و شان^۵

۱. مه بهستی مه ولانا خالیدی شاره زووری نه قشبه ندیییه (۱۷۷۷ - ۱۸۲۶ ز). له دهقی «گ.م» دا نووسراوه: «وهك من بووه ئاواره».
۲. له هه ندی ده قدا نووسراوه: «سه یف و قه لهم شه ریکن».
۳. ئیکسیر: وشه یه کی یۆنانییه، به و مادده یه ده ئین که به ههر مه عده یتکی تریدا بکه ن ده یکات به زیر.
۴. دیباچه یی مهم و زین: مه بهستی پیشه کی مهم و زینی ئەحمه دی خانیه [سوخه ندان: قسه زان].
۵. [قائیمه: لاپه ره ی کتیب که هۆنراوه یا په خشایێکی تیدا نووسرابی. جه ریده: وشه یه کی عه ره بییه به مانای رۆژنامه یه]. ئەم دێره شیعره ته نیا له ده قه که ی «م.ر.س» دا هه یه و ئەوا بۆ یه که م جار بלאو ده کرێته وه.

بنوارہ سہی و غیرت ئیستا له دهوله تی رۆم
 خویان خه زینه دارن، خویان ته بیب و سولتان^۱
 هه ر دوینی ئه هلی "سوودان" هه ستانه پی وه کوو شیر
 ئیستیکه موسته قیللن مه حسودی کوللی ئه دیان^۲
 "بولغار" و "سیرب" و "یونان"، هم "ئهرمه ن" و "قهره تاغ"
 هه ر پینجیان به ته عداد نابن به قه ددی بابان^۳
 هه ر ئیکه موسته قیللن، کوللیکی دهوله تیکن
 ساحیبی جهیش و رایهت، ئهرکانی حه رب و مهیدان^۴
 هم حه ققیانه ئهرمه ن، غیرهت کهشی یه کترن
 وه ئیمه نین له گه ل یه ک ده عوا بکه ن به شیران^۵
 بو فنه نی حه رب و سه نعهت، بو زه بت و ره بتی میللهت
 ده یینرنه ئوروپا گه وره و بچووکی خویان^۶

۱. له ده قه چاپکراوه کاندایه جیاتی «دهوله تی رۆم»، «له نیو ئوروپا» هاتوو.
۲. ئهم نیوه دیرپه شیعره له ده قی «گ.م» دا به م جوړه هاتوو: «ئستیکه موسته قیللن مادوونی کوللی ئه دیان» له ده قی «ع.م.ن» یشدا به م جوړه هاتوو: «ئستیکه موسته قیللن وه کوو جه معی دهوله تان». به لام ئیمه له سه ر ده قی «م.ر.س» وه کوو سه ره وه مان نووسی چونکه گونجاوتره.
۳. سیرب: خه لکی ولاتی «سیریا» ن که ئیسته ولاتیکی سه ربه خویه و له یوگسلافیای پیشوو جیابوته وه. قهره تاغ: ئه میس به شیکه له یوگسلافی پیشوو. له ده قی «گ.م» دا له جیاتی «ته عداد» وشه ی «ئه ژمار» نووسراوه.
۴. [ئیکه: یه که. جهیش: هیز، له شکر. رایهت: ئالا].
۵. غیرهت کهش: غیرهت کیش، به غیرت و ئازا. له ده قی «گ.م» دا «غیرهت کیش» نووسراوه. به لام له ده ستنوو سه که ی «م.ر.س» دا «غیرهت کهش» هاتوو و ئیمه ش پشتمان به و به ست، چونکه له گه ل زمانی شیعره ی سه ده ی نۆز ده هه مدا ده گونجی.
۶. [زه بت = «ضبط»: کوکردنه وه. ره بت = «رابط»: پیکه وه لکان].

«حاجی» کەسیکە بێکەس بو ئیوه قور دەپۆی
گویی لێ دەگرن زەریفه، ناگرن بە لا له خۆتان

(۳)

له رۆما کەوتە بهر چاوم

له رۆما کەوتە بهر چاوم کەسیکی هائیم و حەیران
به هەیهت تیگهیم کورده به شیوهی ئەهلی کوردستان^۱
که چوومه خدمهتی پرسیم: برادر خەلکی کام جیگای؟
له کام لا هاتووی؟ گریا! گوتی: بابان! گوتم: بابان؟^۲
دلم داوه گوتم: باوکه هەموومان بێ کەسین لێره
چ قەوماوه؟ گەلێ حەیفه، مەگریی هەروەکوو باران
گوتی: بو غوربەت و پرووتی نییه ئەفغان و هاوارم
له داغی حاکمی خۆمه، له شان و شهوکهتی تورکان^۳
گەلێکم بیستوو هەستی و بلندیی دەولەتان ئەمما
جیهان نەیدیوه هەستی و میسالی حالی کوردستان^۴

۱. مەبهستی له رۆم، شاری ئەستهنبول. [هائیم: سەرگەردان و پەرۆش]. له دهقی «گ.م» دا له جیاتنی «به هەیهت تیگهیم»، «له رەنگا تیگهیم» هاتوو.
۲. له دهقی «گ.م» دا [له جیگای «له کام لا هاتووی»]، «له کام جی هاتووی» نووسراوه.
۳. له دهقی «گ.م» دا له جیاتنی «ئەفغان» واتا هاوار «گریان». وه له جیاتنی «تورکان» وشە «کوردان» هاتوو.
۴. [موحه مەدی مەلا کەریم «حاکمی کوردان» ی له «حالی کوردستان» پێ راسته].

له وه قتي خۆى هه موو شا بوون، سه راپا بئى غه م و شا بوون
 له جوودا حاته مى تائى، له شه ردا پۆسته مى مه يدان^۱
 له پيشا خاكى مه لانه ي پلنگ و شيرى ئازا بوو
 نه ميستا مار و ميروو گورگ و ريوى لئى ده كه ن سه يران^۲
 له كوي ما نه عره ته ي ته قله و جلوت و رمب و رمبازى؟
 له كوي ما ده نكي زورنا و ده هول و شايى و سه يران؟^۳
 له هاره ي شه شپه رو نه پره ي سوار و به رقى شه شخانه،
 له ته ققه ي نال و شه ققه ي سم، له په ققه ي توبز و قه لغان^۴
 ده هاته جونبوش و له رزين له ماهى بگره تا ماهى
 له سه حرا چه نده وه حشى بوون له ترسان چوونه سه ركيوان^۵
 له ريزى زه بر و زه نكي وان كه سيكى تر نه بوو هه رگيز
 به شيرى حيشمه تى كورده كه ماوه ده وله تى ئيران^۶
 سه را و ئه يونيان ئيستا كه لاوه ي كونده بوو و جوغده
 نه گهر مه يدان و ديوانه سه راپا بوويته جيى دو مان^۷

۱. [تائى = طائى. «شا» ي يه كه م: پاشا و مير. «شا» ي دووهم: شاد و كه يف خو ش].

۲. نيوه دپري يه كه مان له سه ر ده قى «م.ر.س» تو مار كرد.

۳. [نه عره ته: گوران دن. ته قله و جلوت: به و يارييه ده لئى كه سواركاران به سه ر ئه سپه وه له گو ده ده ن (چه وگان)].

۴. [شه شپه ر و شه شخان: دوو جو ره چه كى كۆن. توبز: كوته كى بزمار پيژ كراو (گورز). قه لغان: سپه ر].

۵. ماهى يه كه م: ماسى. ماهى دووهم: به ماناى مانگه.

۶. له ده قى «گ.م» دا نوو سراوه: «به شير و حيشمه تى وانه ده ميئى ده وله تى ئيران».

۷. جوغده: [بايه قوش] جو ره كونده بوويه كه. [دۆم: هو زيكي كو چهرى كوردن كه به پيشه ي

له پاشی ئه وهه موو گریان و ناله و زاریه پیّم گوت:
 عهزیم غه مەخۆ هیّنده، له سایه ی پهحمه تی پهحمان^۱
 ئه میریک ماوه پاشایه، گوتی: کییه؟ گوتم: شیره!
 گوتی: لیّره؟ گوتم: لیّره! ههتا تاران و هیندستان
 به خۆی شیره وه کوو ناوی له شهردا دوژمن نه ندازه
 ته میان هه ر به ئه وه ماوه جه میعی خاکی کوردستان^۲
 هه چی جیگه ی ئومیدمانه و ئه وی دلخۆش ده کا ئه مپو،
 که سی دی له وه به ده ر نایته غه مخۆری گه لی کوردان!^۳

(۴)

په رچه م و فیسی که چی تو

په رچه م و فیسی که چی تو ئه ی جوان
 تاجی که یانه و عه له می کاویان^۴

خه راتی و کلاش چنینه به ناویانگن. موحه ممه دی مه لا که ریم به پشت به ستن به گوڤاری ژین و
 جوانی و له باری مه عناوه، پپی وایه به جیی «جوغد» «مشکه» باشته، تا دوو جار کونده بوو
 دوویات نه بیته وه. - ههنگاوئ تر: ۱۲۹.

۱. له دهقی «گ.م» دا نیوه دیّری یه که م به م جوّره هاتووه: «له پاشی ئه م هه موو گریان و زاری و
 ناله یه پیّم گوت:». له جیاتی «عهزیم» وشه ی «براده ر» هاتووه.

۲. له هه ندی له دهقه کاند له جیاتی «جه میعی»، «ته واوی» هاتووه.

۳. ئه م نیوه دیّره له دهقه که ی «م.م» مان وه رگرتووه. «بنواره: مه سهوود موحه ممه د، حاجی
 قادری کوئی، به غدا ۱۹۷۶ ب ۳، ل ۳۶۹».

۴. له دهقی «گ.م» دا له جیاتی «که چی» وشه ی «که چیت» هاتووه. [په رچه م: مووی سه ر
 هه نیه. فیس: کلاو. که یان: زنجیره پاشایانی که ی وه ک: که ی کاوس، که یخه سه ره و که یقوباد

من له غه مت پڙگه يه کم که و ته بهر
 خوانی به هه شته و سه فه ری هه فت خوان^۱
 بیژهنی چاهی زه قه نی تو یه دل
 راهی نه جاتی فه له ک و پڙسمان^۲
 تیری موژت بو دلّی نه سفه ن دیار
 تیری گه زی پڙسته می مازهنده ران^۳
 فیرقه تی تو له شکری ئیرانییه
 سهبری منیش له شکری توورانیان
 به سیه تی سا خوینی سیاو هه نییه
 جان و دلت بر دوه هه م دینمان
 «حاجی» یه فیرده وسیی کورد، سا نه تو ش
 گوئی وه کوو مه حمود مه ده قه ولی به دان^۴

و...]. عه له می کاویان: ئالای کاویان، نه و که ولّی که کاوهی ئاسنگه ر کردی به ئالای
 شوپشه کی له دزی نه ژده هاك و بوو به ئالایه کی میژوویی.

۱. [هه فت خوان: ههوت قوناغی دژوار و گران، یه کیکه له چیرۆکه کانی شانامه ی فیرده وسی
 که بریتیه له وه کاتی پڙسته م بو نه جاندانی که ی کاوس ده روا بو مازهنده ران، تووشی ههوت
 کاره ساتی دژوار ده بی و به چالاکی لیان پزگار ده بی. ئیستا نه م ههوت خوانه بووه به په ند بو
 ئیشی تووش و نهسته م. وا مه شهووره ته نیا پڙسته م و نه سفه ن دیار توانیویه ئی ده رباز بین].

۲. [بیژهن: یه کیك له که سایه تییه کانی شانامه ی فیرده وسییه]. چاهی زه قه ن: چالی چه ناکه.

۳. [گه ز: جوړی داره که له شانامه دا ده لی: سیمورخ تیریکی لی دروست کرد و له نیو ئاوی
 زه هردا کولاندی و هیئای بو پڙسته م تا چاوی نه سفه ن دیاری پی بنگوئی، چون ته نیا نه مه
 چاره ی کوشتنی بوو].

۴. فیرده وسی: مه بهستی له نه بولقاسمی فیرده وسی دانه ری شانامه یه، له سه ر داوای سولتان
 مه حمودی غه زنه وی نه و داستانه ی به شیعر هونییه وه. مه حمود: مه بهستی سولتان
 مه حمودی غه زنه وییه، که به قسه ی به دکاران له جیاتی پاداشت، فیرده وسیی ده ربه ده ر کرد.

(۵)

فہلہک بہ تیر و کہمانن^۱

فہلہک بہ تیر و کہماننّ لہ ئیمہ چوویتہ کہمین
 شکارگاہی زہمینہ، لہ چہنگی کیوہ دہچین^۲!
 دہخاتہ گہردہنی ئیمہ میسالی دابہستوو
 گوریسہ کی بہلہ کی سوبح و شام و ناترسین^۳
 بہ حوققہ بازی و لہ عبی زہمانہ ناغلہ تیین
 ئەمیستہ پی دہکەنین و لہ ئاخرا دہگرین^۴
 ئەمین مہ بہ لہ سبہیننّ ئەمەت بہ سەر دینن
 حوادیساتی زہمانہ کہ نایہ تہ تەخمین
 وجوودی ئیمہ کہ رۆژی حەیاتی ئاوا بوو
 یەقین بزانیہ کہ شەولیگہ راو و دہربەدەرین^۵

۱. [ھەر وەك چۆن لە پیشەکیە کەدا ئاماژە ی پێ کرا حاجی ئەم پارچە شیعەرە ی بۆ لاواندنە وە ی شاعیر پێکی کوردی داناوە بە ناوی (کەیفی) کە ھاوەڵی خوێ بوو لە شاری ئەستەنبۆل و لە ویدا فەوتی کردووہ].

۲. بۆ کیشی شیعەرە کە ئەبێ وردە وە ستائیک لە سەر «ر» ی «شکارگاہ» بکری. شکارگاہ: بە مانای شوین و جیگە ی راو دی. [لە چەنگی کیوہ دەچن: واتە: هیچ پێگە ی دەر باز بوونمان نییە].

۳. [دابەستوو: بە و گاجووتە ئەلین کە نیر و ئامووری لە مل دەکن و بۆ جووتکردن ئەبیەن]. سوبح و شام: سبەینن و ئیوارە.

۴. حوققە بازی: وشە یەکی فارسییە بە مانای فیلبازی یاخود فروفیل دی.

۵. [شەولیگہ راو: شەو لی شیواو، شەو بە تال بە سەر بردن].

ئەم ئەر زە كۆنە ھەوارە، خەلايىقىش كۆچە
 تەماعى سوورى نەبى كەس لە ژىرى چادرى شىن^۱
 دوو گەز زەمىن و سى گەز جاو و مستە خوئىكە
 لىياسى پىخەف و رايەخ ھەتا دە گاتە سەرىن^۲
 سەبا موسەللەمى ئافاقە قاسىدى غورەباي
 ئەنىسى يارى و ھەمرازي عاشىقى غەمگىن^۳
 سبەينى ھەستە، مەو ھەستە خەبەر بگەينە ولات
 ديارە چەندە ھەزىن و غەرىب و بى كەيفىن^۴
 كە چوويە سەرحەدى «بابان» و عىللەكەي «جافان»
 بگىرىي ھەروە كوو بارانى ماھى فەروەردىن^۵
 لە قور بىنىشە بلى: قەوم و قىلە ھاوارە!
 ئەسىرە «كەيفى» لە رۇما لە ھەبسى زىرى زەمىن^۶

۱. [سوور: جەژن، ئاھەنگ و شادى]. تەماعى سوورى: ھىواي شادى و خوئشى. چادرى شىن: مەبەست لە ئاسمانى شىنە.
۲. [جاو: خام، پارچەيەكى سىي كە بە زۆرى بۆكفن بە كار ئەھىنرىت. رايەخ: ئەوھى بۆ خستە ژىر بىشى، راخەر].
۳. [قاسىد: نامەبەر. ئافاق، كۆي ئوفوق: ئاسۆ: سۇما. ئەنىس: ھاودەم و ھاوھل].
۴. لە دەقى «گ.م» دا لە جياتى «خەبەر» وشەي «وہلام» بە كار ھاتوۋە. لە دەقى «ع.س» دا نيوە دىرى يەكەم بەم جوړە نووسراوہ: «سبەينى مەوئستە خەبەر بگەينە ولات». [لە وشەي «بى كەيفىن» دا تەوريە ھەيە، ھەم بى كەيف و شادى دەگەينەنى و ھەم بى كەيفىن واتە «كەيفى» شاعىرمان لە دەست داوہ].
۵. فەروەردىن: ناوى يەكەمىن مانگى بە ھارى ئىرانىيە.
۶. [رۇم: ئەستەمبۆل. ھەبسى زىر زەمىن: زىندانى ژىر زەوييە، واتە: مردوۋە و ئىژراوہ].

له کوردی بگره هه تا تورك و عارب و عهجه می
 له ناخ و داخی دهسووتین و شین ده کهن ده گرین^۱
 له «کویره دی» یی که «که یفی» ی تیابی فیرده و سه،
 جه هه نه مه که نه ما «که یفی»، شاری قوسته نتین^۲
 هه زین و دهره می ئەم شاره زۆری بیگانه ن
 له هه سه رته تی عهجه با! شاره زووری چهن ده گرین!^۳
 گهلئ هه ناسه ی کیشا و چاوی خوئی گیرا
 که سی نه دی له عه شیرت، له داخی چۆن نه مرین!
 زوبانی کوردی و تورکی و فارسی و عه ره بی
 وه های ده زانی وه کوو به ی تی خوسره و شیرین
 ئەمه ش ده لیلله له تهئسیری مه رسیه ی که گوتم:
 چوار زوبانی تیدایه قه سیده یی ره نگین

۱. ئەم دپره شیعره له هیچ سه رچاوه یه کی چاپ کراودا نییه، ته نیا له ده ستنوسه که ی (م.ر.س) هاتووه ئیمه ش وا بۆ یه که م جار بـلاوی ده که ی نه وه.
 ۲. [وهك چۆن له پیشه کیه کهیدا ئاماژه ی پیکرا «کویره دی» ئەو دپه یه که زیدی که یفی بووه که حاجی به شیوه ی جوان ئاماژه به و دپه ئە کات].
 ۳. دهره م: شیواو په شوکاو. له ده قی «ع.م.ن» دا نووسراوه: «له هه سه رته تی شاره زووری عهجه با چۆن نه گرین».
- [موحه ممه دی مه لا که ریم ئەلئ: له ده سنووسی کدا له جیاتی «شاره زووری» نووسراوه: «شه هره زووری»، ئیستا لام وایه ئە بوو له کاتی به راورد کردنی تی کسته کاند «شه هره زوور» م بنووسیایه، چونکه له شیعره ی کلاسیکی کوردیه وه نزیکتره له «شاره زووری». هه نگاوئ تر:
- ۱۴۰.

«دریغ و حسرت ازان شاهباز سدره نشین
به دام مرگ فتاد و به خاک گشت دفین»^۱

«ز لوحه‌ی خط موزون و قطعه‌ی منظوم
خجل شد "ابن هلال" و روان "ابن متین"»^۲

به کیّ بلّیم که به «که یفی» بلّی به که یف و سروور:
غهمی نه بیّ له فه لهك عاكفانی چله گوزین»^۳

«جُنُوبُهُمْ تَتَجَافَى عَنْ مَضَاجِعِهِمْ،
يَسْتَغْفِرُونَ لَكَ بِالْغُدُوِّ حَتَّى حِينَ»^۴

«عَلَى تَعْلُو بِأَعْلَى الْجَوْدِ عَبْرَتُنَا
مَدَى الزَّمَانِ أَتُوحُ نِيَاحَ مُنْتَدِبِينَ»^۵

۱. [داخ و که سهر بوّ ئەو شابازە که ئەوەندە بەرزە، دارى سیدرەى بەهەشت، جیّی نیشتنەوہى بوو ئەو مەزنە کەوتە داوى مەرگ و لە دلی خاکدا ئیژرا].

۲. [لەبەر لاپەرەى خەتى پێك وێپێكى هەلبەستى كێشەدارى ئەو سەر شۆر بوو «ئینوو هیلال» و زوبانی بەربوو «ئینوو مەتین». لەوانەى ئەم ئینوو مەتینە هەلەى پوونوو سکەر بێ و ئینوو یەمین دروست بێ، چونکە پاشتریش ناوی ئینویه مین دینیتهو].

۳. [عاکفانی چله گوزین: چله کیش، ئەو پیاوچاکانە کە بە نییەتى عیبادەت چله دەگرن و تا چل پۆژ لە مزگەوت یان چله خانەدا بە پۆژدا پۆژوو دەگرن و بە شەویشدا عیبادەت دەکەن، یان مەبەست پەریانی ئاسمانە].

۴. [ئەو چله کیشانەى کە خەویان لە خۆیان حەرام کردوو و دوو پالوویان جیگە خەو بە خۆ ناگرن و خەریکی عیبادەتەن و شەو تا بەیان داواى لیبوردن لە خوا بوو ئەو دەکەن. ئەم بەیتە ئاماژەى بە ئایەتى: «تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا» سەجدە: ۱۶].

۵. [ئەسرىنى چاوەکانم بە لێزمە دەپۆژین بەسەرمدا، ئەمنیش شین و پۆرپۆمە وەکوو شیوەنکەران]. ئەم دێرە شیعەرە عەریبیەى حاجى لە هیچ سەرچاوەیەکی چاپکراویدا نەهاتووە، تەنها لە دەقى دەستنووسە کەى «م.ر.س» دا هاتووە، ئیمەش تۆمارمان کرد.

«اوگون که اسب کلامی زمانه ایلدی زین
 کف کفایتی کیفیه ویردیلر دزگین»^۱
 «بوگیجه کیفی افندی گورندی رؤیادیه
 جنانده زمره غلمان و حوره اولدی یقین»^۲
 «کسلدی ماتم نظمنده زههره نك تارى
 طاغلدی حسرتی نثرنده عقده ی پروین»^۳
 «کبیر در بو مصیبت، عظیم واقعه در
 «صغیر» یازینه تأریخی، خامه ی مشکین»^۴
 له یهك دوولاوله هه تیوی له پاش به جی ماوه
 یه کیکی بیکری مه عانی، دوانی تیقلی هه زین»^۵

۱. [واته: ئەو پۆژه که زمان ئەسپی کهلامی زین کرد، که فی (له پی دهست) کیفایه تی جلّه وی دا به دهست که یقییه وه.]
۲. [ئەمشه و که یقی گۆبا به خه و دیتراوه، له جیناندا زومرّه ی غیلمان و حۆرییان لێان یه قین بو.]
۳. [واته: تارى زوهره له ماته می نه زمیدا، گرپی پهروین له هه سره تی نه سریدا کرایه وه و هه لّوه شا.] ئەم سی دپره شیعره تورکییه ی حاجی له هیچ سه رچاوه یه کی چاپ کراودا نه هاتوه ته نها له دهستنووسه که ی «م.ر.س» دا نه بی. ئیمه ش خستمانه پال ئەم لاواندنه وه یه.
۴. [واته: گه وره یه ئەم موسیبه ته! واقیعه یه کی عه زیمه! «صغیر» ی بنووسه ته ئریخه که ی دیسان، خامه ی موشکین! مانای ئەم چوار به یته تورکییه موحه ممه دی مه لاکه ریم له مامۆستا شوکر موسته فا - که لێزانی ئەم بواره یه - گیراوه ته وه. - هه نگاوئ تر: ۱۱۴۱.]
۵. وشه ی «صغیر» به حیسابی «جومه ل» ده کاته سالی ۱۳۰۰ ی کوچی [م] که سالی کوچی دوا یی «که یقی» یه و به رانه بر به سالی ۱۸۸۳ ی زایینی ده وه سستی به م لیکدانه وه ی خواره وه یه:
 ص = ۹۰، غ = ۱۰۰۰، ی = ۱۰، پ = ۲۰۰، صغیر = ۱۳۰۰ ه.
۵. [بیکری مه عانی: مانای دهست نه خواردوو و کهس پی نه زانیو. بیکر: کچی شوو نه کردوو.
 تیقل: منالی ورد.]

ئەمن کە مامی ئەوانم دەیاندمە ئۆدەبا،
 کچانی زادهیی تەبعی لە تیفی حەجلەنشین^۱
 وەلئ کورانی پەزانین بە خاکی پۆم و دەلّین:
 لە لای ویلایەتەو چاوەنۆری مامی تەیین^۲
 قەلەم شکا و مۆرە ککەب پڑا و نامە نەما
 لە داغی قافیە تا خۆی گەیاندم ئاھ و ئەنین^۳
 ئەدیب و عاقلئ لەم بەحرە وەك "تەری بن گۆم"
 گەلئکی ون بوو «حاجی» وە چاکە لئ دەرچین^۴

۱. حەجلە: ژووری رازاوەی بووک و زاوايە، حەجلەنشین: ئەو بووکە ی کە لە ژووری بووکینئ دانیشتبئ بەتایبەت لە یە کەم شەویدا.
۲. لە دەقی «گ.م» دا لە جیاتئ «چاوەنۆری» وشە ی «چاوەدئری» هاتووە.
۳. ئەم بەینە لە یە کئ لە دەستنووسە کانی لای مندا هەبوو لە کاتئ سەرپەرشتئ کردنی چاپدا تۆمارم کرد «موحەممەدی مەلاکەریم».
۴. «تەری بن گۆم» یا خود «وەك تەری بن گۆم پۆشت» ئیدیۆمئکی کوردییە بە مانای بە فیرۆ و بە بئ دەنگ پۆشتنە. حاجی ئەمە ی لەم شیعەریدا بە کار هئناوە. «بنواری جەلال مەحموود، ئیدیۆم لە زمانی کوردیدا، بەغدا ۱۹۸۲، ل: ۴۷۵».

پیتی «و»

(۱)

نه گهر لیدانه مه قسوودت

نه گهر لیدانه مه قسوودت بفرموو
 وه گهر قه تلّه مه رامت ها! ده سا زوو
 له پړی خوا مه یکه ته حسیلداری ئیمه
 ره قیپی کافر و بی دین و به دخوو
 شهو و پوژئی ده برژیم و ده قرچیم
 به سووتن ئیکتیفا ناکه م وه کوو موو^۱
 گه لاویژه گه لاویژی دوو چاوت
 دره وشاوه، سهر و پیشم سپی بوو
 که خوځیان خسته به حری نه شکی خوځین
 دل و جان بو ته وافی خالی هیندوو
 به قه ولی تاجری ده ریایی نه خبر
 دلی دیوانه تی چوو پوچی ده رچوو^۲
 نه گهر دیققت بکه ن «حاجی» ده زانن
 له بهرچی شیخه کان وا بوونه کهندوو!

(۲)

نومیدی وه سلی توّم زانی

نومیدی وه سلی توّم زانی نیشانه ی بی نیشانی بوو
 نه وه ی ئیمه ی فریب دا ئیلتیفاتی سهر زوبانی بوو^۳

۱. وشه ی «سووتن» له ده قی «گ.م» دا به م جوړه هاتووه: «به سووتان».

۲. له ده قی «گ.م» دا له جیاتی «تاجیری ده ریایی»، «تاجیر و ده ریایی» هاتووه.

۳. ئیمه ی فریب دا: ئیمه ی تهره دا.

له سهر تووری پروخت مووسا که فیرعهونی خه تی لادا
 له سپرپی زاری توی پرسى جهوابی «لَن تَرانی» بوو^۱
 نه گهر "مووسا" و "دارا" بی له دنیا بههره وهر نابی
 ده زانی مه نسه بی ههردوو شوانی و ئاشهوانی بوو
 له سایه ی لیو و دندانی له بهرچاوم نه ماشانی
 نه گهر له علی یهمانی بوو وه گهر نه لماسی کانی بوو
 مه گهر بیستویه تی خه تت له نیو چاهی زه نه خدانت
 نه سیری یووسفه بویه نزوولی کاروانی بوو^۲
 نهوی تو هه تبوو و من نه مبوو: قه رار و سه بر و عیز زهت بوو
 نهوی من هه مبوو و تو نه تبوو: وه فا و میهره بانی بوو
 زهمانی حال و سه رمایه ی بهد و نیکت نه بوو که لکی
 له موسته قبل بللی: «حاجی» له مازیدا زهمانی بوو^۳

۱. [توور: نهو کیویه که هه زه تهی مووسا له سه ریدا له گه ل خوادا و توویژی ده کرد. «لَن تَرانی»: واته: قهت نامبینی، نه مه وه لامی خودای مه زن بوو بو نهو داواکاریه ی که مووسا له خوا ی کرد که خو ی پی پیشان بدا].
۲. [زه نه خدان: چه ناکه]. له ده قی «گ.م» دا له جیاتی «نزوولی کاروانی بوو»، «نزوولی کاردانی بوو» هاتوو.
۳. بهد و نیکت: خراب و چاکت. [حال: نیسته. مازی: رابردوو. موسته قبل: داهاتوو. موحه ممه دی مه لاکه ریم نه لی: له بیرمان چوو وه شه ی «که لکی» بگۆرین به «سوودی». وشه ی سوودی نزیکتره به شیعری کلاسیکی کوردیه وه. -ههنگاوئێ تر: ۱۴۳].

(۳)

بووکی دنیا

بووکی دنیا - وهك دهلین - وا بی حهیا و بی فەر نه بوو
هینده دامنه هه لکراو و حیز و مالان گهر نه بوو^۱
ری نیشانی ئیمه دا ئه و پوژه ئاده م ده رکرا
بویه کی ئه م عاله مه بی شوړش و بی شه ر نه بوو
سو فی به م ره نگه که وا گوشتی براکانی ده خوا
حیکمه ته ریشی وه کوو جارن دریز و پر نه بوو^۲
نیه ته تی ئیمه و ئوروپا قه تره یی ده ریا نیه
بوچ ئولولعه زمیک به عزمی به عسه تی پی ته ر نه بوو؟!^۳
کی گهری پی کردبووی تووشی به لای خوتم بکه ی
ئه و ده مه باسی عه زاب و دوزه خ و که وسه ر نه بوو^۴
ئه ی مه هی دوو هه فته! تا شه مس و قه مه ر تو یان نه دی
دانه گیرسان ئه و میسالی ئاگر، ئه میان گر نه بوو^۵

۱. هه ر چه نده نیوه دیری یه که م له ده قی «گ.م» دا به م جوړه هاتووه: «دوینا هه روهك دهلین و
بی حهیا و بی فەر نه بوو!»، به لام که سه رنجمان دا ده قی «م.ر.س» بینیمان به ناو نیشانه ی
«بووکی دنیا» نووسراوه و ئه م سه ره تایه باشت له گهل ناوهر وکی هه لبه سته که ریک ده که وی. له
ده ستنووسیکی لای روسته م هه ویزیدا «دایکی دنیا» نووسراوه.
۲. ئه م نیوه دیره مان له سه ر ده قی «ر. کوردستان» نووسی چونکه سه رواکه ی راسته.
۳. له هه ندی ده قدا له جیاتنی «پی ته ر نه بوو»، «تیپه ر نه بوو» هاتووه.
۴. ئولولعه زم: ئه و پیغه مبه رانه ن که خوا ئه رکی گه وره ی خو ی وه ئه ستویان خستووه که بریتین
له: نوح، ئیبراهیم، موسا، عیسا و موحه مده - دروودی خویان له سه ر بی -.
۵. [مه هی دوو هه فته: مانگی چواره]. له ده قی «گ.م» و «م.ر.س» دا له جیاتنی «گر نه بوو»،
«گه ش نه بوو» نووسراوه.

بہم ہمموو تہجریدہ وا «حاجی» دلی خوشی نہدی
تا لہ ئہتوار و قسہی ئہم دہورہ کویر و کہر نہبوو^۱

۱. [تہجرید: قسہی بی کوئکل، واتہ: رپ و راست و بی پروودہ ریاسی قسہ کردن، ہر وہا زار اوہ ییکہ لہ زانستی بہ یاندا. ئہتوار: کوئی تہور = «طور» شیواز و جوڑی قسہ کردن].

پیتی « ھ »

(I)

زەمانە^۱

زەمانە پەسمی جارانی نەماوە
چراغی نازم و مونشی کوژاوە^۲
لە دەوری ئییمە پۆمان و جەریدە
ئەگەرچی مەقسەدە، زانیی باوە^۳
ئەمان قەدری بزانی ئەم کتیبە
لە دنیا ئیستەکی هەمتای نەماوە
لە ئەییامی حەياتی شیخی خانی،
لە سەر نوسخە ی خەتی ئەو نووسراوە
لە لای ئەربابی خۆی بۆ قەدر و قیمەت
خەزینە ی گەوهەرە و کیسە ی دراوە
لە مەجمووعی دووہل: "سۆران" و "بۆتان"
لە سایە ی ئەم کتیبە ناسراوە
لە کوردان غەیری «حاجی» و «شیخی خانی»
ئەساسی نەزمی کوردیی دانەناوە

۱. ئەم ھەلبەستە ی حاجی یە کەم جار لە «رۆژنامە ی کوردستان» ی ژمارە ۳ ی سالی ۱۸۹۸ لە قاهیرە بڵاو کراوە تەوہ. بڕوانە دوکتۆر کەمال فوئاد، کوردستان، یە کەمین رۆژنامە ی کوردی (۱۸۹۸ - ۱۹۰۲) کۆکردنەوہ و پێشەکی و لەسەر نووسین. بەغدا ۱۹۷۲.

۲. [نازم = ناظم: ھۆنەر. مونشی: نووسەر، یان ئەوہ ی لە ناخی خۆیەوہ شیعر دینیتە دی و ئینشا دەکا].

۳. [جەریدە: رۆژنامە].

(۲)

نہم خیمہ کہ شہمسیہ یی^۱

نہم خیمہ کہ شہمسیہ یی شاہ نشہ یی نہر زہ
 تا چادری نیلووفہری سہر تہ پلہ کی بہر زہ^۲
 نہ تنابی وہ کوو توولی نہمہل لاموتہ ناہی
 نہ وتادی وہ کوو کیوی ئوحد مہر کہ زی فہیزہ^۳
 سہ قفی وہ کوو گہردوونہ، شکافی وہ کوو نہ نجوم
 پہردہ ی وہ کوو نہ دوا ری سہ ما نہ تلہ سی سہوزہ^۴
 ہہر وہ ک نہ لیفی "جانہ" ستوونی لہ سکوندا
 نہ ک تابعی غہیرہ موتہ حہر پریک وہ کوو ہہ مزہ^۵

۱. نہم قہ سیدہ یہ مان لہ دہ قی «م.م» دا وہر گرتوہ کہ لہ بہ شی دووہ می کتیبہ کہ ی «حاجی قادری کوئی» دا لہ لاپہرہ کانی ۲۴۶ و ۲۴۷ بلاو کردو تہ وہ.
۲. [نیلووفہر: گولی لاو لاو نیلووفہری: پہنگی شین وہ ک گولی لاو لاو مہ بہ ست ئاسمانہ. تہ پلہ ک: بہر زترین خالی ہہرشتی، تہ ختہ یہ کہ لہ نیوان کو لہ کہ و میچدا]. شہمسیہ: چہ تر، سہ یوان. لہ دہ قی «م.ر.س» دا نوو سراوہ: «تا چادری نیلی سہری».
۳. نہ تناب: «أطناب» کوکراوہ ی «طنب» ہ، بہ مانای گوریس، پہ تی دریز. [توولی نہمہل: دریزی ہیوا و ئاوات. لاموتہ ناہی: بی پرا نہ وہ]. نہ وتاد: «أوتاد»، کوکراوہ ی «وتد» ہ، وانا [میخ و] سنگی رہ شمالہ کہ. [نہ وتاد: لہ زاراوہ ی زانستی نہ ستیرہ ناسیدا بریتیہ لہ چوار مز لگہ لہ دواز دہ مز لگہ ی «منطقۃ البروج» کہ بریتین لہ «الوتد الطالع» و «الوتد الغائب» و «وتد السماء» و «وتد الأرض». - المنجد: ۲۱۳۸].

۴. شکاف: وشہ یہ کی فارسیہ بہ مانای درز دی.

۵. [واتہ: ہہر وہ کوو چو ن پیتی نہ لف لہ وشہ ی «جان» دا ساکن و نہ جمہ، کو لہ کہ کانی نہم رہ شمالہ ش وایہ، نہ ک وہ کوو پیتی ہہ مزہ (کہ ہہر نہو نہ لفقہ یہ) بز یو بیٹ شوینی غہیر بکہ ویت، چونکہ ہہ مزہ بریتیہ لہ نہ لفی بز ویندار].

۱. ۛوسافی وه کوو خه تتی دوو زولفه به چهپ و راست
 وهك ماری موته لسه م كه ته لیسمی سه ری كه نه^۱
 وه سفی چ بکه م؟ نیوه نی گول، دامه نی سونبول
 شایسته سه ناخوانی بکه م هه ر وه کوو فره
 لای ژووری سه مه ن نیوه نی گول دامه نی سونبول
 لهو سوورته و مه عنایه كه سه د جه نه ته له غزه^۲
 فیلجومه وه کوو خالی روخی دولبه ری «حاجی»
 دل په سه ته، ده سا بادی سه با سه سه مه له رزه^۳
 هه ر لیره هه تا ده شتی به هه شت ئایینی «لاجان»
 ئاهیسته برۆ نهك وه کوو دیوانه یی هه رزه^۴
 تا داخیلی خه لوه ت ده بی ئه مجا به وه كاله ت
 خاکی قه ده می ماچ بکه به م ته رزه كه ته رزه^۵
 مه ئزوونی ئه وه نده وه کوو ئاهم به نه زاكه ت
 لاده ی سه ری زولفی نه وه کوو بیخه یه له رزه
 ئه م نه وعه گوله هه لده كه وی سالی له قه رنی
 نهك وهك گولی بازارپی هه ر ساله كه سه وزه^۶

۱. له دهقی «م.ر.س» دا نووسراوه: «ۛوسافی وه کوو خه تتی جه داویل به چهپ و راست».
۲. [سه مه ن: گولی یاسه مه ن. نیوه ن: نیوه ن و ناوه پراست. جه نه ته له غز: ده شت و باخی مه ته ل، واته: په مز و پازی ژوری تیډایه] له دهقی «م.ر.س» دا له جیاتنی «جه نه ته له غزه»، «جه نه ته له فزه» هاتووه.
۳. [فیلجومه، «فی الجملة»: به کورتی].
۴. به هه شت ئایین: ئه وه ی له شیوه ی به هه شت دایه، لاجان: ده شتیكه كه وتووه ته دیوی کوردستانی ئیران. ئاهیسته برۆ: له سه رخۆ برۆ. دیوانه: شیت. هه رزه: ژور بلی.
۵. [ته رزی یه كه م: شیوه، جوړ. ته رزی دووه م: جوان و له بار].
۶. له دهقی «م.ر.س» دا نووسراوه: «نهك وهك گولی بازارپی هه وجود هه موو له حزه».

(۳)

دالى قەدم^۱

دالى "قەدم" كە ئەلفى عەساي گرت بە دەستەوہ
 تىروكەمانە، سەيدى جەوانىم نەبەستەوہ!^۲
 ئەي پەيكى نالە بېنى سەرى زولفى بېنە چىڭ
 گەر خاكى پېنى دەلىي، ھەموو دەم وا بە دەستەوہ^۳
 گاوى فەلەك بە بارى غەمى زگ دەھىنتە ئەرز
 من چوومە ژىرى بى گەلە بەم جىسمى خەستەوہ^۴

۱. ئەم غەزەلەى حاجىمان لە بىلاوكراوہى «رۆشنىرى نوئى» ى ژمارە ۱۲ ى رېكەوتى ۱۹۷۴/۳/۱۱ وەرگرت كە بۆيە كەم جار لە لايەن كاڭ كەمال مستەفا مەعرووفەوہ بىلاوكراوہ تەوہ و ئەويش لە مامۇستا پۇستەم ھەوتىرى وەرگرتبوو پاشان لەسەر دەستنووسىكى لاي كاڭ عبدالرزاق بىمار كە كاڭ «موحەممەدى مەلا كەرىم» لە پرووى نووسىبووہ و ساغى كىردبووہ و، راستمان كىردوہ. لە ديوانە دەستنووسە كەى «م.ر.س.» يشدا لە لاپەرە ۹۹ دا ھاتوہ، ئىمەش وا بۆيە كەم جار دەيخەينە پال ديوانە كەى.

۲. [موحەممەدى مەلا كەرىم ئەلى: ئەشگونجى «تىروكەمانى» بى و مەعناى بەيتە كە واى لىيىنەوہ: ھىشتا تىروكەوانى راوى سەردەمى جوانى و لەزەت لى وەرگرتىم ئامادە نە كىردبوو، پىر بووم و بالاي وەك تىپى «د» چەماوہم دارى عاساى وەك تىپى «ا» راستى بە دەستەوہ گرت. -ھەنگاوى تر: ۱۴۹].

۳. [موحەممەدى مەلا كەرىم ئەم بەيتەى بەم شىوہىە مانا لىداوہ تەوہ: ئەى فرستادەى من بۆلاى يار كە ھاوار و نالەمە لە جەور و ستەمى، بپۆ بە پرويا ھاوار بكە و بىرپووزىرەوہ، بەلكوو بۆنى عەترى سەرى زولفت چىڭ كەوئ، خۆ ئەگەر باسى دەسختى خاكى بەرى پى ئەكەى، ئەوہ زەحمەت نىيە دەسى خەى؛ چونكە خۆم ھەمىشە لە ژىر پىيدا كەوتووم و خاكى بەرى پى بە دەس ئەماشمەوہ و ئەيكەم بەسەرما. -ھەنگاوى تر: ۱۵۰].

۴. دەقى نىوہ دىرى يەكەمان لە سەر دەستنووسە كەى «م.ر.س.» راست كىردوہ. [موحەممەدى مەلا كەرىم ئەلى: لام واىە «دەيتە» ھەم لە «دینە» و ھەم لە «دەھىنتە» راستىرە و لەسەر زمان سووكتىرە و پر مەعاتىرە. -ھەنگاوى تر: ۱۵۱].

بۆ قەسری وەسفی ئەو مەھە میعماری فیکرەتم
 وەستاو کوللی لە حەزە بە خۆی و کەرەستەو
 قوربان! پەقیی سەگ سەر و چاوی شکاندووم
 چۆن بتگەم بە پپی شەل و دەستی شکەستەو؟!^۱
 ئەو نەو پەسە ئیجارەیی مسکینەکان دەکا
 حەججاگە گەرچی سەیدە بەم خورج و هەستەو^۲
 تا سوبحی گەردەنی لە شەوی زولفی هەل نەیی
 «حاجی» مەلّی بە تالیعی نوستوو: هەلستەو^۳

۱. لە هەندێ دەقدا لە جیاتنی «قوربان»، «دەستی» و لە جیاتنی «بتگەم»، «پیت بگەم» هاتووە. [موحەممەدی مەلا کەریم ئەلّی: لە کاتی بەراوردکردنی دیوانە کەدا لە دەستنووسی مەلا پەئوفدا دیبووم کە لە بانێ «سەر و چاوی»، «دەس و پپی» هاتبوو، بەلام پشتگویم خست، بەلام ئیستا «دەس و پپی»م لا راستترە، چونکە شکاندن، زیاتر، بۆ دەست و پپی ئەک بۆ سەر و چاو. -هەنگاوی تر: ۱۵۲.]

۲. لە دەقی «ع.م.ق»دا لە جیاتنی «بەم خورجی هەستەو» نووسراوە: «بەم خەرچ و هەستەو». بنواری: «نووسەری کورد» ی ژمارە ۶ سالی ۱۹۸۱ خولی دووهم، ل: ۹۵. هەر و لە دەستنووسە کە ی لای بيماریش «بەم خەرچ و هەستەو» یە. هەستە: هەستە و پیتاک.

[وێ کوو موحەممەدی مەلا کەریم ئەلّی: وشە «هەستە» لە هیچ فەرھەنگێکی کوردیدا بە مای پیتاک نەهاتووە. کە وابوو لەوانە یە لە سەرەتادا وشە کە «دەستەو» بێ، جا لە بەر شیوە نووسینی کۆنی کوردی گۆرابی، ئیتر تیکستی «بەم خورجی» راستە و ئاوەهای لێ دێ: «بەم خورجی دەستەو» کە مەبەست لە خورج، خورجی سۆلکەرە. -هەنگاوی تر: ۱۵۵.]

۳. نیوێ دپیری یە کە ممان لە سەر دەقەکانی «م.ر.س» و «م.م» راست کردووە، چونکە لە «رۆشنیری نوێ»دا بەم جۆرە نووسراوە: «تا سوبحی گەردەن لە شەوی سوبحی هەلنەیی» سوبحی یە کەم راستە چونکە بۆ گەردەن، بەلام سوبحی دووهم هەلە یە چونکە نووسراوە: «لە شەوی سوبحی هەلنەیی» و راستە کە ی «لە شەوی زولفی هەلنەیی» یە.

(۴)

نہ گہر جورعہی رہ قیبت^۱

نہ گہر جورعہی رہ قیبت لا گولاولہ
 نہ کہی بیخویہ وہ پیس و گلاوہ
 لہ نہ غمہی مو تر ب و مہی دانی ساقی
 برینم کہ و تہ سو، داغم کولاولہ^۲
 لہ رہ گہی تو ئہوی بی پا و سہر بی
 پلوقہی کہوشہ، فہرقی بی کلاوہ^۳
 مہ لیٰ نایخوینستہ وہ نامہی فلانی
 لہ برژان و لہ سووتانا کولاولہ
 بہ یادی کونجی تو «حاجی» وہ کوو بووم
 لہ مہ عمورہ دہ چیتہ ناو کہ لاولہ

۱. ئەم غەزەلەش لە ھەمان بڵاوکراوەی «رۆشنیری نوێ» دا لە لایەن کاک کەمال مستەفاوە بڵاو کراوەتەوہ کە ئەویش لە مامۆستا پۆستەم حوێزی چنگ کەوتووہ و لە ژمارە ۱۳ی ریکەوتی ۱۹۷۴/۳/۲۱ دا چاپ کراوە و لە لاپەرە ۸۹ دەقی دەستنوسی «م.ر.س» یشدا ھەیە. گەلی شوینی ئەم غەزەلەشمان لە پرووی دەستنوسە ناوبراوہ کە کاک «عبدالرزاق بیمار» و بە گوێرە ی بۆچوونی مامۆستا مەسعود موحمەد راست کردوہ.

۲. لە دەقی «رۆشنیری نوێ» و «م.ع.ق» و «عبدالرزاق بیمار» دا نووسراوە: «مەیدانی ساقی». ئیمە بە رای مامۆستا «م» راستمان کردوہ و کردمان بە «مە ی دانی ساقی»، بەلام بە «مەیدانی ساقی» یش دی.

۳. [پلوقە: بلوق، پۆرگ، تلوق. موحمەدی مەلاکەریم ئەم بەیتە ی ئاوا مانا لێداوەتەوہ: ئەوی لہ رپی خوشەویستی تۆدا ھەموو شتیکی دانابی و خاوەنی پی و سەری خوی نہبی، ھەمیشە ویل و شیت و عەودال ئەبی و تلوقی پی بە ھۆی گەرانی زۆرەوہ بۆی ئەبی بە پیللاو و کلاویشی بەسەرەوہ نابێ. - ھەنگاوی تر: ۱۵۶].

(۵)

باسی باوکی مہکے

باسی باوکی مہکے ئارامی نیہ ئہو تہرہسہ
 رپوڑی جاسووسہ، بہ شہو تا بہ سبہینی عہسہسہ!^۱
 ناکری مہدح و سہنای تو بہ زوبان و بہ قہلہم
 حہقہ مہدحت نہکہم و قافیہزانیم عہبہسہ^۲
 شیر، وہ کوو موورہ لہ لای زولفی کہمہند ئہندازی
 فیلہ میٹسولہ یہ، لی لابدہ، عہنقاش مہگہسہ^۳
 عادہتی گرتوہ عوششاقی نہبی ہلناکا
 وہرنہ بو کوشتیان نیمہ نیگاہیکی بہسہ^۴
 لیوی وہ کقہندہ موکہرپرہ لہ دہما شیرینہ
 بویہ تہکرارہ وہ کوو نالہ ئہنسی نہفہسہ
 چوونہ ژیر باری ریاسہت کہری و ئہحمہقیہ
 لہ قہتاریش ئہوی پیشہنگہ علانوی جہرہسہ^۵
 بوومی ویرانہ بہ رپوڑ و سہگی ئہو کوئیہ بہ شہو
 ہردووی خزمی یہکن «حاجی» بہ بی خزم وکہسہ^۶

۱. عہسہس: پاسہوانی شہو. ۲. عہبہس: «عبث»: بی ہوودہ، بی سوود.

۳. موور وشہیہ کی فارسیہ بہ مانای میروولہ دی. [عہنقا: بالندہیہ کی خہیالیہ، سیمورغ].

۴. نیوہ دیڑی یہکہمی ئہم شیعہ لہ دہقی «ر. کوردستان» دا بہم جوڑہ ہاتوہ: «عادہتی گرتوہ عوششاقی نہبی نازی ئہبہد». بہلام ئیمہ بو راستکردہنہوی پشتمان بہ دہقہکہی «م.ر.س» بہست و وہ کوو ناو پارچہ غہزہلہ کہمان نووسی.

۵. عہلانوی: «العلوۃ»: سہربار.

۶. [کؤ: کووی، کہ لہ فارسیدا مہبہست کؤلان و بہردہرگایہ. موحمہدی مہلا کہریم وہہا

(۶)

نہ گہر خالت بلیم

نہ گہر خالت بلیم میشکی خہ تايہ
 عہ زیزی من ئەمەم عہینی خہ تايہ^۱
 لہ بہر نہ وخیزی سہ بزہی دەوری لیتوت
 تہنم کاہیدہ میسلی بہرگی کایہ^۲
 دەلین عہناب و شہ ککەر چاکہ بو دەرد
 گولای لیوی تو بو من شیفایہ^۳
 تہبیم ہاتہ بالینم وہای گوت:
 دریغ! دەردی عیشقہ، بی دەوایہ^۴
 ئە گہر کوفرہ بلیم من موبتہ لاتم
 وەرہ سا بملکوژہ، بیللا غہزایہ
 ئەوہ خالہ لہ سەر گونای شہ ریف ت؟
 وہ یاخود دانہ بی داوی بہ لایہ؟

❧

- ئەم بەیتە ی لیک داوہ تەوہ: تەنانەت ئەو بایە قوشەش کە بە پوژ بە سەر کە لاوہوہ ئەنیشیتەوہ و ئەو سەگە ی بە شەو پاسی مال ئەکا، هیچ نەبی لەبەر ئەوہ کە تەنیان، بوون بە خزمی یەک، ھەر «حاجی» یە کە سی نییە و بی کەس و دەردە. - ھەنگاوئ: تر: ۱۵۸.]
۱. خەتا: ناوچە یە کە لە ولاتی چین بە جوړە مامزیک ناودارہ کە بوئی میشکیان لە ناوک دەردە ھینن، ھەر وەک لەمە و بەریش لە پەر او یزی قەسیدە کە ی «گوتەم بە بەختی خەوالو» دا باسماں کرد. خەتا [ی دووہم]: لیژە دا بە مانای ھەلە و خەتا کردن دی.
۲. کاہیدە: لاواز، بی ھیز، لەر.
۳. عہناب: بەری جوړە درەختیکە، دہنکی بەقەدر دانہ ی زہیتوون دەبی و پەنگیکی سووری نایابی ھە یە.
۴. [بالین: سەرین، سەردان لە نەخۆش].

خه‌میده قامه‌تی داوی خه‌می تۆم
 ئەمه‌نده‌ی راسته «حاجی» بی‌پریاه^۱

(۷)

ئەبی موحەممەد^۲

ئەبی موحەممەد! وه‌ی ئەمینودده‌وله‌! ئیمرو کۆیی تۆ
 جه‌ننه‌تیکه‌ که‌وته‌ دۆزه‌خ هه‌رچی لێی دوورکه‌وته‌وه
 مودده‌تیکه‌ ده‌ربه‌ده‌ر گه‌ردی دیاری غوربه‌تم
 به‌نده‌ یادی ئاستان‌بۆسیی ئەتۆی کرد هاته‌وه^۳
 چونکه‌ توحفه‌ لازمه‌ هه‌ر که‌س له‌ غوربه‌ت بێته‌وه
 به‌م دوو فەرده‌ من قه‌زای سه‌دگۆنه‌ توحفه‌م کرده‌وه^۴
 قاوه‌چی به‌زمی ئەتۆ دنیا‌یه، سینی ئاسمان
 ئافتابی زه‌رفه‌، فنجانی مه‌هه‌، قاوه‌ی شه‌وه
 ئەو شه‌وه‌ بۆ هه‌ر که‌سی دونه‌یا بکاته‌ پوژی روون
 شه‌و له‌ خیتته‌ی عومری ئەو عه‌نقایه‌ ده‌ربانی خه‌وه^۵

۱. خه‌میده: چه‌ماوه، خوار.

۲. [سه‌ره‌تای ئەم غه‌زه‌له‌ وای پێشان‌ئەدا که‌ شیعرێک یا چه‌ند شیعرێکی له‌ ئەوه‌له‌وه‌ فه‌وتابێ].

۳. ئاستان‌بۆسی: ده‌رگه‌ی ده‌رباری پاشا ماچکردن.

۴. توحفه‌: دیاریی نایاب.

۵. [خیتته‌: مه‌ل‌به‌ند، هه‌ریم]. ده‌ربان: ده‌رگه‌وان.

(۸)

ئەو فەلەك رېفەتە

ئەو فەلەك رېفەتە ھەر لە حەزە نىقابىكى ھەيە
 كى دەزانى وەكوو من خانەخەرابىكى ھەيە
 راستە دل خەستە و بى چارە وەكوو نەرگسى تۆ
 نەرگسى مەستى ئەتۆ بەس نىيە خواپىكى ھەيە^۱
 شەمەى من سەرزەنشى قەت مەكە پەرۋانە ئەگەر
 ئىستە خامۇشە، شەو ئەلبەتتە جەۋابىكى ھەيە
 شىعرە كانم كە غەرىبى ۋەتەن و نەو سەفەرن،
 ۋەرە بىخوونەۋە ئەم نوقتە سەۋابىكى ھەيە^۲
 قەدرى «حاجى» بگرن، مەقسەدى ھەر دىدەنىيە
 ۋەرنە ھەرچى بگرى نانەك و ئابىكى ھەيە!

۱. خواب، خوابىكى: خەۋىكى [خواب، وشەيە كى فارسيە] لە كاتى خويندەۋەدا بە «خاپىكى» دەر دەپرى.

۲. مەبەست لەم نوقتەيە ئەۋەيە، گەر لە وشەي «سەفەر» نوقتەيەك زىاد بگەين دەيتتە «سەقەر» واتا: جەھەننەم. ئەۋەش بۆيە بە «ئواب» دادەنرى، چونكە ئىسپاتى خۆشەۋىستى ۋەتەن دەكات، چونكە «حَبِّ الْوَطَنِ مِنَ الْإِيمَان».

[مۇھەممەدى مەلا كەرىم ئەللى: ماناى ئەم شىعرە بەم شىۋەيە: خويندەۋەى شىعرە كانم لە ھۆكىمى دلدانەۋەدايە بۆيان، كە لە نىشتەمان دووركە وتوونەتەۋە و تازەيش لىي دووركە وتوونەتەۋە و ھىشتا ئولفەتيان بە غەربىيەۋە نەگرتوۋە و لەبەر ئەۋە دلدانەۋەيان، لە دلدانەۋانەى شىعرى كەسىكى تر خىرترە كە دەمىك كەۋتيتتە غەرىبى و ئولفەتى بە نامۆيىيەۋە گرتبى. - ھەنگاۋى تر:

(۹)

باي وەعدە

باي وەعدە بە فری برده وه، یه خبه ندى کرده وه
 گول شه معی پی کرا، شه رەری جه مره مرده وه^۱
 ئەسپی رەش و سپی به گره و غارده دهن به تاو
 وهك رۆژ و شه و دیاره له شه و رۆژ ده باته وه^۲
 بولبول ده خوینی، با له ده فی به رگی گول ددها
 غونچه له باتی گوئی بگری، دهم ده کاته وه^۳
 نه رگس له میز غوزار ده زانی به چی ده چی؟
 بنواره ئاسمان له شه واهه یه نه وه^۴
 تامی نه ماوه قیسسه و فورسه ت غه نیمه ته،
 مه علومی خاس و عامه هه چی چوو نه هاته وه^۵

۱. یه خبه ند: سه هۆل، شه خته. [شه ره: پزووسكه، ئاورینگ. جه مره: سكل، ژيله مۆ]. نیوه دیری دووه مان له ده قی «م.رس» وه وه رگرت.
۲. ئەم نیوه دیره مان له سه ره ده قی «ر. کوردستان» تۆمار کرد.
۳. [موحه ممه دی مه لاکه ریم ئەلئ: شاعیر و یستوویه تی حه لقه ییکی ته وای زیکر یا کۆرئیکی گهرمی به زم و سه ما پیکه وه بنئ، له لایه که وه بولبول بخوینی و له لایه کی تریشه وه "با" له ده فی گه لای گولان لی بدا و غونچه ی مل که چیش له باتی ئەوه ی گوئی بۆ ئەم گورانی و به زمه شل بکا، دهمی هاوار ده کاته وه و ده پشکوئی. پاش ئەم لیکدانه وه یه، ئەلئ: ئەی هه زار ئافه رین حاجی قادری هونه رمه ند! له کوین ئەو بی ئاگایانه ی که هه ر به شاعیری سیاسه ت و کۆمه لایه تیت له قه لەم ده دهن و دان به هونه ری شیعرتا ناین؟. -هه نگاوئێ تر: ۱۶۵.
۴. ئەم دیره مان له سه ره ده قی «م.م» راست کرده وه.
۵. ئەم نیوه دیره شمان هه ر له سه ره ده قی «م.م» راست کرده وه.

میسلی شہراری کاغہ زہ سووتاوہ عومرمان
 رومی کہ دفع بوو گریی دل دفع دہ بیتہ وہ^۱
 لم وہ قتہ ہرکہ سئی وہ کوو «حاجی» لہ گولشہ نا
 دہستہ گولی بہ دہستہ وہیہ دہستی بردہ وہ^۲

(۱۰)

تا گولی روخساری تو

تا گولی روخساری تو وہك من ہہ زاری عاشیقہ
 راستی قہ ددت لہ سہر سہرو و سنہ وہر فائیقہ^۳
 بالہ ہہ ردوولا بہ زولفت باوہ شیئی لی نہ کا
 میشی خالت نافرئی پابہ ندی شہ ہدی رائیقہ^۴
 بوچی گول پی ناکہ نی ئاھم سہ حاجی باغیہ
 گریہ بارانی بہ ہارہ، نالہ رہ عدی باریقہ^۵

۱. [موحہ ممہ دی مہ لا کہریم ئہ لی: نیوہی دووہ می ئہم بہیتہ ہہرچی لی بکہی ہہر لہ نگہ،
 لہ ئہو سئی نوسخہ کہی تریش دا کہ بہم شیوہیہ: «ہہروا یہ کیتی درہ وشاوہ مردوہ» ہہر
 لہ نگہ۔ -ہہنگاوئی تر: ۱۶۷.]

۲. ئہم دوو دپڑہی شہ شہم و حہوتہ مہ تہ نیا لہ دہقی «ع.س» دا ہاتوہ. (نیوہی دپڑی یہ کہ می
 بہیتی حہوتہم بہ گوپڑہی دہستنو و سیکی لای منہ. لہ تیگستی ئہ سلیدا بہم جوڑہ بوو:
 «ہہرکہس لہ وہختی گولشہ نا ہہروہ کوو حاجییہ». «موحہ ممہ دی مہ لا کہریم».)

۳. ہہزار: بہ مانای ہہزار کہس و بہ مانای بولبول دی ہہروہك لہ مہ وہریش گوتراوہ.

۴. شہ ہدی رائیقہ: ہہنگوئی ساف.

۵. [سہ حاجی باغیہ: ہہوری پڑہ و بہ بارانی توند، یان ہہوری باغی ئہوہ. رہ عدی باریقہ:
 چہ خماخہی برووسکہ ہاوڑ و بہ تیشك.]

شهو له داغی عاریزت پریشی سپی بوو ئاسمان
 گهر ده لئی که ززابه ها بورهانی سوبحی سادیه^۱
 سونبولی زولفت پهریشانه، قه دی سهروت بلند
 دل پهریشانی په سنده ناله باری لائیه
 حاصلی وه سفی گولم نایته سهر حه دد و به یان
 شیرنی فرهاده، له یلای قه یسه، عه زرای وامیه^۲
 من ئه بی بمرم ئه گهر مه نعم نه کا «حاجی» له خوئی
 با جه وابی «لن ترانی»، «خر موسی» ساعیه^۳

۱. [که ززابه: دروژن، مه به ست کاژپوهیه که بن ئاسمان پرووناک ده بیته وه و پاشان زووش تاریک ئه بیته وه. سوبحی سادق: جاری دوو ههم که قه راخی ئاسمان پرووناک ده بیته وه و ئیدی تاریک نابی. بورهان: به لگه]. عاریز: پروومه ت، پوخسار.
۲. [حه دد: پیناسه. له یلای قه یس: له یلای دلداری قه یسی عامیری مه شهوور به مه جنوون. عه زرای وامیق: عه زرا دلداری وامیه، چیروکی ئه و دوو دلداره ده گه پرته وه بو زه مانئ هه سکه ندری مه گدوونی (پرومی) پینش له ئیسلام].
۳. [ئهم به یته ئاماژه یه به ئایه تی: ﴿وَلَقَدْ جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنَّ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي، فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا﴾ واته: کاتئ موسا هات بو جئ ژوان و له گه ل خوائی و تووژی کرد، گوئی: ئه ی پهروهردگار! خو ت بده نیشانم با پروانم بو ت، خوا فره مووی: تو قه ت من نابینی، به لام سهیری ئه و کیوه بکه ئه گهر له جی خوی قهراری گرت ئه وه من ده بینئ، کاتئ خوا نووری خوی خسته سهر کیوه که، کیوه که ی پریش پریشه وه کرد و موسا ده س به جئ له سهر خوی چوو و پما].

(II)

دولبرم مامزیه

دولبرم مامزیه، بازی بہ پرفتاری کہ وہ
 ئی دلی خہستہ! وہ کوو گورہ، بہ شوینی مہ کہ وہ^۱
 داغدار پوخیہ لالہ یی حہمرا لہ چہ مہن
 نہرگسہ چاو لہ بہری غہمزہ یی غہممازی ئہ وہ
 چی لہ من داوہ ئہ جہل حہ ققی نییہ بیٹہ سہرم
 خوم ئہ سیرم، دلہ نہ زرہ، ئہ وہ جانشینی گرہ وہ^۲
 حہ زدہ کہی سوبچی قیامت لہ شہوا دہربکہ وی
 پیی بلئی: دوگمہ یی ئاوینہ یی سینہت بکہ وہ
 سہ فہری زولفی مہ کہ «حاجی» شہوت لی دہ گہ ری
 با وجود روضہ لہ لات وایہ کہ تاریکہ شہ وہ^۳

(IP)

تہ ماشای قامہ تم

تہ ماشای قامہ تم پیری چلون تیری عہسای دایہ!
 درویہ "داری گہورہ وہک نہ مامی تازہ دانایہ"^۴

۱. گورہ: وشہیہ کی فارسییہ، بہ مانای پشیلہ دی.

۲. ئہم دیپرہ شیعرہ تہنہا لہ دہقی «م.ر.س» دا ہہیہ.

۳. ئہم دیپرہ شیعرہی کوٹاییش تہنہا لہ دہقی «م.ر.س» دا ہہیہ.

۴. لہ دہقی «ع.م.ق» دا نیوہ دیپرہ شیعرہی یہ کہم بہم جوڑہ ہاتووہ: «تہ ماشای قامہ تی پیری چلون تیری عہسای دای». پروانہ: گوٹاری «بہیان» ی ژمارہ «۵۳» ی سالی ۱۹۷۹. دانایہ: دانایی، ناچہ میٹہ وہ ئہمہ پہندیکی پیشینانہ حاجی بہ کاری ہیٹاوہ، ل: ۲۰۴ خال.

رقی لیّمه فلهك، ساقی كهره م فهرموو رهقی بیّنه
 رقی وشکی له تۆ نایه ئه مان موتریب! له تۆ نایه^۱
 له دنیا ئه متیعهی وه سلی له گهّل من ناكری سه ودا
 هه موو چین و خه تا له م لا له زولفی لام هووهدایه^۲
 كه لیّمه ئه و ده مه، زولفی عه سایه، خه تتی فیرعه ونه
 یه دی به یزایه تی گهردن، جه بینی تووری سینایه^۳
 سوله یمانیکه «نالی» خاوه نی دیوان و فهرمانه
 نییه كه س بیته مه یدانی مه گهر «حاجی» خودئاسایه^۴

[مه به سستی حاجی ئه وه یه بلّی: ئه م مه سه له درۆیه؛ چونكه ئه من گه وره م و داهاتووم و چه ماومه ته وه].

۱. [موتریب: زه نیار، گۆرانی بیژ]. نایه: نایی، نای ئامیریککی مؤسیقایه. دیسان له دهقی (م.ع.ق) دا ئه م شیعره به م جوړه ی خواره وه نووسراوه:

«رقی لیّمه فلهك ساقی كهره م فهرموو ریفی بیّنه
 رقی وشكه له تۆ نایی ئه مان موتریب له تۆ نایی!!». بېروانه گۆفاری «به یان» ی ژماره ۵۳ ی سالی ۱۹۷۹.

۳. [حاجی له م شیعره یدا ئه ندامی دولبه ره كه ی شو به اندووه به حه زره تی مووسا و ئه و شتانه ی په یوه ندیان به وه وه هیه، به م ره نگه: ده می وه كوو ده می كه لیّمی ئه وه، زولفی وه كوو گۆچانه كه ی ئه و ده بیته مار و موعجیزه، خالّ و خه تی وه كوو فیرعه ون زالّ و خوین پرێژه و گهرده نی وه كوو ده سستی نوورینی ئه و سپی و نوورانییه و ناوچاوانی وه كوو کیوی توور پۆشن و پیروژه].

۴. ئه م نیوه دپره مان له سه ر دهقی (م.م) راست كرده وه. [موحه ممه دی مه لا كه ریم له سه ر بۆ چوونی كاك عه بدو پرره زاقه، پیتی وایه وشه ی «خاوه ن» ده سكرده و له جیی «ساحیب» دانراوه؛ چونكه ئه مه له گهّل شیعره ی كۆنی كوردیدا جوړتره].

(۱۳)

جەھلى ئىشكالى مەسائىل

جەھلى ئىشكالى مەسائىل وا خەتى زانىنمە
 زولفى تۆ قەيد و حەواشى سىلسىلەى ئاھىنمە^۱
 دەخلى خەرجى خۆمە بارانى نەباتاتى زەوى
 ھەورى پايز رووى سووتان خوسرەوى ھاوينمە
 خامە داخوازى دەكائەبكارى مەعنا، پىي دەلى:
 رووسىياھى دوو زمان، قەتەى سەرت كابينمە^۲
 روژى ھىجران مەيلى ئەغيارى ھەبوو ھا بمكوژە
 حامىلى بارى غەمت ھەر گيانە چاو خائىنمە
 عەزىمى تابوورى سەفى موژگانى تۆ بۆم ھات بە تاو
 ھىرشى بۆ قەلەيى ئىمانە يا ئايىنمە^۳

۱. ئاھىن: ئاسن، سىلسىلەى ئاھىن: زنجىرى ئاسن.

۲. [خامە: پىنووس. كابين: مارەيى بۆژن ھىنان. ئەبكار، كۆى بىكر: كچ، دەست نەخواردوو قەتەى سەرت: سەرپرېنت. موخەممەدى مەلا كەرىم ئەلى: واتە: قەلەم خوازېنى كچى مەعناى لەو ھەپش بە بىرى كەسانە ھاتوو ئەكا، بىدرېتى بە سەر نووكيا بى و بىخاتە سەر كاغەز. ئەوېش لە وەلاما پىي ئەلى مارەيى ئەم مەعنا لەو ھەپش بە بىرى كەسا نە ھاتوانە كە كچى بىكرى منن ئەو ھەپش سەرت بېرم. مەبەستى بە يتە كە دېتە سەر ئەو ھەپش بۆ ئەو ھەپش مەعناى ورد و تېژى بە بىرى كەسا نە ھاتوو بىخاتە سەر كاغەز ئەبى نووكى قەلەمە قامىشە بە مەرە كەب رەش ھەلگە پراو ھە دوو زمانە كەى دابدا و تېژى بكا. ھەنگاوى تر: ۱۷۵]. لە دەقى «گ.م» دا نووسراو: «رووسىياھ و دوو زمان»، بەلام كە ئېمە سەيرى دەقى «م.ر.س» مان كرد بىنيمان «رووسىياھى دوو زمان» نووسراو ھە تاو تۆمارمان كرد، چونكە دوو ئاۋەلئو بە ئامرازى پىۋەندى (ى) بخرېنە پال يەك رەوانترە تا بە ھۆى ئامرازى بەستەنە ھە (عطف) كە «و» ھەپش.

۳. [تابوور: رېزى لەشكر و سپا].

سہیری «حاجی» کردووه یارہات و ئیستا دیکوژئ
یا خودا وابیئ ئەمن چەند سالہ وا ئامینمہ^۱

(۱۴)

پۆستەمی مازەندەران

پۆستەمی مازەندەران ئەو وەقتە دەستی بردەوہ
ہاتە پئی «دیوی سپی» ئازانہ دەستی کردەوہ
ہەر وہ کوو شارانی تر کہس ئاشنای کوئی نہبوو
شوہرەتی ئەبیاتی من خەلکی لەسەر کو کردەوہ
ہەر کہ سیکی دایہ بەر شەق زالی دنیایی دەنی
گۆی لە مەیدانی جەوانمەردانی عوقبا بردەوہ^۲
ئەم ھەموو زولمە ی پەقیب کردی لە ئاخیر دولبەرم
مالی ئاوا بی بە ماچی لیوی تۆلە ی کردەوہ
داستانی ھیجری من شەرحی بە نووسین ناگری
پیٹ دەلیم: چۆنہ ئەگەر چاوم بە چاوت کەوتەوہ
ئاهی من سوورہ، چیا وەك لۆکە ھەللاجی دەکا
عوقدەیی زولفی گریی موینہ با نایکاتەوہ^۳

۱. ئامینمە: دوامە، یاخود ھەر داوا ی دوعا کردن و دوعا قبول کردن دەکەم.

۲. [دەنی: پەست]. جەوانمەردان: کوکراوہی جەوانمەردە و بە مانای بەخشنە و بەخشنەکان، یاخود مەردی ئازا [و جوامیر] دئ. عوقبا: قیامەت، پۆژی دوا یی.

۳. سوور [صور]: ئەو پۆرییە ی کە پۆژی قیامەت لی دەدرئ و چیاکان وەکوو لۆکە پەرە دەکرین.

هه ركه بېستم پيم ده لي: «حاجی» سه گي ده رگانه مه
من له ترسی گورگی به دكارم كه ری خوّم به سته وه^۱

(۱۵)

عسا و قامه تم

عسا و قامه تم تیر و كه وانه
كه چي دل تالیبی په وتی كه وانه^۲
نه گهر جه معی وه كوو عه قدی سوره بیا
په ریشانت ده كه م وهك حه فته وانه^۳
هه تاكه ی هه روه ها شه ققه ی سمت دی
غم و غوسه ی جیهان باری گرانه
ددان و مووی سهری وهك كوهنه پیران
نیشانهای داوه شان و هه لوه رانه^۴
جه وانی وهك جوانی كه وته داوی
لغاوی ریشیه، زینی په وانه^۵

۱. [واته: هه رگویم لی بوو یار قسه یه کی لوتفی ده رباره کردم و به سه گي به رده رگای خوئی دانام، زانیم كه به دكار له داخا نه كه ویتته ته قه لای زبان پینگه یاندن و لی ټیكدانم، له بهر نه وه له ترسی كار و باری خوّم پړكڅست نه وهك بتوانی ده ستیكم لی بوه شینئ. - هه نغاوی تر: ۱۷۸].
۲. له ده قی «گ.م.» دا له جیاتنی «په وتی كه وان»، «پروویي كه وان» نووسراوه. به لام ئیمه له سهر ده قی «م.م.» وه كوو سهره وه مان نووسی.
۳. [حه وته وانه: هه وت ئه ستیره ی نريك به یهك، هه وت براله]. سووره بیا: كومه له ئه ستیره ی كو «پروو»^۵.

۴. له ده قی «گ.م.» دا له جیاتنی «كوهنه پیران»، «كوّنه و پیر» هاتووه.
۵. جه وانی: جه خیلّی، گه نجیه تی. جوانی: جوانووی ماین. [موحه ممه دی مه لا كه ریم نه لي: له بهر سه نگی به یته نه بی وشه ی «جوانی» به «جوانی» بخوینرته وه. - هه نغاوی تر: ۱۸۱].

به سه رچوو خه تتی سه بزی، مژده ئه ی دل
 ده می دروینه یه و خه رمان و دانه
 ئه وی خووشم ده وی میسلم نه دیوه
 به غه یره ز خووی له ژیر ئه م ئاسمانه
 له به ینی زولف و خال و نوونی ئه برۆ
 به ئه لفی قامه تی جانی جیهانه
 له هه ردوو لامه وه زولفی دوو لانه
 ئه سیری کورد و بی ئاشیانه^۱
 له پۆما گهر مه تاعی بی ته ماعی
 به خو پرای بی بده ن هیشتا گرانه
 "ئه بووزه پ" مالیکی دنیا یه لیڤه
 ئه وی "غازی" هه یه ساحیب "قرانه"^۲
 ئه گهر توججاری «حاجی»! پاره بی نه
 مه تاعه نیک و به د، دنیا دوو کانه^۳
 له بو عوقبا بزانه کام به که ل دی
 ئه تو موختاری ئیستا له م میانه^۴

۱. له هه ندی ده قدا «دوولاته» هاتووه. ئاشیانه: هیلانه. [واته: چ له به رانه بری یارا دانیشی و چ لای راستی و چ لای چه پیا، زولفی له به رانه بری، یان پالیا یه تی و دیلی ئه کا].
۲. ئه بووزه پ: مه به ستی له ئه بووزه ری غه فارییه که سه حابه یه کی بی پاره و پوول و هه ژار بووه. غازی و قران: دوو جو ره پاره ی کو ن. دوو وشه ی «ساحیب» و «قران» پیکه وه به «ساحیب قران» یشر ئه خو ینر یته وه و به و جو ره ش مه عتایه کی ناسکی تر پیکدی.
۳. نیک و به د: چا ک و خراب.
۴. به که ل دی: کورت کراوی «به که لک دی» یه.

(۱۶)

خەزنەییكە بەیتی من

خەزنەییكە بەیتی من دوو میسرەم داخستووہ
 كەس تەماعی تئەكە رینگای دزم لئ بەستووہ^۱
 بیكەبەر دیبایی نەزمم تا قیامت نادری
 چونكە ئەبكارى مەعانى تار و پۆیى پستووہ^۲
 زاهیرەن بەیتم لە «نالى» و «كوردی» زۆر كەمتر نییە
 تالەم بەرگەشتەیه، بەدبەختە بەختم نوستووہ
 باسى حوور و باسى غیلمان و پەرى بو من مەكەن
 وەك مەهى بئ مېهرى خۆم نەم دیتووہ و نەم بیستووہ^۳
 نیوہ شەو گەر دەر كەوئ وەك ماھى سەر كەل تەلەتئى
 وادەزانن ئافتاب و موشتەرى سەر بستووہ^۴
 دەست و پئى ئەو پادشاھى حوسنە كوئلەم پئ دەلئىن
 هیندە ئەنگوستى پەشیمانیم لە حەسەت گەستووہ^۵

۱. میسرەع: «المصراع»، لادەر كەى ژوور، لئەدا بە نیوہ دپەرە شیعەر دەگوترئ. [لئەدا «بەیتی»
 ھەم بە مانا مال و ھەم بە مانا دوو نیوہ شیعەر بە كار بردووہ، میسرە عیش ھەر وەھا].
۲. [بیکەبەر: لەبەرى بکە وەكو کراسى ھاوړیشم، یان بیخوینەو و لەبەرى بکە. دیبا:
 پارچە یەکی ھەوړیشمە کە زۆر پتەو و نەدرە، ئەبکاری مەعانى: مەعنا و وردە کارییە کی تازە کە
 کەس پئى نەزانوہ].
۳. [حوور: ئەو ژنە جوانانەى کە خودا لە قورئاندا باسى جوانیانى کردووہ و تەبارى کردوون
 بو بە ھەشتیان. غیلمان، کۆى غولام: مەبەست گەنج و لاوانى بە ھەشتە کە زۆر جوانن].
۴. ئافتاب و موشتەرى: ئافتاب پۆژە، موشتەرىش ئەستیرە یەکی گەرۆکە لە کۆمەلەى خۆر بو
 دوورى لە زەوى ئیمەو لە دواى مەریخەوہ دئ. بستوو: لئەدا بە مانای ئاسۆ دئ.
۵. دەست و پئى: خزمەتکار، نوکەر. کوئلە: بەندە، عەبد.

دل له کونجی سینه داگر خوین دهنۆشی و غه م دهخوا
«حاجی» بۆ قوربانی عیدی وهسلّی توّ دایبهستوه^۱

(IV)

غهم مهخۆ بۆ نان و خوانت

غهم مهخۆ بۆ نان و خوانت خهلقی هیشتا نوستوه
زاله که ی دنیا ته نووری مه شریقی داخستوه^۲
بی خهویم دایی نهخۆشیم لی کپی چاوی که چی
وهك من و بهختی سیاهیم هه ر نهخۆش و نوستوه
لیت دهشیوی هه ر که زولفهینی پهشیوی لابدا
ماهتابی سه رکه له یا پۆژه که ی سه ر بستوه^۳
دولبه رم بهرمامکی دابوو له بهر ئیشی ددان
واده زانن پرومه تیم ئه مشه و له خه ودا گهستوه
تاقت و سه برم ئه گه ر پرویین ته نی "ئه فراسیاب"
"پۆسته م" ی هیجری له ئه رزی داوه دهستی بهستوه^۴

۱. له دهقی «گ.م» دا له جیاتی «خوین» وشه ی «خوینی» هاتوه، بۆیه گه پینه وه سه ر دهقه کانی «م.ر.س» و «ر. کوردستان» و پشتمان پی بهستن. چونکه کێشه که ی له م دوو سه رچاوه دا ته واره.
۲. لزال: سه رسی، لیره مه بهست پیره ژنی سه رسییه، هه ر چه ند موحه ممه دی مه لا که ریم ئه لی مه بهست پیره پیاوه، به لام به قهرینه ی ته نوورداخستن - که کاری ژنانه یه - و دنیا که به موئه نه سی هاتوه، وادیاره پیره ژن مه بهست بی.]
۳. [بستوو: کهل، گه رده نه، یال].
۴. پرویین ته ن: ئه و پالّه وانه به هیزیه که تیغ کار له جهسته ی ناکات. [ئه فراسیاب: که سایه تیه که ی ئه فسانه یی شانامه ی فیرده وسییه.]

ئەي سەبا يارم ئەگەر پىرسى لە حالىم پىيى بلى:
 مابوو تائەو وەقتە ھاتم وادەزانم مردوۋە
 غەم مەخۇ قوربان لە بۇ قوربانى عىدى ۋەسلى تۆ
 موددەيىكە بەو ئومىدە «حاجى» خۇي دابەستوۋە!^۱

(۱۸)

قىسسەى شەبى ھىجرانى

قىسسەى شەبى ھىجرانى مەكە باسى سبەينە
 لەو شامەۋە تا سوبحى دوو سەد فەرسەخى بەينە^۲
 مەۋرووسى توۋە خولقى ھەسەن، حوسنى خەلايق
 چونكى كە موسە غغەر بىكرىن ھەردوۋ حوسەينە^۳
 "قانۇن"ى "شيفا" بەخشى نىگاھت بە "ئىشارات"
 جەللادى رىموزى كوتوبى ھىكمەتى عەينە^۴
 زاھىر مەكە دەللاكى بە "موسا"ى يەدى بەيزات
 بۇ خەتتى يەھوۋدى كە شەپرى بەدر و حونەينە^۵

۱. لە ھەندى دەقدا لە جياتى «تۆ»، «خۆت» ھاتوۋە.

۲. شام و سوبح: ئىۋارە و سبەينە.

۳. [مەۋرووسى: مىرات. خولقى ھەسەن: ئاكار و پەۋشتى جوان. حوسنى خەلايق: خوۋ و عادەتى رىك و پىك يان تاييە تمەندىەكى سىروشتى]. موسە غغەر بىكرىن: بچوۋك بىكرىنەۋە. [لەم شىعەرەۋە ۋا دەرئەكەۋى كە حاجى ئەم پارچە شىعەرەى بۇ حوسەين ناۋىك نووسىيى چۈنكە ئەلى: حوسەين، بچوۋك كراۋەى حوسنى خەلايق و خولقى ھەسەنە، كە وشەى ھەسەن و حوسن ئەگەر بچوۋك بىكرىنەۋە ھەردوۋكىان دەبنە: حوسەين].

۴. [قانۇن، شيفا و ئىشارات: نىۋى سى كىيى ئەبوۋ عەلى سىنان].

۵. [دەللاك: سەرتاش. يەدى بەيزا: موعجىزەيەكى ھەزرەتى موسا، كە ۋەك ئىدىيۇم

تا ساده بوو جانی نه ده ویست ئیستیکه له علی
 دوو شاهدی مهستی خه تی هیئاوه که بهینه
 دل گهرمه به دهوری قه مهری گهردشی چهرخی
 خورشیدی زه مانه که هه موو موو جیبی بهینه^۱
 یار هاتهوه فهرمووی خه تم هیئاوه به سه وقات
 پیتم گوت: ئه گهر ئه م توحفه یه بو «حاجی» یه مهینه^۲

(۱۹)

له سه ره شه و پوژی داناوه

له سه ره شه و پوژی داناوه، مه ئین فیسی له سه ره ناوه
 له بهر با جامی یاقووتی به میشکی وشکی داداوه^۳

که لکی لی وه ره ئه گیریت بو هه لمهت و ده ستوبرد و لیزانی. موحه ممه دی مه لاکه ریم سه بارهت
 به م به یته ئه لئ: ئه م به یته تابلویه کی چری تیدایه. له لایه که وه بهر چا و گرتنی یه دی به یزای
 مو عجزیه ی مووسای پیغه مبه ره که «مووسا» به تیغیش ئه وترئ - دهستی چه قو هه لگرتووی
 دۆست، به مه بهستی لابر دنی مووی ره شی پرووی، شوبه یئراوه به یه دی به یزای مووسای
 پیغه مبه ره، به لام نه ک بو به تال کردنه وه ی سیحری فیرعه ون، به لکوو بو کوشتنی جووله که که
 دهسته ی حه زره تی مووسا خوینی، وه ک چۆن مووه کانی پرووی دۆست هی خوینی.
 له لایه کی تریشه وه کاری تاشینه که خو ی شوبه یئراوه به شه ری به در و حونه یین که دوو شه ری
 پیغه مبه ری ئیسلامن، یه که م دژی کافره کانی قورپه یش و دووه م دژی کافره کانی هه وازین و
 سه قیف. - هه نگاوی تر: ۱۸۹.]

۱. گهردشی چهرخه: سوورانه وه ی گهر دوون. [موو جیبی بهینه: هو ی جیا بوونه وه و فیراقه].
۲. ئه م ده قه له لای «گ.م.» دا به م جو ره هاتووه: «پیتم گوت: ئه گهر ئه م دیاری به بو حاجیه مهینه».
۳. [فینس: کلای سووری تورکه کان]. له ده قی موحه ممه د عه لی قه رداغیدا «مه لئ» نووسراوه
 و له جیاتنی «یاقووتی»، «یاقووته» نووسراوه. پر وانه: «گو قاری به یان» ی ژماره «۵۵» ی سالی
 ۱۹۷۹.

له دامينى چيا بو خه رمه نى گول خيوه تى خارا
 به دوو ته ستونده كه ي زيوين ته نافي زولفى هه لداوه^۱
 له به رقى رهنگى شه پروالى حه يا دامينى هه لمالى
 له ته ققه ي دهنگى خلخالى له گه ردوون زوهره داماووه^۲
 له ته ققه ي نال و شه ققه ي پانى به رزى ئاسمان له رزى
 ته ق و توق كه وته سهر ئه رزى، ده لئى مه حشهر هه لستاوه^۳
 له ناوه ي هه لگه پراوه ي زولفى خالى رهش ته ماشا كه ن
 بو ته يري دل بيعه ينيهي ده لئى ئه م دانه ئه و داوه^۴

۱. خيوه تى خارا: به خيوه تيك ده گوتري له جوړه ئاوريشميك دروست كرابي. [واته: له داوينى چياى سهر يه وه تا خهرمانى گولى سنگ و مه مكى، خيوه ته كه يشر سوخمه كه ي به ريه تى. - هه نكاوى تر: ۱۹۰. موحه ممه دى مه لا كه ريم ئه لئى: لام وايه «ئه ستونده كي» راستره له «ئه ستونده كه ي»].

۲. له ده قه كانى «ع.س» و «گ.م» دا له جياتى «شه پروالى» وشه ي «شه لواري» هاتووه و له ده قى «گ.م» دا له جياتى «دامينى» و شه ي «داوينى» هاتووه و له ده قى «ع.س» و «گ.م» دا له جياتى «خلخالى» وشه ي «خرخالى» هاتووه.

۳. له ده قى «گ.م» دا ئه م نيوه دپره شيعره به م جوړه ي خواره وه هاتووه: «ته ق و توق كه وته نيو ئه رزى ده لئى مه حشهر هه لستاوه».

۴. ئه م به يته له يه كئى له دوو ده ستووسه كه ي لاي مندا هه بوو ليره دا نووسيمه وه «موحه ممه دى مه لا كه ريم».

[ما موستا جه ميل روژ به يانى له باره ي ئه م به به ته وه و توويه: «له ناوه ي» نيه و «له تاويه» و «زولفى خالى» نيه و «زولف و خالى» يه، ئينجا خه لق له ناو زولفى ره شا بوچ ته ماشاى خالى رهش بكهن؟! خال رهش بئى يا شين، كاتى جوانه به سهر گونايه كي سيبه وه بئى. موحه ممه دى مه لا كه ريميش ئه لئى: ئه م بوچوونه م به دل به م مه رجانه: وشه ي «هه لگه پراوه ي» بكري به «هه لكراوى» يان «هه لگه پراوى» و «زولفى» بكري به «زولف و» تا مه عناى نيويه يته كه واى لئى يته وه: «سه يري تالى هه لكراوى و پيچراوه ي»، يان تالى هه لگه پراوه و لوول خوار دووى زولفى يار و خالى رهشى بكهن. - هه نكاوى تر: ۱۹۳].

به سهد خوونی جگهر فیّری نیاز و ناز و عیشوهم کرد
 که چی ئیستا که ده‌مگاتی ده‌لی: سا لاچو به‌ولاوله
 له ته‌سویری قه‌له‌م مووی که‌وته به‌رده‌م نوقته‌کی دانا
 ئه‌وی کرده که‌مه‌ر نه‌ققاش ئه‌می بو زاری داناوه^۱
 ده‌ری تو «که‌عبه» بوو «حاجی» ته‌وافی کرد و نه‌یزانی
 چ قه‌وما که‌عبه که‌چ بوو «مه‌سجیدولئه‌قسا» یه‌ پروخواوه!^۲

(۲۰)

به‌ روخ و زولفی شه‌و و روژی

به‌ روخ و زولفی شه‌و و روژی هه‌تا روژ و شه‌وه
 گرپه‌یی ده‌م به‌ ده‌مم دوژمنی خوونینی خه‌وه
 فیتنه‌یی غه‌مزه و نازی نیگه‌ه و چاوه‌که‌وا
 هات و هاوار و هه‌را و گیچه‌ل و تالان و په‌وه
 دل له‌ فیکری ده‌هه‌نت هالیک‌ی ریگه‌ی عه‌ده‌مه
 یا موقیمی سه‌ری زولفی تووه‌ یا راه‌په‌وه^۳
 له‌گه‌ل ئه‌م ئاهووه‌ دی ئه‌م سه‌گی ریش‌کۆن و نو‌ی
 دیته‌ سو دیته‌وه‌ سوو ریشی که‌که‌ونه‌ جده‌وه^۴

۱. ئه‌م دپه‌ره له‌ ده‌قی «ع.س» دا نییه.

۲. له‌ ده‌قی «گ.م» دا به‌م جو‌ره هاتووه: «ده‌ری تو که‌عبه‌یه».

۳. ده‌هه‌ن: وشه‌یه‌کی فارسییه به‌ مانای ده‌م دی. هالیک: هالک، وشه‌یه‌کی عه‌ره‌بییه به‌ مانای مردوو یا فه‌وتاو دی. راه‌په‌وه: رېښوار، «عابر سیل».

۴. ریش: لیره‌دا به‌ مانای زام، برین دی. [جده‌وه: له‌ کار که‌وتوو، یان و لاخه به‌رزهی پشت بریندار. -هه‌نگاوئ‌تر: ۱۸۱].

له بهاى مؤژدهيى وه سلى قهدهمى چت بدهمى
دل ئه نيسى سهرى كۆي دولبه ره جانيش گره وه^۱

(۲۱)

له دهورى خاله كهى كولمى

له دهورى خاله كهى كولمى كه مارى زولفى داناوه
له سهر ته سويره كهى ئادهم مه لك سهد عوزرى هيّناوه
شهوى ميعراجى سوبحانه به قهددى سهروى توى زانى
له «سيدر» جوبره ئيل بۆيى له نيوهى ريگه لايداوه^۲
كه شهيتان تاقي ميحرايى برۆي توى دى وتى: «يارب!»
له سه جدهى هه زره تى ئادهم سهرى خوم بۆچى باداوه!
به لام ئهى وشكه شيخانى زه مانه پيم بلين ئاخر
له بهرچى په رچه مى ساقى له سوبحى جه بهه توراوه
به غيره ز باسى ئه و زاره موهممه دهركى ئه و زاره
ئهى بيستومه بيستومه، ئهى ديتومه دامناوه^۳
چ سه يياديكه سه ييادى بووه سه ييادى ئوستادى!
چ هه ستى كردوو هه ستا چ بازى به ست و وه ستاوه!^۴

۱. له دهقى «گ.م» دا له جياتى «جان» وشهى «گيان» هاتوو.

۲. سيدره: مه به ستى «سدره المنتهى» يه و دره ختيكه وه لك له سووره تى «النجم» ي قورئان هاتوو، له ئاسمانى هه وته مينه.

۳. له دهقى «گ.م» دا له جياتى «ئهو زاره»، «ئهو دهمه» هاتوو.

۴. [موحه ممه دى مه لاهه ريم ئه لى: ماناى ئه م به يته م بۆ راست نه بوته وه، به لام له پاش چاپي

وہرہ «رہبع» ی دَل و چاوم بہہشتی پربعی مہسکوونہ
 ہہتا دَل حہز دہکا باغہ ہہتا چاو برپدہ کا ئاوہ^۱
 نیہایہت بمکوژن و ہللا لہ ماچی لیوی خوُش نابم
 ئہوی خوا حہز نہکا نابی، ئہوی قہ و ماوہ قہ و ماوہ
 لہ حہ ققی مہ قہ مہی «حاجی» قوری کوئی کہم بہ سہر خوُما
 دلیکم بوو لہ دنیا دا ئہویش بہینیکہ توراوہ

(۲۲)

لہ دوو لا ئہژدیہای زولفی

لہ دوو لا ئہژدیہای زولفی لہ گہنجی حوسنی ئالاوہ
 لہ لایہک عاقلَم ئہمما لہ ئہولاوہ تہمہ ع خاوہ
 لہ بوُ مہردوم و ہا چاکہ کہ مالی خوئی لہ بہرچاو بی
 وہ کوو چاوم لہ دنیا دا ئہ گہر مہ حسولی ہہر ئاوہ^۲

﴿

دیوانہ کہ لہ دہستونوسہ کہی مہ لا پہ ئووفدا ئہم پارچہ شیعرہم لہ شوینیکی تریشا ہہر بہ
 خہتی مہ لا پہ ئووف بہرچاو کہوت کہ خہتی بہ سہر کیشرا بوو و لیئی نووسرا بوو (تکرار)،
 لہ ویدا ئہم نیوہ بہیتہ بہم جوُرہ بوو: «چ سہیادیکی سہیادی، کہ بوُ سہیادی ئوستادی»،
 بہم جوُرہ ہیچ گری لہ ریئی مہ عنای شیعرہ کہ دا نامینی۔ - ہہنگاوی تر: ۱۹۶۱۔

۱. [لرابعی مہسکوون: بہ چوارہ کی زہوبن ئہلین کہ وشکانیہ و جی ژینی ئینسانہ]۔ لہ دہقی
 «م.ر.س» دا لہ جیاتی «رہبع» وشہی «بہین» ہاتوہ «رہبع = الرّبع» یش وشہیہ کی عہرہ بیہ بہ
 مانای «مالّ یا گہرہک یا خود ولّات» دی۔ مہ بہستی نیوہ دیپرہ کہش ئہمہیہ: «وہرہ ناو مالّ و
 خاکی ولّاتی دَل و چاوم چونکہ بہہشتی سہر دنیاہ»۔

۲. [مہردوم: ناسککاریہ کی جوانی تیدا بہدی ئہ کری، چونکہ ہہم ہلڈہ گری بہ مانای
 ئینسان و مروُف یّت و ہہم بہ مانای گلینہی چاو، دیسان لہ عہرہیشدا پیی دہلین ئینسان۔

لہ ژووری ئاوی مووسایہ، لہ خواری ئاگری توورہ
 عہ جایب خہ تتی فیرعہ ونی نہ خنکاوہ و نہ سووتاوہ^۱
 ئہ گہر چاوم لہ دور باری نہ عہینی ما نہ ئاساری
 لہ دینی ناکہ وئی چونکہ نیشانہی خالی ہہرماوہ
 ئہ میستی مووری خہ تتی ماچ بہ وہ جہی توحفہ گہر بیئی
 ئہ گہر لاقی کولہی پیدا سولہیمان خاتہ می داوہ^۲
 بہ سہر پووما دہی تابووری ئہ شکم بو مہدہ دکاری
 کہ دیتم قہلعلہیی حوسنت سوپای خہت مہ حسہرہی داوہ^۳
 یہ قین مورغی دلم «حاجی» لہ داوی زولفی دہرناچی
 ہہ تا ئہم خالہ موشکینہ مہ کانی عہنہری خواہ^۴

﴿﴾

واتہ: مرؤف حہز دہ کا مالی لہ بہر چاوی بی، ہہروا بہرہ می چاویش کہ ئہ سرینہ لہ پیش
 چاودایہ.]

۱. [ژووری ئاوی مووسایہ: مہ بہستی چاویہ تی. ئاگری توور: مہ بہستی دہ میہ تی کہ ہہ ناسہی
 ئاورینی لی دیتہ دہر. خہ تتی فیرعہ ون: بوژ بوونی سمیلہ تی.]

۲. [ئاماژہ بہ وہ و چیرۆکە ی حہز رتہ تی سولہیمان کہ ہہ موو گیانلہ بہرہ کان دیاریان بو ئہ برد،
 میلوورہ بہ کیش لاقہ کولہیہ کی بو برد. لہ حہ یاتولحہ یواندا (۵۱۶/۲) ئہم شیعہ عہرہ بیہ
 ہہیہ:]

جائت سلیمان یوم العید قبرۃ اتت برجل جراد کان فی فیہا
 ترنمت بفسیح القول و اعتذرت ان الہدایا علی مقدار مہدیہا

واتہ: رۆژی جیژن میلوورہ یہ ک ہات بو خزمہ تی سولہیمان و لاقی کولہیہ کی بہ دہ مہ وہ گرتبوو
 و دہنگی ہہ لبری و داوی لیبور دنی کرد و وتی: دیاری بہ ئہ ندازہی توانای دیاری ہینہرہ کہ یہ.]
 ۳. [مہ حسہرہ: پەرژین، دہورہ دان.] ئہ شکم: فرمی سکم، پوندکم.
 ۴. مورغی دلم: تہیری دلم.

(۲۳)

قسه ییکم ههیه

قسه ییکم ههیه ده یکه م هلی بی ته جره بهیه
 باوجودی نهوی نادانه له لای وهك گه مهیه
 موخته زای ئاب و ههوای خاکی دیاری پۆمه
 نه هلی سووتاوی مهیه، بهستهیی ئاوازی نهیه^۱
 حاکمی ریگری مهعمورهیه، قازیی دزی پۆژ
 وزه را و وکله لای گورگه، په عیهت گه لهیه^۲
 سالیکی ریخه نه گهر شیخه نه گهر میخه، لهوی
 شیخه ههر کامی نه دا تا دهری ههر ددهیه^۳
 زانی و شاریب و لۆتی ده گرن، والی دهلی:
 بهری دهن پارهیی خوئی دایه، چ عهییکی ههیه^۴
 هینده بیگانه له ئیسلامن و نه جبابی فهرهنگ
 موتهقی دیوه له لایان، موته شه پریع شه وهیه^۵

۱. دیاری پۆم: ولاتی پۆم، مه بهستی له ولاتی عوسمانلییه.

۲. [مهعموره: ئاوه دانی. واته: حاکمی له ئاوه دانیدا ریگری ده کات].

۳. [ریخ: شیاکه ی ئازه ل. موحه ممه دی مه لاکه ریم وای لیک داوه ته وه: له ولاتی پۆم، نهوی شوین شتی پیس که وتبی و پیس و بوخل بی، شیخ بی و میخ بی، به شیخی دائه نین، نهوی نهیداتی و پیی نه به خشی تا نه مرئ به شیئی له قه له م نه دهن. - ههنگاوئ تر: ۱۹۹].

۴. شاریب: مه بهستی له عهره ق خۆره.

۵. [ئه جباب، کوئی حه ییب: خو شه ویست، موتهقی: له خوا ترس، موته شه پریع: گوپرایه لی شهرع. شه وه: میژ ده زمه، مۆته که].

زولمیان عامه له سهر عاممه، په عییهت فهوتا
 تو مه که مه نعی عه وامل، که خه تای گای بنه یه^۱
 ههر له شاتا به گهدا تووشی یه کیکی نابی
 لئی بپرسی به حه قیقهت بلئی: جه ددم ئه مه یه
 لازمه ئهم غه زه له وهك غه زه لئی بیکه نه بهر
 ههر وه کوو «حاجی» ئه گهر شاره، وه گهر دیه که ده یه^۲

(۲۴)

له نهزا کهت که مه ری^۳

له نهزا کهت که مه ری وهك خه تی ئه هلی حیکه مه
 له نه بووندا ده هه نی بی قسه عه نی عه ده مه

۱. [عاممه: خه لکی په شوکی و په مه کی. عه وامل، کوئی عامل: کار به ده ست، کریکار. گابنه:
 ئه و گایه له گیره کردندا له نیوان دایه و گا کانی تر به ده وریدا ده سووړینه وه.] له ده ستنووسه کانی
 لای مندا ئهم دوو به یته هه بوو. له ده قه ئاماده کراوه که ی ماموستانیان شارهزا و میرانشدا ئهم
 دوو به یته بوو:

«هینده بی قه ولن و خوینخوړ و نزیکن له فه ساد
 فورسه تی بوو ده کوژئی حه ققی برای دینی نییه
 ئه و گهر و گپیچه لئی بو په عیه تی خوئی داناوه
 زه جرو ته و بیخی مه که چونکه خه تای گای بنه یه»

من ټیکسته که ی سهره وه م پی ورد تر بوو. «موحه م مه دی مه لا که ریم»

۲. دیه که ده: وشه یه کی فارسییه به مانای گوندی بچوړك دئی.

۳. ئهم پارچه هه لېسته ی حاجی له ژماره ۳۵ ی روښنیری نوئی و نووسه ری کوردی ژماره
 ۶ ی خولی دووهم و له ده ستنووسه که ی (م.ر.س) دا هیه و ئیمه ش خستمانه پال ئهم دیوانه ی
 شیعه کانی حاجی.

چین یه کیکه که چی زولفی که چی عاجزه، بو؟
 دلی سهودایی خه تای کردووه بویه نه ده مه^۱
 ماچی نه و غونچه ده مه بی حه قی جان موهری ده مه
 سالیکی راهی عه ده م بی ده می نه قشی قه ده مه^۲
 گهر ره زای بی چیه بو ماچی ده می جانی عه زیز؟!
 ته جرو به م کردووه عیشره ت به ده مه نه ک به ده مه^۳

۱. [چین و خه تا، له م به یته دا ته وریه یان تپدایه، چین: ولاتی چین، چین له سه ر چین و په پکه خواردن. خه تا: شاریکه له چین ئاسک و میسکی به ناوبانگه، هه له و سه هوو.] له رۆشنیری نویدا نووسراوه: «عاجزه بو» و له ده قی «م.ع.ق» یشدا وه کوو ئه م ده قه نووسراوه «عاجزه بو».
- نه ده مه: نه دامه ته، په شیمانییه.
۲. له ده قی «م.ع.ق» دا له جیاتی «موهری»، «مه هری» هاتوو. موهری ده مه: مۆری ده م و زاره.
۳. عیشره ت: دۆستایه تی و به یه که وه رابواردن به خوشی. ده م: به دوو مانا هاتوو: یه که م، به مانای ده م و زاره، دووه میشیان، وهخت و سه رده م.

پیتی «ی»

(I)

نہی بن نہ زیر و ہمتا

نہی بن نہ زیر و ہمتا ہر توئی کہ بہر قہراری
 بی دار و بی دیاری، بی دار و پایہ داری^۱
 بو باغی مہردی باغی سہرمایہ کہی خہ زانی
 بو مہزہرہ عہی فہ قیران سہرمایہ کہی بہ ہاری
 تو پادشا نیشانی بو ہر سہوادی ئە عزم
 بی سہدر و شانین، بی پەرہ پەرہ داری^۲
 خہ للاق بی فتووری، سولتانی بی قسووری
 پہرزاقی مار و مووری، ئاودیری دیمہ کاری^۳
 فہیروزہ تہختی گہردوون مہسنووعی نہ قشی تویہ
 یاقووت و لہ علی پوژہ ئەستیرہ کان دہراری^۴
 جی و مہکانی تویہ بی جی و بی مہکانی
 لہیل و نہ ہاری تویہ بی لہیل و بی نہ ہاری^۵

۱. بن نہ زیر و ہمتا: مہبہستی لہ خودایہ کہ ہیچ ہاوتای نییہ. لہ دہقی «گ.م» نووسراوہ:
 «ہر توئی کہ بن قہراری».
۲. [سہوادی ئە عزم: پہشایی گہورہ کہ مہبہست شار و ولاتہ، یان پاتہخت. پەرہ دار:
 دہرگاوانی شا، حاجب].
۳. [بی فتوور: بی سستی، بی باک. قسوور: کہم و کووری]. لہ ہندی دہقدا نیوہ دیری یہ کہم
 بہم جوڑہ ہاتووہ: «جہبیری بی فتووری، سولتانی بی قسووری».
۴. لہ دہقی «گ.م» دا نووسراوہ: «فہیروزی تہختی گہردوون». [فہیروزہ تہختی گہردوون:
 سہققی شینی ئاسمان]. دہراری: کؤکراوہی «دُریۃ»ی عہرہ بییہ. واتہ: وہ کوو دور وانہ.
۵. لہ دہقی «گ.م» دا لہ جیاتی «جی و مہکانی تویہ» نووسراوہ: «جیگہ و مہکانی تویہ».

ھەر ئەمرى تۆمەدارە بۆكار و بارى عالەم
 ھەرچەندە بىۋەزىر و بىۋەسەدر و كار و بارى
 سەحرانە و ھەردى شەوقت خورشيد و ماھى تابان
 دوو جاريەن شەو و پۇژ بىۋەمەل و ەمارى^۱
 مەعلومە بۆچى «حاجى» مەدحت دەكا بە كوردى
 تا كەس نەلى: بە كوردى نەكراو ەمدى حاجى بارى^۲

(۲)

ئاسمانى بىۋەستون

ئاسمانى "بىۋەستون" ەك "خوسرەوى" مېھرى ەلەت
 ھىندى شەو تىك چووشكا ەك مووى زەنگى لەشكرى
 ئىتتفاقەن ئىتتفاقم بوو لەگەل «نالى» ەكوو
 تاجر و گەوھەر لەگەل گەوھەر فروش و موشتەرى^۳
 چەند غەزەل بوون تازە بافتى كارگاھى موشتەرى
 تاجير و گەوھەر مەتاع و شامى غوربەت تاجيرى^۴
 يەك يەكى ھىنايەدەر، گەردى كەسادى لى تەكاند
 دايە من فەرمووى درىغا كەس نىيە سەوداگەرى^۵

۱. سەحرانە و ھەرد: گەپرىدەى دەشت و سەحرا. ماھى تابان: مانگى پرووناك. [مەمەل و ەمارى: كەزاو، ئەو ەى لەسەر و لاخ دايدەيتىن بۆجى بەجى كردنى بنيادەم].
۲. نيو ەپرى يەكەم لە دەقى «ع.م.ن» دا بەم جۆرە دەست پى دەكا: «ئىستىكە بۆيە حاجى...».
۳. ئەم نيو ەپرى دوو ەممان لە سەر دەستىنوسەكەى «م.ر.س» تۆمار كرد.
۴. بافت: قوماشى چنراو. كارگاھ: كارگە. نيو ەپرى دوو ەممان لە دەقى «م.ر.س» ەرگرت.
۵. سەوداگەرى: كپيار.

دهست به دهستی خستم و هم دایه بهربا مه جمه عم
 "ئاسه فی" من بای له جه معی تو که «حاجی» قادری

.....—●—.....

(۳)

ئەگەر کوردیك قسەى بابى نەزانى

ئەگەر کوردیك قسەى بابى نەزانى
 موحه ققەق داکى حیزه بابى زانى^۱

وهره با بۆت بکەم باسى نیهانی
 تەفەننۆن خۆشە گەر چاکى بزانی

سەلاحەددین و نوورەددینی کوردی
 عەزیزانی جەزیر و مووش و وانى

موهه لهههه، ئەردەشیڕ و دەیسەمى شیڕ
 قوباد و باز و میرى ئەردەلانى^۲

ئەمانە پاکیان کوردن، نیهایت
 لە بەر بى دەفتەرى ون بوون و فانی^۳

کتیب و دەفتەر و تەئریخ و کاغەز
 بە کوردی گەر بنووسرایە زوبانى^۴

۱. لە دەقى «ر.ك.» و «ت.ر.» دا لە جياتى «موحه ققەق»، «موعه ييهه» هاتووہ.

۲. نيوه ديڤرى يەكەممان لە پرووى دەقى «ت.ر.» راست کردەوہ، لە دەقى «گ.م.» دا بەم جۆرە
 هاتووہ: «موهه لهههه ئەردەشیڕ و ديڤسى شیڕ».

۳. ئەم نيوه ديڤرە لە دەقى «ت.ر.» و «ر.ك.» دا بەم جۆرە يە: «لە بەر بى دەفتەرى و نووسينه فانى».

۴. لە دەقى «گ.م.» دا «زەمانى» نووسراوہ!

مهلا و شیخ و میر و پادشامان
 هه تا مه حشر ده مانا و نیشانی^۱
 به زیددی میر و پاشامان برپاوه
 به سه با بیینه سهر رپی میهره بانی^۲
 که ده یگوت شیخی من: من ده ستگیرم
 له لام و ابو و له بهر جه هل و جوانی^۳
 که پیر بووم تیگه یستم ده سستی گرتم
 له که سب و کاری ته حسیلی مه عانی
 به لئی شیخ قوتبه ئه مما قوتبی ئاشه
 به ئاو و نیعمه تی خه لقه گهرانی^۴
 له بو ژن دی له کوّان وهك سه گی هار
 له ژن هه لدی به میسلی که ره له خانی^۵

۱. له زۆربهی سه رچاوه کان «مهلا و پیر و شیخ و پادشامان» هاتووه. ته نها له ده قی «ر.ك» دا نه بی «مهلا و میر و شیخ و پادشامان» هاتووه. به رای ئیمه ئهم ده قه راسته که نووسیومانه، چونکه ناوی شیخ یهك جار هاتووه و نه چووه «شیخ و پیر» دووباره بکاتهوه، چووه شه خسیه ته کانی کوردی وه کوو «مهلا و شیخ و میر و پادشا» ی له شیعره که یدا به کار هیئاوه.
 ۲. [زیدد = ضد].

۳. له ده قی «گ.م» دا له جیاتی «شیخی من»، «پیری من» هاتووه. [موحه ممه دی مه لا که ریم ئه لئی: «پیری من» له «شیخی من» م به لاوه راستره. -ههنگاوئێ تر: ۲۰۴].
 ۴. «قوتب» ی یه که م: پله یه کی به رزی ته ریفه ته. «قوتب» ی دووهه م: ته وه ره، خر و گرووه رێك که به رداش له سه ری ده گهرئێ.

۵. له ده قی «گ.م» دا ئهم نیوه دێره شیعره به م جوړه یه: «له ژن هه لدی له کوّان وهك سه گی هار» و ئهم نووسینه ش چ واتایه کی پروو و ئاشکرای وه کوو نیوه دێره که ی ناو قه سیده که نادا.

بلّی به و سهر کزۆله ی کوزپه رسته
 به چاوی کلدر او و ریشی پانی
 که نه فعیکت نه بیّ بو دین و ده ولّت
 به من چی «نه قشبه ند» ی یا نه «مانی»^۱
 که سیّ پیاوه که دانّی وهك «حه ماغا»
 له بوّئه بنایی جینسی نان و خوانی
 وه یا خود وهك «ئه میناغا» به هیممه ت
 بکا بوّقه سری میلله ت پاسه بانی
 بلّی له م به حسه هه ر که س مونکیری تۆن
 بفرموو سه هله ریگهی ئیمتیحانی
 به ئوممیدی دووسی دانایه «حاجی»
 به هه ر زانی ده دا، دورپی گرانى^۲

۱. [نه قشبه ند: نازناوی رپیازیکی سوْفیانه یه که خواجه به هائه ددینی بوخارایی بنه رته تی دانا و شیخ مه ولانا خالیدی شاره زووری له کوردستاندا بره وی پیدایمانی: وینه کیشتیکی به ناو بانگه، هه ندیکیش ده لّین پیغه مبه ر بووه. مه به سستی حاجی له شیخ و مه لا ئه وانه یه که چه قه لی چه من و به تالّن، به به لگهی ئه وه ی که ئه لّی: که نه فعیکت نه بیّ بو دین، نهك ته وای شیخ و مه لا کا ن].
 ۲. [مامۆستا جه میل رۆژبه یانی ئه م به یته ی به پیی پیتی ئه به جه د جوان لیکدا وه ته وه که له ئه نجامدا ئه کاته (۱۹۰۰)، به لام موحه ممه دی مه لا که ریم هه ر له سهر حیسابه که ی مه لا جه میل بو ی چووه، به لام زۆر رپّ و پیکتر لیکى دا وه ته وه، به چه شنّی ئه م به یته ئه با ته ته شقی ئاسمان. ئه لّی: حاجی قادر که به ته مای پاداشی خوا بی، ئه بیّ له و سنوره دا به ته مای بی که خوا خۆی دیاری کردووه، جا که خوا له قورئاندا فرمویه تی: ﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَثْمَالِهَا﴾ واته: هه ر که س چاکه یهك بکا خوا ده قات پاداشی ئه داته وه، حاجیش و توویه: به هیوای پاداشی (دوو سی) له لای خوا وه دورپی گرانبه های شیعی خۆم دانا وه و به هه رزان پیشکه شی خوینده وارانى کوردی ئه که م.

(۴)

پهريشان زولفی تاتاری

پهريشان زولفی تاتاری میسالی نه ژدیهای جهنگی
 نه زیری سه روی کشمیری، قیامت قامه تی شهنگی
 له شهوقی شه معی پوخساری له بیمی ته عنی نه غیاری
 له کولبه ی سینه یی ناری ده سووتی دل به بی دهنگی^۱
 له نه ولای که س قوتار نابی، چ موئمین بی، چ کافر بی
 له نه لاش که س خه لاس نابی له هیند و ده یله م و زهنگی^۲
 ته ماشام کردووه نه قشی ده راهیم سهرفی مه منووه
 که چی قازی نیزافه ی کرد به مفتی هاته بهر چهنگی^۳

﴿

نه توانین (دوو سی) به حیسابی نه بجه د و ا لیک بده ینه وه: (د = ۴)، (و = ۶) نه مه (۱۰)، (س = ۶۰) و (ی = ۱۰) نه مه (۷۰) واته (۷۰۰ = ۷۰ × ۱۰) نه مه ش که به گویره ی ری و شوینی پاداشی چاکه دانه وه ی خوایه ده ق له گه ل نایه تی: ﴿مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَتَتْ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِثَّةٌ حَبَّةٍ، وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ واته: نمونه ی نه وانه ی له ری خوادا خه رج نه که ن وه که دهنکه دانه ویله یه که حهوت گولی لی روابی و له ههر گولیکا سهد دهنکه هه بی، خوا بو ههر که سی بیه وی نه مه دووقات نه کاته وه، خوا به خشش فراوان و به دهس و ده هه نده یه و به هه موو شتی نه زانی. بویه ش له گه ل نه و نایه ته یه که نه گرته وه چونکه له ویشا دهنکه دانه ویله حهوت گولی گرت و ههر گولی سهد دهنکی تیابوو که نه کاته (۷۰۰). - هه نگاو تر: ۲۰۷.]

۱. کولبه: کوئیت، خانووی بچووک. له دهقی «گ.م» دا نوو سراوه: «سینه یی تاری».

۲. [مه به ست له نه ولا: قیامته ته و نه م لاش: دنیا یه].

۳. [«ممنوع الصرف» له ریژمانی عه ره بیدا به و وشه یه نه لین که ژیره (-) و ته نوین (-) -] نه روا ته سه ری مه گین به هو ی «اضافه» یان نه لف و لامه وه. وشه ی ده راهیم (کزی دره م) له و

دوو ماری زولفی شه برهنگی که بی بۆ له علی زه ححاکسی
له ترسان پیی ده دا «حاجی» فهره یدوون ته ختی هو شهنگی

(۵)

ئاقتابی حوسنی تو

ئاقتابی حوسنی تو پوژه که دی و ئاوا ده بی
قامه تیشته وهك هیلالی یهك شه وه ئاوا ده بی^۱
کامه دانا میزه ری دانا و فیسی کرده سهر
بی حه یا و سهر پهل و سهرخوش و بی په روا ده بی
پادشاهیکم هه یه گهر من بکاته ده رگه وان
حاجیب و خه ددامی من "ئهسکه ندهر" و "دارا" ده بی^۲

و شه «ممنوع الصرف» انه یه، قازیش چونکه ئیزافه ی کردووه بۆ لای خو ی (دراهمی) واته:
دره مه کانم، ئیدی له «ممنوع الصرف» ی ده رچوووه و ئه کریت سهر ف بکری. جا حاجی هه م
ئه و یاسا پیزمانیییه مه به ست بووه و هه م ئه وه ی که سهر فی واته: خه رچ کردنی دروسته و
قه ده غه نییه، یان سهر فی واته: گۆراندنه وه ی قه ده غه نییه. دیسان هه لئه گری مه به ست له مفتی
فتواده ر بی که ئه م جار ده راهیم بۆلای ئه و ئیزافه بکری (دراهمی مفتی). به مفتی: به
به لاش، به خو رایی.

۱. له ده قی «گ.م» دا نیوه دیپری یه که م به م جو ره هاتوو: «ئاقتابی حوسنی تو پوژ که دی و ئاوا
ده بی». [به بۆ چوونی موحه ممه دی مه لا که ریم «ئاوا ده بی» هه لئه و «ئا و ده بی» راسته،
چونکه حاجی و یستوو یه بلێ: به ژنیشته وهك مانگی یه کشه وه باریکه که ئه ویش کینایه یه له
جوانی].

۲. [حاجیب: په رده دار. خه ددام: خزمه تکار. ئهسکه ندهر و دارا: دوو پادشای ناودارن].

داوی ناوه زولفی دوولانه له هەردوو لامهوه
 دل گەرفتارە ئەگەر لەم لا نهی لهولا دهبی^۱
 شهو له بهزمی دولبهرم بهم تهعنه واسووتاندمی
 چاوی دا پهروانه فەرمووی: عاشیقی هەروا دهبی^۲
 واسیفی قەددی ئەتۆ خامە ی دهبیته نهیشه کەر
 ئەلفی قەددی موسته قیمی قافیە ی بالا دهبی^۳
 سەر سپی و دل پەش بوو «حاجی» تافەقی بوو ئیستە کەش
 رووپەشی کە ریش سپی خوا عالیمە هەروا دهبی^۴

(٦)

ئیمەش دەمرین

ئیمەش دەمرین دەبینە خاکی سەرەپ
 ئەم پۆژ و شهو تهنووری سوبحی دهگری^۵
 دەسگا و دووکانی شارەکان دادەنری
 ئەمیان دەفرۆشیت و ئەوێتر دەکری
 ئەم باوکی مردوو یەخە ی دادەدپری
 ئەو بووکی نووی هەیه کەوای بو دەبری^۶

۱. له هەمان دەقدا نووسراوه: «داوی تاوه زولفی دوولا».

۲. هەر له هەمان دەقدا نووسراوه: «چاوی دایه دوا».

۳. نهیشه کەر: قامیشی شه کەر.

۴. [مه به ست له سەر سپی ئەوهیه که جامانه و میژهره ی سپی به سەر هوه بووه].

۵. ئەم نیوه دێره له دهقی «گ.م» دا بهم جوۆره هاتوووه: «پۆژ و شهو تهنویری سبهینی دهگری!».

۶. [نووی: نووی].

بی بستہ فہلہک ئاشہ کی وای ناوہ تہوہ
 بو ہاردنی ئیمہ چ عہ جایب دہ گہری^۱
 لادیش پہزی ئاودہ دات و وہ ردی دہ بری
 حہ یوانہ دہ زی، سہ گ دہ وہ ری، کەر دہ زہ ری
 لوقمان لہ مہ دا شوانہ گہر خوئی بکوژی
 گاوانہ فلاتون لہ غہ ما گہر بدری^۲
 ئەم دەستە کە چوو دەستە یەکی تازە یە دی
 مە علووم نە بوو ئەم کە شمە کە شە کە ی دہ بری^۳
 عالم ھەموو مردن لہ غہ می زانینی
 ئەم حکیمە تە یان نە زانی هیچ لیی مہ گہ ری^۴
 لہ م لاوہ ھە تا «حاجی» نە چیتہ ئەولا
 مومکین نییہ تی بگا لہوہ گہر بفری^۵

۱. [بستہ: تہوہ ری بہر داش، ئاسنی نیوان گہرووی دوو بہر داش. مو حہ ممہ دی مہ لا کەریم پیی وایہ «ئیمہ تا قیامت» لہ «ئیمہ چ عہ جایب» راستترہ، لہ بہر ئەوہی لہ نیوہی بہیتی پیشوودا «ئاشہ کی وای» ہاتوہ پیویست بہ عہ جایب ناکا. مہ عنای ئەم نیوہ بہیتہ لہ گہل ئەوہی دہ سنوو سیکیش ھا لہ پشتیہوہ ئاوہ ھا جوائترہ۔ ھەنگاوئی تر: ۲۱۴.۱]
۲. دیسان لہ ھەمان سہرچاوہ دا، ئەم نیوہ دپہر بہم جۆرہ ہاتوہ: «گاوانہ فہلاتون کە یەخہی دابدری».
۳. ھەر لہو سہ چاوہ یە دا نووسراوہ: «ئەم دەستە کە چوو دەستە یەکی نوئی تر دی».
۴. [مو حہ ممہ دی مہ لا کەریم ئەلی نیوہ بہیتی یە کەم برگہ یەکی ناتہ واوہ و بہ گویرہی ھیچ کام لہ دہ سنوو سہ کان بۆم ساغ نە کرایہوہ. لام وایہ وشہی «مردن» یا «مردوون» یان «مردنہ» بی، ئە گہر وایی لہنگی نامینئی. ۱. لہ دہقی «ع.س» دا نووسراوہ: «ئەم حکیمە تە یان نە زانی ھیچ کەواتہ مہ گہ ری».
۵. لہ دہقی «ع.س» دا ئەم نیوہ دپہر بہم جۆرہ ہاتوہ: «مومکین نییہ تی بگا گہر بفری»

(۷)

سوئی به سهر و پیشی

سوئی به سهر و پیشی، بهم خه رقه یی سهر دوشی
 چهنه چیله گهل و بز نه گهل و میگه لی دوشی^۱
 فه رمانی که دا کوشتمی جه لادی نیگاهی
 خوونی منی بیچاره عه دوو نووشی به خووشی
 له و وه عده ره قسیم گوتی: بی عه هد و وه فایه
 مه علووم نه بوو له م عاله مه دا راست و درووشی
 ته شخیصی ده واکه م مه که ئه ی بوو عه لی سینا
 له و چاوه که بوم بوو به شیفای عهینی نه خووشی
 ئه و چاوه وه کوو مه سته له یی کو حله سه وادی
 شازه وه کوو نه رگس نییه بی فه زلی برووشی^۲

۱۳۳

[موحه ممه دی مه لا که ریم ئه لئ: نیوه ی به یتتی یه که م پرگه یه کی که مه، ئه گهر «ئه ولا» بکریته
 «ئه وه لا» هیچ ناریکی نامیینه وه. - هه نگاوئ تر: ۲۱۶.]

۱. [خه رقه یی سهر دوشی: جبه ی سهر شانی. چیله گهل: کۆی چیله، واته: مانگا به رانه به به
 گاگهل، میگهل: ران]. له ده قی «گ.م» دا نیوه ی دپری سهره تای هه لبه سته که به م جو ره یه:
 «سوئی به سهر و پیشی به خه رقه یی سهر و دوشی».

۲. [مه سته له ی کو حله: به و مه سته له ریزمانیه ئه لئ له زمانی عهره بیدا که «اسم التفضیل» کار
 له سهر «اسم ظاهر» ناکا مه گهر به و مه رجانیه ی که له میسالی «ما رأیت احداً أحسن فی عینه
 الکحل منه فی عین الحبيب» دا هه یه، ئه م میساله ش ناوبانگی به مه سته له ی کو حله ده رکر دووه.
 واته: که سم نه دیوه کله له چاویدا جواتر بی له و کله ی وا له چاوی یاره که مدایه. سه واد:
 ره شی. شاز: بی وینه، تاک، له یاسا ده رچوو]. له ده قی «گ.م» دا له جیاتی «شازه» وشه ی «شانه»
 هاتوو وه له جیاتی «برووشی» وشه ی «برووشی» هاتوو. مه سته له که ش له سهر «چاو و برویه»
 نه که «شان و برووش»!! بۆیه ئیمه پشتمان به ده قه که ی گو فاری «ر. کوردستان» به ست و وه کوو
 ناو هه لبه سته که تو مار مان کرد.

موشعیر به وه فاتی منی میسکینی فه قیره
 واپروته له خهت بهرگی سیای ماته می پۆشی^۱
 «حاجی» له ته وافی هه جه رولته سوه دی خالی
 گریانه "سه فا" به خشی نه وهك "سه عی" و خروشی^۲

(۸)

بهم نه حو به سهرفی عیشقبازی^۳

بهم «نه حو» به «سهرف» ی عیشقبازی
 موسته قهلی که متره له مازی^۴
 یه عنی له مه دا که بیکوژه زوو
 بی فرقه حه قیقهت و مه جازی^۵

۱. [موشعیر: بیدار و وریاکه ره وه و پیشانده ر].
۲. [هه جه رولته سوه د: ئه و بهرده ره شهیه له په نای مائی کابه دا که حاجی له عاستی ئه وه وه دهست به گه ران و ته واف ئه کات. حاجی له گه ل باسی خو شه و یسته که یدا ئاماژه به مه ناسیکی هه ج، وه کوو: سه عی (هاتو چۆ) سه فا و مه پروه، ته واف، ده کا].
۳. ئه م هه لبه سته له سهر چاوه چاپکراوه کانداهوت دپره به لام له دهقی «م.ر.س» دا بووه به «۹» دپره.
۴. [سهرف و نه حو: دوو زانستی زمانی عه ره بین و ههروه ها «نه حو» مانای شیوه و جوړ و «سهرف» مانای گوړان ئه گه یه نن. واته: بهم شیوه (نه حوه) گوړانکاری (سهرف) له فه رمانی عه شقبازی دا بکه ی زه مانای دا هاتووی له رابردوو که متره و به ره و ته و او بوون ده چی]. بۆ ساغکردنه وه ی سهره تای ئه م هه لبه سته پشتمان به دهقه کانی «م.ر.س» و «م.م» و «ع.س» به ست و تو مارمان کرد.
۵. [کوشتن به دوو مانا دی یه کئی مانای راسته قینه یه (حه قیقهت) واته: تیدابردن، دووه م مانای ناراسته قینه (مه جاز) واته: لیدانی توند و زۆر]. له دهقی «گ.م» دا نوو سراوه: «یعنی له مه دا که بین بیکوژه زوو!!».

ئەم شىعرە زەرىفە خەتتە چاكە
 نووسىومەتەوۈ لە پرووى بەيازى^۱
 "كەششاش"ى پرمووزى ئايەتى تۆ
 "تەفسىرى كەبىر"ى فەخرى پازى^۲
 بوۆ قەددى زراوى بىژراوۈ!
 نيزە و عەلەم و مەسافە غازى^۳
 نەيداوۈتە من خودا بە مفتى
 بەم مەشرەبە خۆت مەكە بە قازى^۴
 ئەم قافىە شايبە گانە ئەمما
 عەببى نىيە جاھىلى بە پازى^۵
 ئەو پرزقى موقەپرەرە بە خۆى دى
 سەد دەفعە بخوازى يا نەخوازى

۱. [بەياز: پاك نووس، بەرانبەر بە چلەك نووس (مسودە)].

۲. [كەششاش: وەدەر خەر و وەرپووخەر، كىتەبىكى بەنرخى زومەخشەرىيە لە زانستى تەفسىرى قورئاندا. كەبىرىش واتە: گەورە، ھەرەوا تەفسىرى كەبىرى ئىمام فەخرى پازىش دەگرەتەوۈ].

۳. [مەساف: جىيى رىز بەستىن]. قەددى زراو: قەددى زراف، قەددى بارىك.

۴. بە مفتى: بە خۆپرايى. [ھەرۈھا حاجى بە وشەى «مفتى»، سووكە ئىلتىفاتىكىشى بە «موفتى» بە ماناى فتوادەر، بوو؛ چونكە بە پىيى پىنووسى كۆن ھەردووكيان وەك يەك نووسراون]. دىپرى پىنجەم و شەشەم تەنھا لە دەقى «م.ر.س» دا ھاتوۈ.

۵. قافىەى شايبە گان: ئەو جۆرە قافىيە كە پىتتى عەرەبى وە كوو: «ض.ظ.ذ» لە گەل پىتتى غەيرە عەرەبى وە كوو «ز» يەك حىسايبان بۆ بىكرى ھەر وە كوو لەم ھەلبەستەدا وشەى وەك: «ماضى» و «قاضى» لە گەل وشە كانى «مەجازى» و «غازى» و «دەنازى» بوون بە قافىەى ھاوكىش و ھاودەنگ.

قیرتاسی و شه هره وایه «حاجی»
نه قدینه بی تو به چی ده نازی!^۱

(۹)

مه تنی کوتوبی ئەم دووه

مه تنی کوتوبی ئەم دووه با شه رحی کرابی
ئیشکالی رمووزی مه سه له ی قازی ما بی^۲
قازی هه پۆ سینت سوپه ری تیری قه زای
وهك دینی ره وافیز به دهن ت بی سه روپا بی^۳
خۆت حاکمی ئەم مه سه له یه که ی ده بی وایی
پیری وه کوو تو «ماهی» هه بی و ما که ری گابی
بی مروه تی به م مروه ته قه ت مروه تی نابی
سه د ده فعه که ریش هه روو کوو تو مروه تی گابی^۴

۱. [قیرتاس: کاغه ز، شه هره وای: به و پاره یه ده لێن که نرخ ی له و ناوه ی که هه یه تی که متر بی، جا له بهر نه وه، بیجگه له و ولاته ی که لێی دراوه، له هه یج ولاتیکی تر بایه خ و بره وی نییه].
۲. [وه کوو موحه ممه دی مه لا که ریم نه لێ: ئەم پارچه شیعره ی حاجی بو لیدوانی رووداو یکی ئیوان قازی شو یێک و ئافره تیك که «مروه ت» ی ناو بووه، داناوه. «قازی ما» فارسییه واته: قازی ئیمه، هه روو ها له و قازییه که گوایه قازی میان بووه، یان قازی بی حورمه تی وهك ما که ر بووه. -هه نگاوی تر: ۲۲۰].

۳. له ده قی «م.ر.س» دا به م جو ره هاتووه: «قازی سه ر و سینت سوپه ری تیری قه زای بی».
۴. له ده قی «گ.م» دا نیوه دی ری یه که م به م جو ره هاتووه: «به م مروه ته بی مروه تییه قه ت بلی: نابی». [موحه ممه دی مه لا که ریم به نابه دلی مانای ئەم به یته ی کردووه ته وه نه لێ: لێی دلنیا نیم، واته: هه یج که سیك له خو یا بی مروه ت و نامه رد، به هو ی ده س به سه را گرتنی ئەم ئافره ته

«حاجی» ده لئی ئەم میسرە عە تەئریخیە قازی
«انصافی نیە، عاری چیه، مروەتی گابی»^۱

(۱۰)

تا سالیکی مەسالیکی

تا سالیکی مەسالیکی مولکی قەناعەتی
باکت نەبێ لە ڕیگر و ئەهلی شەقاوەتی^۲

سوؤفی عیبادەتی هەموو مەکرو ڕیوہیە
گەر "شیری نەر بە گوئی بگری" پەشمە تاعەتی^۳

□

(مروەت) ناوہوہ نابێ بە مەرد و خاوەن مروەت. با بلیین کە ریش سەد جار لەم مروەتە بپەرێ و سواری ببێ، ئاخۆ بەوہ لە کەریی خۆی ئەکەوێ و ئەبێ بە بنیادەم و خاوەن مروەت؟
- هەنگاوێ تر: ۲۲۲.]

۱. لە دەقی «گ.م.» دا نیوہ دیڤری یە کەم بەم جوۆرە یە: «هەر «حاجی» دەلئی ئەم قسە... تاد»
تییینی: بۆ زانینی حیکایەتی دانانی ئەم شیعەرە ی حاجی، برۆانە پەراوێزی لاپەرە «۸۴» ی
دیوانی حاجی قادری کوئی چاپی گیوی موکریانی، هەولێر ۱۹۶۹.

[ئەم میژووہ بە پێی حرووفی ئەبجەد دەکاتە (۱۲۸۵) جا لەبەر ئەوہی حیسابی ئەبجەد
دروست دەریت پۆستە بە شیوہ ڕینووسی کۆنی کوردی بنووسری.]

۲. لە دەقی «گ.م.» دا لە جیاتنی «مولکی» نووسراوہ: «ریگە ی» وە لە جیاتنی «باکت نەبێ»
نووسراوہ: «عاجز مەبە».

۳. ڕیوہ: فیل. شیری نەر: شیری نیر، نیرە شیر. دیڤری نیوہ شیعری دووہم بیروپرای حاجی
دەردەبرێ بەرامبەر دینداری تورکە عوسمانلییەکان و شیخەکانی سەر بە ئەوان.

«شیر بە گوئی دەگری» یاخود «شیری نەر بە گوئی بگری» ئەمە ئیدیۆمیکی کوردییە و بە مانای
ئازایەتی دی، حاجی لەم شیعەرە دا بە کاری هیناوہ. بنوارە: جەلال مەحمود عەلی، ئیدیۆم لە
زمانی کوردیدا، بە غدا ۱۹۸۲، ل: ۳۴۲. [پەشمە تاعەتی: واتە: بێ کەڵکە خواپەرەستیە کە ی.]

ئیخلاسه ئه سلی مه قسه د و خورا شه قی ده بی
 واتیده گاهه سه رمه قولاته سه عاده تی^۱
 بی مه عریفه ت مه به له ته ریقی حه قیقه تا
 سه رمه نزلی شه ریه ته جیگه ی سه لامه تی
 ناگه ن به حیز و پریگری ئیمه له مولکی روم
 عه للامه یی ویلایه ت و شیخی ویلایه تی
 مه فهومی دوو حه دیسی سه حیحم له به یته کا
 جی کرده وه نه زهر بکه کوردی و فه ساحه تی
 دنیا سه گی له ئوغله مه توقیه تالیبی
 نه یماوه ههروه کوو سه گی پی سووتوو راحه تی^۲
 سه د قوبه یی خه ورنه ق و سه ددی سکه نده ری
 ناگاته به یته کا ولی «نالی» و مه تانه تی^۳
 ساقی که ریمه باده یی به زمی «أَلَسْتُ» ییه
 «حاجی» له جامی قه لبی شکاوه شیکایه تی^۴

۱. [شه قی: به ده بخت و تاوانبار].

۲. [ئوغله مه: شهر به تیک چرژان و پرژانه سه ریة].

۳. [خه ورنه ق: ئه و کۆشکه یه بۆ به هرامی کورپی یه زدگرد له په نای چۆمی فوراتدا کراوه ته. سه ددی سکه نده ر: دیواری چین، به یته: مال، یان دیپری شیعر. مه تانه ت: قایم و پته وی، یان حورمه ت و مرووه ت].

۴. [ئاماژه یه به ئایه تی: «أَلَسْتُ بِرَبِّکُمْ قَالُوا بَلَى» که خوای مه زن له عالهمی رۆحدا ته واوی رۆحه کانی بانگ کردوه و ئه م پرسیاره لی کردوون: «ئایا من پهروه ردگاری ئیوه نیم؟» ئه وانیش تیکرا وتوویانه: به لی تۆ خوای ئیمه ی].

(II)

کہ ہستا قامہ تی بہ رزی

کہ ہستا قامہ تی بہ رزی لہ فہرقی تاوہ کوو ئہ رزی
 پھریشان زولفی سہد تہ رزی بہ یہ کدا داپڑا و لہ رزی^۱
 لہ دہوری تابہ تا و ہستا لہ تہ شبیہی دلی و ہستا
 موہ تہل بوو گوتی: ئیستا لہ چین و پیچش و تہ رزی
 سہدای «یاحی»ی دہرویشان لہ ترسی زولفی پڑ چینی
 لہ عیسا عہ رسہ یی گہ ردوون بہ تہنگ ہات ہرہ کوو دہ رزی^۲
 لہ سہودای زولفی پڑ چینی لہ نیو چینی نومایان بوو
 خہ تا و چین و خوتہن یہ کسہر گرفتار بوون لہ ژیر قہ رزی^۳
 ہلیدا زولفی چہ وگانی کورہی خورشیدی دا بہر شہق
 کہ دایدا چی مہ لایک بوو لہ گہ ردوون ہاتہ سہر ئہ رزی^۴
 حہ یای چوو چہ تری تاووس بارہ گاہی شہ عہ سہی خورشید
 کہ مہندی پیلہ تہن، زنجیری داود، گورزی گودہ رزی^۵

۱. فہرق: تہوقی سہر، واتا لہ تہوقی سہری تا دہ گاتہ عہرد. لہ چہند دہ قیکدا ئہم بہ شہ دپڑہی دووہ مہ بہم جؤرہ ہاتوہ: «بہ سہر یہ کدا پڑا و لہ رزی».
۲. [ناماژہ بہ بہرز بوونہوہی حہزرتی عیسا بو ئاسمان و چوونہ خزمہ تی خوشہ ویستی راستہ قینہی].
۳. خہ تا و خوتہن: دوو ناوچہ و شارن لہ تورکستان بہ جؤرہ مامزیک ناسراون کہ لہ ناوکیان نایابترین بؤنی میشکیان لی وہردہ گیرئ.
۴. [چہ وگان: گؤچان، ئہو دارہ سہر خواہی کہ پیی لہ گؤ ئہدرئ لہ یاری چہ وگاندا].
۵. [شہ عہ سہی: تیشک و ترووسکہ. پیلہ تہن: ہیکلہ وک فیل، نازناوی روستہ می پالہ وانہ. داود: داودی پیغہ مہر کہ لہ گہل جالووتدا شہری کرد. گودہ رزی: پالہ وائیکی ئیرانیہ چیروکی لہ شانامہی فیردہوسیدا ہاتوہ].

دەقیقەك بى سەرى موویەك لە زولفی وەرگەرێ مەودا
لە گەل سوبحی قیامەتدا دەکا بى تەقیە سەربەرزى^۱
مریدان مەست و سەرخۆشن لە نەشئەى بادەكەى دەستى
مەلایىك جوملە بى هۆشن بە نازى چاوى پەرەمزی^۲
مرادى من مریدى خالیسە خەییاتیە کارى
مەلایىك سوورەتە، ئاهوو نیگاھە، «حاجى» یە تەرزى

(۱۲)

لەسەر تەنافى كە لەرزى^۳

لەسەر تەنافى كە لەرزى هەتیوى سەندووسى
شكا مەتاعى زەریفى و قىمەتى لووسى^۴
تەنافى پردى سیراتە موناظران مەحشور
مەكانى مەلەبە حەشرە لە موئمنین و پووسى^۵

۱. [تەقیە: ترس و خۆشاردنەوه، یان «طاقیە» واتە: کلاو].

۲. [موحەممەدى مەلاکەریم ئەلێ: بە هەڵە نووسیویومان: «بادەكەى دەستى» لە کاتی کدا لە دەسنووسەکاندا «بادەیی دەستى» یە. - هەنگاوێ تر: ۲۲۷].

۳. ئەم قەسیدەى حاجى لە دەقى «ع.س» و «گ.م» دا حەوت دێرە شیعەرە، بەلام لە دەقى «م.ر.س» دا حەقدە دێرە و هەندێ دێرى بە عەرەبین و بەداخەوه شلۆق و ناپێکن.

۴. لە بارەى جیگای دانانى ئەم قەسیدەى، خوالێ خۆشبوو مەلا پەرەئووفى سەلیم ئاغا نووسیویە ئەلێ: کاتى خۆى تەنافاز ھاوونەتە کوێ و ئەمین ئاغای ئەختەر و حاجى قادر بە یەكەوه چوونەتە سەیری و ئەمین ئاغا داواى لە حاجى کردوو ئەم قەسیدەى لەسەر ئەو بەزەمە بنووسى. بەلام كاك مەسعوود موحەممەد بەلگەى بەهیزی بە دەستەوه یە بۆ ئەوهى حاجى قەسیدەكەى لە سەندووس یان لە جیگەى كى تری کوردستانی ئێران داناوه؛ بڕوانە: مەسعوود موحەممەد، حاجى قادری کوئی، ب، ۲، بەغدا ۱۹۷۴ ل: ۳۱۴-۳۱۵.

۵. موناظران: تەماشاکەرە.

سہ ماہ عہ رسہ یی بازی گوریسی کاهکہ شان
 ستارہ نازیر و ماهش ہیلالی مہ عکووسی^۱
 شو عاعی شہ عشہ عہ یی شہ معہ مہ شعلی ماہی
 لہ شہ رمی تلعلہ تی ٹہ و شہ و دہ ییتہ جاسووسی
 دوو چاوی عہ ینی نہ خوشی لہ نیو سہ ری زولفی
 گران و سووکہ لہ ترسی رہ قیبی کابووسی
 لہ کونجی خانہ قہ سو فی خزا و نہ یزانی
 تہ ماعی دینی نہ بی یا ٹہ مانی نامووسی^۲
 وا حہ شرہ سو فی بفہ رمو و ہ تا لہ دونیاد
 سیاہ پروو ببی و خہ لق بزانی سالووسی^۳
 عیونی تنقطع من نعمة اللہ
 اذقني دَمعي إلى ما تبلُّ ملبوسي^۴
 و عینی عاد لبتکی فما استطال لنا
 علی فراق من أهوى یكون مأیوسی^۵

۱. بازی: یاری، گہمہ.

۲. ٹہم بہ یتہ لہ تیگستہ کہی کا کہ ریم و کا کہ سہ رداردا نہ نوو سراوہ. مو حہ ممہ دی مہ لا کہ ریم.

۳. سالووس: فرو فیل.

۴. [ہہ رچہ ند ماموستا مو حہ ممہ د فہ رموی بوم راست نہ بوتہ وہ، بہ لام پیم وایہ ٹہ کری بہم شیوہ مانای لی بدریٹہ وہ: چاوہ کانم نیعمہ تی خودایان، کہ فرمی سکہ و وہ کوو باران وایہ، لی براوہ، ٹہ دی توش فرمی سکی چاوم پرژینہ و بمہینہ گرین تا جلو بہ رگم دہ خووسی. ٹہ مہ لہ کاتیکدایہ کہ «أذقني» بہ ہہ لہ دابینین و «أرقني» راست بیت.]

۵. بہش بہ حالی ٹہم دوو بہ یتہ کہ لہ تیگستہ کہی کا کہ ریم و کا کہ میراندا نہ نوو سراوہ تہ وہ ٹہ بی بلیم بو منیش ساغ نہ کراوہ تہ وہ، لہ بہر ٹہ وہی و ہک خو یان نوو سینمہ وہ، بہ لام ٹہ بی

فیدایی له نگه‌ری ده‌ستی سینانی "که‌یکاووس"
 دره‌فشی "کاوه"، پرمی "گیو" و نیزه‌یی "تووسی"^۱
 که هات و که‌وته سه‌ما عیسه‌وی شکا و نه‌ما
 هه‌لا هه‌لایی کلیسا، سه‌دایی ناقووسی
 که هاته‌خه‌نده و فره‌مووی: یه‌لانیجی ماشه‌للا
 به سادیقی بووه عیسایی میله‌تی مووسی^۲
 هه‌چی که هاته‌ته‌ماشا به نووکی موژگانی
 «فَهْؤَلَاءِ عَبِيدِي» ی له‌سه‌ر دلی نووسی^۳
 به وه‌سفی قه‌تره به ده‌ریا یه شاعیری وه‌کوو من
 نه‌گه‌ر به قافیه دانیم لوغات ی قامووسی

ئه‌وه‌نده بلیم دوور نییه له به‌یتی یه‌که‌مدا «عیونی تنقَطْ دمعاً» بووبی و له به‌یتی دووه‌میشدا
 ئه‌بی «عادت لتبکی فما استطاب لنا» بووبی. «موحه‌مه‌دی مه‌لا که‌ریم».
 [ئه‌م به‌یته هه‌روه‌ک مامۆستا موحه‌مه‌د ئاماژه‌ی پی‌کرد، هه‌ندێ گرفت و ناپێکی ریزمانی
 تێدا یه، به‌لام سه‌رحه‌م ئه‌کرێ ئاوه‌ها مانای لی‌بدرێته‌وه: چاوه‌کانم پاش ئه‌وه‌ی وشک بوو
 بوون دیسان هاتنه‌وه‌ گرین، ئیدی که‌وابوو نا ئومیدی ئیمه‌ بوو دووری خۆشه‌ویسته‌که‌مان
 زۆری نه‌خایاند.]

۱. [حاجی له‌م به‌یته‌دا ئاماژه‌ی به‌ چه‌ند که‌سایه‌تییه‌ک و ئه‌و شتانه‌ی ئه‌وان پی‌به‌ناوبانگ
 بوون، کردووه، وه‌ک: که‌یکاووس: پادشایه‌کی ئێرانییه له‌ پاشا (کیانیه‌کان). سینان: سه‌ره‌رم.
 دره‌فشی کاوه: ئه‌و له‌ته‌ چه‌رمه‌ی که‌ کاوه‌ی ئاسنگه‌ر وه‌کوو ئالایه‌ک کردیه سه‌ر په‌که‌یه‌وه و
 چوو بۆ شه‌ر له‌گه‌ڵ زه‌حکا‌کدا. گیو: کوپی گو‌ده‌رز و زاوای پۆسته‌می زاله. تووس: ئیینو
 نه‌وزه‌ر، یه‌کیکی تره له‌ قاره‌مانانی شانامه. شاری تووس = مه‌شه‌د.]

۲. ئه‌م به‌یته‌ش هه‌روا له‌ تیکسته‌که‌ی کاک که‌ریم و کاک میراندا نه‌نووسراوه: «موحه‌مه‌دی
 مه‌لا که‌ریم».
 ۳. [هۆلاء عییدی: ئه‌وانه کۆیله‌ی من.]

له قافیه شوعه را عهیه لایدهن ئەمما
 به یادی چاوی ئەمن لادە دەم به مه خسووسی^۱
 جەبینی ماھ و پڕوخی میهره، زولفی شه و دەهه نی
 سەبەب به قافیه تەنگی بوو «حاجی» نەینووسی^۲

(۱۳)

سەد وەکوو پۆستەم

سەد وەکوو پۆستەم به دڵ قەمچی له پەخشی دا، بەزی
 وەك گەیشته خەندەکی پایانی عومری دابەزی^۳
 پۆژتە ئەی بادی نەورۆزی له بن بەفری گران!
 کانی پێی سربوو چناریش دەستی چوو پەنجەیی تەزی^۴
 سونبولی زولف و گۆلی پڕوخسار و سەروی قامەتی
 مانگی نیسان و گۆلان نەیدی له نیو باغ و پەزی
 دولبەرم تەنها که بوو لهو بەینە خۆی پرووت کردەوه
 من دلم خۆش بوو که چی دووبارە دایپۆشی کەزی

۱. له دهقی «ع.س» و «گ.م» دا نیوه دێری شیعی یه کهم، بهم جۆره نووسراوه: «له قافیهی شیعر عهیه لایدهن ئەمما».

۲. نیوه دێری یه کهم له دهقه کانی «ع.س» و «گ.م» دا بهم جۆره هاتوو: «جەبینی ماھ و پڕوویی میهره، زولفی دهیجوری» به لام ئیمه راستیه که مان له سەر دهقی «م.م» وەرگرت.

۳. [ره خش: ئەسپه کهی پۆستەم]. له دهقی «گ.م» دا له جیاتی «پایانی» وشەیی «دوامینی» هاتوو.

۴. دیسانهوه له هه مان دهقدا له جیاتی «بادی نەورۆزی»، «بایی نەورۆزی» هاتوو. هه چەند «بایی» له چاو «بادی» کوردی تره، به لام ئیمه لهو پرایه داین حاجی به پێی زمانی ئەدهبی سەدهی نۆزدهههه م گوتوو بهتی «بادی نەورۆزی...».

غهمزه دهستی کرده ناز و ماری زولفی داخزی
 دلّ له بهر پیی که وتبوو ئهم دهیدزی و ئهو دهیگهزی
 چاکی سینهم بوچی ئهو خهییاته نایدرویتهوه
 چاوی بیماری وجودی کردم ده رزی و دهزی^۱
 حاجیب و «حاجی» هموو روژی به گزیه کدا دهچوون
 بی حهیا بوو ئهو سه گه عاری نه بوو «حاجی» بهزی^۲

(۱۴)

هموو عومرم

هموو عومرم له پیی هات و نه هاتی
 به سه رچوو ئهی ئه جهل هر تو نه هاتی
 له دهستی حاجیت چاوم غولامت
 به راتی قهبره، پهیکانه خهلاتی^۳
 به روخ فهرزه غوباری سوممی ئه سبت
 بمالم شاهی پیل ئه فگن به ماتی^۴

۱. له دهقی «گ.م» دا له جیاتی «چاکی سینهم»، «چاکی سینگم» نووسراوه.
۲. ههر له ههمان دهقدا نووسراوه: «عاری هه بوو» کهچی مهبهستی حاجی سه گه و سه گیش دیاره بی حه یایی لی دهو شهتوه. و راسته بنووسری «عاری نه بوو» [حاجیب: بهرده دار و درگاوان، ئهم ئیشه وه کوو ئیشی سه گان وایه، به مانای برۆش هاتووه].
۳. له دهقی «گ.م» دا له جیاتی «قهبره» وشهی «قیره» هاتووه.
۴. [حاجی له م بهیته دا وهك شوینه کانی دیکه به یهك تیر و دوو نیشان دوو مانای پیکاو، یه کهم: ئامازهی کردوو به هندی له که رهستهی شه ترهنج، دووه م: مانا راسته قینه کانیته تی به م

له تاوی خوسره وی سه ییاره نه نجوم
هه لاتن، یاری من تو هه نه هاتی^۱

له په هنی وی ده بی سو فی وه کوو من
بکا پیشکesh هه موو سهوم و سه لاتی

ده زانم «رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ» ی
له به ده ختی منه کهم ئیلتفاتی^۲

چ گه نجیکه ئیلاهی گه نجی حوست
له هیچ دینی نه بوو واجیب زه کاتی

له تووشی خوم بوو هه رچی تووشی خوم بوو
له دهستی خو یه تی «حاجی» شکاتی^۳

شیوهیه: روح: پوخسار، پرومهت. قه لا: مؤریه که له م سهر و له و سهری شه تره نجه وه
دانه نری و راست نه گه پری. ئه سب: نیرینه ی مابین، مؤریه کی تری شه تره نجه که به شیوه ی
(L) ده گه پری. شاه: پاشا، مؤری ئه سللی شه تره نجه که به کیش و ماتی یاری ته واو ئه بی. پیل:
فیل، مؤریه که سووچا و سووچ ده گه پری. مات: مه لول و سه رگه ردان، بردنه وه و ته واو بوونی
شه تره نجه. هه ر له هه مان ده قدا له جیاتی «بالم» نووسراوه: «به بالم». پیل ئه فگه ن: ئه و
پاله وانه ی که فیل له عه رد ده دات. دیره شیعی دووهه م و سیهه م له ده قه کانی «م.ر.س» و
«گ.م» دا هه نه و له ده قی «ع.س» دا نه هاتوون.

۱. [خوسره وی سه ییار: هه تاو. ئه نجوم: کوی نه جم، ئه ستیره. هه لاتن: راکردن و بزربوون،
یان خو ره لاتن]. له ده قی «م.ر.س» دا له جیاتی «هه ل نه هاتی»، «هه ر نه هاتی» هاتووه.

۲. له ده قی «گ.م» دا نووسراوه: «له به ختی من بوو واکه م ئیلتفاتی».

۳. تووش: تووشی یه کهم: تووره یی و سه رگه رمی، [به دفه ری و بی ئاکاری] به، و تووشی
دووهه میش: به مانای به سه رهات و تووشبوون دی.

(۱۵)

ئەس سولەیمانی زەمان^۱

ئەس سولەیمانی زەمان و شەيخولئىسلامى ئەنام
 قاسىدى رېگەي ھىدايەت ھودھودى دانا دەبى^۲
 من ھومام و قوللەيى قافى قەناعەت جىگەمە
 لايقى پەيغامى ئەو پەرويزەيە عەنقا دەبى^۳
 بو حوزوورى قادرى بوچى دەنیرى ماکیان
 ماکیان ئەمرى لە سەر شاھین لە کوئ ئىجرا دەبى^۴
 ۋەختى پەيغامت خورووسىكى ھەزار پۆپەم ھەبوو
 دايە بەر شەق قاسىدى و ابى جەوابى و دەبى^۵
 تا ھەللىنى زاغى شەب تاووسى ھىلکەي سوبحدەم
 مەزرەعەي چەرخیس لە توخمى نەجمى تا ئاوا دەبى^۶
 دانەيى خەرمانى عومرى تو لە مینقارى ئەجەل
 دوورە، سەر سەوز و مۆتەپرا بى ھەتا دونیا دەبى^۷

۱. ئەم ھەلبەستە تەنیا لە سەرچاوەی «گ.م» دا ھەيە.
۲. ئەنام: «انام»، خەلک. ھەلبەستە کە لە دېری دووھەمی دەست پى دەکا. چونکە نیوہ دېری یە کەمی بى سەرۋايە.
۳. ھوما: بآئندەيە کى خەيآلييە، تەيرى بەختىشى پى دەلین. [قوللەي قاف: نیوی لووتکەي چيايە کى خەيآلييە کە ھوما يان سيمورغ لەوئدياە].
۴. ماکیان: مريشک (وشەيە کى فارسىيە).
۵. خرووس: کەلەشیر (وشەيە کى فارسىيە). پۆپە: پۆپنە، پۆيتە، پۆپنەي کەلەشیر.
۶. سوبحدەم: سەردەمی بەيانی. [نەجم: ھەم بە مانای ئەستیرەيە و ھەم بە مانای گيايە، بە قەرينەي مەزرەعە و توخم].
۷. [موحەممەدى مەلاکەریم «دوور و» ی بەلاوہ لە «دوورە» راسترە. ھەنگاوی تر: ۲۳۷].

(۱۶)

نہ ققاشی دہمی

نہ ققاشی دہمی نوقتہ کی دانا بہ نشانی
 زانی کہ زہمی کردووه، بیزارہ لہ مانی^۱
 وہ سفی کہ مہرت غہیری دہمی تو نییہ بیکات
 بی نوقتہ بلّی تہو خہ تی مہ عدوومہ بہ یانی^۲
 سوورہ تگہری سہرلہ وحہیی دیوانی مہ لاحت
 دوو یوسفی کی شاوہ بہ بی تہو وول و سانی^۳
 فہر قیکی نہ بوو غایہ تی تہو کردیہ سووکی
 زو و ہات و تہو باعسی نازت بہ گرانی
 پیّم خوشہ غہزل فہرشی قودوومی عوقہ لا بی
 نہک بین و لہ بہرکن جوہلا لہ فز و مہ عانی^۴
 ٹیمکانی لہ کن تہو عولہ مای موو دہقہ لیّشن
 عہ نقا و وہ فا بوو چ میانی چ دہہانی^۵

۱. لہ دہقی «م.ر.س» و «گ.م» دا نووسراوہ: «نوختہ کی»، بہ لام ٹیمہ لہ سہر دہقی «ع.س»
 کردمان بہ «نوقتہ کی» چونکہ لہو باوہ پڑہا این کہ زمانی تہدہبی حاجی لہ سہدہی پیّشو بہو
 جوڑہ بووہ «نوقتہ کی» = «نقطہ کی» بہ کار ہیّناوہ نہک وہ کو تہم پڑ نووسیبتی «نوختہ کی». لہ
 دہقی «م.ر.س» دا لہ جیاتی «زہمی کردووه» نووسراوہ: «دہمی کردووه».

۲. تہم بہیتہ لہ یہ کیّ لہ دوو دہستووسہ کی لای مندا ہہ بوو لیّرہ دا نووسیمہوہ۔ موحہ ممہدی
 مہ لا کہریم.

۳. مہ لاحت: جوانی.

۴. لہ دہقی «م.ر.س» و «گ.م» دا لہ جیاتی «نہک بین و لہ بہرکن»، «بیّت و لہ بہرکن» ہاتوہ.
 ۵. دہہان: دہم، زار. لہ دہقی «گ.م» دا نووسراوہ «حاجی بکوژن بہ سیہ» بہ لام لہ سہر دہقی
 «ع.س» وشہی «خیّرہ» مان نووسی، چونکہ گونجاوترہ و لہ دہ قیکی کوّنترا ہاتوہ.

[ساقی به فیدات بم له گهّل ٿو دهره یی جامت
 بۆ مه جلیسی ئیمه ش بکه یهك جورعه فشانی]^۱
 تا دهستی نه دا خه نجه ری نه یفه رموو ده سا ده ی
 «حاجی» بکوژن خیره ئیتر مه یدهن ٿه مانی

(IV)

مه ه و میهری به غاره تا^۲

مه ه و میهری به غاره تا به شوعله ی شه معی پوخساری
 گولستانیش به یه غما چوو له تهنگی غونچه یی زاری^۳
 له نه شه ی دیدهی مهستی هه موو مه یخانه ویرانن
 هه موو کهس به سته زونناره له سه ودای زولفی تاتاری^۴
 په وان په روانه یی ناره، منیش وهك چاوی بیمارم
 زه مانم وهك شه وی تاره، دلا وهك غونچه خون خواری^۵
 دل و جان و په وان و ته ن، وه کوو ئیمان و دینی من
 فیدای پوخساری گولناری، نیساری زولفی ته پراری^۶

۱. [موحه ممه دی مه لا کهریم، ټم به یته ی له که شکۆلّی مامۆستا حه مه بۆر وه رگرتووه و ټم شوینه ی بۆ دیاری کردووه].
۲. ټم هه لبه سته له ده ستنووسیکی لای موحه ممه د عه لی قهره داغی وه رگیراوه.
۳. مه ه و میهر: مانگ و رۆژ. به یه غما چوو: به تالان چوو.
۴. [زوننار: پشتیندیکه زهرده شتی یان خاج په رستان له پشتی ده به ستن].
۵. ټم به یته له که شکۆلّیکی «حهمه رهش» ناوینکدا هه بوو موحه ممه د عه لی قهره داغی وینه ی گرتووه ته وه و منیش لیره دا نوو سیمه وه. «موحه ممه دی مه لا کهریم».
۶. [ته پرار: ته رده ست، ساحیر].

دەخىل ئەي چاۋى جادوۋگەر بفرموو مەردومان يەكسەر
 دەلّىن خەوتوۋى بىداری، دەلّىن مەخمورى ھوشيارى
 شوعاع و شەعشەعەي مېھرى، ئەشيعە و ميشعەلى بەدرى
 لە ساىەي پرتەۋى پروتە، بە قوربان نوورى يا نارى؟^۱
 پىرسە «حاجى» تۆ جارى لە زولف و پەرچەمى خوارى
 بلّى: گەر تارى بۆچ مارى؟ بلّى: گەر مارى بۆچ تارى؟^۲

(۱۸)

لە عەينى لەعلى كانى

لە عەينى لەعلى كانى خەتتى سەبزی بوو بە ميوانى
 نەنازى با "خزر" ئىتر كە مەشھورە بە حەيوانى^۳
 ھەتا كوحلى غوبارى پىنى نەكاتە چاۋى خۆى مەردوم
 سەۋادى خويندەنەۋەي نابى شىكستەي خەتتى رەيحانى^۴
 كە ھات و كەۋتە حەلقەي گىژى مريەم ئەو دەمە يەكسەر
 ئەرەستۆش ۋەك فلاتوون توون بە توون چوۋكەۋتە حەيرانى^۵

۱. پرتەۋ: تىشك، پروناكى. ۲. تار: داۋ، تال.

۳. لە دەقى «گ.م» دا لە جياتى «بوو بە ميوانى»، «تۆ بە ميوانى» نووسراۋە. ماناى نيۋە دېرى دوۋھەم ھىمايەكە بۆ «خدرى زىندە» كە [ۋا مەشھورە] ئاۋى ژيانى خواردۆتەۋە ھەر بە زىندوۋەتى ماۋەتەۋە، حەيوانى: بەماناى زىندوۋەتى دى.

۴. شىكستە: خەتتى كۆنى فارسيە [شېۋەيەكە لە خەتتى نەستەعللىق كە بە نەستەعللىقى شىكستە مەشھورە. كوحل: كلە، سورمە. مەردوم: خەلك، بىيىلەي چاۋ]. رەيحانى: جۆرە خەتتىكى عەرەبىيە.

۵. مريەم: ناۋى ئافرەتتىكى جوانى سەردەمى ئەفلاتوون (۴۳۰ - ۳۴۷) پ.ز، بوۋە. ئەرەستۆ: زاناۋفەيلەسوۋفىكى ھەرەگەۋرەي گرىك بوۋە؛ (۳۸۴ - ۳۲۲) ى پ.ز.

ئەگەر ئەم زولفە موشکینە، وەگەر ئەم لەعلە پەنگینە
 دەلّی سەحرايی ماچینە، دەلّی کانێ بەدەخشانى^۱
 بخوینە "کافیە" و "شافی" "کەمال"ی نەشئەیی "جامی"
 سەدى وەك "ئینو حاجیب" سەرفی عومری کرد لە دەربانی^۲
 بەجیما «نالی» وەك نالی، بە پاش کەوت «کوردی» وەك گەردی
 کە «حاجی» غاری دا ئەسپی لە مەیدانی سوخەندانی^۳

(۱۹)

دەلّی: یار دیتەو

دەلّی: یار دیتەو، بابی مەحەبەت - یاخودا وا بئ -
 ئەگەر دوشمن دەلّی: نابئ! موغەننی تۆ بئ: نابئ

۱. بە دەخشان: ناوی ناوچەیه کە لە ولاتی ئەفغانستان بە لەعل و یاقوت بەناوبانگە.
۲. کافیە کتییکی ناوداری ئینو حاجیبە لە زانستی «نەحو = سینتاکس» دا. شافی، شافیە: ئەمەش کتییکی تری ئینو حاجیبە لە زانستی «سەرف = مۆرفۆلۆژی» دا [بەکار هێنانی وشە «کەمال» و «جامی» هێمایە بۆ کتیی «الکمال» و «جامی» کە شەرح و پراڤەن لە سەر کتیی کافیە و شافیە، «الکمال» بۆ شافیە «جامی» بۆ کافیە. هەروەها «ئینو حاجیب» لە لایەنی واتاوە بە مانا «کۆری دەرگاوان»ە کە حاجی بە «دەربانی» ئاماژەى بە مەش کردووە.
۳. [واتە: کاتئ حاجی ئەسپی بە لاغەت و پەوانبێژی خۆی تاو دا، نالی وەك نالی ئەسپە کە بە جیما و کوردی وەك گەرد و تۆزی پئی ئەسپی ئەو بە جیما. بەم بەیتەدا دیارە حاجی قادر زۆر باوەری بەخۆی بوو و لەوانەیه مەبەستی لە بەجی هیشتنی نالی و کوردی لە بواری شیعری نیشتمانپەروەری و شیعری پۆشنیبری ئەو سەردەمە بووێت؛ دەنا نالی پیغەمبەرێکە کە لە نێو کورددا کەس شانی لە شانی نەداوە چ بگات بەوێ کە وەکوو نال لە دووی ئەسپی شیعری حاجی جئ بمیئت!!!!].

دهله رزی باغه بان سه روت له ترسی قامه تی به رزی
 گوتی: ئەم نیکته باریکی گرانه تیده گهی نابی
 له هیج رته هه رده مه سه یلی سروشکم ماجه رای چاوم
 به په نگیك په نگی کرد په نگی جیهان باوه په مه که وای
 له ناکاو دوله رم فەرمووی هه لسته ئیسته کی واعیز
 له بۆمان داده دا وه عزی، گوتم: باکت چیه با بی
 به ته زمین فەرده کی «نالی» ده هیئم تا په فیکانم
 بزانی فەرمان زۆره خه زه ف قهت وه گوهه ر نابی^۱
 «که مه ندی زولفی دوولانه، له بۆگه بر و موسولمانه
 ده کیشی بی موحابانه، چ له م لا بی، چ له ولا بی»^۲

(۲۰)

گه ر خه لقی جیهان^۳

گه ر خه لقی جیهان یه کسه ره فه ریاده رسم بی
 وه لّاهی مه پوندار به غه یری تو که سم بی^۴
 وا سوژی دلم ئاگری به رداوه ته جه رگم
 تو قیوه هه ناسه ش نه فه سیك هه مه نه فه سم بی

۱. [خه زه ف: سوآله ت، کاسه ته ل].

۲. ئەمه دپره شیعیکی «نالی» یه حاجی به «ته ضمین» به کاری هیئاوه. بنواپه: د. مارف خه زه دار، دیوانی نالی و فهره نگی نالی، به غدا ۱۹۷۷، ل: ۱۲۹.

۳. ئەم پارچه هه لّبه سته ی حاجی قادر له هیچ سه رچاوه یه کی چاپ کراودا نه هاتوه وایره دا بۆ یه که م جار له ده قی «م. ر. س.» ه وه بّلاوی ده که یه نه وه.

۴. [مه پوندار = «مپندار»، مه پندار: وامه زانه].

مورغی سه حرم بال و په‌ری وه‌حشه‌تی ریگه‌ی
 هه‌ستان و فرینم یه‌که چه‌رخیش قه‌سه‌سم بی
 ناده‌م به هه‌موو مولکی سوله‌یمانی زه‌مانه،
 له‌م عاله‌مه پرووتی چیه‌هه‌رگا هه‌وه‌سم بی
 هه‌ر شه‌و به‌دزی نه‌غمه له‌سه‌ر سیدره ده‌کیشم
 با ساییت و سه‌یاره‌یی گه‌ردوون عه‌سه‌سم بی^۱
 «حاجی» که نیگارم سه‌فه‌ری کرد و نه‌مردم
 عه‌بیم مه‌که وه‌ک هاتووه‌ ئه‌م شه‌رمه به‌سم بی^۲

(۲۱)

داغی کردم به جه‌فا

داغی کردم به جه‌فا لاله‌روخی زیبای
 پیری کردم به سته‌م لامه‌زه‌بی ته‌رسای^۳

۱. [سیدره: داریکه له‌به‌هه‌شتدا. ساییت: ئه‌ستیره. عه‌سه‌س: ئیشکچی و چاودیر به‌شه‌واندا].
 چ له‌ده‌ستنوسه ئاماده‌کراوه‌که‌ی کاڭ شاره‌زا و کاڭ میران و له‌نوسخه‌کانی لای خو‌مدا
 وشه‌ی «سیدره» و «عه‌سه‌سم» له‌م به‌یت‌ه‌دا به «صدره» یا «صدر» و «عسسم» نووسرا‌بوون،
 به‌لام من بۆ‌چوونی خو‌م لام‌وابوو «صدره» و «عسسم» بووه‌بۆ‌یه وام‌گۆ‌رین. موحه‌مه‌دی مه‌لا
 که‌ریم. [مانای به‌یت‌ه‌کش وه‌هایه: هه‌رچه‌نده هه‌موو ئه‌ستیره‌ی ساییت و سه‌یاره هه‌یه،
 هه‌موو پاسه‌وانی ئاسمان بن، من گو‌ییان ناده‌می و هه‌موو شه‌و به‌دزییه‌وه خو‌م ئه‌گه‌یه‌نمه‌سه‌ر
 دره‌ختی «سدره‌المنتهی» و ده‌س ئه‌که‌م به‌چریکاندن].
۲. [ما‌مۆ‌ستا جه‌میل پرو‌ژه‌یانی له‌باره‌ی ئه‌م به‌یت‌ه‌وه و توویه: وشه‌ی «هاتووه» نییه و
 «هاته‌وه»یه، چونکه حاجی ئه‌یه‌وئ بۆ‌ی: که یارم سه‌فه‌ری کرد و من له‌فیراقی نه‌مردم، هه‌رکه
 هاته‌وه ئه‌م شه‌رمه‌زاری نه‌مردنه به‌سم بی. موحه‌مه‌دی مه‌لا که‌ریمیش ئه‌م بۆ‌چوونه‌ی
 به‌ته‌واوی به‌دلّه. -هه‌نگاوئ‌تر: ۲۴۷].
۳. [ته‌رسا: گا‌ور، خاج په‌رست].

تیزبین وه قتی سته م، گاهی که ره م بی به سهری
 له وه فا هیچ نه زانی له جه فا دانایی^۱
 یاری نه غیار و به خوی موئمین و کافر سیفه تی
 خزمی دوشمن ره ووش و قاتیلی بی په روایی^۲
 ناموسولمان، سه نه می، خوونی موسولمان ریژی
 سه رکهش و به دخوو و هم دلشکه ن و خودپایی^۳
 قیسسه یی حاله تی نه و که شفه له روم و عه جه ما
 نییه وهک «حاجی» یی بی چاره نه به د ریسوایی

(۲۲)

وا دیاره...

وا دیاره په سم و قانونی کی ده وران داده نی
 کوردی نیمه گه ردشی گه رمین و کویستان داده نی^۴

۱. [به سهری = «بصر» ی: بی چاو، کویر].
۲. له ده قی «گ.م» دا له جیاتی «یاری نه غیار و به دخوو»، «یاری نه غیار و خه وی» هاتووه. دوشمن ره ووش: دوزمن ره ووش، دوزمن سیفه ت. بی په روایی: بی ترسی، بی باکی.
۳. دلشکه ن: دلشکین.
۴. نه م قه سیده یه له لایه ن «م...خ» ناویکه وه له لاپه ۲۱، ۲۲ ی ژماره ۱۹ گوفاری «هتاو کرد = هتاوی کورد» دا بلاو کراوه ته وه که له ۲۳ ی زیلقه عده ی ۱۳۳۱ ریپکه وتی ۲۴ ته شرینی یه که می ۱۹۱۳ دا له نه سته موول دهرچووه. فوتوی ههر دوو په ری به رگی گوفاره که و لاپه ۲۰، ۲۳ یمان له برای به ریژ دوکتور ئیحسان فوئاد وه رگرت و له پرووی تیکسته چاپکراوه که قه سیده که مان به شیوه نووسینی نوئ نووسییه وه. برابان که ریم شاره زا و سهردار میرانیش ۱۳ به یتی له م قه سیده یان له پرووی ژماره ۱۹ ی گوفاری کولنجی نه ده بیاتی زانکوی به غذا

ئەي ئەمیری کوردەکان بۆ ئیوھ عەییە و شوورەیی حیزە کی وەك دادەنئ^۱

نوو سییوھوھە کە لە ۱۶ بەیتی بە هەندئ هەلە و دەسکارییوھە لە چوارچۆی و تارێکی دوکتۆر ئیحسان فوئاددا لئ بڵاو کراوەتەوھ تیادا. ئەمە ی لێرە بڵاو کراوەتەوھ دەقی ئەوھە لە گۆفاری «هەتاوی کورد» دا بڵاو کراوەتەوھ. ئەبئ ئەوھش بلیم کە بەش بە حالی من قەسیدە کە هیشتا گەلئ ئالۆزی تیا، هیوام وایە لە دەر فەتیکێ ترا لییان بدویم. ئەو «م...خ» ناوھ لە سەرەتای قەسیدە کە دا ئەم چەند دێرەشی نوو سییوھە کە بە تەواوی ئەوھ ی پئ ئیسپات ئەبئ ئەم قەسیدە یە هی حاجی قادەرە:

«كُل راع مسئول عن رعيته».

«شاعیرئ مەشوورئ کوردان، پەحمەتی حاجی قارئ کۆبی، بیست و پینج بەرئ، ژ کەزە بە کئ شەوتی چەند بەیتە ک گۆتی، ئەو یژئ بخوینن، ژ لۆمە و گازنا تاریخان بترسن».

واتە: شاعیری بەناوبانگی کورد خوالئ خوئش بوو حاجی قادری کۆبی، بیست و پینج سأل بەر لە ئیستا لە جگەرێکی سووتاوەوھ چەند بەیتیکێ گوتووھ، ئەویش بخویننەوھ و لە سەر زەنشتی میژوو بترسن. موحمەدی مەلا کەریم.

۱. لە «هەتاوی کورد» دا جیگای ئەم نوختانە هەر بە نوختە پراوەتەوھ، لەبەر ئەوھ تئ ناگەم بۆ کە جاری دووھ چەند بەیتیکێ قەسیدە کە لە گۆفاری کۆلیجی ئەدەبیاتدا بڵاو کراوەتەوھ ئەم نیوھ بەیتە وای لئ کراو: «زالمیکێ وەك حەمید فیرقە ی حەمیدان دادەنئ» من لەو باوەرە دام ئەم بەیتە هیرشە بۆ سەر ئەرمەنی ئەك عوسمانی و مەبەست بە «حیز»ە کەش سەرۆکی سیاسی ئەرمەنەکانە و دوا وشە ی لایرویش «ئەرمەنستان»ە و دوکتۆر ئیحسان خوئ زۆر باشی بۆ چووھ کە لە وتارە کە یا لە گۆفاری کۆلیجی ئەدەبیاتدا، ئەم قەسیدە یە لە گەل قەسیدە ی «خاکی جەزیر و بۆتان» دا لە پزیکا هۆنیوھتەوھ. (بۆ هەلسنگاندن و راست و دروستی ئەم جۆرە بۆ چوونە ی حاجی، پڕوانە: موحمەدی مەلا کەریم، حاجی قادری کۆبی، شاعیری قونایکێ نوێە لە ژبانی نەتەوھیی کورد، ل: ۶۲ - ۶۶، بەغدا، چاپخانە ی نجاج، ۱۹۶۰.

هەر وەها پڕوانە: «الدكتور کمال مظهر احمد، کردستان في سنوات الحرب العالمية الاولى، ترجمة محمد الملا کريم، ص ۲۶۶-۲۷۱. م.م.ک».

بۆكەيە نامووس و عار و بۆچىيە ئيمان و دىن؟
 خاچ و ئىنجىلى لە جيى تەفسىر و قورئان دادەنى^۱
 ھەر كە تاجى نايە تەختى لە كوردستان دادەنى^۲
 خەرچ و پىتاكى لە سەرگۆران و سۆران دادەنى^۳
 مەدرەسە دەيكاتە جيى قىسسىس و پەھبان و كەشيش
 بانگە ناقووسى، لە تەكەش پىرى مەتران دادەنى^۴
 بۆ ئىھانەت كامى ساحب عىززەتە عەزلى دەكا
 بۆرەزىلى جووتيارى خۆى و گاوان دادەنى^۵
 ھەم لە جيى بەگزاھەكان و جيى فلان ئىبنى فلان
 بۆ رياسەت سەربەسەر ئەلقابى دادەنى^۶

۱. لە «ھەتاوى كورد» دا «كەيە» نووسراو، بەلام ديارە ھەلەى چاپە و ئەبوو شىوھ نووسىنى
 كۆن «كەيە» بنووسرايە، چونكە ئەگەر «كەيە» نەبى «كەيە» بى، بەيتەكە لەنگ ئەبى. لە «ھەتاوى
 كورد» دا يەك دوو ھەلەى تىرىش لەم چەشنە ھەيە و لە جياتى يەك «ى» دوو «ى» نووسراو.
 م.م.ك. ھەر لە ھەمان سەرچاوەدا، چ لەم شوپنە و چ لە وپنە ھاوچەشنەكانيا تەنھا «جى»
 نووسراو. م.م.ك.

۲. لە «ھەتاوى كورد» دا وا نووسراو. من لام وايە «دادەنى» كەشى ھەلەيە و واى بۆ ئەچم
 نيو بەيتەكە بەم جۆرە بى: «ھەر كە تاجى نايە سەر، تەختى لە كوردستان دەبى» چونكە وا نيو
 بەيتەكەش راست ئەيىتەو و مەعناكەشى تەواو ئەبى و جوانىش نىيە «دادەنى» كە تەنھا لە
 يەكەم بەيتى قەسىدە كەدا لە داوینى ھەر دوو نيوبەيتەكەدا دووبارە بوو تەو و لە بەيتەكانى تردا
 تەنھا بۆ راگرتنى قافىيە پىويستە، لە خۆيەو لەو ناوەرەستەدا راست يىتەو. م.م.ك.

۳. لە «ھەتاوى كورد» دا بە ھەلەى چاپ «گاوا» نووسراو. م.م.ك.

۴. جيى ئەم نوختانەش لە «ھەتاوى كورد» دا ھەر بە نوختە پركراو تەو. لام وايە دوكتۆر
 ئىحسان باشى بۆ نەچووە كە بە وشەيەكى «خۆيان» پرى كەردەتەو، چونكە «خۆيان»
 وشەيەك نىيە مەترسى لى بكرى و پىويست بى لابرى. وا ئەزانم لىرەدا لەقەيىكى ئەرمەنيانە
 ھەبوو بۆيە لابراو. م.م.ك.

هر له پاش چهند سالی تر ته سخیری به غدادیش ده کا
 شاره زووری قشله یه، ده ببو له بابان داده نی^۱
 باغ و راغی بولبوله ده یکاته جیی زاغ و زه غهن
 گورگ و مام ریوی له بیسه و لانی شیران داده نی^۲
 خانه تان ویران ده کا قه سر و قوسووری لی ده کا
 بو ئه مه ی نه چنه عه جه م ئیلچی له تاران داده نی
 بو کوری چاک و کچی شیرینی رایکیشی به زور
 کوللی شار و دیه که ده جاسووسی په نهان داده نی
 تا بزانی کی نوژی کرد و پوژی گرتووه
 بو سیاست کردنی په نجا نیگه هبان داده نی^۳
 تا وه ها بی ئیتتفاق و سه رکه شی بی شیوه تان
 تاجی کیبر و نیخوه ت و غیره ت له سه رتان داده نی
 شاره زای ئه حوالمانه بیگانه نین
 داغی سه د سالی هه یه ئه مړو له کوردان داده نی^۴
 خزمه به سیه، تی بگهن هر بایه قه ولی
 شاهی ئیران راده کا سولتانی تووران داده نی^۵

۱. [قشله: بنکه ی چه کداران، سه ربا زخانه. ده ببو: له وانه یه مه به سستی له ده بیابه و تانگ بی]. له «هه تاوی کورد» دا به هه له ی چاپ «بابا» نووسراوه. م.م.ک.
۲. راغ: میړ غوزار، داوینی چیا که سه وز بی. زاغ: قه له پره ش. زه غهن: چوله که ره شه. م.م.ک.
۳. نیگه هبان: ئاگاداری که ر. م.م.ک.
۴. جیی ئه م نوختانه ش له «هه تاوی کورد» دا هر به نوخته پر کراوه ته وه. لام وایی حاجی لیړه وه باسی عوسمانییه کان ئه کا. م.م.ک.
۵. جیی ئه م نوختانه ش له «هه تاوی کورد» دا هر به نوخته پر کراوه ته وه. لام وایی وشه لابراره که ی ئیره «رؤمیان» بی. م.م.ک.

ئیسٽه مه علووم بوو
 زاهیرن هه رکامیان تاعهت ده کا، نان داده نی^۱
 ریگر و حیز و دزه، ژن هه لگر و مالان بره
 فائیده ی چی نیو و کونیه ی خو ی موسولمان داده نی
 واده زانی قهومی خو ی وهك دایه بهر شیر و تفهنگ
 قه سری دین ئاوا ده کا، بونیادی ئیمان داده نی
 عه قله کی خوا داویه گهر پیره ژن سهرفی بکا
 دهستی پو سته م باده دا، تووران له ئیران داده نی
 ئیسٽه کی ئه پیامه که هه ر میلله تی هیممهت بکا
 مووری بی مایه له سهر تهختی سوله یمان داده نی
 بهیتی «حاجی» چونکه ئه فسانه ی تورکبازی نییه
 زور وه رینه، باوجودی دورپرو مهر جان داده نی
 سائیلیکی مه ککه یی دیت و به مه کتووبی درو
 حیشمه تیک په یدا ده کا، مالی فراوان داده نی^۲
 گه وره ده یخوینیتته وه، هه م بچکه ده ینووسیتته وه
 به یته کانی من له گوشه ی تاقی نیسیان داده نی
 بیست و سی به یته قه سیده م هه ر که سی گوئی لی بکا
 پی له سهر تاقی مه ه و ئه یوانی که یوان داده نی^۳

۱. جیی ئه م نوختانه ش له «هه تاوی کورد» دا هه ر به نوخته پر کراوه ته وه. م.م.ک.

۲. سائیل: سوالکهر. م.م.ک.

۳. قسیده که له «هه تاوی کورد» دا بیست و چوار به یته نهك بیست و سی، جا یا به یتیکی لی زیاد کراوه، یا به هه له «بیست و چوار» له به یته که دا کراوه به بیست و سی. م.م.ک.

(۲۳)

حەبیبی جان^۱

حەبیبی جان لەسەرچی ئەم رِق و کینە، هەتا کە ی بئ
 بفەرموو دەنگی ساز و نەغمەیی مۆترب، نەوای نە ی بئ
 بەری بوو دَل لە عالەم تا لە نیو زولفت موقەببەد بئ
 ئیتر فەرشی حەیات و خوۆشی یە کبارە دەبا تە ی بئ
 بە بادام دا دَل و دین عاقبەت بو بادەببی چاوت
 دەمی کە توشنەببی هیجرم، بلین بادە پەیاپە ی بئ
 لە نەزعی دەردی فیرقەت جانی زارم قەت خەلاس نابئ
 مەگەر لەم کەوسەری لیو، بلئ بو خەستە با مە ی بئ^۲

❦

بۆ پتر ئاگاداری لە بارە ی ئەم قەسیدە یەو، برۆانە لیکۆلینەووە کە ی: د. ئیحسان فوئاد لە گۆفاری کۆلیجی ئەدەبیاتی ژمارە ۱۹ ی سالی ۱۹۷۶ و لاپەرەکانی (۵۷-۷۰) بە تاییەتی پەرۆزی ژمارە ۱ ی سالی ۹ ی کە نووسراو: ئیحسان فوئاد، شیعریکی بلۆنە کراو ی حاجی، گۆفاری «میللەتانی ئاسیاو ئەفریقا» مۆسکۆ ۱۹۶۷، ژمارە ۲ ل: ۱۳۶-۱۳۸ «بەزمانی پووسی».

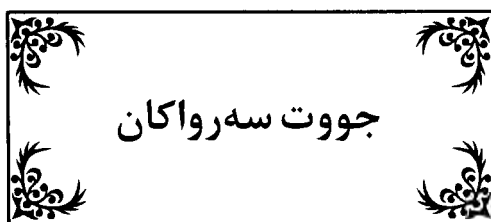
هەر وەها برۆانە لیکۆلینەووە کە ی عەبدو پرەزاق بیمار لە ژمارە ۸ ی سالی ۱۹۷۴ گۆفاری رۆشنیری نوئ و لیکۆلینەووە کە ی کەریم شارەزا لە گۆفاری ئۆتۆنۆمی ژمارە ۵ ی سالی ۱۹۸۳.

۱. ئەم پارچە شیعەر، لە گەل پارچە شیعریکی فارسی «مەخفی» و پارچە شیعریکی کوردی «وەحشی» و تاکە بەیتیکی «مەنفی» دا لە دوو دیوی قاقەزە کۆتیک نووسراو نەووە کە کاک بەشیر حوسین سەعدی لە ناو کتیبە کۆن و دەستنووسەکانی باوکی خوالی خوش بووی مامۆستا مەلا شیخ حوسەین سەعدیدا دۆزیو یەو و ناردوویە بۆ کاک کەریم شارەزا و ئەویش لە گەل سیایي ئەم کتیبە ناردیە لای من. هەرچەند کاک بەشیر تیکرا پارچە شیعەر کە ی بە شیو نووسینی نوئ نووسیووە، لە هەندئ شوینیا کەوتبو هەلەو و من خۆم ساغم کردووە. موخەممەدی مەلا کەریم.

۲. [نەزە: گیانەرچوون، کەوسەر: حەوزیکە لە بەهەشتدا].

له بهر سیوی جه مالت حهق نییه تهنه منم مه حرووم
یه کی له یموون و یهك نارنجه، بو «حاجی» مه گهر بهی بی

جووت سه رواكان

(I)

ئوده با چاکه

ئوده با چاکه لیم نه بن دهرهم
 لهم قسه و لهم حیکایه تهی دهیکه
 ئیددعای هر سه نایعک ناکه
 تا کوو نه یخوینن، ئیمتیحانی نه کهن
 پیی دهلین حیلله باز و که ززابه
 «شیخ نه بی» خاریجه له ئهم بابە^۱
 خانه قا و شیخ و ته کیه کان یه کسه
 پیم بلین: نه فعیان چیه ئاخر
 غهیری ته علیمی ته نه لی کردن
 جه معی ئه ملاک و خه زنه کو کردن
 ده فعه یه ک ئیمتیحانیان ناکه
 تی بگه ن زه هره یا نه تریاکن
 له مه حه ککی بدهن ئه گهر وه کوو زهر
 تیده گه ن ری گرن وه یا ره هبه ر^۲

۱. شیخ نه بی: مه به سستی له شیخ نه بی ماویللی ناحه زی حاجیه، له هه ندی له شیعه کانیدا به
 «که ر نه بی» ناوی ده با.

به یتهی دووه م و سیهه می ئهم پارچه یه جیان ئهم سه ره تا به نییه و نازانین چۆن وه ها خراونه ته
 ئهم شوینه، به لام وه ک سه رنجماندا له هه موو سه رچاوه یه کی چاپکراو و ده ستنووسدا هه ر له م
 شوینه دا هاتوون، بۆیه ئیمه ش هیشتمانه وه.

۲. له ده قی «گ.م» دا له جیاتی «ره هبه ر»، «رېبه ر» ی ئهم سه رده مه مان هاتووه.

ده خیل شیخ و میخ مه بن ئه به دا
 هیچ که سی رزقی هیچ که سی نادا
 ئه ی خه ریکی رموز و ناز و نیاز
 ئه وروپا فه ننی گه یوه ته ئی عجاز
 قولله یی «ئیفل» ی له ئه فلا که
 عه کسی ئه و گهر دشی له ژیر خاکه^۱
 کوره یی ئه م زه مینه یان پیوا
 خاتری تو بی چوونه جه ووی سه ما
 قسه یی ئه مړو ده یگرن له زوبان
 سالی تر بوت ده کهن به بی نوقسان
 سه دو په نجا لوغت زیاد ده کهن
 سالی بو ناوی سه نعت و بو فه ن^۲
 چینی ئاته ش په رستن ئی ستاکه ش
 گه بری بی دین و هیندووی روو پره ش
 بوچی فه رموویه تی نه بیی ئه مین:
 «أَطْلُبُوا عِلْمَكُمْ وَلَوْ بِالصِّين»^۳

۱. ئیفل: قولله یه کی به رزه له شاری پاریس له سالی ۱۸۸۷ دا ئه ندازیاریکی فه ره نسایی «ئیفل» ناو له سه ر کیسه ی خو ی، ده ستی به دروستکردنی کرد و ۷/۵ ملیۆن فره نک ی زی پری تی چوو و به رزایی ۹۸۴ پییه و له سالی ۱۸۸۹ دا ته واو بووه و له ماوه ی سی مانگ و نیودا ئه م پاره یه ی له لایه ن ته ماشا کارانه وه چنگ که و ته وه که له هه موو لایه کی جیهانه وه بو ی ده هاتن. بروانه عه لائه ددین سه جادی، میژووی ئه ده بی کوردی ج ۲، به غدا ۱۹۷۱، ل: ۳۵۹.
۲. ئه م دوو به یته ته نها له ده ستنووسیکی لای مندا هه بوون، موحه ممه دی مه لاکه ریم.
۳. [واته: به دووی زانیندا بروون با له چینی شدا بی].

نیرۆ میّ له م حەدیسە فەرقی نییه
 گەر مە لا نه هیی فەر موو دینی نییه^۱
 تۆ وەرە فەننی فیڕ بە چیتە لەو
 گا ورە، هیندوو، وە یاخۆ جوو^۲
 لازمە خول بخۆی وە کوو بەرداش
 هە موو قەر نیک دە گۆرێ ئە مری مە عاش^۳
 تە نبە لی کاری حیز و بی خیرە
 "دەستی ماندی لە سەر زگی تیرە"^۴
 ئە هلی جە نەت نە شوان و گاوانە
 ساحیبی فەنن و عیلم و عیرفانە^۵

۱. [واتە: ئە گەر مە لا گوتی ئە م حەدیسە لە بەر ئەو هی جیناوە کانی (و، گم) پوو لە نیرینه دە کا کە و ابو تایبەت بە پیاوانە و ژنان بی بە شن، درۆی کردوو؛ چون زۆرینهی ئایەت و حەدیسە کان ئاوە هان وە کوو: (أَقِمُوا الصَّلَاةَ)، بە لکوو پوو ی ئە م جیناوانە (ضمیر) لە مروّف یا موسوّلمانە].

۲. لە هەندێ دە قدا ئە م دێرە شیعرە بە م جوړە هاتوو:

«تۆ وەرە فیڕی فەن بە چیتە لەو»

گا ورە جوو، یاخۆ هیندوو»

۳. ئە م دێرە لە دە قی «مستەفا صائب» دا بە م جوړە هاتوو: «کوللی» قەر نیک دە گۆرێ ئە مری مە عاش. بڕوانە: مو حە مەد عە لی قەر داغی، هە نگا و نیک بو راست کردنە وە ی شیعرە کانی حاجی قادری کۆیی، گۆفاری «بەیان» ی ژمارە ۶۶ ی سالی ۱۹۸۰.

۴. «دەستی ماندوو لە سەر زگی (سکی) تیرە» پە ندێکی پیشینانی کوردییە حاجی لە پیناوی ئامۆژگاری نە تە وە کە ی بو کار کردن و تیکۆشان بە کاری هیناوە. بڕوانە: شیخ مو حە مەد ی خال، پە ندی پیشینان چ ۲، بە غدا ۱۹۷۱ ل: ۲۳۷.

۵. [ئە م بە ی تە لە دە سنو و سیکی تر دا بە م شیو هاتوو:

فائیدہی گہر بدایہ زیکر و دوعا
 دہبووہ قاروون گہدایی سہرپرگا^۱
 ہەرچی بی بہ ہرہ یہ لہ کہ سبی کہ مال
 دبتہ دہرویش و مارگر و حہ ممال
 لہ حہ دیسا ہہ یہ حہ بیبی خودا
 گوتی: الکاسبُ حبیب اللہ
 موسحفی خواہ عالمی برسی
 بہ دوو نانی دہدات و ناترسی^۲
 سوئی وہک تیشنہ بوو لہ زیگری ہہ تاو
 سہد نویژی دہدا بہ کاسہک ئاو^۳
 شیعی وہک تیشنہ بوو لہ سینہ زہدہن
 بہ دوو قہ ترہ دہدا حوسہین و حہ سہن^۴

❧

«ئەھلی جەننەت شوان و گاوانە»
 «جووتیار و سەپانی خەرمانە»

۔ ھەنگاوی تر: ۲۵۴.]

۱. قاروون: ناوی عەرەبی «کریزوس»ی دوا شای لیدیہ کانہ و بہ سامان زۆری و دہوئمەندی بہ ناویانگ بوو. ھەندی سەرچاوەی تریش دەلێن وەزیریکی فیرەوون بووہ جوولە کہ کانی زۆر ئازار داوہ. «الموسوعة العربية المیسرة».
۲. ئەم دوو بەیتەش لہ دەستنووسیکی لای مندا ھەبوون. موخەممەدی مەلاکەریم.
۳. تیشنہ: تینوو. [مەبەستی حاجی لہ زیگری ھەتاو، زیگریکە کہ لہ بەر ھەتاوا بکری، واتە: ھەرئەوہندە سوئی لہ بەر ھەتاوا زیگری کرد و گەرما لێی دا و تینوو بوو، ئیتر چ نویژیہ ئەدا بە کاسە یەک ئاو کہ بیخواتەوہ.]
۴. سینہ زہدەن: لہ سنگ دان، سنگ کوتان. لہ دەقی «گ.م» دا لہ جیاتی «بە دوو قہ ترہ دہدا» نووسراوہ: «بە دە قہ ترہ دہدا».

به قسه‌ی موخبیر و موئه‌پرخی کۆن
 میلله‌تی چینه چار سه‌د ملیۆن
 سه‌ر به‌سه‌ر ده‌وله‌تی هه‌موو ژاپۆن
 زۆر به‌زه‌حمه‌ت ده‌گاته چل ملیۆن
 ئه‌هلی ژاپۆن به‌فه‌نن و سنعه‌تی چاك
 سه‌یری چۆن چینی گرت و كرديه خاك^۱
 ئیتتیه‌ادی به‌ ئیتتفاقی ئه‌نام
 سوپه‌ره بو حوادیسی ئه‌یام^۲
 کوردی ئیمه‌ نه‌زان و پاشكه‌وتن
 پیکه‌وه پووش و ئاگر و نه‌وتن^۳
 بی ئه‌گه‌ر ده‌ستی یه‌کتری بگرن
 وه‌ك سه‌كهنده‌ر جیهان هه‌موو ده‌گرن^۴
 خواردن و سه‌تری عه‌وره‌ت و سوکنا
 باعیسی ژینه بو گه‌دا و پاشا

۱. [ئهم سه‌رکه‌وتن و پێشکه‌وتنه‌ی ژاپۆن له سه‌رده‌می میجیدا (واته: پرووناك) به پاشایه‌تی «موتسۆهیتۆ» بووه كه ولاتی ژاپۆن بو دابینه‌کردنی نیازی سنعه‌تی خۆی ده‌ستدریژی کرد بو ولاتی چین].

۲. [ئه‌نام: مرۆف]. سوپه‌ر: مه‌تالی جه‌نگ، شه‌رکه‌ر له کاتی شیربازی خۆی پی ده‌پاریزی.
 ۳. له ده‌قی «م.ر.س» دا، «کوردی ئیوه» نووسراوه.

۴. ئهم دپه‌ر شیعره له ده‌قی «گ.م» دا به‌م جوهری خواره‌وه هاتوه:
 «بی و ئه‌گه‌ر ده‌ستی یه‌کتر بگرن
 وه‌ك سه‌كهنده‌ر جیهان هه‌موو ده‌گرن»

حاله تی وایه چی له سهر خاکه
 غه یری "عیسا" ده لّین له ئه فلاکه^۱
 ئه وهه موو مه دحی باده و دولبر
 نوو سراوه له سه د هه زار ده فته ر^۲
 وه کوو خه مه سی نیزیامی گه نجه
 که له لای خه لقی کیمیا و گه نجه^۳
 یا وه کوو به یتی شیرین و فره اد
 شیعی «حاجی» له بهر کرایه به یاد^۴

۱. [موحه ممه دی مه لاکه ریم لای وایه وشه ی «ده لّین» هه له یه «کهوا» راسته بو ئه م جیگایه،
 ئه لّی: چونکه ناکرێ حاجی به دوو دلّیه وه باسی مه سه له یه ک بکات که خودا له قورئاندا دانی
 له سهر ناوه و ئه فره موئ: ﴿وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ نيساء:
 ۱۵۸. - ههنگاوئ تر: ۲۵۸.]

۲. [موحه ممه دی مه لاکه ریم وشه ی «ئه م» ی له «ئه وه» پێ راستتره. له ده قی «گ.م» دا له
 جیاتی «له سه د هه زار ده فته ر» نوو سراوه: «له سه ر هه زار ده فته ر».

۳. [نزامی گه نجه وی: شاعیرێکی بهرزی ئیرانییه (۵۳۰-۶۱۴ ک.م) بهرهمه به ناوبانگه کانی
 پینج گه نج، یان خه مه سی نیزیامین که بریتین له: خه سه ره و شیرین، مه خزه نو له سه رار، له یلی و
 مه جنوون.]

۴. له ده قی ده ستنووسی «سته فا سائب» به م جوړه ها تووه:

«سه د یه کی باسی شیرین و فره اد
 بگو تایه له پێ مه عاش و مه عاد»

بروانه: موحه ممه د عه لی قه ره داغی، گو فاری «به یان» ژماره ۶۶ ی سالی ۱۹۸۰.

[موحه ممه دی مه لاکه ریم لای وایه نیوه به یتی دووهم هه له یه و راسته که ی ئا وایه: «بگو تایه
 له پێ مه عاش و مه عاد»، ئه لّی چونکه ئه مه له گه لّ به یتی پاشه وه ی گونجاوتره. - ههنگاوئ تر:
 ۱۲۶۰.]

ئیستہ میللت دہوونہ ساحیبی جاہ
 یانہ ہہمتائی «أولياء الله»^۱
 کی دہلّی کوردہ کان بہ ئیدراکن
 بہسہ ئەم نہقسہ گوئی لہ من ناکہن
 لہ قسہی ساغی من خہلہل دہ گرن
 واہیمہی شیخہ کان لہ دل دہ گرن^۲
 ئەوی موحتاجی نان و پیوازہ
 یا ہہ تیوبازہ یانہ می بازہ
 حہیفہ بو مہردی ساحیب تہ میز
 ہیئندہ باسی مہکانی پیسی و میز
 عیشقبازی و ہہوایی دہرویشی
 میللتی خستہ فہقر و بی ئیشی^۳
 ئەو کەسہی دہولہ مہندہ کی چاکہ
 بہندہیی رۆمیانی ناپاکہ
 ہہموو مردووی میان و سمتی خرن
 بہیتی مہددا حیان بہ جان دہ کپرن
 بہیتی من چونکہ کەلکیان دہ گری
 لہ غہریبی و بی کەسی دہ مری

۱. ئەم دہ قەش وەك دہ قی دەستوو سەكە ی «مستەفا سائیب» ە. برۆانە: ەمان سەرجاوەی پیشوو.

۲. [خەلەل: رەخنە، ئیراد. واہیمە: قسە ی ہیچ و پووج].

۳. لہ دہ قی «گ.م» دا «فہقر و دہرویشی» ھاتووہ.

تالە ژۆر باری پۆمیان نەمرن
 زەحمەتە قەدری بەیتی من بگرن
 یا نە وەك ئەهلی مەغریب ئیستاکی
 چیه ناوت؟ دەلی: خریستاکی
 باوکم «ئەحمەد» بوو ناوی، فیکرم دی
 خەلقى لادی بوو دایکی من «فاتی»
 «حاجی» سا بەسیە سەد ھەزار دەفعە
 پیم گوتی: ئەم قسانە بێ نەفعە^۱
 پۆژی ئەووەل لە بەندە و ئازاد
 خدمەتی خەلقە قیسەتی ئەکراد^۲
 لی گەرێ قەومی تۆ ھەموو مارن
 دز و حیز و پیاو کوژ و ھارن
 مری ناوداری ورچی ناو دارە
 راستیان خوارە، خواری خونخوارە^۳
 باوکە! ھەر چۆنی تۆ دەلی وایە
 زەن دەکەم ئەم قسانە خۆرایە^۴

۱. ئەمە بە گوێرە ی دەقی «ت.ر.» و «ز.گ.» ه. لە دەقەکانی تردا نووسراوە: «بەسیە حاجی دوسەد ھەزار دەفعە».

۲. ئەم دێرە شیعەرە لە هیچ سەرچاوە کەدا نە ھاتوو تەنھا لە دەقی «م.ر.س.» نەبێ.

۳. [مەر: تیر و تەسەل]. ئەم دوو بەیتەش لە یەکی لە دەستنووسەکانی لای مندا ھەبوون. موخەممەدی مەلاکەریم.

۴. [زەن = ظن]. نیو دێری یەکەمی ئەم بەیتە لە «ت.ر.» دا بەم جۆرە ھاتوو: «باوکە ھەر چۆنی تۆ دەلی وایە». لە ھەندێ دەقیشدا لە جیاتی «زەن دەکەم» نووسراوە: «تێدە گەم».

قورپی کام جی بکھم به سهر خودا
 ئه مه لیم بوو یته عیلله تی سه ودا^۱
 به قسه ی چاکه ده ستیان ده گرم
 تهرکی ناکهم به لومه تا ده مرم

(۲)

یا ئیلاهی

یا ئیلاهی به ئایه تی مونزهل
 به چوار یاری ئه حمه دی مورسه ل^۲
 بی نه وایانی مولکی کوردستان
 ههر له گاوانی تا ده گاته شوان^۳
 له خه وی جهل و مهستی و غه فلهت
 به خه بهر بین به نه غمه یی ره حمهت
 پاکی ده رچن له کاری نا به مه حهل
 رومی رافرینن بو ده ری ئه سفهل^۴
 «حاجی» یه شیعره کانی وهك "کاوه"
 پوژی ده بیین دره فشی هه لداوه^۵

۱. له دهقه کانی غهیری «م.ر.س» دا له جیاتی «خودا» نووسراوه: «خوما».

۲. [ئایه تی مونزهل: واته: ئه و به لگه یه ی وا دابه زینراوه، مه به ست قورئانه]. مه به ستی له «چوار یاری ئه حمه دی مورسه ل» چوار خه لیقه کانی راشیدینه.

۳. بی نه وایان: کوکراوه ی بی نه وایه، بی کهس، بی هیز و پشت و په نا.

۴. کاری نا به مه حهل: کاری نا به جی. ده ری ئه سفهل: «الدرك الاسفل». ژیره وه ی جه هه نهم.

۵. له دهقی «گ.م» دا نووسراوه «رۆژی ده ی بین». دره فشی هه لداوه: ئالای هه لداوه، دره فش: ئالاکه ی کاوه ی ئاسنگه ر بوو له دژی ئه ژده هاکی زۆردار.

(۳)

نہو پوڑہ^۱

نہو پوڑہ بہ ئہمری حہیی مہننان

ئہم عالہمہ پاکی بوو بہ توفان^۲

دہیاری نہما لہ جینسی زی پرووح

غہیری ئہمہ ہاتہ کہشتی نوح^۳

نہو پوڑہ گہیشٹہ وہقتی مہعہوود

وہستاوہ لہ سہر چیاہ کہی جوود^۴

ہہر سی کوری کردیانہ مہسکہن

ئہو جی و مہکانہ میسلی گولشنہ^۵

۱. [ئہم پارچہ شیعرہی حاجی لہسہر ئہو پریوایہ تہی قورئان دامہ زراوہ کہ دہفہرموی: لہ سہردہمی حہزرتی نووحدا تہواوی دنیا ئاو دایپوشی و ہہموو زیندہوہران لہناو چوون بیجگہ ئہوانہی لہ ناو گہمیہ کہی نووحدا بوون، کہ دواہی نیشتنہوہی توفان، لہسہر کیوی «جوودی» (چیاہ کہ لہ نیوان کوردستانی عیراق و کوردستانی تورکیادا) لہنگہری گرت، جا بہم بۆنہیہوہ کوردستان بہ بیشکہی دووہمی مروٹ و ہہووہلین ژینگہ لہ پاش توفان دہژمیردری].

۲. حہیی مہننان: «حی مَنان»، مہبہست لہ خودایہ.

۳. [دہییار: کہس، تاق، دانہ، زی پرووح: گیانلہبہر]. لہ ہہندی دہقدا لہ جیاتی «دہیاری»، «تاقیکی» نووسراوہ. [موحہمہدی مہلاکہریم ئہلی: کاتی خوہی لہ بیرمان چوو وشہی «ئہمہ» بکہین بہ «ئہمن» کہ ئہمن راستترہ. -ہہنگاوئ: تر: ۱۲۶۷].

۴. لہ دہقی «گ.م» لہ جیاتی «ئہو پوڑہ»، «ئہو وہختہ» ہاتووہ. و لہ دہقی «ع.س» دا «چیاکیہی جوود» ہاتووہ.

۵. [سی کوری: کورانی حہزرتی نوح؛ سام، حام، یافس].

ئىستاكه جزيره بى موخابا
 مەعمورەبى ئەو ئەلە دونيا^۱
 ئەولادى سەحیحان بە بورهان
 كوردن لە مەكانى جەددى خوڤيان^۲
 سوکكانى بیلادى رۆبەى مەسكوون
 «بالجمله» لە مانە مونشەعیب بوون^۳
 بى تەفرەقە بوون موتیع و هەم دەنگ
 هەم مەشرەب و هەم لیباس و هەم رەنگ
 ئایین و مەزاهیب و رەسائیل
 واكردیه فرقه و قەبائیل
 وەك خەلقى نەچوونە مولكى ئەدنا
 جىي باوكى خوڤيان كرده مەئوا^۴
 ئارى بە حەدىس و نەسى قورئان
 حویبى وەتەنە دەلیلى ئیمان
 حادیس نییه، ئەسلە گفتوگۆیان
 مەورووسە لە دەورى جەددى خوڤيان^۵

۱. [بى موخابا: بى رۆودەرباسى].

۲. [جەددى خوڤيان: مەبەست حەزرەتى نووح و كۆرەكانیەتى]. لە دەقى «گ.م.» و «م.م.» دا ئەم نیو دەپرە بەم جۆرە هاتوو: «كوردن لە شوڤنى جەددى خوڤيان».

۳. رۆبەى مەسكوون: ئەو خاكەیه كە خەلكى لى دادەنیشى. مونشەعیب بوون: لق و تیرەیان لى بوووە.

۴. [ئەدنا: نزمایی، پەست، مەبەست شۆنەكانى دیکەى دنیاىە. مەئوا: شوڤن و جىگە].

۵. [واتە: زمانەكەیان زمانىكى تازە و نوئى نییه بەلكوو هەر ئەو رەسەنە و لەسەر بنچینەى باپیریان دامەزراوە].

ئیسْتَاکه که وا جه ماعه تی «وان»
 ئەسلن به نەسەب کەریم و شو جەعان^۱
 مونقادی عەجەم، موتیعی پۆمن
 مەحکوومی خەپات و حیز و دۆمن^۲
 تەقسیری ئەوان نییە ئەمانە
 ھەرگیز بە تەعەججوبی مەزانە^۳
 رەسمیکی قەدیمە دەوری گەردوون
 خەسمی نوجەبایە، ھەمدەمی دوون^۴
 «حاجی» ئەمنیش میسالی کوردان
 کەوتوو مە کەمەندی نەفس و شەیتان^۵
 لەم حەبس و کەمەندە فیکری دەرچوون
 مومکین نییە، من یەکم ئەوان دوون^۶
 مەوقووفە بە پۆستەمی عینایەت
 موحتاجە بە ھیممەت و ھیدایەت

۱. [وان: ئەوان، یان مەبەست شاری «وانە» کە کەوتۆتە باکووری کورستانەو. شو جەعان: بوێران و نەترسان].

۲. مونقادی عەجەم: لە ژێر سەرکردایەتی عەجەم. موتیعی پۆمن: بە فەرمان و بە گوێی پۆمەکان (تورکە عوسمانلییەکان) ئەکەن، ژێر دەستی ئەوان.

۳. ئەم بەیتە لە دەستنووسیکی لای مندا ھەبوو لێرەدا نووسیمەو. موخەمەدی مەلاکەریم.

۴. [خەسمی نوجەبا: دوژمنی لە گەڵ پیاوچاکاندا]. ھەمدەمی دوون: ھاو دەم و دۆستی پیاو خراپان.

۵. کەمەند: پەت، داو، گوریس.

۶. لە دەقی «گ.م» دا نیوہ دێری یەکەمی ئەم شیعەرە بەم جۆرە ھاتووە: «لەم جیسم و کەمەندە فیکری دەرچوون».

دەرچم له ئه سیری میسلی «بیژن»
 راهی بوو به قووه تی ته هه مته^۱

ئهی بی به دهل و شه ریک و ته نها
 «ما أعظم شأنك تعالی»؟!^۲

ته عین بکه پوسته می دیرایه ت
 ته وسه ن بده خوسره وی عینایه ت^۳

تا کورد و ئه من له دهستی دوونان
 دهرچین، ههر ئه تووی ره حیم و ره حمان^۴

.....●.....

(۴)

تا ریک نه که ون

تا ریک نه که ون قه یلی ئه کرا د
 هه روا ده بنه خه رابه ئاباد^۵

ئه نواعی میله له گه و ره تا چووک
 خه ملیوه مه مالیکی وه کوو بووک^۶

۱. [بیژن: پالّه وایتیکی سه رده می پوسته م بووه]. ته هه مته ن: پیاوی زور ئازا، یان نازناوی پوسته می زاله له ئازایه تیدا.
 ۲. [واته: چه ند زاتی تو به رز و مه زنه؟!].

۳. ته وسه ن: ئه سپی سه رکه ش.

۴. دوونان: کوکراوه ی دوونه، واتا: پیاوی هیچ و پووج.

۵. له دهقی «ت.ر» دا نووسراوه: «تایه ک نه که ون قه یلی ئه کرا د».

۶. له دهقی «گ.م» دا به م جو ره ها تووه: «ئه نواعی میله له به گه و ره و چووک». له دهقی «ت.ر» یشدا به م جو ره نووسراوه: «ئه نواعی میله له گه و ره و بچووک». ئیمه دهقی «ر.ک» مان په سند کرد و له هه لبه سته که دا نووسیمان.

یەك بەرگن و یەك زوبان و یەك ڤهنگ
 بئی غهییەت و عهیب و عار و بئی دهنگ
 دنیا به تران دهخۆن و دهیدهن
 هەرچۆنئی مەرامیانە دهیکەن
 هەر کوردن ئەگەرچی پاکی مەردن
 پامالئی زەمانە، میسلی گەردن^۱
 هەر مانەوہ بئی نەوا و مەزلووم
 وەك بوومی خەرابەزار، مەشووم^۲
 گەر باعیسی ئەم دەپرسی کامە
 شەرتیکە کە بوۆ هەموو تەمامە
 ئەو شەرتە بە کوللی ئیتتفاقە،
 گەر "مەرەش" و "وان"ە گەر عیراقە^۳
 قەسریکە یەساغی ئەو نیفاقە
 گەر وانەبئی بابی هەر بە تاقە^۴
 سەد شیخ و مەلا و ئەمیر و خانی
 بوۆ لەزەتی عەیش و زیندەگانی

۱. لە جیاتی «میسلی گەردن» لە گەلی دەقەکانی تردا: «مەحوی کردن» یا «قەتلی کردن» نووسراوە.

۲. [بوومی خەرابەزار: بایەقوشی کەلاوہ. مەشووم: بئی فەر، چارەپەش].

۳. مەرەش و وان: دوو شارن لە کوردستانی تورکیا.

۴. یەساغ: بە تورکی یەعنی یاسا و قانون. لە دەقی «گ.م» دا نیوہ دێڤری یەکەم بەم جۆرە هاتووە: «قەسریکە بە ساخی ئەو تفاقە».

له ولالوه ئهوان به حيله سازى
 له لالوه ئه مان به تهقله بازى^۱
 قورپان به هه موو ولاته وه دا
 تا مولك و په عيه پاكي فهوتا
 يه كيان ئه مى تو ده كه ي نه يان كرد
 غه ميان نه بوو كورد ئه گه ر هه موو مرد

(۵)

تاجى «بسم الله الرحمن الرحيم»

تاجى «بسم الله الرحمن الرحيم»
 نامه سه ر بو ده فعى شه يتانى په جيم
 ماجه را ييكم هه يه بى بيش و كه م
 هيچ دروى تيدا نيه با بو ت بكه م^۲
 بانى نو تا قى قوبه ي بى ستوون
 كه عه ييكي بو مه كرده رى نموون^۳
 قاسيدى په يغامى فه رمووى: «مَنْ بَنَى
 مَسْجِدًا يُبْنِي لَهُ بَيْتًا كَمَا»^۴

۱. له ده قى «ر.ك» و «ع.س» و «گ.م» دا وه كوو ناو هه لبه سته كه نووسراوه: «حيله سازى» به لام ته نيا له ده قى «ت.ر» دا نووسراوه: «به حيله بازى».
۲. له هه ندئ ده قدا له جياتى «بيش و» نووسراوه: «زياد و».
۳. [موحه ممه دى مه لاکه ريم ئه لئى له بيرمان چوو «كه عه ييكي» بکهين به «كه عه كى»، هوى راستى ئه مه ش جگه له ده ستنووسه كه، ديا لىكتى ناوچه ي كوويه. -هه نگاوئ تر: ۲۷۲.]
۴. [واته: پيغه مبه ر فه رموويه تى: هه ركه س مزگه وتئ بکاته وه، خانويه كى چه شنى ئه وى له به هه شتدا بو دروست ئه كرى].

باز فہر مووی: سہرہ سہر پرووی زہمین
 مہسجیدہ بو زیکری «رَبِّ الْعَالَمِينَ»
 یہ عنی ہر مالی کرابی بو خودا
 کہ عہی عہلیاہ بو زیکر و دوعا^۱
 شکلی تہ کیہ و خانہ قاہی شیخہ کان
 واقعہن رہنگینہ ٹہمما بو پریان
 لہم ہہموو شیخ و موریدانہی ریا
 فہردہ کی ناچیتہ مزگہ وتی خودا^۲
 مہسجید و میحراب و مینبر بی کہ سہ
 ہہم مہ پرسہ حالی چونہ مہدرہ سہ^۳
 شہ یخنہ نا گہر ٹہم قسہت ناییتہ گوئ
 سہیری وا چوْلہ کہری تیدا بگی^۴
 نا کرئی بہم های و ہوویہ دہفعی پرووس
 ہہروہ کوو شیخی بوخارا و ٹہندہ لووس
 میسلی ئیوہ پالیان دا بہ دوعا
 ٹاخری کافر بہ ریشیاندا ریا
 پشتیان دا ہیممہت و شہ یخووخہ تی
 تا فہرانسز پاکی کردہ میللہ تی^۵

۱. [عہلیا: بہرز و مہزن].

۲. لہ دہقی «گ.م» دا لہ جیاتی «فہردہ کی» نووسراوہ: «تاکہ کی».

۳. ٹہم بہیتہ لہ دہستنووسیکی لای مندا ہہبوو. موحمہ دی مہ لا کہریم.

۴. [شہ یخنہ نا = «شیخنا»: شیخی ئیمہ].

۵. لہ دہقی «گ.م» دا ٹہم نیوہ دیپہ بہم جوڑہ ہاتوہ: «تا فہرانسہ پاکی کردہ میللہ تی».

مەرقەدە ئەقتاب و قوببە ئەهلی راز
 بۆتە جیگە گەگەل و مۆلگە بەرەز
 ھیند و داغستان و قازان و قەزم
 خێو و ھیند و بوخارا و خوارەزم
 یەك بە یەك وەك ئیو بوون و زیدەتر
 سەر بە سەر بۆ باری کافر بوونە کەر^۱
 موعجیزە و کەشف و کەرامات و دوعا
 بۆچی نەبوو فەخری عالەم مستەفا؟
 جیسمی نوورین و ددانی گەوھەرین
 ئەو شکا، ئەمیان بوو جیگای برین^۲
 سەبەحە و میسواک و خەرقە و تەیلەسان
 بوونە پابەندی جیھادی غازیان^۳
 ئەم ھەموو شەھبازە بوونە کوندەبوو
 خەلوەکیشان و چلە سوودی چ بوو

۱. [ئەگەر ھاویئێژی (تر) بکری بە فارسی (تەر) ھەم لە لایەنی قافیەو ڕێک دەبی ھەم لە گەڵ زمانی حاجیدا جۆرە].
۲. دیسان لە ھەمان سەرچاوەدا نیو دێری یە کەم بەم جۆرە ھاتوو: «جیسمی نوورانی و ددانی گەوھەرین» ئیمە وشە «نوورانی» یە کەمان لە سەر دەقی «م.ر.س» کرد بە «نوورین» چونکە کیشی سووکتەر.
۳. [سەبەحە: تەزبیح. خەرقە: جەبی کۆن و شەر و شیتالی سۆفیان. تەیلەسان: عەبای پان و گەورە کە شیخ و قازیان لە سەر شانی ئە کەن. غازی: شەرکەر].

سەيرى ناكەي تائىفەي ئەو شىخەكان
 ۱. ۋەك سەحابە و عادەتى پېشىنيان
 پرووت و پىخاوس بە زەرگىك و مەتال
 ۲. باوكى بۇ دوو پوول دەردىنى لە چال
 قەسرى دىن، بنج و بناغەي مەحكەمى
 ۳. شىر و تيرە، دىرەك و تاق و خەمى
 موسبەتە فەرمووى خەببى كىبرىا
 ۴. من «نەبى» ى شىرم لە مەيدانى ۋەغا
 گولشەنى پىر ميوەيى باغى مەعاد،
 ۵. ۋا لە ژىرى سايەيى تىغى جىهاد
 كى گوتى: مىسواكە تىرم يا عەسا
 نىزەمە گورزى گرانم مونتهشا

۱. لە زۆربەي سەرچاۋە كاندا لە جياتى دوا وشەي دېرى يەكەم چەند خالى دانراۋە.
 [موخەممەدى مەلاكەرىم ئەللى: ئىمە بە پىي دەستووسى يەكەم لە باتى ئەو نوختە دانراۋانە،
 «ئەو شىخەكان» مان دانا، بەلام من دوو دلم لام وايە ۋا نەبى؛ چونكە «ئەو شىخەكان»
 تەغىرىكى راست نىيە ۋا ماناي تەشبيھكەي لەگەل «ۋەك سەحابە...» دا دەرناكەۋى. -
 ھەنگاۋى تر: ۲۷۵].

۲. [زەرگ: سىخ، نىزە. مەتال: قەلغان و سپەر. پوول: قوشە، كەمترىن مال]. لە دەقى «گ.م» دا
 نىۋە دېرى يەكەم بەم جۆرە ھاتوۋە «پرووت و پىخاوس بە ھۆى زىرە و مەتال» ۋە لە ھەندى
 دەقدا نىۋە بەيتى دوۋەم بەم جۆرە يە: «باوك و باپىرى دەرئناۋە لە چال».
 ۳. [دىرەك: تيرەك، كۆلەكە. خەم: گومبەز].

۴. [موسبەتە: سابت كراۋە، راستە]. مەيدانى ۋەغا: مەيدانى شەر، نەبەردى جەنگ.
 ۵. [مونتهشا: ئىۋى شارىكە كە مەكۆى سۇفيان بوۋە، گۆچانى مونتهشا: كە ۋا بەدەستى
 سۇفيانەۋە بۇ لاي ئەم شارە نىسبەت دراۋە].

یا کہہ مندم پوشتہ، تیغم تہ بہر
 پوسٹ و کہ شکوّل و دہفہ و تاج و کہ مہر^۱
 کام حہ دیس و ئایہ تی موعجیز نوما
 ہاتو وہ بوّ رہ غبہ تی رہ قس و سہ ما
 ئہم ئیشاراتہ بہ جیگایہ و بہ ری
 نہک وہ کوو چاو بہ ستہ تہرکی بن بہ ری^۲
 داری دنیا ہہر کہ سیکی تیّ گہ یی
 میوہ یی خامی ہہ یہ و میوہ ی گہ یی
 پہندی من خامی دہ زانن خامہ کان
 شیرن و پوختہ ی دہ زانن پوختہ کان
 تاکی دنیا مایہ پوختہ ی ہہر ہہ یہ
 لہم کہر و خامہ ی کہ ہہن باکم نییہ
 با بلّین: ئہم شیتہ قہ چہ مردو وہ
 چہند وہ ریوہ، چہند ورینہ ی کردو وہ!

۱. [پوشتہ: پہ تیگہ لہ پہ شم کہ دہرویشان بہ سہر یان ناوقہ دیانہ وہ دہیبہ ستن. کہ شکوّل: سندو قچہ یہ کہ لہ داری نارگیل (گوئزی ہندی) دروست ئہ کری کہ جاران دہرویشان پہ تیکیان پیوہ دہ بہ ست دہیان کردہ ملیان و ئو خوراکہ ی کہ سوالیان ئہ کرد، ئہیان کردہ ناوی، ئہم کہ شکوّلہ ی نشانہ ی زوہد و دنیا نہ ویستہ. تاج: تہقلہ یہ کی خیر خیری جوچکہ دارہ.]

۲. لہ دہقی «ع.س.» دا ئہم دیرہ شیعرہ بہم جوّ رہ ہاتو وہ:

ئہم ئیشاراتہ بہ جیگایہ و بہ ری

نہک وہ کوو چاو بہ ستہ تورکی بن بہ ری

حەق تەعالا واقیفی ئەحوالە
 «خالصاً للهِ» یە تەرقیمی ئەمە^۱
 بەیتە کان عەیبی مەکەن خوار و کەچن
 مەقسەدم لەم بەند و باوە دەربچن
 وەر نیی ئەم دونیایە نەفسی نەفسییە
 گەر لەبەر ئیوە نەبی باکم چییە!
 من لە تۆفانا بەری خۆم دەردەکم
 وامەزانە دامەنی خۆم تەر دەکم^۲
 ئیستە ھەر چیم پی بلین عەیبی نییە
 چونکە ئینسان عیلمی غەیبی پی نییە
 ئاخری چی وەحشییە مائی دەبی
 جاھلیش ئەو رۆژە دی حالی دەبی
 ئەم قسە بالیرە بی، ماندی بووم
 بۆت بکەم باسیکی بۆیان کردووم
 پیی گوتم ئەحبابەکی ساحیب حەشەم:
 سەرگوزەشتیکم ھەیە با بۆت بکەم^۳

۱. [واقیفی ئەحوالە: ئاگاداری حال و ھەزەمە. تەرقیم: نووسین]. ئەم نیوە دێرە شیعەرە لە دەقی «م.ر.س» دا بەم جۆرە ھاتوو: «(خالصاً للهِ) یە تەرقیم ئەمە»
۲. لە دەقی «گ.م» دا نیوە دێری یە کەم بە جۆرە یە: «من لە تۆفانا بێم خۆم دەر دەکم».
۳. لە دەقەکانی «ع.س» و «گ.م» دا ئەم دێرە بەم جۆرە ھاتوو:
 «پیی گوتم: ئەحبابەکی خواوەند حەشەم»
 سەرگوزەشتیکم ھەیە با بۆت بکەم

بەلام ئیمە بە پیی دەقەکەی «م.م» راستمان کردووە. «بنواری: مەسعوود موحەممەد، حاجی قادری کوئی، ب ۲، بەغدا ۱۹۷۴، ل: ۳۱۸».

بازی خه و ئیمشه و له بهر بی هه مده می
 بوو به نه سری ئاسمانی هه وته می^۱
 زاغه که ی شه و باوه شینی شاپه ری
 شه معه که ی کوژانده وه، وه قتی فری^۲
 به یزه کی جیما له گهل ده رکه وتنی
 ئاسمان زهره و سپی بوو دامه نی^۳
 ماهی بی میهرم له ده رگا هاته ژوور
 ماته م و شین و غه می کردم به سوورا^۴
 کورت و کرمانجی که گرتم به رهزا
 خستم و باقی وه کوو به یتی "رهزا"^۵
 چونکه زانیم ئیش که که وته گفتوگو
 بی سهر و پییه وه کوو چه وگان و گو
 ئاخری نایی وه کوو پرووبار و چۆم
 یا شه ره جوینی له نیو خه رپرات و دوّم^۶
 چی پیاو بی تیده گا پۆمی چیه
 باسی پمبازی و سواری بو نییه^۷

۱. [نه سر: سیسارگ، مه لیکى مردار خۆره، لاش خۆر، که رکه س،].

۲. [زاغ: قه له ره ش، قالاو]. ۳. [به یزه کی = «بیضه» کی: هیلکه یه ک].

۴. [سوور: جه ژن و شادی].

۵. مه به سستی له به یتی رهزا شیعرى شینخ رهزای تاله بانیه.

۶. له ده قه کانى «ع.س» و «گ.م» دا نیوه دیپرى یه که م به ناته واوی هاتووه. به لام له ده قى

«م.ر.س» دا له جیگه ی بۆشاییه که «پرووبار و چۆم» نووسراوه و ماناش به جوانی ده دات.

۷. له ده قى «گ.م» دا به م جوّره هاتووه: «باسی پمبازی و سوار بوونى نییه».

ئیتتفاقی دولبه ریکی بی که دهه
 حاجی نه نواعی لیباسی کرده بهر
 بی جیاز و مارهی دهیدا به شوو
 لهم هه موو کوردانه داخوازی نه بوو^۱
 عاقیبهت ده یخوازن نه ماما نه و ده می
 پیر بووه، نازی کهل و کوومه ده می
 نه و زه مانی بوونه ئاردی نیو درک
 پاره یه ک ناکا دوو سه د جار بیته رک^۲

(۶)

شیخ بزەینى^۳

شیخ بزەینى قسه ی وه کوو جافه
 خو که رامهت نییه نه میش لافه^۴

۱. له ده قی (گ.م) دا له جیاتی «دهیدا به شوو» نووسراوه: «دهمدا به شوو».
۲. [موحه ممه دی مه لا که ریم نه لی: مه لا جه میل وتووبه: رک: په تی که چه ن دین حه لقه ی هاپیوه، کار و به رخی ساوای پی نه پیچن، به لام من ئیستا نه م بۆچوونه م لا هه له یه و راستی مانا به یته که ئاوه هایه: جاکه باوک و کچی به شوو دراو له یه ک جوئ بوونه وه و هه ر یه ک وه ک ئاردی نیو درکیان لی هات که کۆکردنه وه یان بۆ که س هه لنه سوورپی، نه و حه له باوک سه د جاریش رقی هه سته ی و له کۆکردنه وه ی خو ی و به شوودانی کچه کهیدا په شیمان بی که لکی نییه. -هه نگاوئ تر: ۲۷۹].
- له ده قی «گ.م» دا نووسراوه: «بی ته رک». ئیدیومی «بوونه ئاردی ناو درک، بوون به ئاردی ناو درکان» حاجی له ناو نه م دپره شیعه ریدا به کاری هیئاوه. «نواره: جه لال مه حمود عه لی، ئیدیوم له زمانی کوردیدا، به غدا ۱۹۸۲، ل: ۹۳ مه به ستیشی له یه ک نه گرتن و بلا بوونه وه ی میلله ته».
۳. شیخ بزەینى: عه شیره تیکی ناوداری کورده.
۴. لاف: ده عیه، هه و، فیز.

ئەو وەکوو ئیمە نین بە ئیدراکن
 ساحیبی نوسخەیی گەلّی چاکن
 وەکوو بەهram و خوسرەو و شیرین
 لەیل و مەجنوون و چەندی وا پرەنگین
 ھەموویان پرەمز و کانی عیرفانن
 فیّری بن چونکە خزمی خویمان
 مەم و زین و دیوانی شیخی جزیر
 گەلّی چاکن بە سەھلی بیّنە گیر^۱
 ئەم دوانە ئەمیستە تەرجمەیان
 زۆرە ھەتتا لە نیو فەرەنگستان
 وای بخوینن لە وەجھێ موحتاجی
 وا بزائن بە خوێتێ «حاجی»
 ھەم پرەواجی بدەن لە ھەر لاو
 تینەگەن مردووم، بلّین: ماو
 قەت تەسەوور مەکەن تەرەفداری
 غەیری غیرەتکەشی و غەمخواری
 من کەسیکم زەمانەیی ناکەس
 دای پرپیوم لە قەوم و قیلە و کەس
 ھەر منم ئیستا واریسی عیسا
 بی ژن و مال و بی کور و مەئا

۱. شیخی جزیر: مەبەستی شیخ ئەحمەدی جزیری ناودار بە «مەلای جزیری» یە.

(۷)

خو دہزائن سولالہیسی نہ کراد

خو دہزائن سولالہیسی نہ کراد
 لیروہ بگرہ تا دہگاتہ قوباد^۱
 ھہموو عالیم، ھہموو شیخ و میرن
 زیرهك و ژیر و ئههلی تہدبیرن^۲
 وەسەتی پانی پازدہ پوژ ریہ
 پپر لہ رەشمال و خانہ و دیہ^۳
 بە دریژی لہ "قاف" کہ رابوردن
 تا بە "شیراز" و "ئەسفەهان" کوردن
 شەھسەوارن، پیادەیان ئازان
 بەردی نشان و کۆلکی مەیدان^۴

۱. [سولالہ: رەچەلەك و بنەچە. قوباد: کە ی قوباد، ھەوہلین پاشای کە یانی.]

۲. ئەم دپەرە لە دەقی «م.ر.س» و «گ.م.» دا بەم جوړە یە:

ھەموو زانا و ھونەرور و میرن

زیرهك و ژیر و ئههلی تەگبیرن

[موحەممەدی مەلاکەریم لە بارە ی ئەم بەیتەوہ ئەلئ: من لام وایە ئەم نیوہ بەیتە لە ئەسلدا بەم جوړە بووی: «ھەموو عالەم ھەموو شەھ و میرن» لەبەر دوو بەلگە: یەکەم ئەوہ یە کە حاجی قادر زۆر دانووی لەگەل شیخاندا نەکولاًوہ تا بە شانازییەوہ بیانکات بە برپرە ی گەلی کورد، دووہەمیش ئەوہ یە کە ئەگەر «شیخ» یش «ئ» کە ی قووت نەدرئ نیوہ بەیتە کە تۆزئ لەنگ ئەکا.

– ھەنگاوئ تر: ۲۸۱.]

۳. وەسەتی پانی: تیکرای پانی، موعەدەدەلی پانی.

۴. [کۆلک: سووکە داریکە لە یاری جریٹ دا یاری پئ ئەکری. موحەممەدی مەلاکەریم ئەلئ: مانای ئەم نیوہ بەیتەم بۆ ساغ نەبووہ تەوہ، بەلام کاک فایز مەلا بە کرگوتووہ: «کۆلکی مەیدان» لەبەر پئی سواران پئ شیل ئەکری و ئەھاردری. لەوانە یە لە جیی خویا «کۆلەکە ی مەیدان»

بووی. – ھەنگاوئ تر: ۲۸۳.]

دان و بـهـ خـشـیـنـیـان له لا باوه
 خوونی مهیدانیان له کن ئاوه^۱
 به شه جاعت هه موو وه کوو پـۆـستـهـم
 به سه خاوهت هه موو وه کوو حاتهـم
 له وه فاسموه ئیل و ئیسماعیل
 عهـهـد و په یمانیان چیا ی قهـنـدیل^۲
 گوردی شانامه پاکیان کورده
 کافی ئەم سافه کافی ئەو ورده^۳
 له شهـرا زۆر دهـفـعه قهـوـماوه
 پـۆـمـیـانیان چـلۆن جـواب داوه
 «حاجی» دهـمـری له داخ و هاواره
 کوردی بیچاره دهـبـنه ئاواره

(۸)

حاکم و میرانی کوردستان

حاکم و میرانی کوردستان
 ههـر له بوـتـانهـوه ههـتا بابان

۱. ئەم به یته له یه کێ له دهست نووسه کانی لای مندا هه بوو، موحه ممهـد مهـلا کهـریم.
 ۲. [سموه ئیل: پیغه مبهـریکی عیبرییه که له دادپهـروهـری و ئاکار چاکیـدا بهـناوبانگه].
 ۳. [واته: وشه ی «گورد» که له شانامهـدا به مانا پـالـهـوانی هاتـوه ئهـوه کورده به نهختی
 جیاوازی له کافه کاندای].

یہ کہ بہ یہ کہ حافیزی شہریعت بوون
 سہییدی قہوم و شیخی میللت بوون^۱
 سہیید و شیخہ کان لہ ترسی ئہوان
 مونزہوی بوون و زاکیری پرحمان^۲
 ہر کہ فہوتان ریای ئہوان دہرکہوت
 سہیری چوں بوونہ پووش و ئاگر ونہوت
 یہ کی لہم لاوہ پروو دہ کاتہ عہجہم
 دوو لہولاولہ دہبسنہ دوژمنی ہم
 دوو ہزار ژن فہساد کرا لہم لا
 بوونہ قاتیل ئہوانی تر لہولا^۳
 یہ کہ بہ یہ کہ بوونہ نائیبی ہمہمہوند
 ساحیبی مارتین و ماری گہزہند^۴

۱. [نیوہ بہیتی دووہم ئامازہیہ بہو حہدیسہ کہ پیغہمبہر دہفرموی: «سَیِّدُ الْقَوْمِ خَادِمُهُمْ»۔
 ہرہوہا بہ لہقہبیک کہ لہ ناو عہرہبدا باوہ «شیخ الملة»۔]

۲. مونزہوی: گۆشہ گیر۔

۳. ئہم دوو بہیتہ لہ گہلّ وردہ جیاوازییہ کہ لہ ہر دوو دہستنووسہ کہی لای مندا ہن۔ لہ
 یہ کی لہو دہستنووسانہ دا چہند پہراوینکیان لہسہر نووسراوہ، نووسراوہ ئہوہی «پروو دہ کاتہ
 عہجہم» شیخ عوبہ دیلائی نہہروانییہ و ئہو شوینہی «ژنانی لی فہساد کراوہ» ئیرانہ و
 ئہوانہی «بوون بہ دوژمنی یہ کہ» تالہ بانئ و بہر زنجہیین و ئہوانہی «بوون بہ پیاوکوژ» لہ
 شارہ زوورن۔ موحمہدی مہلا کہریم۔

۴. ہمہمہوند: عہشیرہ تیکی ئازای کوردہ۔ مارتین: جوڑہ تفہنگیکی کؤنہ، جاران لہ
 کوردستان زور بہ کار دہیئرا۔ ماری گہزہند: ماری گازگر و زیانبہخش، مہبہست لہ ماری ئہو
 شیخانہیہ کہ ئیجازہی مارگرتن دہدہن۔

میلله تیش هیند کهرن وه کوو جارن
 دهستیان ماچ ده کهن ده لّین: قوربان!
 گهر له سه حرا مه لا نه مردایه
 گورگه شین با کهری بخواردایه
 شیر ی در پرنده وهك له بی شه نه ما
 گورگ و مام ریوی دینه ره قس و سه ما
 من له غه مخواری ئه م قسانه ده کم
 وهر نه په شمه له لام هه موو عالم
 ئه م قسه ئیسته عه بی لی ده گرن
 ئه و ده مهش دی که ئیوه بو ی ده مرن
 ئه م به ئه و ئه و به ئه م ده لّی: کاکه
 سه یری قانونی «حاجی» چهنه چاکه!
 هه ر چلۆنی ئیشاره تی فه رموو
 وهك که رامهت هه مووی هه روا ده رچوو

(۹)

خوسره و که یقوباد

"خوسره و" و "که یقوباد" و "ئه سکهندهر"
 وه کوو "کیسرا" و "کاوس" و "قه یسه ر"

۱. حاجی بیر ی ئه م دپره شیعه ری له ناوه روکی په ندیکی پیشینان وه رگرتوو که ده لّی: له جیی شیران سه گان (ریوی) ده کهن گیران. بنواړه: خال، په ندی پیشینان. به غدا ۱۹۷۱، ل: ۳۹۰.

ھەموو تیڤ چوون و پاکی فەوتاوہ
 نہ سیلاح و نہ سککەیان ماوہ^۱
 واقیعیەن وایە وەك بەیانم کرد
 ھەر کەسێ زان، بە ناعیلاجی مرد
 مەرگ و ژین میسلی سییەر و تاوہ
 ئەوی باقی بمینی ھەر ناوہ
 چونکە ھەرچی لە داری دونیایە
 دیت و دەروا، ھەمووی وەکوو بایە
 سەد شەھەنشاھ و پادشا مردن
 سەیری کە کوردی ئیمە ھەر کوردن
 میللەتە باقی، مابەقا فانی
 ھەر لە جافی ھەتا بە گۆرانی^۲
 ھەسرەتم ھەر ئەمە لە دنیا دا
 حاجی دەمری بە دەوریان ناگا
 گەر بە دەورانیان بگەییایە
 ھەموو حالی دەبوون چ دەریایە
 چ بە مەنسور و گەوھەری کوردی
 چ بە نەزم و کیتابەتی وردی

۱. سککە: پارە ی مەعدەن.

۲. جاف: خێلێکی گەورە ی کۆچەری کوردە. گۆران: بە کوردی نیشتمانی و کشتوکالدار و تراوہ. مەبەستی حاجی لە تیڤرای کوردی کۆچەری و نیشتمانی.

"سه عدی" ته ییامی خوئی نه بوو نانی
 وه کوو من بوو گهړوک و بی خانۍ^۱
 نیسته خه لقی له حه سره تی ده مرن
 به یته کانی له زیړ و زیو ده گرن
 ئاخیری پوژه کیش ده یی وه عدی
 خه فتم بو بخون وه کوو "سه عدی"
 قازیی نه سر و موفتی نازیم
 تیډه گهن تا موده پریس و عالیم
 بو ته سیحه ی زوبانی کوردانه
 شیعه کانم ده لیل و بوره انه
 یه عنی تا ماوه شاعیری غه پرا
 عالیم و عامی داخی بو ناخوا
 لاکین نه و ساعه ته ی به په حمه ت چوو
 قور ده پیون ده لین: چ حیکمه ت بووا
 په شمه «حاجی» وهره وه کوو جارن
 بیړه وه سهر حیکایه تی کوردان

۱. سه عدی: مه به سستی له [شیخ موسلیحه ددین] «سه عدی شیرازی» یه که نه دیبکی ئیسلامی
 ئاینپه روه ری ئیرانی بووه، له سالی ۱۲۹۱ ی زاینی کؤچی دوایی کردووه و له ناو خه لکه که دا
 ناوی به شیخ سه عدی ده رکردووه.

(۱۰)

شہسوارى به لاغہ تى كوردان

شہسوارى به لاغہ تى كوردان
 به ككه تازى فہ ساحہ تى "بابان"^۱
 مستہ فایہ تہ خہ للوسى "كوردى"
 غہ زہلى كرده به ربوتى كوردى^۲
 ناوى "ساحيقران"ى خاسى ئہ وہ
 چونكه لم عہ رسہ ئہ سپى ئہ وہ بده وہ
 ئہ و كه نوښى شہ را بہ كى تالى
 "تالى" لو عہ رسہ دا بووہ تالى^۳
 "تالى" ئوستادہ كى گہ لى چا بوو
 خزرى ئابى حہ ياتى مہ عنا بوو^۴
 يہ كى تر بوو "موحہ ممہ دى فيكرى"
 مووى دہ ئہ نكاوت به تيرہ كى فيكرى
 يہ كى "رہنجوورى" ئہ هلى كہ ركوكہ
 فيكرى بيكرى ہہ موو وہ كوو بووكہ

۱. شہسوار: وشہ يہ كى ليكدراوى فارسىيہ به ماناى شاسوار دى، حاجى له سہدہى نۆژدہ ہہ مدا زمانى ئہدہ بى فارسى ئاميز بووہ. ہہندى نووسہر وہ كوو زمانى ئہدہ بى ئہمرو دہيكہن به «شاسوار». [بہ ككه تاز: سوار چاك].
۲. به ربوت: ئاميزكى مؤسقىاى وہ كوو عوودہ.
۳. تال: به پيى ہہندى سہرچاوہى زمانى عہرہ بى به ئہ سپى چوارہ مى مہيدانى غارغارين دہلئين. بروانہ: المنجد في اللغة بيروت ۱۹۶۶، ص ۶۴.
۴. مہ بہ ستى له خزر ہہم ناوى «تالى» شاعيرى مہزنى كورده و ہہم حہ زرہ تى خزرى ناودار به «خدرى زيندہ» يہ چونكه ئاوى ژيانى خوار دؤتہ وہ ہر به زيندووہ تى ماوہ تہ وہ.

یہ کئی تریان "تہمین بہ گی" دزہیی
 دز نییہ شاعیریکہ جہر بہ زہیی^۱
 "کہ یفی" حاجت نییہ بکہم باسی
 تہم کتیبہی بخوونی دہیناسی
 "سالم" و "مہ شوی"، "شیخ رہا" و "خہستہ"
 شاعیران ہر چواری بہ رجہستہ
 وہك "وہ فایی" کہمہ لہ شو عرای
 خہ تی وہك بہیتی چاك و تہ سپایی^۲
 لہ کون و قوژبنی کہلاوہی دہہر
 چہندی تر ہن میسالی گہنجی گوہر^۳
 سہبکی "جامی" ان و غیرہ تی "سہلمان"
 بہیتیان ون بووہ وہ کوو خویان
 "مہلکہ قوڑ" و "حیماری" و "کیسہ شکہل"
 «قِسْ مِنْ اَسْمَائِهِمْ وَ لَا تَسْأَلْ»^۴

۱. جہر بہ زہ: بزئو، ئازا و جہ سور. [موحہ ممہدی مہلا کہریم تہلی: «دزہیی» و «جہر بہ زہیی»
 ہلہن و «دزہیہ» و «جہر بہ زہیہ» راستن. - ہہنگاوئی تر: ۲۹۱.]
۲. [موحہ ممہدی مہلا کہریم تہلی: ئیستا وای بو دہچم تہم بہیتہ ئاوہا بی:
 «وہك وہ فایی کہمہ لہ شاعیرا بی
 خہ تی، وہك بہیتی، چاك و ئوستا بی».]
۳. [ئویستہ بو تہوہی قافیہی «دہہر» لہ گہل «گوہر» دا ریک بیتہوہ، وشہی «دہہر» بہ
 «دہہر» بخوئیریتہ.]

۴. «مہلکہ قوڑ» و «حیماری» و «کیسہ شکہل» نازناوی سی شاعیری دؤست و هاوچہرخی
 حاجی قادر بوون، تہمانہ و چہند کہسیکی هاوتایان پیکہوہ فہقی بوون لہ مزگہوتہ کہی «شیخ

شعیران جوانه بهس نییه کوردن
 گهرچی بهد ناو و گهلی وردن
 به فیدایان ده کهم سهد "ئینو یه مین"
 چونکه دهر بهستی غیره تی کوردین^۱
 له جزیره یه کیکه "شیخ ئه حمه د"
 ساحیبی ناو و مورشیدی ئه رشه د
 ئه وی "جامی" گوتوو یه تی ئه مه یه
 له و قسه و مه دحه مه قسه دی ئه مه یه
 «پیرمردی بدیده ام ز جزیر
 نیک مردی بدیده ام ز حریر»
 "ئه حمه دی خانی" ساحیبی مه م و زین
 شاه بازی فه زایی عیللین^۲
 خه له فی ئه و ده بن له "گودینگان"
 له جزیر پیی ده لئین: "فه قی ته یران"^۳

﴿﴾

وه تمان» له باله که تی، بۆ پتر ساغکردنه وه ی برپاوه: «مه سعوود موحه ممه د، حاجی قادری
 کوئی، ب ۲ به غدا ۱۹۷۴، ل: ۵۳ تا ۵۵». نیوه دپری دووه م به پښووسی کوئی عهره بی
 نوو سرا بوو خستمانه سهر پښووسی نوئی عهره بی. [واته: به ناوه کانیانا هه لیان سه نگین و ئیتر
 له باره یانه وه پر سیار مه که ن، یانی خوتان تیده گهن چه نده شوخ و گالته چی بوون].

۱. [ئینو یه مین: شاعیریکی ئیرانییه (۷۶۹- ۸۵۰ ه ق)].

۲. [عیللین: جیگه یه کی به رزه له به هه شتدا، «إِنْ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلْلِينَ». موته فقیفین: ۱۸].

۳. ئه مه ده قه ی سه ره وه مان له ده ستنوسه که ی «م. ر. س» وهرگرت و وه ک بینیمان ده قه کانی
 «ع. س.» و «گ. م.» دا به م جوړه بوو: «خه له فی ئه و ده بن کوو زنگان!».

شاعیری ئیره گهرچی زور ماون
 ئەم دوو سیینەن که واه پیش چاون^۱
 چەند ئەوەندە ی که عەرزى ئیوهم کرد
 شوو عەرمان هەیه بە دەستو برد
 شاعیر کۆن و تازە یی کوردان
 که لە تەعدادی عاجیزە ئینسان
 ئەوی خۆم دیومە یانە خو ئەسەری
 ئەمە یە بو ت دەلیم بە موختەسەری
 مەعدەنی عیلم و عالیمی عامیل
 قوتبی دەوران و مورشیدی کامیل
 هەر لە ئەووە ل جەنابی "مەولانا"
 نەقشبەندی رەواقی ئیللەللا^۲

۱. ئەم شەش بەیتە، لە بەیتی «لە جزیرە یە کێکە شیخ ئەحمەد» هەو، لە یەکی لە دەستنووسەکانی لای مندا پارچە یەکی سەر بەخۆن لە پاش پارچە شیعری «خوسرەو و کە یقوباد و ئەسکەندەر» هەو. من لام وایە ئەووە راست نییە و شوینی ئەم بەیتانە لەم پارچە دایە جا لێرە دا یا لە شوینیکی مونا سیدی تردا. نیوێ یە کە می بەیتی پێنجە میشیان بەم جوړە یە: «خلقى ناو دى گودنگان» که ئەبێ بە «خەلقى ناو دى گۆدینگان» و دیارە لەنگە. ئەوێ لەم تیکستە دا با یەخى هەبێ ناوی «گۆدینگان» هە یە کە لەوانە یە بێ بە هۆی راستکردنە وە ی ناوی ئەو شوینیە. ئەگەر ئەو تیکستە ش راست بێ کە ئەلێ «خەلفی ئەو دەبن»... تاد، ئەو دە یارە وائە گە یە نێ کە فەقی تەیران کورێ یا لە ئەوێ ئەحمە دی خانییە و ئەو ش پێچە وانە ی هەموو ئەو شتانە یە تا ئیستا لە بارە ی میژووی ژبانی فەقی تەیرانە وە نووسراون. موخە مەدی مە لا کەریم.
۲. مەبەستی لە مەولانا خالیدی شارەزووری میکاییلی نەقشبەندییە.

غەوسى سانى و حاتەمى مەزھەب
 "غەبدورپرەحمان"ى خالسى مەشرەب^۱
 ۋە کوو "بەیتووشى" شاعىرى غەرەبى
 تا قىامەت نە كەس بوو و نە دەبى^۲
 شاعىرى جاف و نەزمى ئەترافى
 "مەولەوى" و "خانە" كافىيە و شافى
 ئەوى سەر خىللى عىللى ئەوزانە
 لە غەشاير "مەلا ۋەلەدخان"ە^۳
 خو "مەلا مستەفاى بىساران"
 بى نەزىرە لە نەزمى كوردستان
 "مەلكە"مان مەلكە مووتى مەعنایە
 يەنى ھەر چۆنى ھەز بكا وایە^۴
 ۋەك "مەلا خدرى روودبارى" نىيە
 شىعەرى ئابى ھەياتە تارىي نىيە
 ھىكمەت و نەزمى "مىرزا يەعقوب"
 ۋەك فلاتوونە لەفزەكان ۋەك كووب

۱. غەوسى سانى: مەبەستى لە غەبدورپرەحمانى باوكى شىخەرەزائى تالەبانییە.
۲. بەیتووشى: مەلا غەبدوللای بەیتووشى: شاعىرىكى ھەرە گەورەى كورد بوو، بەلام شىعەرەكانى بە زمانى غەرەبى دادەنان.
۳. ئەم دوو بەیتە لە يەكئى لە دەستنووسەكانى لای مندا ھەبوون، موحەممەدى مەلا كەرىم.
۴. [واتە: مەلكە - كە نازناوى شاعىرىكە - بە مانای فریشتە يە لەناو فریشتەكاندا بە مانای مەلكە مووت (ملك الموت) واتە: عىزرائىل دىت كە ھەرچى بكات بە دەس خۆیە].

یہ عنی فیکری لہ ئاسمان بہ دہرہ
 باعسی عیشہ، دافیعی کہ دہرہ
 "حسہن" ی باوکی "فہقی ئومہر"
 کوپری "ئومہر"، "موحہ ممہد" ی سہرورہ
 مہنجہ لی نہ زمی گہورہ و گچکہن
 بو خہ یالاتی عہینی سی کوچکہن^۱
 شاعیری "زہنگہنہ" نیہ ہددی
 وہ کوو شوجعانی ناکری عہددی
 چونکہ مہجمووعی تہبعی مہوزوونہ
 سینہیان میسلی ئاینہ پروونہ^۲
 ئینتخاب ناکری لہ بہر چاکی
 وہک لہ شہردا سوار و چالاکی
 دوو وہ حیدن "موحہ ممہد" و "ئہ حمہد"
 یہ کی کو ماسیہ یہ کی دہرہ بند^۳
 "ہمہ وہند" یش کہ خزمی خو مان
 شاعیری زورہ پاکی دہیزانن
 چونکہ تیژی زوبانیان یہ کسہر
 کہوتہ نووکی رم و دہمی خہنجہر

۱. لہ دہقی «گ.م» لہ جیاتی «مہنجہل» وشہی «مہشخہل» ہاتوہ. [سی کوچکہ: سیبہردہ،
 کوانو].

۲. لہ دہقی «گ.م» دا نیوہ بہیتی یہ کہم بہم جوڑہ ہاتوہ: «چونکہ تہبعی ہمووی مہوزوونہ»
 و لہ جیاتی «سینہیان»، «سینگیان» ہاتوہ.

۳. مہبہستی لہ جہماغای دہرہ بندفہ قہرہ و ئہ حمہد بہگی کو ماسیہ.

بی کتیبین، ئەمە لەوان دووره
 مەردی ئازا لە ناقیسان دووره
 دەشتی کەرکووک و کیوی هەورامان
 شاعیری زۆرە بی هەدد و پایان
 سادە هەر ناویان بکەم ئیملا
 ئەم کتیبە بچووکه بەش ناکا
 هەر لە "شیراز" ەو هەتا "بابان"
 پاکی یەك نەزمە پێی دەلێن "گۆران"
 هەر "موسل" هەتا هەددی "بابان"
 بەیتیان کردوو ەو ەکوو جافان^۱
 بەسێە بی عاری ئەی گەلی خزمان
 لەم هەموو بەیتی میللەتی خویمان
 ئەگەر ئێمە و "سنه" و "سولهیمانی" ن
 ناوی یەکیان بە چاکی نازانین
 ەو ەك "موحهممەد حەنیفە" بەیتی مەتین
 نییە ئیلا حەساری "قوستەنتین"
 "بەیتی دمدەم" کە قەدری نازانن
 پاکی سیحری حەلالی کوردانن
 ەو ەکوو شانامە گەر بنووسرایە
 لێت موعەییەن دەبوو چ ەو ستایە

۱. لە دەقەکانی «ع.س.» و «گ.م.» دا ەو ەکوو ناو ئەم قەسیدەیە نووسراوە، بەلام لە دەقی
 «م.ر.س.» دا لە جیاتنی «بەیتیان کردوو» نووسراوە: «بەیتیان کردوو».

ئەسپی رەش بەیتی تا بلی چاکە
 نەزمی یەگجار سوار و چالاکە
 ئەسپی شەش پپی قەرەمانی عەجەم
 مەحزی کیزبە بە ئیتفاقی ئومەم
 چونکە نووسراوە خەلکی دەیخوونن
 لەم ھەموو بەیتی ئیمەدا کۆرن
 وەرە ئەمجا لە ھەسرەتان مەمرە
 چوار پەلی ئەسپی سوننیان مەگرە^۱
 وەکوو بەیتی ھەتەم لە دەعوادا
 نییە، "فردەوسی" سەد کلک بادا
 ئەم فەسیحانە پاکی بێناون
 باعسی پیت بلیم: نەنووسراون
 دوو "عەلی" ن شاعیرن وەکوو ھەسسان
 "بەردەشان" و "ھەریر" مەسکەنیان^۲
 یەکی ھەمنامی خۆم بە خۆم دیبووم
 شیخ وەسانی بوو مەردەکی مەعلووم^۳

۱. لە دەستنووسە کە ی «م.ر.س» دا لە جیاتنی «مەگرە»، «مەپرە» ھاتووە.

۲. [ھەسسان: شاعیریکی ئیسلامیە کە بە شاعیری پیغەمبەر بەناوبانگ بوو].

۳. حاجی لەم دێرە شیعرەدا، لە حاجی قادریکی شاعیری شیخ وەسانی دەدوێ کە ھاوناوی خۆی بوو، بەم وشە ھاوناوەش سەرەرای ناوھێنانی شاعیری شیخ وەسانی، ناوی خۆشی بەبێ دەربڕین خستۆتە پال لیستە شاعیرانی کوردەو. بڕوانە: «مەسعوود موحەممەد، حاجی قادری کۆبی، ب ۱ بەغدا ۱۹۷۴، ل: ۶۶».

وہ کوو من بوو بہ زاہیری جاہیل
 باتینہن شاعیریکی زور کامیل
 "تہمہ دی کور" لہ شاری سا بلاغہ
 بہیتہ کی داغہ، بہیتہ کی باغہ
 تہمہ مہ جمووعی شاعیری غہ پران
 ہر وہ کوو مہ سنہوین لہ نیو کوردان^۱
 ہموویان بی نہ زیر و یہ ک وہ زنن
 قابیلی بہ زم و لایقی رہ زمن
 غہیری "دمدم" لہ مان بہ نہ زمہ جودا
 بی سہدا تہ پلی نہ زمی دہنگ نادا
 بہ رہوانی میسالی ئابی رہوان
 ئیر تیجالین ہموو بہ بی دامن^۲
 کوللی بہ یتیکی دوو ہزار فہردن
 مانگہ کی پی دہوی لہ بہرکردن
 تہمہ ہر کوردہ لایقی تہ حسین
 بی کتیب و موعلیم و نووسین
 کامہ مندال و شیتی لی بگری
 ہر کہ بیستی بہ جاری دیتہ بہری

۱. مہ سنہوی: مہ بہستی لہ و کتیبہ یہ کہ «مولانا جہ لالہ ددینی پڑومی» بہ شاعر و بہ زمانی فارسی دایناوہ.

۲. بہ رہوان، رہوان: «فصیح»، بہ رہوانی: بہ فہ سیحی. ئاوی رہوان: مہ بہستی لہ ئاوی حہ یاتہ، کہ دہ لین ہر کہ سیکی چنگی بکہوی و بیخواتہ وہ گیز نامری، یا ئاوی جاری. [ئیر تیجالی: لہ پر وئژراو و بہ بی بیر لیکردنہ وہ].

ئیسته مه علومی بوو هه موو میلله ت
 ئه ی مه لای دهرس و موفیتی ئوممه ت
 ئیمه بی غیره تین و بی عارین
 ئه وی نه یخویندوو له مه عارین
 قهید و تهزیب و شهرح و حاشیه کان
 بوونه سه ددی مه عاریفی کوردان^۱
 حاسلی ئیمه وهك ده کهم ته خمین
 کرمی ئاوریشمین و میش ههنگوین
 نییه ئارام و راحه تی و خه وتن
 شه و و پوژی هه تا دروستی ده کهن
 که چی پومی که ئیمه دهیناسین
 واده زانی که ئیمه نه سناسین^۲
 یانه ئیرانییهك که مه علوممه
 دایکی موعه، باوکی مه وهوممه
 ئه مه ده یکاته کاسه دهینووشی
 ئه و که وای لی ده کات و ده یپووشی

۱. [تهزیب = «تضیب»]: مه بهست ئه و نیشانه و نیگارانیه که فقهی و مه لای کۆن پنهندی
 وشه و جیناو و... پی ده ستیشان ده کرد. چه شنی نفیساری ئیسته].
 ۲. نه سناس: جوړه مه یموونیکه.

(II)

سلام اللہ منی

«سلام اللہ منی کُلّ یوم»

لہ تہ سبحانی ساحیب غیرت و دین^۱

لہ بی عاری ہموویان کہوتہ یادم

رومووزی ئیتیفاق و ئیتیحادم^۲

لہ بہر دووری لہ تہ قران و لہ تہ مسال

لہ کوردانم دہ پرسی «ضرب الأمثال»^۳

لہ بو تہم یہ ک دوو تہ شعاری پش و پروت

ہہ تا پیدایا بوو پوحم گہ ییہ سہر لووت

دہ فہرمووی تہم عہزابہ بوچ دہ کیشی

چ مہزلوومہ تہ گہر چاوت نہ ییشی

قوری کوئی کہم بہ سہر خوّما لہ غوربہت

خہوم نایی لہ داخی مولک و میللت

تہ گہر وہ ک من خہ بہردار بن لہ دہ ولّت

لہ حہ یفان خو دہ خنکینن بہ بی پت^۴

۱. تہم نیوہ دپڑہ عہرہ بیہ، لہ دہ قی «رک» و «ت.ر» و «ع.س» مان و ہرگرتووہ دہنا لہ دہ قی «گ.م» دا بہم جوڑہ ہاتووہ: «سلام اللہ عہلہ یکوم کُلّ یوم!».

۲. لہ دہ ستنووہ سہ کہی «م.ر.س» دا نووسراوہ: «بہ رمزی ئیتیفاقی و ئیتیحادم».

۳. [تہ قران و تہ مسال ہاوہل و ہاوتہ مہ نہ کان].

۴. لہ ہہ ندی دہ قدا لہ جیاتی «بن»، «بی» و لہ جیاتی «دہ خنکینن»، «دہ خنکینن» نووسراوہ.

چوار ملیؤنه کوردستان نفووسی
 به قیسسه ی ئه هلی ته خمینی که نووسی^۱
 هه موویان شیر ی بیشه ن حاته می جوود
 له شه ردا کیوی "جوودی و به حری مه مدوود"^۲
 وه لیکن فائیده ی چی هه رج و مه رجن
 له ده عوادا له گه ل یه کتر به مه رجن^۳
 "له گوئی گا نوستون" هه ر چه نده شیرن
 وه کوو که رویشکی چاو راماو و کویرن^۴
 ئه وی ئه علایه سه رده سته ی شکاره
 ئه وی ئه دنایه به سته ی زولفی یاره^۵
 ئه وی ئازایه شه هنامه ده خوینی
 ئه وی میسکینه گه نم و جو ده چینی

۱. له ده قی «ع.س» و «گ.م» دا نووسراوه: «دوازه ملیؤن». ئیمه ده قی «ر.ک» و «ت.ر» مان لا راست بوو که نووسیویه «چوار ملیؤنه»، چونکه ده قی کۆتترن و له گه ل کیشی شیعره که ش باشت ده گونجی و له سه رده می حاجیشدا کورد هه ر چوار ملیؤنیک بووه و ئیستا زیادی کردووه. موحه ممه دی مه لا که ریم.

۲. جوود: سه خاوه ت به خشنده یی. [به حری مه مدوود: به حری هه ره گه وره]. له ده قی «ت.ر» دا نووسراوه: «به حری مه خدود» و له ده قی «م.ر.س» یشدا نووسراوه: «به حری مه حموود».

۳. هه رج و مه رج: فیتنه و هه را و هوړیا. [موحه ممه دی مه لا که ریم ئه لئ: «یه کدی» له «یه کتر» نزیکتره به زاراوه ی کۆیه وه، ئه مه ش سه ره پای نوسخه خه تیه کان. -هه نگاوئ تر: ۳۰۶].

۴. له ده قی «ر.ک» و «ت.ر» دا نووسراوه: «چاو ئازا و کویرن». [له گوئی گادا نووستن: ئیدیمیکی کوردیه به مانای بی خه به ربوونه].

۵. [ئه علا: به رز. ئه دنا: نزم و خوار].

ئەمانە بى شەۋور و گىژ و ويژن
 موتىعى لۆتى خويپرى و ھەرزە بيژن^۱
 كوپىكى وانا ھەبوو ھەستىتە سەر پى
 بزائى خەلقى چۆن كەوتۈنە سەر پى^۲
 بكا سەيرى جەرىدە و خالى مىللەت
 كىيى تازە و تەئرىخى دەۋلەت^۳
 بزائى تاچ قەۋماۋە لە ئەتراف
 سەراپا ئاگرە ئەتراف و ئەكناف^۴
 ئەگەر كارىك نەكەن لەم بەينەدا زوو
 مەمالىك كاتەكى زانیت لە دەست چوو^۵

۱. لە دەقى «ت.ر.» و «ر.ك.»دا بەم جۆرەيە: «لۆتى خۆر». ئىمە بە «لۆتى خويپرى» مان خويندەۋە.
 [كاك] ھەبدورپەزاق بىمار، وشەي «لۆتى خويپرى» بە ھەلە ئەزانى و «لۆتەخۆر» بە راست
 ئەزانى و لەسەر ئەمەش زۆر داكۆكى ئەكات كە «لۆتەخۆر» بە مانا (پىس خۆر و پاشماۋە خۆر)
 دى و لە كەركووكدا كردارى «لەوتاندن» بە مانا پىس كردن بە كار دەبەن. موھەممەدى مەلا
 كەرىمش ئەللى من ئەم بۆچۈنەم بەلاۋە راست نەبوۋ تالە دەمى ھاورپىيەكى كەركووكىم بىست
 و ئىستاپىم وايە «لۆتەخۆر» دروستە. ھەنگاۋى تىز: ۳۱۷. بەلام سەير ئەۋەيە موھەممەدى مەلا
 كەرىم چۆن ئەم وشەيەي لە ديوانى ناليدا نەبىنيۋە كە مامۇستا لەۋى بە (بخۆرى پاروۋى زل)
 ماناى لىداۋەتە:

۱. وانا خوانى كەنارى من بۆ نوقلى دەم و ماچە
 ئەي «لۆتەخۆر» تەكيە، ساتۆ لە كەنارت چى

ھەروەھا مامۇستا ھەزارىش بە پاروۋى زل خۆرى مانا لىداۋەتەۋە.

۲. لە ھەندى دەقدا لە جياتى «ۋانەبوو»، «ۋانىە» ھاتوۋە و نيۋە دىپرى دوۋەم لە دەقى «ت.ر.»دا
 بەم جۆرە ھاتوۋە: «بزائى چۆن ھەموو كەس كەۋتە سەرپى».

۳. [جەرىدە: رۆژنامە].

۴. ئەكناف: كۆكرەۋى «كنف»ى ھەرەبىيە بە ماناى تەنىشت و پۇخ دى.

۵. لە دەقى «گ.م.»دا لە جياتى «مەمالىك»، «ولات» ھاتوۋە.

گہمی سہ حرا و دہریا دیتہ جہ ولان
 بہ غیری پیکورہی فہوجی سواران^۱
 بہ ترخانی بہ سہرناچی، لہ مہ و پاش
 لہ ہہرلاوہ دہ تان ہارن وہ کوو ئاش^۲
 لہ ژیر پیددا دہ چن حہیف و مخابن
 گہدا بن ئیوہ، دوشمنتان بہ شا بن
 بہ غیری رومی و ئینگلیز و پرووسی
 بی ہددن دہ ولہ تان ناویان بنووسی^۳
 لہ جیی خویان ہہ لستاون بہ غیرت
 لہ دنیا ناوی خویان ناوہ دہ ولہ ت
 سہراپا ساحیی سککہ و سوپاہن
 وہ کوو جہم ساحیی تہخت و کولاہن^۴

۱. گہمی سہ حرا حوشرہ و گہمی دہریاش پاپورہ. پیکورہ: بہ و کوللہ ساواہ دہ لین کہ ہیشتا بالی لی نہروابی و بہ ہہزاران ہہزار پہلاماری شینایی دہدن و تہر و ئیشک پیکہوہ دہخون. [فہوج: پؤل، دہستہ]. نیوہ دپری دووہم تہنیا لہ دہقی «رک» دا راست نووسراوہ، دہنا لہ دہقہکانی «ع.س.» و «م.ر.س.» و «گ.م.» دا بہم جوڑیہ: «بہ غیری پیکہوہی فہوجی سواران».

۲. [ترخانی] ئہم وشہیہمان لہ سہر تیگستی «روژی کورد» و «تیگہیشتنی راستی» راست کردوہ، ئہ گینا لہ ہہموو چاپ و دہستووسہکاندا «بہدرخانی» یہ کہ مہعنا نابہخشی.

موحہممہدی مہلاکہریم.

۳. لہ دہقی «گ.م.» و «ع.س.» دا ئہم دپرہ شیعرہ بہم جوڑیہ:

بہ غیری رومی و ئینگلیز و پرووسی
 بی ہدده دہ ولہ تان ناویان بنووسی

۴. لہ ہہندی دہقدا لہ جیاتنی «ساحیی» نووسراوہ: «خواہنی». [جہم: کورتکراوہی جہمشیدہ کہ پاشاہ کی کونی ئیرانیہ].

له ته دبیری ئومووری مولکی خوځیان
 شهریکن پینه دۆز و شاه و گاوآن
 له هەر وه قتی یه کیکی بیته هاوار
 له جووتیار و شوان و ئه هلی بازار^۱
 له جوشین و له نیشا میشی ههنگن
 به من چی کافرن یانه فهرهنگن^۲
 وه کوو بیستومه بو ده فعی مه سائب
 ئه مه ته دبیری کورت و فیکری سائب^۳
 له دهشت و دی و ویلا یهت بینه ئه حباب
 وه کوو شه خسیکی واحید بن له هه رباب
 له "بوټان" تا "به بان" و سه رحه دی "ره ی"
 له ئه ولاتر وه ها نوښ بیته سه ر ده ی
 ببینه یه ک له ته علیم و له نووسین
 جل و بهرگ و زوبان و ره سم و ئایین^۴

۱. ئه م شیعره له ده قی «ت.ر» دا نه بۆ له هیج سه رچاوه یه کی دیکه دا نه ها تووه.
۲. نیوه به یتی یه که ممان له سه ر ده قی «رۆژی کورد» راست کرده وه. موحه ممه دی مه لا که ریم.
۳. [مه سائب: کۆی موسییه ت، به لا و کوڤست. سائب: راست و دروست و شیاو]. له ده قه کانی «م.ر.س» و «گ.م» و «ع.س» دا له جیاتی «سائب» «ساحیب» ها تووه، ئیمه «سائب» مان لا په سه ندر بوو.
۴. له ده قی «گ.م» دا ئه م نیوه دپره به م جوړه ها تووه: «هه موویان بینه یه ک ته علیم و نووسین».

(۱۲)

شاعیر و شیخ و خواجه دهر به دهرن

شاعیر و شیخ و خواجه دهر به دهرن
 له قسه ی بی نه تیجه دا دهرن
 باسی زولفی دریژ و چاوی به خه و
 نه پروا بووه تری خوسره و
 قهید و تهزیب و حاشیه و ئیعراب
 ههموو با بردی بوونه مهوجی سه راب^۱
 "سه فهر نه دهر وه ته ن" چ که لک ده گری؟!
 سه پری ناکه ی شه مه نده فهر ده فری^۲
 به قسه ی ساده برسی تیر نابی
 عه مه له عیززی دین و دونیا بی
 "ئاسنی سارد به فوو نه رم نابی"
 "به ترانیش هه مام گهرم نابی"^۳
 ته لغرافیش ته لیکه بی مایه
 موخیری پرووی کوللی دونیا به

۱. [قهید و تهزیب و حاشیه و ئیعراب: چوار زاراهه ی زانسته ئایینییه کان].

۲. نه دهر: له ناو سه فهر نه دهر وه ته ن: زاراهه یه کی سؤفیانه به واتای گه شتی ناو دهر وون دی.

۳. «ئاسنی سارد به فوو نه رم نابی» و «هه مام به تران گهرم نابی» دوو په ندی پیشینانی کوردین حاجی کردوونی به دیره شیعرێک. پروانه: «شیخ موحه ممه دی خال، په ندی پیشینان ج ۲ به غذا (۱۹۷۱، ل: ۱۴، ۱۸۳)».

جہ وہہری فہردی ئہو موجه ززا بوو
 یا نہ بوو حاسلی چ پەیدا بوو؟^۱
 گفتگو حاسیلی ھەمووی بایە
 ەمەلیاتە نانی تیدا یە^۲
 عولە مامان بە قەولی بی سەر وپا
 پاکی خنکا لە بە حری وشکی ھەوا
 سنە تیک فیر نہ بوون لە پاش تە حسیل
 سەیری چۆن بو مەناھی بوونە دەلیل^۳
 یەک بە یەک بوونە خائینی دەولەت
 خائینی مولک و دوشمنی میللەت
 تە عیناتی «کۆر» و «لال» مابوو
 لە گەلی دییەکان مەلای چا بوو^۴

۱. [جە وہہری فہرد: بە بچووکتربین بەشی ھەر جیسیمیک ئەلین کە لەوہ زیاتر دابە شبوون ھەلناگری، زاراوہیەکی فەلسەفەیی کۆنە. موجه ززا: دابە شکراو. حاجی مەبەستی ئەوہیە روشتن لە سەر ئەم بیر و باوہرە کۆنانە ھیچ کەلکیکی بو ئیستای ئیمە نییە]. ئەم بەیتە لە یەکی لە دەستنوسەکانی لای مندا ھەبوو. موحەممەدی مەلاکەریم.
۲. مەبەستی لە ەمەلیات کار و کردەوہیە و دەلی گفتگو و قسە وەکوو با دین و دەرپۆن، تەنھا کردەوہیە دەمیئی و نافەوتی. ئەم دێرە شیعەرە و دێرە شیعەرەکی پیشووتری (تەلغرافیش تەلکە...) تەنھا لە دەقی «م.ر.س» دا ھاتوون و وا بو یەکەم جار بلایان دەکەینەوہ.
۳. مەناھی: مەبەستی لە مەناھی شەریعەت و ئایینە، واتە: ئەو کار و شتانەکی کە دین نایەوئ مروتف بیانکەن.

۴. ئەم دەقە لە سەرچاوەکاندا لە گەل دەقەکەیی «م.م» جیاوازییان زۆرە. بەلام دەق و لیکدانەوہکەیی «م.م» مان زۆر لاگونجاوتر بوو لە دەقەکانی تر بۆیە پشتمان پئی بەست و

ئهو دووانه به ره‌حمه‌تی خوا چوون
 شاره‌کان بی مه‌لا و موده‌پرپس بوون
 به‌لئی وایه له ئەلزەمی ئەشیا
 ئەووه‌له‌ن خواردنه، دووهم سوکنا^۱
 سییهم سه‌تری عه‌وره‌ته ئەنجا،
 مه‌شغه‌له‌ی «لا اله الا الله»
 پشتیوانی بینایی شه‌رعی مه‌تین
 شیر و به‌خشین و خامه‌یی ره‌نگین^۲
 به‌و شه‌شه‌ دین موخافه‌زه ده‌کری
 یه‌کئی مرد له‌م شه‌شانه دین ده‌مری
 عه‌جه‌با! بۆچی ئەه‌لی مولکی عیراق
 ئیتفاقی به‌ده‌ل ده‌که‌ن به‌نیفاق^۳
 بۆ ئەمیرانی غه‌یره ده‌بنه‌گزی
 نه‌ک له‌ خوێان یه‌کیکی بیته‌ ئه‌میر^۴

تۆمارمان کرد. بنواړه: مه‌سعوود موحه‌ممه‌د، حاجی قادری کوئی، ب ۲ به‌غدا ۱۹۷۴، ل: ۹۴.
 (له‌ ده‌ست‌نووسیکی لای منداکه هه‌ندی جیاوازی له‌م ټیكسته‌ی ئیږه هه‌یه، نووسراوه مه‌به‌س
 له «کویر» میری ره‌واندز و له «لال» سلیمان پاشای بابانه. موحه‌ممه‌دی مه‌لاکه‌ریم).

۱. [ئەلزەمی ئەشیا: گرن‌گترین شت، پێداو‌یستییه سه‌ره‌تاییه‌کان].

۲. [موحه‌ممه‌دی مه‌لاکه‌ریم ئەلئی: ئەبێ به‌گوێره‌ی ئەم به‌یته له‌م شوینه‌دا به‌یتێك فه‌وتابێ،
 چونكه له‌ به‌یتی پاشه‌وه‌دا ئەلئی: «به‌و شه‌شه‌ دین موخافه‌زه ده‌کری» و سبانیشی وتوو، که‌واته
 ئەو سبانه‌که‌ی تر کو‌ان؟ - هه‌نگاوئێ: ۳۱۹].

۳. به‌ده‌ل ده‌که‌ن: ده‌گوێرنه‌وه، و‌اتا: ئیتفاق و‌رێکه‌وتن ده‌گوێرنه‌وه به‌نیفاق و‌ ناته‌بایی.

۴. گزی: کاربه‌ده‌ستیکی بچووکێ میری، فه‌رمانبه‌ری گوندێك.

ئیسْتَه کَش فرسَه تَه گَه لی یاران
 "کَه پَه نَه کَ بۆچیه لَه پاش باران"^۱

(۱۳)

کوردەکی کوئی

کوردەکی کوئی - کەوتەو یادم -
 پیم گوت: ئایا چلۆنە ئوستادم^۲
 وەکوو بیستی بە میسلی هەوری بەهار
 هاتە گریان و پیی گوتم: ئە یار
 عالیمی چاکمان هەموو فەوتان
 ئەهلی فەتوا موسافیری مەوتان^۳
 تاکی قورئان بخووندری بە سەدا
 «رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ اَبَدًا»
 ئەوی ماون لە لیوی کەندال
 جاھیل و بی وقووف و مندال^۴

۱. [کەپەنەک: فەرەنجی، پەستەک]. «کەپەنەک بۆچیه لە پاش باران» یا خود «لە پاش باران کەپەنەک» پەندیکی کوردییە حاجی کردووبەتی بە شیعەر.
۲. لە دەقی «گ.م» دا نووسراوە: «کوردیکی کوئی» بەلام لە دەستنووسی «م.ر.س» و دەقی «م.م» دا «کوردەکی کوئی» هاتوو، لەبارە ی کێشەو دەقی دوایی سووکترە.
۳. [موسافیری مەوتان: کۆچەری مەرگ].
۴. [بی وقووف: ناشارەزا، نااگا]. لیوی کەندال: مەبەستی لە کەندالی گۆر و مردنە، واتا: لەسەر پۆخی گۆر.

نییه «ابن الاثیر» ی بیته که مان
 بهردی «ابن الحجر» بکاته نیشان^۱
 پاک به نهواری عالمین موحتاج
 بی دهلیله نه میسته کی مینهاج^۲
 کهس نه ماوه به غیری "کاک نه حمده"
 شخی "مه عرووف" و عالیمی نه رشده^۳
 چاکه ئیستا ده کاله بو کوردان
 تهرجه مهی شهرع و ئایه تی قورئان
 واقیعه ن خزمه تی له بو خوایه
 چ ده بوو گهر به کوردی نه بوایه
 ههر که وای گوت: وهها موکه ددهر بووم!
 وامده زانی که واه دین ده رچووم^۴

۱. [«ابن الاثیر»: نازناوی سی بران له ناوداران سدهی شه شهیم و هه وتهم، که ئهم سی برایه
 له «جزیر» له دایک بوون. ئهمانه بریتین له «مه جده ددین موباره ک»، «عیزه ددین عه لی» و
 «زیائه ددین نه سرو لالا» باوکیشان «ئه سیره ددین عه بدولکه ریم شه بیانی» یه. بر وانه: «الموسوعة
 العالمية العربیة» له سه ر ناوی «ابن الاثیر»]. «ابن الحجر، ابن حجر» دوو زانای ئیسلام بهم ناوه
 هه ن، عه سقه لانی و هه یته می. مه بهستی حاجی له هه یته مییه که زانیه کی شه ریه ته و له
 کوردستانا زۆر ناسراوه. [مه بهستی حاجی ئه وه یه: تازه یه کی وهک «ابن الاثیر» نه ماوه که بیته به
 که وان و تیری خوی بهردی ره ق و سه ختی «توحفه» ی ئیبنو حه جهر بکاته نیشان و بیکۆلی و
 شه رح و راقه ی بکات].

۲. [ئه نواری و منهاج: ئیوی دوو کتیی له عیلمی فیه داله مه زه بهی ئیمامی شافعیدا. موحتاج:
 ئه کرئ مه به ست لی موغنی موحتاج شه رحی مینهاج بیته].
 ۳. کاک نه حمده: مه بهستی له کاک نه حمده ی شخی کوری شیخ مارفی نو دییه.
 ۴. وهها موکه ددهر بووم: ئه وه نده تیک چووم، په ست و تووره بووم.

گوتم: ئیستاش له سهر کهری ماوی؟
 چابوو مستم نه‌دا له نیو چاوی
 کوردی ئاخر بلّی چیه‌یه‌یی؟
 ههر کهلامی حه‌قه نییه‌یه‌یی
 له‌فزی کوردی بلّو نه‌بوو گرد بوو
 واه له مابه‌ینی ئیمه‌دا تی‌چوو
 له فه‌ساحه‌ت بلّا موعه‌پرا بی
 چ قیامه‌ت! به‌ ئهرمه‌نیش نابی^۱
 به‌ زوبانی که‌چ و خه‌تی خواری
 به‌ جه‌ریده و کتیبی خه‌لّواری^۲
 چوونه‌ ریزی موعه‌ززه‌ماتی میله‌ل
 وه‌فته‌ خو‌یان حیساب بکه‌ن به‌ دووه‌ل^۳
 یا له‌گه‌ل فارسی چ فه‌رقی هه‌یه؟
 بۆچی ئه‌و راسته‌، بۆچی ئه‌م که‌چه‌یه؟^۴
 با وجوودی ئه‌گه‌ر بکه‌ی دیق‌قه‌ت
 تیده‌گه‌ی کام له‌ کامیه‌ سیر‌قه‌ت

۱. [موعه‌پرا: پرووت و بی‌توبک‌ل].

۲. له‌ ده‌قی «گ.م» دا «به‌ جه‌ریده و کتیب و خه‌لّواری» نووسراوه‌.

۳. [موعه‌ززه‌ماتی میله‌ل: نه‌ته‌وه‌گه‌وره‌کان].

۴. [موحه‌مه‌دی مه‌لا که‌ریم ئه‌لّی: به‌ پیتی لیک‌دانه‌وه‌ی کاک فایز مه‌لا به‌کر، وه‌ها دروسته‌ که‌ نیوه‌به‌یتی دووه‌م ئاوا بنووسری: «بۆچی ئه‌و راسته‌، بۆچی ئه‌م گه‌مه‌یه‌». -هه‌نگاوئ‌تر:

چونکہ ئیمہ قہ دیمترین له ئەوان
 به تەواریخی جوملەیی ئەدیان^۱
 ئاخەر ئەم عەقلەیان هەبوو بوئی
 گەر سولەیمانییە وەیا کوئی
 بوونە ئوستادی فارسی و تازی
 تاگەشتن به "فەخرەکە ی رازی"^۲
 چونکہ سەرمايە مائی خەلقى بوو
 وەختی مردن هەموو به هیچ دەرچوو^۳
 ئەمە مەعلوومی عاقلە و منداڵ
 نییە عەیی موناقلەشە ئەمسال
 وەك مریشکی که عەقلى نەهینى
 بیت و هیلکە ی مراوی هەلبینى^۴

۱. جوملەیی ئەدیان: تیکرا ئایینه کان. کۆمەلى ئایینه کان. هەموو دینه کان.

۲. تازی: فارسەکان به زمانى عەرەبى دەلّین «تازی». وشەى «تازی» یش له قەبیله ی تە ی «طائی» وەرگیراوه و به «طائی» دەلّین تازی. رازی: مەبەستى له زانای ئیسلام له پزشکی و ئاییندا، ئیمام ئەبووبەکرى کورپی موحەممەدى ناودار به رازییه، چونکه خەلى «رە ی» بووه له نىوانى سالانى (۸۶۵ - ۹۲۵ز) دا ژباوه. پێی دەگوترا پزشکی ئیسلام و دەستیکى بالاشی بووه له کیمیاگەری و فەلسەفە ی ئیسلامدا. بنوارة: «الموسوعة العربية المیسرة، القاہرە ۱۹۷۲ ط ۲، ص ۸۵۲».

۳. ئەم نیوہ دێرە شیعرە له دەقی «م.ر.س» دا بەم جۆرە هاتووہ: «وہ ختێ مردن هەمووی به هیچ دەرچوو!».

۴. له دەقی «ع.س» دا ئەم نیوہ دێرە شیعرە بەم جۆرە یە: «وہك مریشکی که عەقلى نەهینى». بەلام ئیمە پشتمان به دەقەکانی «گ.م» و «م.م» بەست.

وہك بگاتە كەنارى. جوگەلەيەك
نايەتە شوپنى، بمرى، جوگەلەيەك
جىي ئەمە وشكە، جىي ئەوى ئاۋە
تىدەگا "قىنگدپانى پى ماۋە"

(۱۴)

لە جوملەلى ماجەراى

لە جوملەلى ماجەراى دوورى ويلايەت
ئەمەش باسيكە خۆشە ۋەك حىكايەت
شەۋى دانىشتبووم بى شەمەع و مىسباح
ئەتۈى ھىناۋە يادم "كاكە فەتتەح"^۱
گوتى: باكاغەزىكى بۆ بنىرىن
موحبى سادىقە ۋ ھەمرازى دىرىن
مىنىش ئەم نامەيەم نووسى بە تەعجىل
شېر ۋ ۋېر ۋەك خەرار ۋ كۆنە زەنبىل^۲
بە بى تەسۋىد ۋ تەسحىح ۋ موبالات
ۋەكوو "بەيتى بلە" ھەرچۈننى بۆم ھات^۳

۱. لە دەقى «م.ر.س» دا «شەۋى دانىشتبوۋىن» ھاتوۋە.

۲. [تەعجىل: پەلە. خەرار: جوالەلى لە موو دروستكراۋ]. لە ھەندى دەقدا ئەم نىۋە شىعرە
بەم جۆرە ھاتوۋە: «شېر ۋ ۋېر ۋەك خەرار ۋ كۆنە زەنبىل» بەلام ئىمە لە سەر دەقى «م.ر.س»
ۋەكوو ناۋ قەسىدەكە راستمان كردهۋە. [موحەممەدى مەلاكەرىم بە پىيى دىيالىكتى كۆيە
«كەۋنە» ى بەلاۋە لە «كۆنە» پى راستتە].

۳. [تەسۋىد: رەشنوۋسىن، پىش نووس. موبالات: سەرنجدان. بەيتى بلە: ۋەكوو موحەممەدى

به لام ئەفکاری خوّمه نهزمی کوردی
له خومخانهی خه یالی ساف و وردی^۱

عباراتی «دهری» و «تازی» م نه هینا
ده زانی مالی خوّمه، مهردی دانا^۲

له بهر پیری ئەمه نده بی چه واسم
ده لئی ئه رکانی ئیسلامی ئیناسم^۳

سه ر و ریشم سه راپا بوته لوکه
به شه و هه مرازمه پشمین و کوکه

غه ربیی غوربه تی کردم به ئه وتان
سه راپا ئه رزی لی کردوومه زیندان

مه لاکه ریمیش گوتوو به، له قسه ی نهسته قی کوردان کینایه یه له قسه ی بی سه ر و به را. له ده قی
«ع.س» دا ئەم نیوه دپره به م جوړه هاتووه: «وه کوو نووسیومه هه رچوئی بۆم هات».
۱. [خومخانه: مه یخانه، کینایه یه له عاله می عه شق و ئه وین].

۲. ده ری: به و زمانه فارسی په تییه ده لێن که دوا ی په هله وی بوو به زمانی ده رباری شایه کان و
زمانی ئەده بیات. تازی: وه ک له مه و بهر پروونمان کرده وه مه به ست له زمانی عه ره بییه.

۳. [ئیناس: خه لک. واته: چه نده دینی خه لکی کز بووه له شی منیش ئه وه نده لاواز و بی هیز
بووه]. له ده قه کانی «ع.س» و «گ.م» و «م.ر.س» دا ئەم دپره شیعره به م جوړه ی خواره وه
هاتووه:

«له بهر پیری ئەوه نده بی چه واسم

ده لئی ئه رکانی ئیسلامی نه ناسم»

به لام ئیمه له سه ر ده قی «م.م» تۆمارمان کرد و خستمانه ناو قه سیده که. بڕوانه: «مه سعوود
موحه ممه د، حاجی قادری کوئی ب ۱، به غدا ۱۹۷۳، ل: ۱۰۶».

وه لىكىن تۆكەریم ئىينولكه ريمى
 به ره حمهت بابى ئەشعارى يە تيمى^۱
 ئەتۆ ماوى له نوققادى ويلايهت
 ئەوانى تر هەموو بوونه حىكايەت
 ئەگەر "نالى" بوو ليرە نالى ئاويّت
 دلّى "كوردى" بوو گەردى له بەرپيّت^۲
 منيش كاتى دەزانى پيم هەلەنگووت
 ئەجەل باى سەرسەرە ئيمەش پەرپووت^۳
 كە نامە گەيە ئيرە مۆرمان كرد
 من و "فەتتاحتى" دانا زەرفمان كرد
 "جەلى" مان نووسى ئەرقامى وسوولى
 بە ئوممىدى قوبوولى بى فزوولى^۴
 رەفەيّقانم له كۆيە ئاشنا نين
 وقووفى حالى ئيمەى بى نەوا نين^۵

۱. [كەریم ئىينولكه ریم: چاكى كۆرى چاك، بریتیه له بهر و پشت ئەتلەس بوون، وه گرگاوه له حەدىسى پيغەمبەر كه دەفەرموئ: «يوسف بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم، كريم ابن الكريم ابن الكريم». يە تيم: بى باوك يان بى ويّنه وكوو «دريّتم»].

۲. له دەقى «گ.م» دا بەم جۆره هاتووه: «ئەگەر «نالى» بوو ليرە نالى ئاويژت» له دەقى «م.ر.س» دا «...ئەو دە ناليت».

۳. [سەرسەر: باى سەخت و توند كه هەموو شتى له بن بيّنى].

۴. [جەلى: روناك و زەق، ئاماژەيشە بە هاوڕيى ديريى حاجى، (مەلا عەبدوللاى جەلى زاده) كه پاشان ناوى لى ئەبريّت. ئەرقامى وسوول: مەبەست (۲۴۶۸) كه بە حيسابى ئەبجەد ئەكاتە (بدوح) كه گوايه ناوى فريشتهى گەياندننى نامەيه. -هەنگاوى تر: ۳۲۷].

۵. بى نەوا: هەژار و دەر بە دەر.

سه لاميڪه دياريمان، دياره
 له دار و بهردی ٿه و دار و دياره^۱
 خوشووسن ئاستانهی ٿه رجومهندی
 جهلی زادیڪه «عبداللہ» ٿه فہندی^۲
 چ "عبداللہ" "عوبہ یدوللاہی ٿه حرار"
 موسہ غہر بہندہ ییڪہ زہر خریدار^۳
 [بہ نیسبت تو عوبہ یدیللاہی نہ ہری]
 [وہ کوو بزنی گہرہ، مہ جووری دہیری]^۴
 زہ کاوت کانییڪہ توئی دہراوی
 خہ تی ئیقراوی نووسیوہ زہاوی^۵

۱. دیار: ولات.

۲. ئاستانہ: دہرگہ، دہرگانہی شا. ٿه رجومہند: پیاوی بہ قہدر و قیمہت، پیاوی زانا.

۳. [عبداللہی ٿه حرار: یہ کیڪہ لہ شیخہ ہہرہمہ زنہ کانی پربازی نہ قشہ بہندی (ف ۸۹۶ھق). واتہ: عوبہ یدیللا، سووکہ ٿہ ناوی عہدوللایہ، لہ چاوی مہ عہدوللا وہ کوو کڙیلہ وایہ]. لہ دہقی «ع.س» و «گ.م» دا «بہندہ ییڪی» ہاتوہ.

۴. [موحہ ممہدی مہ لاکہ ریم ٿہ لی ٿہم بہیتہ لہ دہ سنو سیڪ لای مندا ہہ بوو، لہ بیرم جوو بوو بیخہ مہ نیو برپرہی دیوانہ کہوہ. لہ پہراویژدا نووسیوہ: شایانی وتنہ حاجی قادر لہ پارچہ شیعیکی تریشا پلاریکی تری گرتوہ تہ «شیخ عوبہ یدیللاہی نہ ہری» کہ لہ دڙی عوسمانیہ کان راپہریوہ و لہ گہل ٿیرانیہ کان ہاوکاری کردوہ، بہ بڙچوونی من ٿہ مہ بہ ہوی تہ عہ سسوبی ئیسلامہ تی و سونییہ تی حاجی قادر بووہ کہ لہم مہ سہلہ یہ دا ہہرگیز نہ یو بستوہ پشتی عوسمانیہ کان بدا لہ زہوی. - ہہنگاوی تر: ۳۳۴].

۵. [لہوانہیہ ٿہم شیعرہ ٿامازہ بی بہوہ کہ ماموستا عہدوللاہ لہ خزمہت موفتی زہاویدا ئیجازہی مہ لایہ تی وہرگرتبی].

مه لایکی "فه قیانه" و یقارت

به یانت "ئاوه گرده" ئیقتیدارت^۱

علوومت «کافیه» و «شافی» به واجیب

له کوئی تو ده بته حاجیب "ئینو حاجیب"^۲

له داغی تو ده سووتی "نه فته وه یهی"

وه کوو "بی" زهرده بووه پرووی "سیبه وه یهی"^۳

له مهیدانی فه ساحت تو موجه للی

"حه ریری" تالییه و "سه عدی" موسه للی^۴

۱. فه قیان: به دوو مهنا دی، یان کوکراوهی فه قیه و ده لی: و یقارت وه کوو مه لایه کی فه قیانه له هیمنی و ئارامیدا، له لایه کی تریش مه بهستی له فه قیان: گوندیکه له سهرووی شاری کویه به چیا ی باواجیه وه. مه بهستی له م نیوه دیره ی دووه مهش ئه مه یه بللی: ئه ی حاجی مه لا عه بدوللا، به یان و ره وان بیژی تو وه کوو ئاو لووس ولئیکه و توانای زانستیش و وه کوو گردیکی گه وره وایه. له لایه کی تریشه وه مه بهستی ناوه ئینانی چیا «ئاوه گردی» سهرووی شاری کویه یه. ۲. مه بهستی له «کافیه» و «شافیه» دوو کتیبه به نرخه که ی «ئینو حاجیب» که یه که میان له زانستی «نحو» دووه میشیان له «صرف» دا. ئینو حاجیب ناوی ته وای عوسمانی کوری عومه ری کوردیه و ناوداره به ئینو حاجیب (۱۱۷۵-۱۲۴۹ز). بپروانه: «الموسوعة العربية المیسرة. القاهرة ۱۹۷۲ ط۲». [حاجیب: ده رگاوانی شا، واته: ئیو حاجیب به وه هه موو زانسته وه له چاو زانستی تو دا وه ک ده رگاوانه و تو شای].

۳. نه فته وه یهی: «نفطویه» (۸۵۹-۹۳۷ز) زانایه کی ناوداری نه حوی عه ره بی بووه. سیبه وه یهی: «سیبویه» له (۷۷۰ز) دا مردووه و گه وره ترین زانا بووه له نه حوی عه ره بیدا، به سه روکی قوتابخانه ی «به سری» یه کان داده نری له نه حودا. [حاجی به وشه ی "سووتاندن" له گه ل "نه فت" و "بی" و "زهرده" له گه ل «سیب» دا ته ناسو بیکی جوانی ریک خستوه].

۴. موجه للی: «المجلی» به وه ئه سپه ده گو ترئ که یه که م بی له مهیدانی غار غاریندا. تالی: «التالی» له هه ندی سه رچاوه به ئه سپی چواره م و له هه ندیکیشا به ئه سپی دووه م ده گو ترئ. موسه للی «المصلی» ئه وه ئه سپیه که دووه م ده ربچی له غاردان دا.

به غهیری جهددی ئیوه کیّه دانا
 له کوردستان ئه ساسی عیلمی دانا^۱
 وهره با بیینه سهر باسی نیهانی
 به یادی عهیش و ئه ییامی جهوانی
 به فیکرت دئی زه مانئی چووینه «بالهک»
 به پی خاوسی نه کهوشم بوو نه کالهک^۲
 له بهر پییم درک و دار و شاخ و باری
 وه کوو مه خمه ر بوو نه رمی یا نه قالی^۳
 که چووینه "سینگوره" سینهم گری بهست
 وه کوو "قه ندیل" ی سه رگه ردان، وه کوو مهست

۱. له دهقی «م.م» دا نیوه دپری دووهم بهم جووره هاتوو: «له کوردستان بناغی عیلمی دانا»
 به لام له دهقه کانی «م.ر.س» و «گ.م» و «ع.م.ن» دا له جیاتی «بناغی»، «ئه ساسی» هاتوو و
 ئیمهش له ناو ئه مه قه سیده مان تو مار کرد، چونکه باشتەر له گه ل زمانی ئه ده بی سه دهی
 رابوردوودا رێک ده که وئ.

۲. [کالهک: کلاش، گیوه]. له دهقی «گ.م»، «وه بیرت دئی» هاتوو و له دهقی «م.م»، «به بیرت
 دئی» نووسراوه، که چی له دهقه کانی «ع.س» و «م.ر.س»، «به فیکرت دئی» هاتوو ئیمهش
 پشتمان بهم ده قانه وه بهست.

۳. له دهقی «گ.م» دا له جیاتی «قالی» وشه ی «خالی» نووسراوه. ئه م «قالی» یه بۆ هاوسه نگی،
 به شیوه ی کۆیه «قاری» ده خوینتریته وه. [له م به یته دا حاجی به بۆنه ی بیره یئانه وه ی سه رده می
 لاویه تی، به ته واوی به شیوه زاری ناوچه ی کۆیه هۆنیوه ته وه، واته: زۆریه ی لامه قه له وه کان
 ده که ن به رپی سووک، وه ک درک و دال = درک و دار، شاخ و یال = شاخ و یار، مه خمه ل =
 مه خمه ر، قالی = قاری. به پیی لیکدانه وه ی حه مه ی مامۆستا و کاک فایزی مه لابه کر، له م
 به یته دا وشه کانی «باری» و «قالی» هه له ن و «یاری» و «قاری» راستن. بۆ ئاگاداری زیاتر پروانه:
 -هه نگاوئێتر: ۳۳۳ و ۳۳۴.

دەلّين ئىستا ھەۋارى گورگ و شىران
 ۋە كۈۋ قەلبى ھەسوۋدى تۆيە ويران
 چكۈۋە ئاۋى پېرژ و گۆلە شىنى
 نەماۋە ھەر لە كۆتر تا شەھىنى
 گەرۋى شىخى لە لوقمەى كۆچ و باران
 موعەپرايە مىسالى رۆزەداران^۱
 ئەمە دىيە نامىنى ھەتا سەر
 لە بۆ ئازا و دانا، حىز و ماكەر
 مەللى ئەم قىسسەيە بىر پى و جىيە
 لە ترسى تۆنەبى ھىشتا لە كۆيە
 لە دەردى دوورى و جەۋرى زەمانە
 گەللى نەزدىكە زۆر دوورى مەزانە
 لە خۆم ئاگر ھەللىم ۋەك «چنارۆك»
 لە چاۋم گىرە دەربى ۋەك «ھەمامۆك»^۲
 بە سەد قەيد و ھەۋاشى دەردى دوورى
 بەيانى ناكىرى غەيرەز سەبوورى^۳

۱. رۆزەداران: بە رۆژۋو بوۋەكان، رۆژى دارەكان. [موعەپرا: پروتكرائ].

۲. چنارۆك: ھاۋىنەھەۋارىكە ۷ كىلومەتر لە رۆژھەلاتى شارى كۆيەۋە دوورە. جاران
 بىنەمالەى جەلى زادە ھاۋىنان دەچۈنە سەرباغ و پەزى خۇيان لەۋى و مەدرەسەى خويندى
 فەقىيانىشان دەبرد بۆ ئەۋى. ھەمامۆك: كانياۋىكە كەۋتوۋەتە سەرۋى شارى كۆيەۋە بە بن
 چىاي باۋاجىيەۋە.

۳. لە دەقى «ع.س» و «گ.م» دالە جياتى «قەيد» وشەى «كەپرە» ھاتوۋە.

له مه و پیش شه ممه یه ك عه رزی ئه تۆم كرد
 بلاوه فیکر و عه قلم، وه سه وه سه ی كرد
 كه وابوو چاكه جامه ی خۆم قه با كه م
 بهری ده ست هه لبرم پرووی خۆم له خوا كه م
 بلیم ئه ی رازیقی می شووله و فیل
 به حه ققی "جوبره ئیل" و هه م "سرافیل"
 هه لی كه ی بهیره قی كوردی له ده و ران
 له مابه یینی «كه كۆن» و «هه یبه سولتان»^۱
 له شه رق و غه ربه وه تا قیتعه یی كۆ
 له بهر گۆچانی ئه مرت بی وه كو و گۆ
 ده زانی زه حمه ته ته عدادی یاران
 به سه د هاوین و زستان و به هاران
 دیاره دۆستدارانی ئه من كین
 له "خوشناو" و له "ئاكو" و ده شتی "بیتوین"
 له ئیمه هه ركه سی پرسی ته مامی
 وه کیلی مو تله قی سه رفی سه لامی
 وه كو و من تۆش بنووسه بی ته ئه ممول
 جه وابی نامه كه م مانه ندی بولبول^۲

۱. [بهیره ق: به یداخ، ئالا]. له ده قی «گ.م» دا له جیاتی «بهیره قی»، وشه ی «به یده غی» هاتووه.
 كه كۆن: گردیكه له رۆژئاوای راسته كۆبه ی جاران، گۆرستانێك و قشله ی به سه روه یه.
 هه یبه سولتان: ریزه چیا به كه له رۆژه لاتنی شاری كۆیه.

۲. له هه ندی ده قدا له جیاتی «تۆش»، «تۆ» وه له جیاتی «بی ته ئه ممول»، «حه رفی كامیل»

غەرز دەست خەتتی تۆیه، ناعیلاجی
بلا مه عنای نه بی وهك بهیتی «حاجی»^۱

(۱۵)

له مهیدانی به هارا

له مهیدانی به هارا شاره که ی "کو"
قوبه ی کیشمیری دا بهر شەق وه کوو گو^۲
له مابهینی "که کۆن" و "هه یه سولتان"
"نسی" ی ئیواره و "سایه" ی سبهینان^۳
له لام زیللی "هوما" یه چهتری "سه نه ر"
چ جای سیبهری سهرو و سنه و بهر^۴

□

نووسراوه. وه له دهقی «گ.م» دا نیوه دیری دووهم بهم جوړه هاتووه: «جوانی نامه کهم مانه ندی بولبول» که چی له سه رچاوه کانی تر وه کوو ناو ئهم قه سیده یه «جهوابی نامه کهم» هاتووه، که مانای گه لی گونجاو و راسته. وشه ی «مانه ند» یش به مانای «وه کوو چه شنی» دی.

۱. بلا: با، بام، له دهقی «گ.م» دا نووسراوه: «به لا مه عنای نه بی وهك بهیتی حاجی». به لام به پیی مانای وشه که ده بی «بلا» بی. به لا له گه ل دهر پرینه کانی دیکه ریک ناکه وئ.

۲. کیشمیر: ولاتیکی خوشه که وتوته سهرووی رۆژئاوای هیندستان.

۳. نسی: سیبهری سه ر له ئیوارانه. له دهقی «گ.م» دا «شنه» هاتووه، به لام شنه بو بایه و ئیره ش باسی سیبهری ئیواران و سیبهری به یانیانه. ئهم دهقی ناو قه سیده که مان له دهقی «ع.م.ن» وهرگرت. سایه: سیبهری سبهینانه.

۴. لزیللی = «ظل»: سیبه ر. هوما: بالنده یه کی خه یالییه که ده لێن سیبهری بالی بکه ویتته سه ر هه رکه س به خته وهر ئه بی.]

به هاری بو گول و بو میوه پاییز
 نه زیری گهر بلیم نابی به جایز
 به رهنگی ئاسمان تامی نه باته
 به سافی کهوسه و ئاوی حه یاته
 نموونه ی جهننه ته شیوی "ره زانی"
 به هاری شامه ئه ییامی خه زانی^۱
 گولی حاجیله کانی ده شتی "هاموون"
 نه که ی بیده ی به "نه رگسجاری" گهر دوون^۲
 له سه ر کیوان گلووک و لاله یی سوور
 یه دی به یزایی مووسایه له سه ر "تور"^۳
 له غونچه ی نه و ده میده ی باغ و راغی
 ده لئی گهر دوونه هه لگیرسا چراغی^۴

۱. شیوی ره زانی: دۆلی ره زانی. مه به سستی دۆلی ره زانی کوویه.
 ۲. [کاک عه بدور ره زاق نیوه به یتی یه که می ئاوه ها خویندوو ته وه: «گولی حاجیله کانی ده شت و هاموون»، ئه لئ: چونکه هاموون به مانا ده شت و سه حرا هاتوو به لام ئه گهر ئیزافه بکری «ده شتی هاموون» من نه مبیستوو «هاموون» نیوی شوینی بیئت لای کوویه. -هه نگاوئ تر: [۳۴۱]

۳. تور «طور»: مه به سستی له چیا ی تووری سینایه که حه زره تی مووسا له سه ر ئه و چیا یه چاوه روانی دیدهنی خودای کردوو.

۴. [نه وده میده: تازه پشکووتوو]. له ده قی «گ.م» دا نیوه دپری یه که م به م جوړه هاتوو: «له خونچه ی نه وده می لا باخ و شاخی». ئیمه له سه ر ده قی ده ستنوسه کانی «م.ر.س» و «ع.م.ن» وه کوو ناو قه سیده که مان نووسی چونکه گونجاوتر مان هاته به رچاو. مه به سستی له و نیوه دپره دا ئه وه یه: غونچه گول له کان وه کوو ئه ستیره گه شه کانی ئاسمانن و وه کوو چرا ی رووناکن له جهرگه ی شه ودا.

"ده ماوند" یش به نیسبەت شاخی ئیمە
 بەهاری چەشمە ساری وشکە دیمە
 لە ڕیگای ئەوروو پایی گەرچی وەستان
 لە تەسویری وەکوو کەر پاکی وەستان^۱
 لە کن "بیتوینی" ئیمە دەشتی "لاجان"
 وەکوو ڕیی بانەیه، هەورازی بیجان^۲
 ئەهالی پوستان وەختی شەجاعت
 لە حاتەم زیترن وەختی سەخاوەت
 کووری غیلمانە کچیان عەینی حووری
 نەزەربازن وەلێکین دوور بە دووری
 بە نیسبەت عیسمەتی میردی لە گەڵ ژن
 ئەقالیمی ترن سەر سووری بی بن
 موسافیر پەرور و یاری غەربین
 ئەوانن وا لە هەر عەیبی بەری بن
 لە دینداری «فەقیان» وەك چیا
 مەلای بوگەنجی دین "حاجی قەلایە"^۳

۱. ئەم بەیتە لە دەستنووسیکی لای مندا هەبوو لەو ئی نیو بەیتی یە کەم بەم جوړە نووسرابوو:
 «لە ڕیگای اوڕوپایە کرچی وستان» من لام وابوو ئەبێ بە وجوړە بخوێنرێتەو کە لە سەر وە
 نووسیومە. موحەممەدی مەلاکەریم.

۲. بیتوین: دەشتیکی بەپیتە بو کشتوکال، کە ووتۆتە ئیوانی کوێ و رانیە. لاجان: دەشتیکە لە
 کوردستانی ئێران.

۳. مەبەستی لەم دێرە شیعەرە ی کە بو یە کەم جار لە دەستنووسی «م.ر.س» وە بڵاو دەکرێتەو،

مه‌که‌ن مه‌نعم هه‌موو راسته مه‌قاله‌م
 به بورهان و حه‌دییسه فه‌خری عالهم
 وه‌ته‌ن مه‌حبووبه‌ییکه حوجره ئارای
 نیشانه‌ی دین و ئیمانته مه‌ننای^۱
 له «ئاده‌م» بگره تا ده‌ورانی ئیستا
 یه‌کیکه «حاجی» له و خاکه هه‌لستا^۲
 که غه‌مخواری بکا بو میلله‌تی خو‌ی
 له به‌ینی گه‌وره‌کان و شیخی بی‌پو‌ی
 زه‌مانه تووشی ده‌رد و غوربه‌تی کرد
 غه‌می کو‌یی په‌ریشانی هه‌مووی کرد
 به قه‌ددی "ئاوه‌گرده" ده‌ردی دووری
 نه‌زیری "ئیچقه‌لایه" بی‌حوزووری^۳
 دوو ئاغای ماوه وه‌ک بیستوومه ئه‌خبار
 "ئه‌مین ئاغا" و "حه‌ماغای" ساحیبی کار

ئه‌وه‌یه بلی: «له دینداری فه‌قییه‌کانی کو‌یه وه‌کوو چیا به‌رز و گه‌وره‌ن و مه‌لاکانیشیان بو
 خه‌زینه‌ی دین ئه‌ی حاجی قادر وه‌کوو قه‌لانه». له لایه‌کی تریشه‌وه مه‌به‌ستی ئه‌وه‌یه باسی
 گوندی «حاجی قه‌لا» بکات که که‌وتووته قه‌لشتیکی ریزه‌چای هه‌یه‌سولتان.
 ۱. له ده‌قی «ع.س» و «گ.م» دا ئه‌م نیوه دپه‌ به‌م جو‌ره هاتوو: «وه‌ته‌ن مه‌حبووبه‌ییکه زو‌ر
 جیلوه ئارای».

۲. ئه‌م نیوه دپه‌مان له سه‌ر ده‌قی «م.ر.س» راستکرده‌وه.

۳. ئاوه‌گرد: وه‌ک له‌مه‌وبه‌ر گوتمان ناوی چیا‌ییکه له سه‌رووی کو‌یه. ئیچقه‌لا: ناوی قه‌لاتیکی
 ناوه‌وه‌ی شووره‌ی کو‌یه بووه، هه‌شه ده‌لی به‌کو‌نه قشله‌ی کو‌یه گوتراوه.

ئەمین و پشتیوانی قەسری میللەت
 نیگەهبانی خەزینەى دین و دەولەت^۱
 لە دنیادا ئیلاهی ھەر بۆیەن
 بۆیەى بۆ ئیتفاقی ھەلقەنەن^۲
 لە "قۆچ" پاشاوە تائىستا ئەمیریک
 لە کۆی پەیدا نەبوو یاخود ھەزیریک
 لە ھەر بۆ ئیتتیحادی بوونە مسکین
 لە ئاخریدا ھەکوو زانیومە ھەلدین
 لە مابەینى کلاوسوور و کلاورەش
 پەریشان و دیارن میسلى گای بەش^۳
 لە ھەر ئەم ناتەبایی و کینەجۆیی
 لەلای پۆمى زەلیلن مەردى کۆی^۴
 ھەکوو بیستوومە ئەى یارى نیکۆپەى
 لە تەئریخی جەم و ئەسکەندەر و کەى^۵
 بە شیر و خامە دەولەت پایەدارە
 ئەمەن خامەم ھەیە، شیر نادیارە

۱. نیگەهبان: پاسەوان.

۲. لە دەقى «گ.م» دا لە جیاتى «ئىلاهى»، «خودایا» ھاتوو.

۳. کلاوسوور: مەبەستى لە تورکە عوسمانلییەکان بوو، چونکە فیسی سووریان لەسەر دەنا.
 کلاورەش: مەبەستى لە ئێرانییە قاجارییەکان بوو چونکە ئەوان جوړە فیسیکی کورتى
 ٤. کینەجۆیی: دوژمنایەتى.

٥. نیکۆپەى: بەختەوهرى.

نه بهیداغی ههیه نه تهپل و کووسی
 ئەمەندە ی پی کرا بی چاره نووسی^۱
 وه زیفه ی خۆم به جی هینا ته مامی
 به شیر و دهوله ته میلله ت نیزامی
 ئەوا خووی کرده مه هدی «حاجی قادر»
 نه نادر شای ههیه و نه شاهی نادر

وه ره سهیری بزانه لاوی کوویی

وه ره سهیری بزانه لاوی کوویی
 مه هه دانیشتووه یا سهروه پوویی
 هه یاسه و پهسته کی لای نیوه شانی
 که وای شیرداغ و فیس و جامه دانی^۲
 به یه غمای داوه خه رقه ی شیخی هیندی
 رییدا و ته یله سانی نه قشبه ندی^۳
 که بیستی سهیدی دل له م دهوره باوه
 له په نجا جیوه شهستی زولفی ناوه

۱. کووسی، کووس: دههۆلی گه وره یه.

۲. [هه یاسه: که مه ره بێندی زیو یان زێر. فیس: کلاو]. له دهقی «گ.م» دا نووسراوه: «هه یاسه و پیسته که ی».

۳. [خه رقه: لیباسی سوڤیان. رییدا: عه با. ته یله سان: پارچه یه که که قازی و شیخان له سه ر شانی ده خه ن]. یه غما: تالانکردن، سه لب و پرووتکردنه وه.

دلی ویستم دوو چاوی، دانی خوْشه
 دَلَم نایه دلی بشکئی، نه خوْشه^۱
 گرینم وهك شهوی پاییز به تاوه
 گوئیکم بوو له باغاندا نه ماوه
 مهلی غم گه ورهیه یا گریه ورده
 ئەمه گه رداوه، ئەویان ئاوه گرده^۲
 بهسه ئەی خامه با ئەم باسه پهی بی
 وهره سهر باسه کی وا فائیده ی بی^۳
 ئەمانه قیسسه یکه زۆر کراوه
 وه کوو ئاوی شهوی تامی نه ماوه
 گه لی سألّه ئەهالی شاره کی کو
 شهو و پوژی له گه ل شیخانی بی پو
 میسالی ئاگر و ئاگر په رستن
 ده سووتین و هه میسان ده په رستن
 لهعه هدی «که نه بی» تاده وری «گا کویر»
 له گوئی گا نوستوون زۆر حه یفه بو شیر^۴

۱. له دهقی «م.ر.س» دا نیوه شیعر یه کهم بهم جوْرهیه «دلی ویستم دوو چاوی، وا نه خوْشه». له سهر چاوه کانی دیکه دا وه کوو دهقه کانی «ع.س.م» و «گ.م» بهم جوْره هاتووه: «دهلی ویستم دهوی چایوانی خوْشه».

۲. [واته: هیچ فهرقیان نییه: چ گه رداو و چ ئاوه گرد ههردووکی گێژاوه، ئەشکرئ «گه رداو» مه بهست «ئه گه رداو» بیّت.] له دهقی «ع.س» و «گ.م» دا له جیاتی «مهلی» وشه ی «بلی» هاتووه.

۳. له هه مان سهر چاوه دا له جیاتی «بهسه»، وشه ی «دهسا» هاتووه. په ی بی: بپری، بپریته وه.

۴. مه بهستی له «که نه بی»: «شیخ نه بی» ی ماو یلییه و مه بهستی له «گا کویر»: شیخ غه فووری

له کن خوتان فلان ئیینی فلان
 له دنیا ئاین و ئوین ده زانن^۱
 که چی که چ مه شره بیکی بی دینانه
 به حیل مل دهنیته بهر عیبادهت
 شهریهت گهر بزانی یا نه زانی
 وه کوو کهر ده چنه بن باری گرانی
 له مهش تهنه نییه سووچ و خه تاتان
 له که سبیش غافلن میسلی مهلاتان
 له به غذا بوچی خورما بیته و له یموون
 له بو دهرمان له شار بی رونی زهیتوون
 له دهوری کوللی باغی شاری کوئی
 دووسه د بن داری زهیتوونی به جوئی^۲

مامی شیخ رهزای تاله بانیه که شیخی ریازی قادری بووه له کزیه. «له گوئی گا نوستووه»، یا خود «له گوئی گا دا نوستووه»: ئیدیۆمیک کوردیه به یه کیك ده گوتری که له شتیك زور بی ئاگا بیته. حاجی ئەم ئیدیۆمە ی له شیعره کهیدا به جوړیکی گونجاو به کار هیناوه. «جه لال مه حمود عه لی، ئیدیۆم له زمانی کوریدا، به غذا ۱۹۸۲ ل: ۴۳۳».

۱. ئاین و ئوین: فروفیل، حیل و حه واله.

۲. له دهقه کانی «م.م» و «گ.م» دا له جیاتی «بن» و شه ی «مه ن» و اتا: باتمان هاتووه. که چی ئیمه له سه ره دهقی «ع.س» و «م.ر.س» راستمان کرده وه و کردمان به «بن» چونکه بو بنه دره خته نه که داره که، له کوردستانیش هه رگیز داری سووتاندن به کیشان نه فروشراوه به لکوو هه ر به بار فروشراوه، داری زهیتوونیش له بهر خوشه ویستی فروشتنی له سه ره نه بووه.

له ئىۋە كامتان بوو ئىك دوو بارىك
 بىكاته كىسەيەك يا خوود خەرارىك^۱
 دوو پىيى لىدا له كولا مىسلى دوشاو
 وه كوو رۇن رۇنى زەيتوون بىتە سەرئاو^۲
 وه ياكەي نىژراوه چەند نەمامەك
 له نارنج و توورونج و ھەر مەقامەك^۳
 بزائن شين دەبى، نابى بە بەر دى
 له جىگاي گەرم و ساردى چى بەسەردى
 بەراو و ئەرزی ئىۋە كىمىايە
 دور و گەوھەر گەزۇ و مازووى چىايە^۴
 مەعادىن خاترى تۇبى لە گەل كان
 گەنمتان زىرە ھەتتا زىوہ زىوان^۵
 رەژووى واپۇر و خوئ و نەوت و گۆگرد
 لە كىۋى ئىۋەدا كۆيە وەكوو گرد^۶

۱. [خەرار: جوالى لە موو چنراو]. لە دەقى «ع.س» و «م.م» دا لە جياتى «بىكاته» وشەى «بىكاته» ھاتوۋە.

۲. كۆل: كارگەيەكى بچووكە لە بەرد و گەچ دروست دەكرى بۆگوشىنى ترى و ھەموو جۆرە ميوەيەك دەست دەدات، بە تايبەتى بۆ ترى و ھەنار و زەيتوون گوشين و دەرھىنانى دوشاو و سرکە و رۇنى زەيتوون.

۳. ھەرمەقامەك: لىرەدا بە ماناي «ھەر جۆرىك» يان «ھەر چەشنىك» دى.

۴. لە دەقى «گ.م» دا لە جياتى «بەراو و ئەرزی ئىۋە»، «بەراو و خاكى ئىۋە» ھاتوۋە.

۵. [زىوان، زىقان: كۆرگ، دەنكىكى رەش و تالە لە نىۋگەنم و جۇدا].

۶. گۆگرد: كىرىت.

له بهینی میلله تی خوٲان به یاری
 بکهن ته قسیمی شاخ و دار و باری
 ده وهن ئاخر ده بیته داری گه وره
 مه ری له پر خدمه تی بو گوشتی چه وره^۱
 له دنیا دا ئه وی باقی بمینی
 له عوقبا دا گوناھی پی نه مینی
 عه تایه و حوسنی خولق و ئیتحادی
 ئیتاعه ی عالمانه و شیخی هادی
 خه ریکی کاسبی و کاری حه لاله
 به غهیری ئه م، ئه وانی تر به تاله^۲
 ئه وانه ی مولکی خو یان کرده ده ولت
 وه کوو بت ده بیه رستن جه معی میلله ت
 میسالی ئیوه بوون یا خود وه کوو من
 ئه وان بوچی پیاون، ئیمه وه ک ژن

۱. ده وهن: بنچکه داری بچو وکی داری چایه، ئه گهر لیی به گهر پین و نه ی بر نه وه، له ئه نجامدا ده بیته دار یکی گه وره. واتا: ههر شتیکی بچو وکه و گه وره ده بی، ئه مه ش په ندیکی پیشینانی کوردییه حاجی کردووه یه به شیعر. په نده که ده لی: ههر ده وهنه و ئه بیته دار له بنیا دائه نیشین فه قیر و هه ژار. بر وانه: «شیخ موحه ممه دی خال، په ندی پیشینان چ ۲ به غدا ۱۹۷۱، ل: ۴۸۲».
۲. ئه م دپره شیعره له هیچ سه رچاوه یه کی چاپ کراودا نه هاتووه، ته نیا له ده قی «م.ر.س» دا هیه و له ده قی «م.م» یشدا ده ستی بو دریز کراوه و نووسراوه (سه رجه می دپره کانی ئه م قه سیده به بووه به ۳۵ دپر). واتا: له گه ل ئه م دپره تازه یه یدا. بر وانه «مه سه وود موحه ممه د، حاجی قادری کوئی ب ۲، به غدا ۱۹۷۴، ل: ۱۶۱».

سکه‌ندهر بۆچی چار چاودووسه‌ربوو
 فەرەیدوون فیل و کاوه شیرى نەربوو؟
 لە دنیا هەر کەسێ هەستا بە هیممەت
 فەرەیدوونیکە ئەسکه‌ندهر مرووەت
 لە سایەى شیعەرەکانى وهك فەرەیدوون
 دەمینى «حاجى» تا دەورانى گەردوون^۱

(۱۶)

هەر کوردە

هەر کوردە لە بەینى کوللى میللەت
 بى‌بەهرە لە خویندن و کیتابەت
 بیگانه بە تەرجمەى زوبانى
 ئەسرارى کتیبى خەلقى زانى
 یەكسەر عوله‌ما درشت و وردى
 ناخویننەوه دوو حەرفى کوردی
 ئوستادى خەتن لە ئەم سیانە
 وهك دى لە زوبانى خوێ نەزانە^۲

۱. دەقى ئەم نێوه شیعەرمان لە سەرچاوه‌کەى «گ.م.» وەرگرت، دەنا لە دەقى «م.ر.س.» دا بەم جۆرەیه: «ئەبەد ما حاجى تا دەورانى گەردوون». لە دەقى «ع.س.» یشدا «باقى ما حاجى تا دەورانى گەردوون» نووسراوه.

۲. مەبەستى لەم «سیانە» زمانەکانى عەرەبى و فارسى و تورکپیه.

مومکین نییہ دہ ربچیٰ لہ چہنگی
 حہ تتا رەقەم و خەتی فەرەنگی
 ساحیب کوتوب و پەيامە ھەرکەس
 ئیئمە نەبی بووینە قەومی چەرکەس^۱
 کاکە ئیئمە موئمینین، نە پرووسین
 بوچ کفرە زوبانمان بنووسین؟^۲
 میللەتی بی کتیب و بی نووسین
 غەیری کوردان نییە لہ پرووی زەمین^۳
 سی قەبیلە حەقیر و «بی رومتن»
 کورد و رۆم و یەھوودی گومراھن^۴

۱. چەرکەس: نەتەوہیەکی قەفقاس [(قەقاز)] نشینە، بەلام لہ دوایدا زۆربەیان بە ناو تورکیا و سووریە و ئوردن بلأوبوونەوہ و کەوتنە ژیا ئیککی دەر بە دەری.
 ۲. ئەم نیوہ دێرە شیعەرە لہ ھەر سەرچاوەیە کدا بە جۆرێک ھاتووە: لہ دەقی «م.ر.س» دا بەم جۆرە ھاتووە: «ئیمە کە موئمینین، نە پرووسین». وە لہ دەقی «ع.س» یشدا نووسراوہ: «ئیمە موئمینین، نە پرووسین». (ئیمە بە پێی دەقی «ت.ر» نووسیمانەوہ. موحمەدی مەلاکەریم).
 ۳. مامۆستا مەسعوود موحمەد وای بو دەچی کە لەم دێرەوہ بە حری ھەلبەستە کە دەگۆردری و دەبی بە ھەلبەستیکی نوێ، بەلام وەك سەرنجمان دا لە ھەموو سەرچاوە چاپکراو و دەستنوو سەکاندا ھەر بەم جۆرە یە و لە گەل ئەم ھەلبەستە ھاتووە بۆ یە وە کوو خۆیمان ھێشتەوہ.

۴. [موحمەدی مەلاکەریم ئەلێ: وشە ی «بی رومتن» مان بو راست نەبووەتەوہ. ئەو ھەندە ی ھە یە بلێین لہ ئەسلدا «بی جاھن» بوو، جا لە بەر گۆرپانکاری ناشیانەوہ بوو بە «بی وە جھن» و ئەویش بە «بی رومتن». - ھەنگاوئێ تر: ۳۵۰]. ئەم بەیتە لہ تیکستە کە ی گۆفاری (رۆژی کورد = روژ کرد) ژمارە «۲» دا ھە یە، نووسیمانەوہ. بەلام رستە ی ناو دوو کە وانە کە مان بو ساغ نە کرایەوہ، وەك خۆی نووسیمانەوہ. وشە ی «دۆم» ی بەیتی پاشەوہ شمان لەم تیکستە وەرگرت.

رۆم و جوو چاکه ئیتیفای هیه
 کورده بی غیره تی و نیفای هیه
 جینگه نهی ئیره با وجوودی کهرن
 ههروه کوو دۆمی ئیمه دهره رده رن
 لیوه عاقلترن به سهد مه نسه ب
 کوری خویان دهنیرنه مه کته ب
 ئیسته کی ئامیرانی کوردستان
 ههر له بو تانه وه هه تا بابان^۱
 له هه تیوانی مه کته بهن یه کسه ر
 کورده کان بار ده کهن وه کوو ما که ر
 وا دیاره هه تا کوو دنیا بی
 کورده کان حالیان ده بی وابی
 جوو چ قه دری هیه له نیو کوردان
 غه یری لیدان و جوین و تییه لدان
 حاله تی زیردهستی ههر وایه
 نوکه ری کاری چاکی بو نایه

له ده ستنوسه ئه سله که دا «قهومی» بوو. لام وایه وشه ی «رۆم» له م به یته و له به یته پاشه وه شدا
 له راستیدا «دۆم» بی چونکه هیچ به لگه یه ک نییه بو به راورد کردنی «رۆم» که واته «عوسمانی»
 به کورد و به جووی ئه وه سه رده مه. په ندیکی پیشینانی کوردیش هیه «دۆم» و «جووی» له گه ل
 «فهقی» پیکه وه تیا کو کراوه ته وه ئه لی: «جوو له ترسا، فهقی له برسا، دۆم بو په رۆ، ئه م سیانه
 خوش ئه رۆ». واته: به په له ری ئه کهن. موحه ممه دی مه لاکه ریم.
 ۱. له دهقی «ت.ر.» دا «ئیسته کی کورده کانی کوردستان» هاتوه.

(IV)

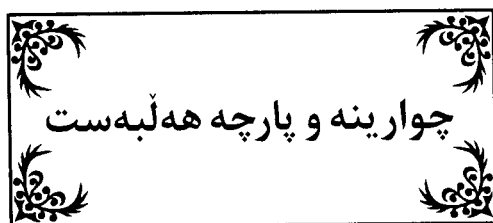
ههروه کوو مهردوم^۱

ههروه کوو مهردوم له بهرچاوم ده گریئ نم نمى
 پیره گودروونیش له داغی دهوړی حوکماتى گومى
 تهن له سایه ی دووکه لى ئاهى دلى پر ئاته شه
 واه به حری گریه دا چالاکه وهك ئائش گهمى
 زولفى تاتا کردووه بادی سه با، هه رتایه کی
 سه د هه زار چینی هه یه، هه ر چینی بارىکی خهمى
 «صاد عینی بالبا للنأي، ضنت بالکری»
 «لیس للإنسان إلا ما سعى فیما همی»
 یا هه لى، یا تاقه تی بارى ره قیانت هه بى
 روجه که م «حاجى»، مبه ناموسته قیم و دم ده مى^۲

۱. [ئهم پارچه شيعره مان له کتیبى - ههنگاوئ تر: ۳۷۶. وهرگرت که پارچه شيعرئکى تازه دوزراوهى حاجیه، موحه ممه دى مهلا که ریم ئه لى: به هاوکارى باوکم و کاکم (فاتحى مهلا که ریم) راستمان کرده وه].

۲. [موحه ممه دى مهلا که ریم ئه فهرموئ: ئهم پارچه شيعره نایابه به شیوهى دارپشتن و تیکرأى بابه ته که یا له شيعرى سهرده مى کوردستانی حاجى ئه چى، به لام به یتى یه که مى هه ستیکى ئاشکرای نه ته وه یی پتوه یه و دوا به یتیشى نیشانه ی ئه و کیشه بیریه یه له نئون ئه و و ناحه زه کانیا، به تایبه تی له شیخانى ته ریفه ت پرووى داوه. ئه گهر بۆچوونه که مان له جیبى خو یا بیئت و حاجى ئهم پارچه شيعره ی له کوردستان وتبى، یه که مین پارچه شيعرئکى ئه بى مؤرکینکى نه ته وه یی پتوه بى و تا ئیستا دوزرا بیته وه. - ههنگاوئ تر: ۳۷۴].

چوارينه و پارچه هه لبه ست

یاره ب به قه دهر حه رفی سیووتی یه ک یه ک
ره حمه ت له موسه نیف و له قاری بی گه له ک
ئه مما عه جه م و ئه و کسه ی چاپی دانا
بیاته جه هه ننه م به عه زاب و به کوته ک^۱

ئه ی ره فیقانی وه ته ن زور غه زه لم ماوه له وی
له که ناریکه وه ته قدیره وه کوو هه ل بکه وی
وه ک سه فینه بگه ری بیخه نه بهر به حری قسم
حه یفه وه ک من له غه ربیی بمریت و نه ته وی

له سه رده شتی میحنه ت په ره ی کرده وه
کهه وانسی به لا لۆکه یی په یکه رم
به لا لۆوکه ده رمانی ده ردم ده لین
به پاره وه گیر ناکه وی بیکرم^۲

ئه ی عوتارید له ده رت خادیمی سه ججاده به شان
وه ی له کوئی فوسه حادا قه له مت سنجه شان
«حاجی» قادر نییه به یتکی وه کوو ئیوه بلئ،
ئه سپی کۆن زه حمه ته ده رچی له گه ل ئاهوو ره وشان^۳

۱. [سیووتی = سیوطی]. حاجی ئه م چوارینه ی له سابلآغ داناوه کاتئ خه ریکی خویندنی کئیبی سیووتی بووه.

۲. ئه م چوارینه شی هه ر له کوردستانی ئێران له «سه رده شت» داناوه.

۳. ئه م چوارینه ی له ستایشی «حاجی مه لا عه بدوللای جه لی زاده» داناوه.

نەقدى عومرم بە غەزەل دا و دووكانم دانا
 ھېچ كەسنى نەيكىرى ترسام لە پزىن و لە خوران
 بى بەھا دامە ئەم و ئەو وەكوو كوردېك كە پڑا
 رۆنى، ئەو وەقتە دەلى: كەردمە خىرى كۆرەكان

سەقەرېكە سەفەرى راھەرەوى بى تووشە
 خاسەتەن ئەم سەفەرى بەد ئەسەرى بى تووشە
 بەدرەقەى رېگە ئەگەر «خزرى نەبى» بى تووشە
 "كافىە" كافىە كوا مەنزلى من بى تووشە؟^۱

يارەببى تۆ خەللاقى عەزىمو ششانى
 ھەرچى كە بوو و دەبى و دەبى دەيزانى
 من بى خەبەرم لە ئەووەل و ئاخىرى خۆم
 حالېم بکە لەم بەينە چىيە ئىنسانى؟!^۲

بەيتى «نالى» و بەيتى من گەر تېكەلى يەكتر دەكەن
 ئەحمەقى سوورەت پەرست و جاھىلى مەعانەزان
 حاجى لەك لەك بە لەك فەرقى لەگەل تووتى ھەيە
 وەك ھەزارى نەوبەھار و بولبولى فەسلې خەزان^۳

۱. بىروانە: مەسعوود موخەممەد، حاجى قادرى كۆيى. ب ۳ بەغدا ۱۹۷۶ ل: ۱۴۰.

۲. [عەزىمو ششان = عظيم الشأن].

۳. [ھەزار: بولبول]. لە دەقى رۆشنىيرى نویدا لە جياتى «دەكەن» وشەى «دەكەى» ھاتووە و لە جياتى «سوورەت پەرست و»، «سوورەت پەرستى» ھاتووە. بنواری: ژمارە (۳۵) ى بۆلاوكرەوى ناوبرا. وە لە جياتى «حاجى لەك لەك بە لەك»، «حاجى لەك لەك بە لەك» ھاتووە. وە لە جياتى «وہك»، «وہكوو» ھاتووە.

شهوکه تی جووته ی سمیلت تاکه، مانه ندی که مه
 ته رکه شی تیری ته ژا و شیر ی دهستی روسته مه
 پرووی له ته ختی پروومه تت هیئاوه بو شانت ده لئی
 ماری سهرشانی زوحاک و دوژمنی ته ختی جه مه^۱

سمتی ده له ریته وه ده لئی دووگی مه ره
 گرد و سپی و لووسه وه کوو تووری ته ره
 مالیکه ئه گهر بدا به نه قدی دل و جان
 خوشت له سهر نه بی، جه هه ننه م بکره^۲

چوومه جه رگه ی ئه هلی دل جه رگیکی بی داغم نه دی
 ناله یی بولبول له باغا بی قره ی زاغم نه دی
 عاله میکم دی نه خووش و یه که سی ساغم نه دی
 دوور له مهیدانی خودا غهیری قورومساغم نه دی^۳

۱. حاجی ئه م چوارینه ی به پیاوئیکی ته قته قیدا هه لگوتوه. بنواړه «مه سعوود موحه ممه د. حاجی قادری کوئی. ب ۲ به غدا ۱۹۷۴ ل ۱۵۷».
۲. [موحه ممه دی مه لا که ریم ئه لئ: به هه له «خوشت له سهر بنی» مان به «خوشت له سهر نه بی» چاپکر دووه. مانا که ی واته: گوی مه ده و خوشت بنی به سهریدا و چش که له هه رچی شته. - هه نگاوئ تر: ۳۵۷]. ئه م چوارینه له که شکوئی مه لا په سوولی توربه پیدا هه بوو که وینه یه کی لای شیخ موحه ممه د عه لی قهره داغیه. هه روا له یه کی له دوو ده ستنوسه که ی لای خو شمدا هه یه. موحه ممه دی مه لا که ریم.
۳. ئه م چوارینه مان به هوی کاك موحه ممه د عه لی قهره داغیه وه ده سگیر بوو که له پرووی که شکوئی مه لا عه زیزی ریشاوی نووسیوو یه وه. موحه ممه دی مه لا که ریم.

شیعری تاک تاکه

شیخ غه فوور بیستوومه چاچیم پی ده لئی،
چاکه من نابم به نوقته ی لا به لا!^۱

جورمی من داوینی عه فوی گهر نه پووشی رۆژی حه شر
عه بره تی من کافیه بو ئه هلی مه حشر سه ره سه ر^۲

دهرسی مه عنای بی عیبارت مه رکه زی مه یخانه یه
حه لقه یی جه نگ و جیداله خانه قا و مه دره سه

سوخره یی جیننی ته بیعت سوخره یی عالم هه لئی
وا سوله یمان دیته وه کوتر فریئت پی ده کا^۳

باسی زاری تو خه یالئی بوو کرابوو هات و چوو
بوچی لیم عاجز ده بی قوربان له سه ره هیچی نه بوو

په رده یی سیدق و سه فا و راستیی ئاده م نه درابوو
که رباسی غه می بوو به قه دی بهنده برابوو^۴

۱. مه سهوود موحه ممه د، حاجی قادری کوئی، ب ۲ به غدا ۱۹۷۴، ل: ۲۰۰.
۲. [عه بره ت: درس وه رگرتن، یان فرمیسک و ئه سرین]. مه لا رپه ئووفی سه لیم ئاغا، دیوانی حاجی قادری کوئی، ده ستنوس، ل: ۲۳۱.
۳. [ئاماژه یه به و چیروکه ی که ده لئین: سوله یمان که بو ماوه ی چل رۆژ پاشایه تییه که ی لی زهوت کرا و که وته دهستی جنۆکه یه ک، که له پاش ئه و ماوه دیسانه وه خوا پاشایه تییه که ی پی خه لات کرده وه و جنیه کانی زنجیر کرد].
۴. کرباس، که رباس: داوی رستراو، ریس.

مہنزلۍ مہنمہ نہ ماوہ ئیستہ کہ ئہ ییامہ کہ
 راحہ تی مومکین نیہ نہ چہ مہ دینہ یا مہ کہ

سینہم دہ گری لیم دہ مری کہ لبی رہ قیب
 ئہم کارہ وہ کوو داری لہ دوو لاوہ گلاوہ^۱

تو خوش دہ بہ زی ئہ سپی بہ زینت پیہ
 من ناگہمہ تو ئہ سپی بہ زینم پیہ^۲

چاوہ کہم توش پیر دہ بی، ریشہ دہ بیتہ گورہ وی
 وہ کہ بفہ رمووی من فلانم پیٹ دہ لین تو خواہ وی؟

خانہ قاکہ ی کہ نہ فی ئہ منہ، ئہ دہ بخانہ یی عام
 جی قہ زای حاجہ تہ خہ لقی بہ زہ رووری دہ چنی

موددہ عی دوینی ئہ گہر جوونی دہ دا عہ یی نہ بوو
 شکلی خوئی دیوو لہ ئاوینہ بہ عہ کسی دہ وہری^۳

۱. [موحہ ممہ دی مہ لاکہ ریم ئہ لی: نیوہ یہ کہ می ئہم بہ یتہ لہنگی تیایہ و برگہ یہ کی لہ نیوہ دووہم کہ مترہ، لہ بہر ئہ وہ لام وایہ وشہ ی «رہ قیب» راستہ کہ ی «رہ قیبم» بووبی۔
 -ہہ نگاوئ تر: ۳۶۰.]

۲. مہ سعوود موحہ ممہ د، حاجی قادری کوئی، ب ۱ بہ غذا ۱۹۷۴، ل: ۱۲۳.

۳. [بہ بوجوونی موحہ ممہ دی مہ لاکہ ریم «دوونی» راستہ نہ کہ «دوینی» چونکہ وا بہ دیالیکتی کوئیہ وہ نزیکترہ۔ -ہہ نگاوئ تر: ۳۶۲.]

شیخ ده لئی: باری ریا شانم جدو ناکا نه گهر
کیوی کاروخ بی، گوتم: سه د «بارک الله» کهر "نه بی" ^۱

مه سئه له ی کو حلی له به حسی مه بنیا ته قریر نه کرد
پیئی نه لیت (.....) نه حمه قی کهر وا نه لئی «ابن الحجر» ^۲

(.....) ده خیلتم بم سه ما نه بیرد، زه وی قووتی نه دا
ههر له بهینی ئیمه دا بوو ئهم دل ئاخر کیوه چوو ^۳

گهر نه چم لیم زویر ده بی وه قتی ده چم مه نعم ده کا
سهیری که بی مروه ته چیم لی ده کا و چیم پی ده کا

زور سه گم دیوه فه قهت نه مدی ره قیبی هه نده سه
وه زعی نامه وزوون ده بی وهك خانویی بی هه نده سه ^۴

۱. مه سعوود موحه ممه د، حاجی قادری کوی، ب ۱ به غدا ۱۹۷۴، ل: ۱۲۳.

۲. ئهم بهیته له یه کی له ده ستوو سه کانی لای مندا هه بوو. نیوه ی دوو هه می له نگیه کی تیا به لام وایه له و شوینه دا که به چهند نوخته پرم کردوو ته وه وشه یه کی لی په ریوه، له وانه یه «ئهی» بیت، هه روا لاشم وایه «پیئی نه لیت» هه کی له راستیدا «پی ده گوت» بووبی چونکه نیوه ی یه که می بهیته که واپیویست ده کا. موحه ممه دی مه لا که ریم.

۳. ئهم بهیته ش هه روا له یه کی له ده ستوو سه کانی لای مندا هه بوو. ئه میش وشه یه کی له سه ره تاوه په ریوه، شوینه کهیم به نوخته پرم کردوو ته وه. موحه ممه دی مه لا که ریم.

۴. [به بۆچوونی موحه ممه دی مه لا که ریم «خانویی» له «خانویی» چاکتره. -هه نگاوی تر:

به‌شی فارسی
(قسمت فارسی)

(۱)

ای مرا از عشق رویت

ای مرا از عشق رویت دل چو مجنون دربه‌در
 عالم از شوق جمالت خون فتاد اندر جگر
 روز و شب از کوی جانان یک نگاهم آرزوست
 تا نثار او کنم جان از بهای یک نظر
 سینه چاکم کرد چون گل غمزه‌ی چشم از نگاه
 ای نگه چون سمّ قاتل تیغ بُرّان در اثر
 تا فرود آمد به رویش حلقه‌ی زنجیر زلف
 دل فتاد اندر کمندش چند کرد از وی حذر
 هرکه در بستان حسنت آمد از بهر نگاه
 غنچه‌سان خون در دل آمد هوش افتادش ز سر
 آهوی چشمت به زیر ابروی هم‌چون هلال
 سینه‌ها را تیر باران کرده سانِ رهگذر
 گلشن عیش من اندر آتش هجران تو
 شد بهارش چون خزان، بی‌برگ ماند و بی‌ثمر
 ناله از دل، آتش از تن، دودم از جان می‌رود
 روز و شب حالم چنان است زین میانم درنگر
 ناله‌ی «حاجی» جهان افگند یک سر در خروش
 در تو کافردل، نسازد ناله‌ی زارم اثر^۱

۱. پارچه شیعر و چوارینه فارسیه‌کانی ئەم دیوانه، به یارمه‌تی مامۆستا مه‌سعوود موحه‌ممهد و دوکتۆر موحه‌ممهد نووری عارف خستوومانته‌ته سه‌ر پښووسی فارسی، چونکه له ده‌قه‌کانی «م.ر.س» و «گ.م» دا به پښووسی ئەم‌پړۆی کوردی نووسرا‌بوونه‌وه.

(۲)

ای بت سنگ دل

ای بت سنگ دل چرا وعده به جا نمی کنی
 مژده‌ی وصل می دهی باز وفا نمی کنی؟
 سوختم اندر آرزو وز غمت ای عبیر بو
 باعث چیست - باز گو - رحمی به ما نمی کنی؟
 دیده پر آب حسرتم خم شده سرو قامتم
 در دل اندر آفتم، از چه دوا نمی کنی؟
 دادی پیام دیدنی زان رخ خوب گلشنی
 تا دل از آتش افگنی ور نه چرا نمی کنی؟
 سوخته دل در آتشم نعره به چرخ می کشم
 باری ز روی مهوشم کام روا نمی کنی؟
 تا کی بسوزم از درون، جان نشود ز غم برون
 زان رخ خوب لاله گون، دیده ضیا نمی کنی؟
 حلقه‌ی زلف خم به خم، دل چو گرفت در ستم
 بهر چه میلی از کرم سوی گدا نمی کنی؟
 سینه کباب از غمت، وعده شد و ندیدمت
 گوشه‌ی چشم مرحمت بهر چه و نمی کنی؟
 «حاجی» بسوخت از درون سینه نمود بحر خون
 رحم چرا به این زبون بهر خدا نمی کنی؟

(۳)

مژده ای دل

مژده ای دل که مرا درد به درمان آمد
 قاصد خوش خبرم از سوی جانان آمد
 داد پیغام که اندر چه محنت به در آی
 شاهد از روی کرم بر سر پیمان آمد
 گرچه دریای غمش کشتی دل کرد هلاک
 ساحل وصل چو دیدم همه پایان آمد
 شد یقین بخت بد و طالع بر گشته ی من
 از پریشانی غم باز به سامان آمد
 دیده ی کور من از اشک چنان شد بینا
 گوئیا پیرهن از یوسف کنعان آمد
 کشتزارِ دلم از آبِ حیاتِ لبِ دوست
 چون ریاض "ارم" از شوق درخشان آمد
 دل که تاریک تر از زلف پریشان تو بود
 آتش عارض گل فام تو درخشان آمد
 زخم های دل مشتاق من از ناوک دوست
 مرهمش بهر نشاطش سوی لقمان آمد
 غنچه ی سینه ام از خون جگر پاک نمود
 باد صبح از سر کویت چو به بستان آمد

۱. ئەم بەیتە لە دەستنووسیکی لای خۆم و لە دەستنووسیکی مەلارە سووڵی توربەبیدا
 ھەبووە و ئەنەیم لە موخەممەد عەلی قەرەداغی وەرگرت. تێکڕا گەلێ ھەلە ی ئەم پارچە و دوو
 پارچە ی پیشووم لەسەر ئەو دوو دەستنووسە راست کردووە تۆ. موخەممەدی مەلاکەریم.

سبزوار از چمن عیش دلم نشئه نماست
ز ابر لطف تو م ای دوست که باران آمد^۱
«حاجی» از لعل تو گر بود امید شکرش
راهش از لطف تو سوی شکرستان آمد

(۴)

تاریخ وفات حاجی بکر آغا^۲

شنیدم دیشب افغان از زن و مرد
صدا افگند بر طاق زبرجد
بگفتم چیست این افغان؟ مردی
کشید آهی ز سوز سینه‌ی سرد
بگفتا مر ندانی کز جهان رفت
"ابوبکر" انیس غار "احمد"
بگفتم: چیست تاریخ وفاتش؟
بگفت: «وا ثانی ثنین محمد»^۳

۱. ئەم دەربەرینه‌ی «ز ابر» به «ز بر» ده‌خوینرینه‌وه، له‌به‌ر کیشی شیعره‌که.
۲. بنواره: مه‌سعوود موحه‌مه‌ده، حاجی قادری کوّیی، ب ۱، به‌غدا ۱۹۷۳، ل: ۳۹. مه‌لا ره‌ئووفی سه‌لیم ئاغا، دیوانی حاجی قادری کوّیی، ده‌ستئووس، ل: ۲۱۱.
۳. ئەم دێره‌ به‌ یته «وا ثانی ثنین محمد» به‌ حسیبی «جومه‌ل» ساڵ ۱۲۷۰ی کۆچی [هه‌تاوی] ده‌گرینه‌وه که ساڵی کۆچی دوا‌یی حاجی به‌کراغایه‌.

و ا ث ا ن ی ن ی ن ی ن م ح م د

+۶ +۱ +۵۰۰ +۱ +۵۰ +۱۰ +۵۰۰ +۵۰ +۱۰ +۵۰ +۴۰ +۸ +۴۰ +۴ +۱۲۷۰ =

(۵)

ای دوست^۱

ای دوست دل از بند غم و جور رها کن
در دل بیچاره‌ام از رحم روا کن
مشتاق نگاه است ز کرم کام روا کن
«ای خسرو خوبان نظری سوی گدا کن»
«رحمی به من سوخته‌ی بی سر و پا کن»

له ده‌قی ده‌ست‌نوسه‌که‌ی «م.ر.س» دا نووسراوه: «واثانی اثین محمد» و به‌م حیسبیه‌ش سالی ۱۲۷۱ی کۆچی ده‌گریته‌وه و هه‌روه‌ک‌وو ساغیش بۆته‌وه و هیچ گومانی تیدا نییه «حاجی به‌کراغا» له سالی «۱۲۷۰»ی کۆچیدا کۆچی دواپی کردووه. که‌واته ده‌بی هه‌مزه‌که‌ی «اثین» به‌رئین و بیکه‌ین به «ئین» تا‌کوو ساله‌ که‌ راست ده‌ربچی.

۱. ئه‌م پارچه‌ شیعره و پارچه‌ شیعره‌کانی پاشه‌وه‌یم له‌ رووی که‌شکۆله‌ ده‌ست‌نوسه‌که‌ی مه‌لا ره‌سوولی توربه‌یی نووسیه‌ته‌وه که‌ وینه‌ی لای شیخ موحه‌مه‌د عه‌لی قه‌ره‌داغییه. ئه‌م پارچه‌یه‌ پینج خشته‌کیه‌ له‌ سه‌ر غه‌زه‌لیکی خواجه‌ حافزی شیرازی که‌ گه‌لی له‌ چاپه‌ لیکۆلراوه‌کانی دیوانی شاعیری ناوبراودان به‌وه‌دا نانین هی ئه‌و بی. من به‌راوردی غه‌زه‌له‌که‌ی حافزم له‌ گه‌ل نوسه‌خی چاپی «مطبع محمدی بمبی‌ء» کردووه که‌ له‌ سالی ۱۳۲۲ی هجری «۱۹۰۵-۱۹۰۴» دا له‌ چاپ دراوه. به‌ پپی ئه‌و چاپه‌ له‌ ده‌ست‌نوسه‌که‌ی توربه‌ییدا هه‌ندی به‌ر و دوا پیکردن له‌ نیوان چه‌ند نیوه‌ دپیکدا و چه‌ند ورده‌ هه‌له‌یه‌ک هه‌بوو هه‌مووم به‌ گویره‌ی چاپه‌ که‌ راست کردنه‌وه. له‌و چاپه‌دا به‌یتیکی تریش هه‌بوو که‌ یا حاجی قادر نه‌یدیوه، یا نه‌یکردووه به‌ پینج خشته‌کی، یا له‌ ده‌ست‌نوسه‌که‌دا نه‌نووسراوه‌ته‌وه. ئه‌و به‌یته‌ پینجه‌مین به‌یته‌ و ئه‌مه‌یه:

شمع و گل و پروانه و بلبل همه‌ جمعد
ای دوست بیا رحم به‌ تنهائی ما کن

ای بزم مرا عارض گل فام تو ماهی
 مژگانِ توم خنجر و ابروی تو شاهی
 تا کی بزند بر دل بیچاره سیاهی
 «دارد دل درویش تـمـنای نـگـاهی»
 «زان چشم سیه مست به يك غمزه دوا كن»

جان باد فدای خم ابروی هلال
 گل گشت پریشان ورق از شرم جمالت
 خورشید شد از حسن تو در عین خجالت
 «گر لاف زند ماه که ماند به جمالت»
 «بنمای رخ خویش و مه انگشت نما كن»

ای سینه‌ام از پیک ترا لحظه نشانی
 بد حال و پریشان شدم از زخمِ امانی
 رحمی کن و از کوی خودم ده تو مکانی
 «ای سرو چمن از چمن و باغ و زمانی»
 «بخرام درین بزم و دو صد جامه قبا كن»

چشمان من از بادیه‌ی اشکم شده ساغر
 مژگانِ توم خون جگر ریخته ظاهر
 سرخاڪ ره کوی توم ای شه «فاخر»^۱
 «با دل شدگان جور و جفا تا به کی آخر»
 «آهنگ وفا، ترك جفا بهر خدا كن»

۱. به ته‌واوی له‌م وشه‌یه دلنیا نیم، به‌لام له‌مه‌ش که نووسیومه باشتی بۆ نه‌چووم.

گر رفت رقیب از برت ای شمع دلارا

.....^۱

در عهد تو «نابد» قدمی نیست چو مارا^۲

«مشنو سخن دشمن بدگوی، خدا را»

«با "حافظ" مسکین خود ای دوست وفا کن»

(۶)

بازم هوای مهر بتان در درون فتاد

بازم هوای مهر بتان در درون فتاد^۳

دل غونچه وار در غمش از بحر خون فتاد

غم تازه کرد داغ کهن باز در تنم

از غمزه های چشم چنان دل زبون فتاد

شمشیرهای ابروی قوس و قزح صفت

بر دل چنان کشید ز روی سکون فتاد

هوشم پرید از سر و صبرم گریز کرد

دل در کمند عشق «پسی» از جنون فتاد

راه نجات چند طلب کردم از غمش

دل از نگاه چشم و رخس سرنگون فتاد

۱. لیره دا ئه بی نیو بهیتی تر هه بی که له ده ستنوسه که دا نییه.

۲. له م وشه یه ش به ته وای دلنیا نیم، هه روا له مه ش که لیره دا نووسیومه باشتی بو نه چووم، موحه ممه دی مه لا که ریم.

۳. له ده ستنوسه که دا له جیاتی «بازم»، «باز» نووسرا بوو دیاره هه له یه. موحه ممه دی مه لا که ریم.

زین پیشم ار امید نجاتی ز غم بُدی^۱
 این نویتم امید ز دل در بیرون فُتاد
 راه نجات ار طلبی دل مده به کس
 بنگر به حال از نگهی دل که چون فُتاد
 «حاجی» خروش و نوحه و زاریت شرم باد
 بس دل ز داغ عشق چو تو لاله گون فُتاد^۲

(۷)

به مژگانم مزن

به مژگانم مزن بس دردمندم
 نهال عیش از بنیاد کُندم
 چه حاجت دل سوی زندان کشندم
 «چنان در قید مهرت پای بندم»
 «که گویی آهوی سر در کمندم»

دلم چون حلقه‌ی زلف تو درهم
 قدم چون ابروان دوست در خم
 چنانم دائم از دست تو در غم
 «گاهی بر درد بی درمان بگیریم»
 «گاهی بر حال بی سامان بخندم»

۱. له ده ستنووسه که دا له جیاتی «ار»، «از» نووسرا بوو دیاره هه‌له‌یه. موحه ممه‌دی مه‌لاکه‌ریم.
 ۲. له ده ستنووسه که دا له جیاتی «ز»، «از» نووسرا بوو دیاره هه‌له‌یه. موحه ممه‌دی مه‌لاکه‌ریم.

چنان در آتش حسن تو جوشی
مپندار از دلم - ای خواجه - هوشی
فتاد اندر سینه گر سازد خروشی
«مرا هوشی نماند از عشق کوشی»
«که قول هوشمندان کاربندم»

چو غنچه تا به کی باشیم خونخوار
چو بلبل چند باشم دل پر از خار
چنان است سینه‌ی چاکم پر از مار
«مجال صبر تنگ آمد به یکبار»
«حدیث عشق در صحرا فگندم»

مرا گویند اگر یار تو مه روست
لبش چون چشمه‌ی حیوان دلجوست
جفاهایش مکش، بسیار بدخوست
«نه مجنونم که دل بردارم از دوست»
«مده گر عاقلی ای خواجه پندم»

فروغ حسنت ای دل‌بند شد فاش
رقیب از پیش رویت با خف‌اش
«تعالی الله» ز حسنت گر فزون باش^۱

۱. له ده ستنو سه که دا ته نیا یه ک وشه هه بوو له ویش دلنیا نه بووم چیه، به لام زیاتر به «تعالی»
نه چوو به بی وشه ی دوو هه میش نیو به یته که له نگ بوو، بویه لای خو مه وه وام دانا «تعالی الله»
بی که له گهل مه عنای رسته که ش نه گونجی. له گهل هه موو نه وه ش رسته ی «گر فزون باشی»
مه عنایه کی ته او نادا به ده سته وه. موحه ممه دی مه لاکه ریم.

«چنین صورت نبندد هیچ نقاش»
«معاذ اللّٰه من این صورت نبندم»

ز مژگان تو زد بر سینه غم‌ها
دلم شد در خم زلف تو شیدا
نگه کن در غمت بین ای مه‌آسا
«چه جان‌ها در غمت جز سود تنها»^۱
«نه تنها من اسیر و دردمندم»

فتاد از چین زلفت بخت در دام
دلم اندر پیش گردید بر.....م^۲
چو نتوان آرامش گفتم دل آرام
«تو هم باز آمدی ناچار و ناکام»
«اگر باز آمدی بخت بلندم»

نیاسودم دمی از مهرت ای دوست
روانم بیرون آمد از غمت دوست^۳

۱. نه‌ونده‌ی من بوم ساغ‌کرایته‌وه ثم دوو وشه‌یه له ده‌ستن‌و‌سه‌که‌دا «جز سود» ه به‌لام هیچ مه‌عنایه‌کی لیوه حالی نه‌بووم، بویه لام دوور نییه «فرسود» بی له‌گه‌ل «و» يك و «تنها» یش جمعی «تن» بی به‌رابه‌ر به «جان‌ها». موحه‌مه‌دی مه‌لا‌که‌ریم. [له کوللیاتی سه‌عدی ساغ‌کراوه‌ی «محمد علی فروغی» دا ثم نیو دیره به‌م‌جوړه هاتووه: «چه جان‌ها در غمت فرسود و تن‌ها» که دیاره بوو‌چونه‌که‌ی ماموستا موحه‌مه‌دی مه‌لا‌که‌ریم راسته].

۲. ثم وشه‌یه‌شم به ته‌واوی بو ساغ نه‌کرایه‌وه. موحه‌مه‌دی مه‌لا‌که‌ریم.

۳. وادیاره له پاش ثم نیوه به‌یته‌وه پینج نیوه به‌یت په‌ریوه، سیانیان له‌گه‌ل ثم دوو نیوه به‌یته‌وه دوانیان له‌گه‌ل سیانه‌که‌ی پاشه‌وه‌یان و پینج خشته‌کییه که دو پینج خشته‌کی بووه. موحه‌مه‌دی

ولی بعد از وفاتم ای رخ از نور
 «گر آوازم دهی «دل» خفته در گور»^۱
 «براساید درون دردمندم»

روان پر دردم از بهر فدایت
 ننالم هرگز از دست جفایت
 تن بیمارم ار نبود سزایت
 «سری دارم فدای خاک پایت»
 «گرم راحت رسانی یا گزندم»

به بیداد آتشم افگند در پوست
 روان در تن، در اندر سینه‌ام سوخت
 ولی «حاجی» بگویش از من ای دوست
 «اگر در رنج «سعدی» راحت از اوست»
 «من این بیداد بر خود می‌پسندم»

.....●.....

مه‌لا که‌ریم. [به‌لام له ته‌واوی ده‌قه‌کانی کوللیاتی سه‌عدیدا یازده شیعه‌ره که حاجی قادریش
 هه‌ر یازده‌ه‌ی هیناوه‌!].

۱. له‌م «دل» هیش دلیا نیم، به‌لام به‌ جوړیکی که‌ش بۆم نه‌خوینرایه‌وه. موحه‌مه‌دی مه‌لا
 که‌ریم. [له‌ ته‌واوی ده‌قه‌کانی کوللیاتی سه‌عدیدا وشه‌ی «من» هاتوه‌].

(۸)

[فدایت جان من،]

[فدایت جان من، صد جان عاشق
تویی هم جان و هم جانان عاشق
نماند بی تو صبری در وجودم
نباشد صبر در امکان عاشق
همه شب تا سحرگه ناله‌ی من
بلند آوازه کرد افغان عاشق
به بیماری تو خود کن چاره چون نیست
علاج هجر نه درمان عاشق
بیا «حاجی» در این ره سر فداکن
نخواهد سر، دل حیران عاشق]

(۹)

[بدیدم طاق ابرویت]

[بدیدم طاق ابرویت دلم شد مبتلای تو
به شوخی برده‌ای دل را تو دانی و خدای تو
بسی خوبان بدیدم (...) ^۲نگشتم نایل ایشان
نمی‌دانم چه سر است این که من مردم برای تو

-
۱. [ئم پارچه شیعره و پارچه شیعی پاشه‌وہیمان له کتیبی «هنگاوئ تر به ریگادا به‌ره و ساغکردنه‌وی دیوانی حاجی قادر» وەرگرت، که موحه‌ممه‌دی مه‌لا که‌ریم ئه‌لی: له ده‌سنووسه‌که‌ی کاک هۆشه‌نگ (حه‌مه‌بۆر) بوو و به‌خه‌تی «بیخود» نووسرا‌بووه‌ه.]
۲. [ئیره‌دا وشه‌یه‌ک ناته‌واوه‌].

تُرا مطلب اگر این است من در حیر میرم
[مرا صد جان اگر باشد همه سازم فدای تو]
اگر خوبان عالم را سراسر جمع گردانی
دل مسکین «حاجی» را ندارد جز هوای تو

رباعی

یارب به کرم به جای طاعت از من
این کوشش و این سعی دمامم بپذیر
وین گرسنگی و غربت و بی خوابی
فرسودن پهلوان به بالای حسیر^۱

ای دریغا بود آن روز که یاران قدیم
ز سر لطف به این خط پریشان نگرند
هم بگویند دریغا پی «حاجی» که فلك
کشت او را و بر او عالم و جاهل نگرند^۲

-
۱. پروانه: مه سعوود موحه ممهه، حاجی قادری کوئی، ب ۱ به غدا ۱۹۷۴، ل: ۲۶۸؛ مه لا
ره ئووفی سه لیم ئاغا، دیوانی حاجی قادری کوئی، ده ستئوس، ل: ۲۲۲.
۲. مه لا ره ئووفی سه لیم ئاغا، دیوانی حاجی قادری کوئی، ده ستئوس، ل: ۲۲۳

فرد

شب سه شنبه بیست از ماه آخر
هزار و دو صد و هفتاد و شش در^۱

گدازانیدی بیم از او همه تیغ
نیامش گر نبستی می چکیدی^۲

مستی و دایره‌ی حکمت (...) هیهات
برندارند به يك دست دو تا خربزه را^۳

۱. مه‌سعوود موحه‌ممه‌د، حاجی قادری کوئی، ب ۲ به‌غدا ۱۹۷۴، ل: ۱۸۲؛ هه‌مان
سه‌رچاوه: ب ۲ به‌غدا ۱۹۷۴، ل: ۱۷۵.

۲. مه‌سعوود موحه‌ممه‌د: ئه‌مه وه‌رگێڤ دراوی تاکه شیعرێکی «ابوالعلاء المعری»یه که ده‌لی:
یذیب الرعب منه کلّ غضب

و لولا الغمد یمسکه لسا

۳. ئه‌م به‌یته له یه‌کی له ده‌ستووسه‌کانی لای مندا هه‌بوو. موحه‌ممه‌دی مه‌لاکه‌ریم.

دوا وشەس منىش

لەسەر داواى خۆم، سەرپەرشتى کردنى چاپ و راستکردنەوہى پرۆفەکانى ئەم کتیبەم پى سپىرا. مەبەستم لەم داوايە ئەوہ بوو دەمى بوو لە دڵما بوو بۆم پى بکەوئ ھەول بەدەم دیوانىكى پوختى حاجى قادرى پيشەنگى چەرخى پاپەپىنى کۆمەلەى کوردەوارى بە چاپ بگەيەنم. کە برايان کاک کەرىم شارەزا و کاک سەردار مىران ئەم ئەرکە پىرۆزەيان بەجى ھيئا، و تەم با جارى لەم قۇناغەدا ھەولەى خۆم بخەمە پال ھەولەى ئەوان و چاو بە تىکستە کەيانا بگىرەمەوہ و لەگەڵ ئەو سەرچاوانەى لامن بەراودى بکەم بەلکەو بەمە کارە کەيان زياتر بەرەو پوختى بەرم.

ئەو سەرچاوانەى ئىستا لە بەردەستى مندان ئەمانەن:

۱. دەستەنووسىكى خوالى خۆشبوو مەلا پەئووفى سەلىم ئاغا.

۲. دەستەنووسىكى - بە قسەى براى عەزىزم شىخ عەلى قەرەداغى - خوالى خۆشبوو مستەفا سائىب.

۳. فۆتۆ دەستەنووسى «مەلا پەسوولەى توربەيى» و «حەمە پەش» ناوئک کە ھەندى شىعرى حاجىشىيان تيايە و شىخ عەلى قەرەداغى دايە لام.

۴. دوو سى وردە بەيازى ترکە چەند پارچەيەك شىعرى حاجىشىيان تيايە.

۵. گۆفارى «ديارى کوردستان»ى خوالى خۆشبوو سالىح زەكى ساحىبقران کە چەند پارچە شىعرى «حاجى» يشى تيا بلاو کراوہ تەوہ.

۶. تىکستى ئەو وتارە ئەدەبىيانەى لە پۆژنامەى «تىگەيشتنى راستى» دا بلاو کراوہ تەوہ و چەند پارچە شىعريكى «حاجى» يشيان تيايە و خۆم لە پرووى پۆژنامە کە نووسيو مەنە تەوہ.

۷. سی ژماره یی یه که می گوڤاری «رۆژی کورد» که کاک جه مال خه زنه دار به ئۆفیست له چاپی داونه ته وه و چه ند پارچه شیعی «حاجی» یشیان تیایه.

۸. فۆتۆیه کی شه ش لاپه رهی ژماره یی یه که می گوڤاری «هه تاوی کورد» که له دوکتۆر ئیحسان فوئادم وه رگرت و پارچه یه کی نایابی شیعی حاجی تیایه.

ئه مه سه ره رای ئه و سه رچاوه چاپانه ی لای کاک که ریمیش هه ن. له به راورد کردنی تیکسته که ی برایان که ریم شاره زا و سه ردار میرانه وه له گه ل ئه م سه رچاوانه، گه یشتمه ئه وه که پێویسته هه ندی وشه ی تیکسته که ی ئه وان به گویره ی یه کی یا زیاتر له تیکسته کانی لای خۆم بگوڤم و گه لی به یت و پارچه هه لبه ستیشم دیه وه که له تیکسته که ی ئه واندا نه بوون و خستمنه سه ر دیوانه که. له هه لیککی له مه و پاشیشدا به درێژی پروونی ئه که مه وه که بۆچی وام کردو چۆن ئه و وشه به پێی تیکسته کانی لای خۆم گوڤراوانه م، لا راستتر بوو^۱. ئیسته ئه وه ی پێویست بی بوتری ئه وه یه: کاک که ریم شاره زایش رای له گه لمه و لای وایه ئه و گوڤرینه ی کردوومن راست و پێویستن.

هه رچه ند خۆم هیشتا زۆر شوینی ئه م دیوانه م لا ئالۆزه و لام وایه بۆ مه به ستی ساغکردنه وه یه کی وردتری شیعه کانی حاجی و لیکدانه وه یه کی تیر و ته سه لیان پێویسته بگه رپین به دوا ی تیکستی تردا، نه خوازه لا چاپه مه نییه کانی چاره کی یه که می ئه م سه ده یه ی ئه سته موول و ئه و ده ستنووسانه ی له کتیبخانه گشتی و تایبه تییه کانی ئه وئ و کوردستاندا ده سگیر ئه بن، له گه ل ئه وه شا ئه توانم بلیم به م چاپه تازه یه به شیکی زۆری شیعی به رده ست که وتووی حاجی، به راستی که وتووه ته به رده ستی خوینده واران و هیوادارم له هه نگاو یکی تریشا، له سه ر ده ستی هه ر که سیکیدا بی، به و ئاواته پیرۆزه ییش بگه ین که دیوانی حاجی به ته وای و بی هیچ جۆره هه لیه ک بکه وینه کتیبخانه ی کوردیه وه.

موحه ممه دی مه لا که ریم

۱. [له م چاپه تازه ی به رده ستاندا هه موو گوڤرانکاری و بۆچوونه کانی موحه ممه دی مه لا که ریممان هیئانه ئاماژه مان به بۆچوونه کانی کردووه و له نیوان دوو قولابدا (I)] به نیوی خۆیه وه دیاریمان کردوون.]

سەرچاوه کانی ئەم دیوانه

سەرچاوه سەرەکییه کان:

۱. مه‌لا به‌ئووفی سه‌لیم ئاغای هه‌وێزی «دیوانی حاجی قادری کۆیی»، ده‌ستنووس، ۲۳۷ لاپه‌ره‌.
۲. گێوی موکریانانی «دیوانی حاجی قادری کۆیی»، چ ۲ هه‌ولێر ۱۹۵۳، چ ۳، هه‌ولێر ۱۹۶۹، ۱۵۶ لاپه‌ره‌یه‌.
۳. عه‌بدوهره‌ حمان سه‌عید «کۆمه‌له‌ شیعرێ حاجی قادری کۆیی» به‌غدا ۱۹۲۵، ۵۹ لاپه‌ره‌ی ناوه‌نجیه‌.
۴. مه‌سه‌عوود موحه‌ممهد «حاجی قادری کۆیی»، ب ۱ به‌غدا ۱۹۷۳، و ب ۲ به‌غدا ۱۹۷۴ و ب ۳ به‌غدا ۱۹۷۶.

سەرچاوه کانی دیکه

۱. دوکتۆر که‌مال فوئاد «کوردستان»، یه‌که‌مین رۆژنامه‌ی کوردی (۱۸۹۸ - ۱۹۰۲) کۆکردنه‌وه‌ و پێشه‌کی و چاپ کردنه‌وه‌.
۲. جه‌مال خه‌زنه‌دار «رۆژی کورد»، ۱۹۱۳- ب‌لاوکردنه‌وه‌ و پێشه‌کی و له‌سه‌ر نووسین، به‌غدا ۱۹۸۱.
۳. دوکتۆر که‌مال مه‌زه‌هر ئه‌حمهد «تێگه‌یشتنی راستی و شوێنی له‌ رۆژنامه‌ نووسی کوردیدا»، به‌غدا ۱۹۷۸.
۴. ره‌فیق حیلمی «شیعر و ئه‌ده‌بیاتی کوردی» ب ۱ به‌غدا ۱۹۴۱.

۵. عہ لا ئہ ددین سہ جادی «میژووی ئەدەبی کوردی»، چ ۱ بەغدا ۱۹۵۲، چ ۲ بەغدا ۱۹۷۱.
۶. موحمەدی مەلاکەریم، «حاجی قادری کوئی شاعیری قوئاغیکی نوییە لە ژبانی نەتەووی کورد»، بەغدا ۱۹۶۰.
۷. عەبدولمەجید نۆرەدین جەلی زادە «هەندێ لە شیعەرەکانی حاجی قادری کوئی»، دەستەئوس، ۴۵ لاپەرە. ۱۹۶۱.
۸. کەریم شارەزا «کوئیە و شاعیرانی»، ب ۱، بەغدا ۱۹۶۱.
۹. دوکتۆر ئیحسان فوئاد «بەرھەمی حاجی کوئی و جیگە ی لە ئەدەبی کوردیدا»، پوختە نامە کە ی دوکتۆرای بە زمانی پووسی، مۆسکۆ.
۱۰. دوکتۆر کەمال فوئاد «دەستەئوسی کوردی»، پێشەکی، باسی حاجی قادری کوئی بە زمانی ئەلمانی، فیزیادن ۱۹۷۰.
۱۱. مەلا عەبدولکەریمی مودەرپرس و فاتیح عەبدولکەریم، «دیوانی نالی» بەغدا ۱۹۷۶.
- کۆری زانیاری کورد.
۱۲. دوکتۆر مەرف خەزەندەر «دیوانی نالی و فەرھەنگی نالی»، بەغدا ۱۹۷۷.
۱۳. مەلا عەبدورپەرەحمەنی کۆری ئەحمەدی کۆری موحمەدی کۆری مەلا ئەحمەدی گەرە، نامیلکە یەکی لە بارە ی ژبان و شیعری حاجی قادەرەو. بنوارە پاشکۆی ژمارە «ج» ی (مەسعوود موحمەد، حاجی قادری کوئی، ب ۲ بەغدا ۱۹۷۴، لاپەرەکانی ۳۲۹ تا ۳۳۴).
۱۴. شێخ موحمەد خاڵ «پەندی پێشینان» چ ۲ بەغدا ۱۹۷۱.
۱۵. م.ب. پودنکو، «مەم و زین» ی ئەحمەدی خانی، مۆسکۆ ۱۹۶۲.

سەرچاوە عەرەبییەکان

۱. الدكتور عزالدین مصطفى رسول «الواقعية في الأدب الكردي»، بيروت ۱۹۶۶.
۲. يوسف ابكاروفيتش اوربلي «جداول لتحويل السنوات الهجرية الى السنوات الميلادية» ترجمة، د. حسين قاسم العزيز - مجلة المورد - المجلد ۳، العدد ۴، بغداد ۱۹۷۴.
۳. اشرف محمد شفيق غربال «الموسوعة العربية الميسرة» ط ۲، القاهرة ۱۹۷۲.
۴. قاموس «المتجد في اللغة و الاعلام»، ط ۱۹ بيروت: ۱۹۶۶.

سەرچاوه فارسییه کان

۱. «فرهنگ طلائى» الدكتور محمد التونجى، بيروت ۱۹۶۹.

۲. «کليات سعدى»، به کوشش محمد على فروغى.]

هه ندى سەرچاوه ستر

۱. گوڤارى هاوار ژماره ۴ سالى ۱ شام ۱۹۳۲.

۲. گوڤارى گه لاويز ژماره ۱ و ۲ و ۳ سالى ۴ به خدا.

۳. بلاوکراوهى روشنبيري نوژ ژماره ۱۲ و ۱۳ به خدا ۱۹۷۴.

۴. گوڤارى نووسهري كورد ژماره ۶ سالى ۱۹۸۱ و ژماره ۹ سالى ۱۹۸۲.

۵. گوڤارى بهيان، ژماره كانى ۵۳، و ۵۵ سالى ۱۹۷۹ و ژماره ۶۶ سالى ۱۹۸۰ و ژماره ۸۰ سالى ۱۹۸۲.

۶. گوڤارى پوژى كوردستانى ژماره ۱ سالى ۲ به خدا ۱۹۷۲.

۷. گوڤارى «كاروان» ي ژماره ۷ سالى ۱۹۸۳ و ژماره ۱۰ سالى ۱۹۸۳.

۸. عهبدو لا شالى و دوكتور عيزه ددين مسته فاپه سوول و هاوكاره كانيان. زمانى نه ده بى

كوردى بو پولى سييه مى ناوه ندى چ ۸ به خدا ۱۹۸۲.

۹. جه لال مه حمود عهلى، «ئيدىوم له زمانى كوردیدا». به خدا ۱۹۸۲.

هەندى مەسەل و ئىدىيۇم لە نىۋ شىعرەكانى حاجىدا

۱. ناننى خۇي دا بە تەنۋورى گەرمەو:

ناننى خۇي تاكوو بە تەندۋورى گەرم پىۋەنەدا"
نارۋا «حاجى» ئەگەر چاۋى دەرىنن بە بزۋوت!

۲. قونچكى پىۋاز، يان سەرى سىر:

بى مىننە تەگەر خوانى ۋەلى نىعمەتى «حاجى»
ئەم شىخە چىيە؟ "قونچكى پىۋازە، سەرى سىر"

۳. ئاگرى بن كا، يان ئاگرى ژىر كا:

هەتا ۋەك "ئاگرى بن كا" ن لەگەل يەك
ئەگەر توفان بى لە شكرتان بە پۈۋشەك

۴. لەگوپى گا نوۋستن:

"لەگوپى گا نوستۋون" بۆيىكە رىۋى
لەسەر ئىۋە ۋەھا شىرگىرە ۋەك سەگ

۵. هەر ئەدییەك بووه ساخوا له ده‌می ناوه بلی:
ده‌وله‌تی داوه به‌که‌ر، نیعمه‌تی داوه به‌سه‌گان

۶. گەر قور ده‌که‌ی به‌سه‌رتا، هی به‌رده‌رگای گه‌وره‌مالان به‌سه‌ردا که:
ئهم مه‌سه‌له مه‌شه‌ووره گەر قور ده‌که‌ی به‌سه‌رتا
ئیکسیره خاك و خو‌لی ده‌رمالی گه‌وره‌مالان

۷. هەر پ‌یوی گه‌رابی ئازاتره له شیران:
خوتان ده‌لین: - ئەگه‌رچی مه‌شه‌ووری خاس و عامه -
هەر پ‌یویه‌ك گه‌رابی ئازاتره له شیران

۸. ته‌ماعی جیژنی نه‌بی که‌س له ژیر چادری شین:
ئهم ئه‌رزه‌کونه هه‌واره، خه‌لایقیش کوچه
ته‌ماعی سووری نه‌بی که‌س له ژیری چادری شین

۹. وه‌ك تری بن گو‌م پ‌و‌یشت (به‌مانای بی‌ده‌نگ پ‌و‌یشتنه):
ئه‌دیپ و عاقلی له‌م به‌حه‌ره وه‌ك "تری بن گو‌م"
گه‌لێکی ون بووه «حاجی» وه‌چا که‌ لێی ده‌رچین

۱۰. داری گه‌وره وه‌ك نه‌مامی تازه‌دانایه:
ته‌ماشای قامه‌تم پیری چلۆن تیری عه‌سای دایه!
درویه "داری گه‌وره وه‌ك نه‌مامی تازه‌دانایه"

۱۱. له ترسی گورگی به دکار که ری خوّم به سته وه:

هه رکه بیستم پیّم ده لی: «حاجی» سه گی ده رگانه مه
من له ترسی گورگی به دکارم که ری خوّم به سته وه

۱۲. شیر به گویّ ده گریّ:

سو فی عیاده تی هه مو و مه کرو پریوه یه
گه ر "شیری نه پ به گویّ بگریّ" په شمه تاعه تی

۱۳. ده سستی ماندوو له سه ر سکی تیّره:

ته نه لی کاری حیز و بیّ خیّره
"ده سستی ماندی له سه ر زگی تیّره"

۱۴. دنیا به تر گوزه راندن:

دنیا به تران ده خوّن و ده یدهن
هه رچو نیّ مه رامیانه ده یکه ن

۱۵. به پری خو له ئاو کیّشانه دهر:

من له تو فانا به پری خوّم دهرده که م
وا مه زانه دامه نی خوّم تهر ده که م

۱۶. ئاردی نیو درک کوّ کردنه وه (مه به ست له شتی مه حاله):

ئه و زه مانى بوونه ئاردی نیو درک
پاره یه ك ناکا دوو سه د جار بیته رك

۱۷. پەشمە لە لام (شتیکی بی نرخ و هیچە):

من له غەمخواری ئەم قسانە دەکەم
وهرنه پەشمە لە لام هەموو عالەم

۱۸. لە جیی شیران سە گان (پۆیان) دە کەن گیرە، (پشیلە لە مال نە بی مشك
سەرچۆپی ئە گری):

شیری دەرپندە وەك له بیسه نه ما
گورگ و مام پړیوی دینه ره قس و سه ما

۱۹. ئاسنی سارد بە فوو نەرم نابی:

"ئاسنی سارد بە فوو نەرم نابی"
بە ترانیش حەمام گەرم نابی

۲۰. بە تر حەمام گەرم نابی:

ئاسنی سارد بە فوو نەرم نابی
"بە ترانیش حەمام گەرم نابی"

۲۱. کە پەنەك^۱ بۆ چییە پاش باران (دوای تەرە خەمشە برە):

ئێستە کەش فرسەتە گەلی یاران
"کە پەنەك بۆ چییە لە پاش باران"

۲۲. قىنگ دراوى بۆ ماوه تەوہ:

جيى ئەمە وشكە، جيى ئەوى ئاوه
تېدە گا "قىنگ درانى پى ماوه"

۲۳. دەوہن ئاخري دەبيتہ داري گہورہ:

"دەوہن ئاخري دەبيتہ داري گہورہ"
مہري لہر خدمہ تي بۆگۆشتى چہورہ

۲۴. مہري لہر خزمہ تي بۆگۆشتى چہورہ:

دەوہن ئاخري دەبيتہ داري گہورہ
"مہري لہر خدمہ تي بۆگۆشتى چہورہ"